

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MİTAT ENÇ'İN ESERLERİNDE GAZİANTEP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLSÜN NAKİBOĞLU

GAZİANTEP
HAZİRAN 2009

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

GAZİANTEP İN MİTAT ENÇ'S WORKS

MASTER'S OF ART THESIS

GÜLSÜN NAKİBOĞLU

GAZİANTEP
JUNE 2009

T.C.
GAZIANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM

MİTAT ENÇ'İN ESERLERİNDE GAZIANTEP

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLSÜN NAKİBOĞLU

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR

GAZIANTEP
HAZİRAN 2009

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

GAZİANTEP İN MİTAT ENÇ'S WORKS

MASTER'S OF ART THESIS

GÜLSÜN NAKİBOĞLU

Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR

GAZİANTEP
JUNE 2009

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

MİTAT ENÇ'İN ESERLERİNDE GAZİANTEP

GÜLSÜN NAKİBOĞLU

Tez Savunma Tarihi: 17.06.2009

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

YRD. DOÇ. DR. AHMET AĞIR

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

YRD. DOÇ. DR. MURAT CERİTOĞLU

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

YRD. DOÇ. DR. AHMET AĞIR
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

YRD. DOÇ. DR. AHMET AĞIR (Jüri Başkanı) _____

YRD. DOÇ. DR. ARİF YILMAZ _____

YRD. DOÇ. DR. MURAT CERİTOĞLU _____

T.C.
UNIVERSITY OF GAZİANTEP
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

GAZİANTEP İN MİTAT ENÇ'S WORKS

GÜLSÜN NAKİBOĞLU

Date of Viva: 17.06.2009

Approval of the Graduate School of Social Sciences

YRD. DOÇ. DR. AHMET AĞIR

Director

I certify that this thesis satisfies all the requirements as a thesis for the degree of Master's of Art/Doctor of Philosophy.

YRD. DOÇ. DR. MURAT CERİTOĞLU

Head of Department

This is to certify that I(we) has(have) read this thesis and that in my(our) opinion it is fully adequate, in scope and quality, as a thesis for the degree of Master's of Art/Doctor of Philosophy.

YRD. DOÇ. DR. AHMET AĞIR

Supervisor

This is to certify that we have read this thesis and that in our opinion it is fully adequate, in scope and quality, as a thesis for the degree of Master's of Art/Doctor of Philosophy.

Examining Committee Members:

Signature

YRD. DOÇ. DR. AHMET AĞIR (Head of Jury) _____

YRD. DOÇ. DR. ARİF YILMAZ _____

YRD. DOÇ. DR. MURAT CERİTOĞLU _____

ÖZET
MİTAT ENÇ'İN ESERLERİNDE GAZİANTEP

NAKİBOĞLU, Gülsün
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D.
Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ağır
Haziran 2009, 225 Sayfa

Gaziantep'te doğup büyüyen Mitat Enç'in eserlerinde Gaziantep'in Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, Antep Harbi Döneminde ve Cumhuriyet Döneminde mimarisi, folkloru, sosyolojisi ve halkı hakkında önemli ve detaylı bilgiler yer almaktadır. Bu çalışmada Mitat Enç'in eserlerinde geçen mekânlar, insanlar, folklor ve Antep Harbi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mitat Enç, Gaziantep, Antep Harbi, Şehir, İnsanlar, Mekân, Folklor

ABSTRACT
GAZİANTEP İN MİTAT ENÇ'S WORKS

NAKİBOĞLU, Gülsün
M.A. Thesis, Department of Turkish Language and Literature
Supervisor: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ağır
June 2009, 225 Pages

Mitat Enç, whose works are quite of important and detailed knowledges about Gaziantep's architecture, folklore, sociology and people of the Ottoman Empire, Antep War and Republic periods, was born and growth in Gaziantep. In this study, places, people, folklore and Antep War, which are mentioned in Mitat Enç's works, are examined.

Key Words: Mitat Enç, Gaziantep, Antep War, City, People, Place, Folklor

ÖN SÖZ

Gaziantep’te doğup büyüyen Mitat Enç’in eserlerinde Gaziantep’le ilgili oldukça önemli bilgiler bulunmasına karşın bugüne kadar Mitat Enç’in eserleri üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu eksikliğin doldurulmasına yönelik olarak hazırlanan “Mitat Enç’in Eserlerinde Gaziantep” isimli bu çalışmanın birinci bölümü giriş bölümüdür. Bu bölümde insanlık tarihindeki ilk şehirler ve ilk şehirlerin kurulması ile ilgili teoriler hakkında bilgiler ile Doğu’da ve Batı’da kurulan şehirler ile modern şehirler hakkında bilgilerin yanı sıra Mitat Enç’in hayatı ve eserleri hakkında bilgiler de yer almaktadır. Tezin ikinci bölümünde tez çalışması sırasında en fazla faydalanan kaynakların özetleri bulunmaktadır. Tezin üçüncü ve ana bölümü ise altı ana başlıktan oluşmaktadır. Bu bölümde Mitat Enç’in eserlerinde geçen Gaziantep’le ilgili materyal fişlenerek ilgili başlıklar altında ek bilgilerle harmanlanarak verilmektedir. Mitat Enç’in Gaziantep hakkında verdiği genel bilgiler, şehrin Osmanlı İmparatorluğu döneminde sancak olduğu günlerden başlayarak yirminci yüzyılda özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra geçirdiği hızlı değişim anlatılmaktadır. Mitat Enç’in eserlerinde geçen Gaziantep’teki mekânlar isim sırasına göre verilmekte ve Mitat Enç’in eserlerinde nasıl anlatıldığına da yer verilmektedir. Şehir halkının Osmanlı İmparatorluğu, Antep Harbi ve Cumhuriyet dönemlerindeki genel profilinin çıkarılmasının ardından şehrin erkekleri, kadınları, çocukları ve yabancıları hakkında Mitat Enç’in eserlerinde geçen bilgiler ayrıntılı bir şekilde aktarılmaktadır. Şehir halkının sosyolojik ilişkileri incelenmektedir. Mitat Enç’in Gaziantep’e özgü gelenek, görenek ve âdetler hakkında verdiği bilgilere de bu çalışmada yer verilmektedir. Antep Harbi döneminde şehir halkının verdiği mücadele eserlerden hareketle anlatılmaktadır. Materyal ve yöntem hakkında bilgiler verilmektedir. Tezin son ve dördüncü bölümünde ise bulgular ve tartışma ile incelenen konunun ardından varılan sonuçlar belirtilmektedir.

Bu çalışmada destek ve yardımını benden esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ağır’a teşekkürlerimi sunarım.

Haziran 2009

Gülsün NAKİBOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
1.GİRİŞ	1
1.1.ŞEHİR.....	1
1.1.1.İlk Şehirler.....	2
1.1.2.Doğu'da Şehir	4
1.1.3.Batı'da Şehir.....	5
1.1.4.Modern Şehir.....	6
1.2.MİTAT ENÇ, HAYATI VE ESERLERİ.....	7
1.2.1.Mitat Enç'in Hayatı.....	7
1.2.2.Mitat Enç'in Eserleri.....	8
1.2.2.1.İnceleme.....	8
1.2.2.2.Otobiyografi.....	9
1.2.2.3.Öykü.....	9
1.2.2.4.Deneme.....	9
1.2.2.5.Çeviri.....	9
2.KAYNAK ÖZETLERİ.....	10
3.MİTAT ENÇ'İN ESERLERİNDE GAZİANTEP.....	11
3.1.ŞEHİR.....	11
3.2.MEKÂNLAR.....	24
3.2.1.Caddeler, Sokaklar.....	24
3.2.2.Camiler.....	27
3.2.2.1.Alaybey Camisi.....	27
3.2.2.2.Alidola Camisi.....	27
3.2.2.3.Ayıboğan Camisi.....	28
3.2.2.4.Bostancı Camisi.....	28
3.2.2.5.Çıkrıkçı Camisi.....	28
3.2.2.6.Çınarlı Camisi.....	29
3.2.2.7.Hacınasır Camisi.....	29
3.2.2.8.Tahtalı Camisi.....	29
3.2.3.Çarşılar, Pazarlar.....	30
3.2.3.1.Arasa Çarşısı.....	30
3.2.3.2.Bakırcılar Çarşısı.....	30

3.2.3.3.	Buğday Pazarı.....	31
3.2.3.4.	Demirci Pazarı.....	31
3.2.3.5.	Direkçi Pazarı.....	31
3.2.3.6.	Hasırcı Çarşısı.....	31
3.2.3.7.	Kavaf Çarşısı.....	32
3.2.3.8.	Kazancı Pazarı.....	32
3.2.3.9.	Köylü Pazarı.....	32
3.2.3.10.	Kunduracı Pazarı.....	32
3.2.3.11.	Pazardamı.....	32
3.2.3.12.	Saraç Pazarı.....	33
3.2.3.13.	Tabakhane.....	33
3.2.3.14.	Uzun Çarşı.....	33
3.2.4.	Dükkânlar.....	34
3.2.4.1.	Aktar Musa Efendi'nin aktar dükkânı.....	35
3.2.4.2.	Berber Hüseyin'in berber dükkânı.....	36
3.2.4.3.	Bonmarşe.....	37
3.2.4.4.	Kız Ali'nin berber dükkânı.....	39
3.2.5.	Evler.....	39
3.2.5.1.	Aktar Musa Efendi'nin evi.....	41
3.2.5.2.	Arzuhalci Hacı'nın evi.....	42
3.2.5.3.	Asiye Teyze'nin evi.....	43
3.2.5.4.	Çebiş İmam'ın evi.....	45
3.2.5.5.	Deli Bekir'in evi.....	45
3.2.5.6.	Hacı Ömer'in evi.....	46
3.2.5.7.	Kadir Ağa'nın evi.....	46
3.2.5.8.	Kuyucu Kör Hafız'ın evi.....	46
3.2.5.9.	Mehmet Mazlum Enç'in evi.....	47
3.2.6.	Hanlar, Bedestenler, Pasajlar.....	64
3.2.6.1.	Belediye Hanı.....	64
3.2.6.2.	Belediye Pasajı.....	65
3.2.6.3.	Kemikli Bedesten.....	65
3.2.6.4.	Millet Hanı.....	66
3.2.6.5.	Yeni Han.....	67
3.2.6.6.	Yüzükçü Hanı.....	67
3.2.7.	Hastaneler.....	67
3.2.7.1.	Amerikan Hastanesi.....	67
3.2.7.2.	Fransız Hastanesi.....	68
3.2.7.3.	Sarı Hastane.....	68
3.2.8.	Kahvehaneler, Kırathaneler, Halkevi, Sazlar, Meyhaneler.....	68
3.2.8.1.	Akyol Kahvehanesi.....	68
3.2.8.2.	Camlı Kahve.....	68
3.2.8.3.	Halk Kırathanesi.....	69
3.2.8.4.	Halkevi.....	69
3.2.8.5.	Maarif Bahçesi, Maarif Kahvehanesi, Maarif Sazı.....	69
3.2.8.6.	Meyhaneler.....	70
3.2.8.7.	Mıdık'ın Kahvehanesi.....	70
3.2.8.8.	Yüksek Kahve.....	70
3.2.9.	Mahalleler.....	71
3.2.10.	Mezarlıklar.....	71
3.2.10.1.	Asri Mezarlık.....	71

3.2.10.2.Eski Mezarlık.....	72
3.2.10.3.Kara Kabir.....	72
3.2.11.Okullar, Medreseler.....	72
3.2.11.1.Amerikan Koleji.....	73
3.2.11.2.Müzellef Kızı'nın Kur'an okulu.....	73
3.2.11.3.Sarı Mektep.....	74
3.2.11.4.Tahtalı Cami Medresesi.....	74
3.2.12.Resmî Daireler.....	75
3.2.12.1.Belediye Binası.....	75
3.2.12.2.Hükümet Konağı, Adliye, Defterdarlık, Sağlık Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü.....	75
3.2.12.3.Postane.....	76
3.3.İNSANLAR.....	76
3.3.1.Savaştan Önceki Şehrin İnsanları.....	76
3.3.2.Savaşın Şehrin İnsanları.....	79
3.3.3.Yeni Şehrin İnsanları.....	80
3.3.4.Erkekler.....	85
3.3.4.1.Ağzıkara Mahir Bey.....	85
3.3.4.2.Ahmet Amca.....	86
3.3.4.3.Ahraz.....	87
3.3.4.4.Akça Kâhya.....	87
3.3.4.5.Aktar Musa Efendi.....	88
3.3.4.6.Ali Rıza Efendi.....	92
3.3.4.7.Alnısakar.....	93
3.3.4.8.Arzuhalci Hacı ya da Kara Memik.....	93
3.3.4.9.Aziz Dede.....	96
3.3.4.10.Başöğretmen Mehmet Efendi.....	97
3.3.4.11.Bektaşî Dedesi.....	97
3.3.4.12.Berber Hüseyin.....	98
3.3.4.13.Bilâder Ağa.....	101
3.3.4.14.Bilâl Bey.....	106
3.3.4.15.Bodur.....	106
3.3.4.16.Buharalı.....	111
3.3.4.17.Cafer Kâhya.....	111
3.3.4.18.Çarşı Ağası Nuri Efendi.....	112
3.3.4.19.Çaycı İmam.....	114
3.3.4.20.Çebiş İmam.....	114
3.3.4.21.Deli Bekir.....	117
3.3.4.22.Doktor Mecit Barlas.....	120
3.3.4.23.Dokumacı Şükrü Çavuş.....	120
3.3.4.24.Duran Ağa.....	122
3.3.4.25.Durdu Efendi.....	123
3.3.4.26.Duvarcı Kel Ahmet.....	124
3.3.4.27.Ekmekçi Hoca Abdulkadir Efendi.....	124
3.3.4.28.Ekmekçi İbrahim Efendi ve Ekmekçi Şerif.....	125
3.3.4.29.Elbeylioğlu.....	125
3.3.4.30.Emin Mazlum Enç.....	126
3.3.4.31.Emmun Bacı'nın ikinci eşi.....	127
3.3.4.32.Emmun Bacı'nın üçüncü eşi.....	128
3.3.4.33.Emmun Bacı'nın dördüncü eşi Bacımın Boku.....	128

3.3.4.34.Emmun Bacı'nın beşinci eşi Bodur.....	129
3.3.4.35.Eşek Kasabı Ali Bayram.....	130
3.3.4.36.Fırıncı Sakıp ve Fırıncı Şakir Usta.....	133
3.3.4.37.Fıstıkçı Hacı Efendi.....	133
3.3.4.38.Fotinli Mehmet Efendi.....	134
3.3.4.39.Fotoğrafçı Maksut.....	135
3.3.4.40.Gebeş.....	135
3.3.4.41.Güllü.....	136
3.3.4.42.Hacı Arap.....	136
3.3.4.43.Hacı Kılıma.....	137
3.3.4.44.Hacı Ömer.....	137
3.3.4.45.Hacivatçı Vakkas.....	138
3.3.4.46.Hafız Abdullah Efendi.....	139
3.3.4.47.Hafız Abdurrahman Efendi.....	140
3.3.4.48.Kendini Arayan Adam Hamo.....	140
3.3.4.49.Hancı Durdu.....	142
3.3.4.50.Hasan Çavuş.....	142
3.3.4.51.Helvacı Sait.....	143
3.3.4.52.İbrahimioğlu.....	143
3.3.4.53.İmam Baba.....	143
3.3.4.54.İt Yusuf.....	145
3.3.4.55.Kadir Bey.....	146
3.3.4.56.Kahveci Mıdık-Şerbetçi Mıdık.....	146
3.3.4.57.Kalfa Kazık Mehmet.....	146
3.3.4.58.Kanevetçi Nuri.....	147
3.3.4.59.Kanunî Kör Ali Bey.....	147
3.3.4.60.Kara Bey.....	147
3.3.4.61.Kara Salman.....	149
3.3.4.62.Karayılan.....	150
3.3.4.63.Kasadar Mısta Efendi.....	150
3.3.4.64.Kâtip Topal Hikmet.....	151
3.3.4.65.Kebapçı Şaşı Hamit.....	151
3.3.4.66.Kız Ali.....	151
3.3.4.67.Kör Ali.....	153
3.3.4.68.Köse Hafız.....	154
3.3.4.69.Kuyucu Kör Hafız.....	156
3.3.4.70.Lahmacuncu Hoca.....	159
3.3.4.71.Lütfü Dede (Lütfü Güceylioğlu).....	159
3.3.4.72.Manav Yirik Mustafa.....	160
3.3.4.73.Mehmet Mazlum Efendi.....	160
3.3.4.74.Mevlevi Şeyhi Mustafa Efendi.....	163
3.3.4.75.Mıstık Ağa.....	164
3.3.4.76.Muallim Abdulkadir Efendi (Kemanî Hoca).....	164
3.3.4.77.Müderris Abdullah Efendi.....	165
3.3.4.78.Nuri Bey.....	165
3.3.4.79.Öğretmen Recep Raci Efendi.....	165
3.3.4.80.Ömer Asım Bey.....	166
3.3.4.81.Pansumancı Hacı.....	166
3.3.4.82.Patpat Ali Efendi.....	166
3.3.4.83.Sarı Memik.....	166

3.3.4.84.Söylemez Mustafa.....	167
3.3.4.85.Şahin Bey.....	167
3.3.4.86.Şerbetçi Kel Ökkeş.....	168
3.3.4.87.Terzi Nuri.....	169
3.3.4.88.Tezgâhtar Ali Efendi.....	169
3.3.4.89.Tısoğlan.....	169
3.3.4.90.Topal Ahmet.....	169
3.3.4.91.Uzunoğlan.....	170
3.3.4.92.Vehbi.....	170
3.3.5.Kadınlar.....	170
3.3.5.1.Af fa Hatun.....	172
3.3.5.2.Aktar Musa Efendi'nin hanımı Zelluh Teyze.....	173
3.3.5.3.Annesi.....	174
3.3.5.4.Asiye Teyze.....	175
3.3.5.5.Ayuş Bacı.....	176
3.3.5.6.Bodur'un hanımı Emo.....	176
3.3.5.7.Çebiş İmam'ın ilk eşi İrebiş Bacı.....	177
3.3.5.8.Çebiş İmam'ın ikinci eşi Firdevs Bacı.....	177
3.3.5.9.Çebiş İmam'ın üçüncü eşi Fatma Bacı.....	177
3.3.5.10.Gelin Emine (Emmun Bacı).....	178
3.3.5.11.Halası.....	179
3.3.5.12.Karpuz Hoca.....	180
3.3.5.13.Kuyucu Kör Hafız'ın eşi Hattuç.....	180
3.3.5.14.Şakire Hanım.....	180
3.3.6.Çocuklar.....	181
3.3.7.Yabancılar.....	183
3.4.GELENEKLER.....	190
3.4.1.Evlilik.....	190
3.4.2.Ölüm.....	195
3.4.3.Doğum.....	195
3.4.4.Yemek.....	197
3.4.5.Halk Hekimliği.....	202
3.4.6.Kılık, Kıyafet.....	205
3.4.7.Ramazan.....	206
3.4.8.Eğlence.....	208
3.4.8.1.Sahre.....	208
3.4.8.2.İşret Meclisleri.....	210
3.4.8.3.Karagöz gösterisi.....	211
3.4.9.Âmin Alayı.....	211
3.5.ANTEP HARBİ.....	212
3.6.MATERYAL VE YÖNTEM.....	217
4.BULGULAR VE YORUM.....	218
SONUÇ.....	222
KAYNAKÇA.....	223
ÖZGEÇMİŞ (VİTAE).....	225

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1.1. ŞEHİR

Şehirleri konu edinen bilimsel çalışmalarda pek çok şehir tanımıyla karşılaşılır ancak bu tanımlar ya eksik ya da yetersizdir. Şehrin coğrafi, iktisadi, hukuki, sosyolojik, tıbbi, ahlaki, felsefi, tarihî ve dinî pek çok tanımı vardır. Her bilimsel disiplin kendi bilimsel çalışmalarında kullanabileceği bir tanım oluşturup bu tanım üzerine çalışmalarını geliştirmeyi seçer. Şehrin beşerî bilimlerde kullanılabilir bir tanımını yapmaya çalışan şehir kuramcıları, şehrin bir ya da birkaç özelliğini ele alırlar. Tatmin edici bir şehir tanımı ise ancak tüm bu tanımların birleştirilmesi ile elde edilebilir.

Meuriot, Keutgen ve Maurer şehri barındırdığı insan nüfusunun fazlalığı ve şehrin yerleştiği alanın büyüklüğü açısından morfolojik bir şekilde tanımlarlar, Adam Smith, Maine, Maitland, Maunier¹, Geddes, Flach, Pirenne ve Wirth ise şehri fonksiyonel özelliklerine göre tanımlama yolunu tutmuşlardır (Yörükân, 2005:45-47). Tüm bu tanımlardan hareketle M. Yavuz Alptekin'in oluşturduğu kapsamlı şehir tanımı, disiplinler arası bir çalışmada kullanılması en uygun tanımdır.

“Şehir, yerleşik hayatın köy ve benzer kırsal biçimlerinden farklı olarak, nüfusun büyüüp, yoğunlaştığı, heterojen bir yapı sergilediği; kültürün etkileşime ve değişime girmek suretiyle geleneksellik yerine yenilik ve yenilenme sürecine girdiği; gelenek ve din gibi bağlayıcı üst değer sistemlerinin öneminin görece olarak azaldığı; cemaat yapılanması ve dogmatik düşüncelerin yerine, akılcılığın ve bireyselliğin öne çıktığı; cemiyet toplum tipinin yükseldiği; ailenin ataerkil ve büyük aile tipinden çekirdek aile şekline dönüştüğü; ekonomik üretim alanında tarım-dışı bir üretimin yapılıp, üretimin ev sınırları ve aile yapısı dışına çıktığı; bu anlamda kadının hane dışı bir üretim sürecine entegre olduğu ve böylece yaptırım gücünün pekiştiği; top yekûn zihinsel faaliyetlerin ve bilimsel üretimin tarım toplumunda hiç olmadığı kadar arttığı; her alanda örgütlenmenin öne çıktığı; rekabetin arttığı; köklü aile, aşiret yapısı yerine sivil toplum teşkilatlarının ortaya çıktığı; eğitim seviyesinin yükseldiği; fiziki temasın yakın ama görece olarak gerçekleştiği; son olarak, uzmanlaşmanın oldukça ilerlediği toplumsal bir süreçler bütünüdür kendi karakterine uygun bir tarzda yapılandığı mekânsal biçim ve bütün bu unsurların şekillendirdiği bir beşeri çevre şeklinde tanımlanabilir” (Alptekin,2007: 89-90).

¹ René Maunier'in şehir teorisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayda Yörükân (2005). Renée Maunier'in Şehir Teorisi ve İnsan Ekolojisinin Gelişme Süreci, *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*. 1. Basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, ss.89-110.

Şehir tanımlarında genel olarak şehrin belirli karşılık ilişkileriyle ele alındığı görülür. Ferdinand Toennies², “cemaat” ve “cemiyet” terimlerinden hareketle köyleri cemaatler sınıfına, şehirleri ise cemiyetler sınıfına yerleştirirken köy ve şehrin birbirinden farklı yönlerini ele alır (Yörükân, 2005:39-41). Benzeri şekilde Franklin Giddings “etnik cemiyetler” ve “demotik cemiyetler”, Howard Becker “kutsal cemiyetler” ve “laik cemiyetler”, Robert Redfield ise “folk cemiyeti” ve “şehir cemiyeti” sınıflandırmaları ile köy ve şehrin farklılıklarından hareketle şehirleri sosyolojik olarak tanımlamaya çalışırlar (Yörükân, 2005:41-44). Bu yapılan sosyolojik tanımlar vasıtasıyla şehir sadece bir mekân olmaktan çıkarılıp toplumsal bir olgu olarak da kabul edilmiş olur.

1.1.1. İlk Şehirler

İnsanlar topluluklar hâlinde yaşayacakları mekânlar ararken ilk olarak su ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilecekleri yerler aramışlar ve daha çok tatlı su kaynaklarının yakınına ilk şehirlerini kurmuşlardır. Bilinen ilk şehir örgütlenmeleri Fırat, Dicle, Nil, İndus ve Sarı Irmak gibi akarsuların yakınında kurulmuştur (Alptekin, 2007:11). Genel kabul ilk şehirlerin maden devriyle birlikte M.Ö. 4000–3000 yılları arasında kuruldukları yönündedir (Yörükân, 2005:33). Toplumların şehirleşmeye başlamaları açısından ilk şehirlerin kurulması bir “şehir devrimi” olarak nitelendirilmektedir (Yörükân, 2005:33).

Fustel de Coulanges, şehir halkını oluşturan gurupların ilk olarak farklı dinlere mensup kabilelerin bir araya gelerek ortak bir din kurup ortak bir tapınak etrafında birleşmeleriyle meydana geldiğini söyler ve ilk şehirlerin kurulmasındaki en önemli gücü din olarak tanımlar (Yörükân, 2005:57). Benzeri şekilde H. Frankfort da din temeline dayanan bir teori geliştirir ancak dinin yanına başka bir amil olarak ekonomik teşkilatlanmayı da ekler (Alptekin, 2007:28). Coulanges’in teorisini daha da geliştiren Glotz, ilk Yunan şehirlerinin üç farklı baskın güç olan “aile, şehir ve birey” çatışmaları sonucunda doğduğunu ileri sürer (Aydoğan, 2005:80). Şehri hukuki bir yapı olarak gören Maine ise başlangıçta akrabalık ve statü bağları ile birbirlerine bağlı olan insanların, zaman içerisinde bu bağlardan kurtularak toprak ve sözleşme bağlarına dayalı olarak meydana getirdikleri, hukuki yasalarla birbirine

² Toennies’in “Gemeinschaft ve Gessellschaft” (cemaat ve cemiyet) ayrımı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Aydoğan (2005). Gemeinschaft ve Gesellschaft, *Şehir ve Cemiyet*. 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, ss.185-217.

bağlı toplulukların ilk şehirleri kurduklarını ileri sürer (Yörükân, 2005:58). Şehirlerin kökenini, Glotz ve Coulanges gibi o da ailenin temel vasfının bozulmasında arar. Maine çok kuvvetli bağlarla birbirine bağlı ataerki ailelerdeki akrabalık ilişkilerinin çözülmesinin toprağa bağımlılıkla başladığını ileri sürer (Aydoğan, 2005:81-82). Maitland köylerden farklı olarak şehirlerin, bir belediye kanunu çerçevesinde yönetilen, kaleler ve surlarla çevrilmiş bir yerleşim yeri olduğu görüşündedir (Yörükân, 2005:58). Maitland'ın yaklaşımında şehir bir kalenin etrafında kurulan ve surlarla çevrili kapalı bir alan olarak tanımlanmaktadır. Bu kalenin çevresindeki halk savaş ya da herhangi bir saldırı durumunda kaleye sığınmaktadır (Aydoğan, 2005:83). Maitland'ın teorisi bu sebeple askerî bir şehir teorisidir (Yörükân, 2005:58).

Rietschel, şehirlerin “pazar müessesesine” bağlı olarak ortaya çıktığını, alıcı ve satıcıların, belli dönemlerde alışveriş amacıyla kurulan pazarlara, ilgilerinin artmasının zamanla bu pazaryerlerinin sürekli bir merkez hâline gelmesini sağladığını ve insanların da bu cazibe merkezi etrafında kümelenerek şehirleri kurduklarını ancak bu pazarların kendiliğinden ortaya çıkmayıp dinî veyahut siyasi bir otorite tarafından kurulmalarının daha büyük bir ihtimal olduğunu söyler (Yörükân, 2005:58-59). Paul Meuriot da ekonomik kaygıların ilk şehirlerin kurulmasında etkili olduğu kanaatindedir (Yörükân, 2005:60). Pirenne, köydeki tarımsal faaliyetlerden uzaklaşarak alım satımla uğraşmaya başlayan insanlarla ilk şehirlerin kurulduğunu iddia ederken Maitland'ın ileri sürdüğünün aksine kale ve surlarla çevrili ilk yerleşim birimlerinin birer şehir değil sadece birer kasaba olabileceğini savunur (Yörükân, 2005:61).

Max Weber³, şehri bir “müesseseler bütünü” olarak tarif edip bir şehrin ortaya çıkabilmesi için kale ve pazaryeri gibi mekanların yanı sıra şehirde hukuki bir düzenin, belli bir birliğin ve bağımsız olma koşulunun mutlaka gerekli olduğunu söyler (Yörükân, 2005:68; Alptekin, 2007:74).

İlk şehirlerin kurulmasıyla ilgili olarak geliştirilen teorilerde genel olarak dinî, ailevi, ticari, askerî, hukuki, coğrafi ve tarımsal etkenlerden bahsedilmektedir.

³ Max Weber'in şehir teorisi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Aydoğan. (2005). Şehrin Doğası, *Şehir ve Cemiyet*. 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, ss.101-166.

1.1.2. Doğu'da Şehir

“İklim ve yeryüzü şartları” ile “tabii şartlar Doğu'da daha iyi denetlenebildiği için toplumların istidadına cevap veren örgütlenmeleri temsil eden ilk şehirler” Doğu'da kurulmuştur (Alptekin,2007 :30). Tarım, avcılık, toplayıcılık ile yaşamlarını sürdüren ilk insanlar tarımsal etkinliklere başladıklarında yerleşme ihtiyacı hâsıl olmuş böylece Doğu'da ilk köyler sulamanın kolay olduğu akarsular yakınında meydana gelmiş ancak daha sonra köylerin insanların ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmesiyle ve insanların tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri artı ürünleri bir ticaret vasıtası olarak değerlendirmeye başlamasıyla birlikte ilk şehirler ortaya çıkmıştır (Alptekin, 2007:30-31). Bu ilk Doğu şehirlerinin karakteristik özelliği ticaretin yapıldığı yerler olmalarıdır. Şehirler geliştikçe daha da zenginleşmişler, şehirlerin zenginleşmesi şehirlerin birer cazibe merkezi hâline gelmelerini sağlamıştır.

Batı çeşitli ticari ilişkiler içerisine girdiği Doğu'da şehirleri tanımış ve buradaki şehir örgütlenme modellerini daha da geliştirerek Büyük İskender'in Doğu seferleri sırasında Doğu'da kendi anlayışına uygun yeni şehirler kurup Helenistik bir medeniyeti Doğu'ya taşımıştır (Alptekin, 2007:32). Doğu toprakları uzun süre farklı medeniyetlerin çekişmelerine sahne olmuştur. Kazanılan savaşlar ardından Doğu'da kurulan her yeni devlet kendi anlayışına uygun yeni şehirler inşa etmiş, kendi medeniyetini kurduğu şehirlere yansıtmıştır.

Yedinci yüzyıldan itibaren, İslâmiyet'in kabulüyle bambaşka bir şehir tipi ortaya çıkmıştır. Doğu toplumunda bu dönemle birlikte hızlı bir ilerleme baş gösterir.

“Müslüman toplumların bu denli kısa bir sürede, bu denli parlak bir yükselişe erişmesinin altında, yayılma istidadı yüksek olan yeni bir dinin dinamizmine entegre olmalarının yanı sıra, daha önceki medeniyetlerin örgütleyemediği bir ilişkiyi başarıyla örgütleyebilmesi yatar. Bu ilişki, ne eski Doğu'nun ne Helen ve Roma ve ne de Bizans'ın örgütleyebildiği Akdeniz dünyası ticaretine, bütün bir Hint denizi ticaretini bağlaması olmuştur” (Alptekin, 2007:35).

Doğu'nun gözde İslam şehirlerinin önemi önceki Doğu şehirlerine göre daha kuvvetli askerî güçlere sahip olmaları, önemli ticari merkezler hâline gelmeleri ve tarıma elverişli su kaynakları yakınında kurulmaları olarak özetlenebilir (Alptekin, 2007:35-36).

İslam şehirlerinde hemen her alanda inancın etkisi hissedilmekteydi. Bu sebeple de kavimsel farklar ortaya çıkmakla birlikte farklı toplumlarda da benzeri bir şehir yapısı gözlenmekteydi. R.B. Serjeant'ın *İslâm Şehri* adlı eserinde İslam coğrafyasının farklı şehirlerindeki ortak dinî kurumlar, hukuki kurumlar, hükümet

kurumları, eğitim kurumları, fiziki plan, pazarlar ve iktisadi kurumlar incelenerek temelde aynı esasla kurulan İslam şehirlerinin ortak paydası olarak İslamiyet ve dini inançlara uygun bir şekilde şekillendirilen yaşam tarzı gösterilmiştir (Serjeant,1997). İslam dünyası şehirleşmesi sağlam bir şehir toplum örgütlenmesi örneği sunarken şehirlerin genel olarak coğrafi özelliklere uygun bir şekilde kurulduğu ve kendiliklerinden, devlet tarafından fazlaca bir müdahale görmeksizin, kurulup geliştikleri ve güçlü bir sivil toplum örgütlenmesi elinde idare edildiği de gözden kaçırılmaması gereken önemli noktalardır (Alptekin, 2007:38-39).

1.1.3. Batı'da Şehir

Batı'daki ilk şehirler Doğu'daki ilk şehirlerden yüzyıllar sonra ortaya çıkar ve ilk Batı şehirlerinin⁴ kurulma amacı Doğu'dan gelen ticari ve tarımsal ürünleri alıp satmaktır (Alptekin, 2007:39). “Kısacası Batı, Doğu'da olduğu gibi zamana göre zenginliğin asıl kaynağı olan tarımsal artı ürünü üretebilmek suretiyle şehirleşebilmiş değildir” (Alptekin, 2007:39). Batı şehirleri uzun süre oldukça az nüfusu barındıran birer kasaba görünümünü korumuşlar ve tam bir şehir toplum örgütlenmesine sahip olmadıkları için de uzun süre çağdaşı Doğu şehirlerinden oldukça geri kalmışlardır (Alptekin, 2007:40).

Batıdaki ilk büyük şehirler Yunan ve Roma medeniyetleri döneminde kurulmuşlardır. Bu şehirlerde genel olarak önceki şehirlerden farklı bir şekilde askerî teşkilatlanmaların önem kazandığı görülür. Bu şehirlerin genel olarak siteler şeklinde kurulurlar (Alptekin, 2007:41).

Özellikle “Üçüncü Yüzyıl Krizi”nden sonra Batı şehirlerinde bariz bir duraklama görülür, şehirler gittikçe küçülmeye, kırsal nüfus artmaya başlar. Ortaçağda ise “feodal toplum örgütlemesi”nin hâkim olduğu şehirler ağırlıktadır. Bu uzun durgunluk döneminin ardından ticaretin geliştirilmesi amacıyla liman şehirleri kurulmasına ağırlık verilmiştir. Yeni ticaret yollarının keşfi ve ticaretin önem kazanmasıyla şehirlerin sayısında, nüfusunda ve öneminde belirgin bir artış gözlenir. Endüstrileşmeyi takiben yaşanan “Sanayi İnkılabı”nın ardından bugünkü anlamıyla modern şehirler ortaya çıkmaya başlar (Alptekin, 2007:42-45).

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Aydoğan(2005). Batı Şehri, *Şehir ve Cemiyet*, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, ss.131-166.

1.1.4. Modern Şehir

Sanayileşme süreciyle birlikte Batı’da, tarımsal faaliyetlerden uzaklaşmanın başladığı ve ticaret ile sanayinin yoğunlaştığı merkezler olan şehirlere göçlerin arttığı gözlenmeye başlar. Sanayi İnkılabı’nın ardından şehir nüfusunda hızlı bir artış ortaya çıkar (Alptekin, 2007:46). Şehir nüfusundaki artış köylü nüfusunun azalmasına yani tarımsal üretimin azalmasına da sebep olur. Az nüfuslu köylerden kalabalık şehirlere geçişte toplumlar sosyolojik açıdan pek çok sorunla karşılaşır.

“İnsanların küçük bir mekâna doluşması özel taleplerde korkunç bir artışı da beraberinde getirir. İnsanlar caddeler, su ve kanalizasyon sistemleri, çöp hizmeti, polis koruması, yangın emniyeti, parklar ve oyun alanları, meydanlar, okullar, kütüphaneler, ulaşım sistemleri ister. Mühendislik, hukuk, finans ve toplumsal huzura ilişkin birbiriyle bağlantılı sorunları ele alacak daha karmaşık bir idare sistemi zorunlu hâle gelir” (Aydoğan, 2005: 40).

Bu zorunluluklar çerçevesinde şehirlerdeki hayatın daha iyi, daha kaliteli bir hâl alabilmesi için sürekli bir çalışmaya girişilir. Şehir bir taraftan bu problemleri aşmaya çalışırken bir taraftan da önüne geçilemez bir tüketim merkezi hâlini alır (Aydoğan, 2005:42). Modern şehrin insanı önceki dönemlerden farklı bir psikolojik yapıya bürünür. Toplumsal örgütlenmeler farklılaşır. Şehirlerin kontrol edilemez büyümesi ve bunun beraberinde getirdiği sorunlar hem mimari, mekânsal hem de sosyolojik yönden çözülmeye çalışılır, çözüm adına pek çok şehir teorisi üretilir.

Batı’dakine benzer şekilde gelişmekte olan ülkelerde de benzeri bir şehirleşme gözlenmektedir. Şehirlere göçlerin ardından köy nüfusunun azalmaya başlamasıyla gelişmekte olan ülkeler, şehirleşmelerini tamamlamış, gelişmiş ülkelere karşı ellerindeki en büyük kozu: tarımsal üretim kozunu kaybetmeye başlarlar. Şehirli nüfusun artması ile pek çok toplumsal değişim de görülmeye başlar. Gelişmekte olan ülkelerin halkları bu bağlamda yerel ve geleneksel bir yaşam tarzını terke zorlanırlar. Gelişmiş ülkelerin daha önce tecrübe ettikleri ve kuramsallaştırdıkları şehirleşme kıstasları, gelişmekte olan ülkelerin şehirleşmelerinde temel alınmakta ve tek tip şehirleşme modeline uyan şehirler oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Şehirler zamanla daha da gelişip büyüyerek şehir nüfusunun artmasıyla birlikte günümüzde büyük metropoller hâline gelirler. Bu büyük şehirlerde yaşayan insanlar zaman içerisinde büyük şehrin gerektirdiği hayat tarzına uygun bir yaşam sürmeye başlarlar. Georg Simmel, modern hayat denilen metropol hayatının en önemli probleminin metropolde yaşayan “bireyin bunaltıcı toplumsal güçler, tarihî miras, haricî kültür ve hayatın tekniği karşısında mevcudiyetinin muhtariyet ve

ferdiyetini koruma çabası” olduğunu söyler (Aydoğan, 2005:167). Simmel, metropol insanının ferdiyetçiliği öne çıkarmak zorunda bırakıldığının altını çizer. Metropol insanının, kasabada ya da köyde yaşayan insandan farklı olarak, çevresel etkenlere karşı geliştirdiği bir savunma mekanizması olarak ferdiyetçiliğin üzerinde özellikle durur.

“Metropole özgü birey tipinin psikolojik temeli içsel ve dışsal uyarıların süratli ve durak bilmeksizin değişmesinden kaynaklanan sinirsel uyarımın şiddetlenmesine dayanır” (Aydoğan, 2005:168).

Sürekli çevresel uyarıların etkisi altında özgürleşen, ferdileşen birey metropol hayatının bunaltıcı gücüne karşı kalbinden ziyade aklının sözünü dinler (Aydoğan, 2005:169). Metropol hayatının gereği olan maddi ilişkiler neticesinde kendisini zihnini geliştirmeye adanmış ve maddiyata maneviyattan fazla önem veren metropol insanı yalnız, bezgin, aslına yabancılaşmış bir hâlde yaşamını sürdürmek, farkında olmaksızın dâhil olduğu döngüden kurtulamayarak kendisine biçilen metropol insanı rolünü oynamak zorunda bırakılır (Aydoğan, 2005: 170-184).

1.2.MİTAT ENÇ, HAYATI VE ESERLERİ

1.2.1.Hayati

Mitat Enç, 1909 yılında Gaziantep’te doğmuştur. Babası Gaziantep’in tanınmış avukatlarından Mehmet Mazlum Efendi’nin oğlu şehrin önemli iş adamlarından Emin Mazlum Enç, annesi şehrin bir dönem belediye başkanlığını yürüten Lütfü Güceylioğlu’nun kızıdır (Enç, 2007b:5).

İlköğrenimini, Antep Harbi dolayısıyla biraz gecikmeli de olsa, Gaziantep’te tamamlayan Mitat Enç, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da sürdürür (Enç, 2007b:5). İstanbul Lisesinden 1929’da mezun olan Mitat Enç, İstanbul Darülfünun Hukuk Fakültesine başlar (Enç, 2007b:5). Hukuk Fakültesi birinci sınıf öğrencisi iken gözlerinden rahatsızlanan Mitat Enç, hukuk fakültesini yarım bırakmak zorunda kalır (Enç, 2007b:5). Üç yıl boyunca İstanbul ve Viyana’da gördüğü tedaviler de işe yaramayan Mitat Enç, sonunda gözlerini tümüyle kaybeder (Enç, 2007b:5). İkinci kez gittiği Viyana’da başladığı Viyana Yüksek Pedagoji Enstitüsünde 1936 yılında özürlü çocukların eğitimi alanında önlisansını tamamlayan Mitat Enç, Sağlık Bakanlığına, adına, bırakılan özel bir bursla Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Columbia Üniversitesine lisansını yapmak üzere gönderilir(Enç, 2007b:5). 1936’da mezun olduğu Columbia Üniversitesinin ardından başladığı Harvard Üniversitesindeki yüksek lisansını 1939’da tamamlayarak yurda döner(Enç,

2007b:5). Yurda dönmesinin ardından 1940'da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Gazi Eğitim Enstitüsünde Marazi Ruhiyat dersleri vermeye başlar (Enç, 2007b:5).

1950'de özürlü çocuklara eğitim verecek Ankara Körler Okulunu kurmakla görevlendirilen Mitat Enç, 1952'de Gazi Eğitim Enstitüsü Özel Eğitim Bölümünü kurarak üç yıl başkanlığını yapar (Enç, 2007b:5).

1956'da kazandığı Ford Vakfı bursu ile Amerika Birleşik Devletleri İllionois Üniversitesinde doktorasını başlayan Mitat Enç, 1958'de doktorasını tamamlayarak yurda döner(Enç, 2007b:5). Yurda dönüşünün ardından Gazi Eğitim Fakültesindeki görevine devam eden Mitat Enç, ek olarak Orta Doğu Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesinin de kurucu dekanlığını üstlenir (Enç, 2007b:5). İki yıl süreyle Orta Doğu Teknik Üniversitesindeki görevini sürdüren Mitat Enç, 1960'da Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu üyeliğine tayin edilir, bir yandan da Gazi Eğitim Fakültesindeki görevini devam ettirir (Enç, 2007b:6). 1965'te Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesine bağlı Özel Eğitim Bölümünü kurar(Enç, 2007b:6). 1977'de emekli oluncaya kadar bu üniversitede bölüm başkanlığı yapar (Enç, 2007b:6).

1942'de İngilizce öğretmeni Sabahat Çanakkaleli ile evlenen Doç. Dr. Mitat Enç'in, biri kız iki çocuğu ve dört torunu vardır(Enç, 2007b:6).

Türkiye Sakatlar Milli Komisyonununun hizmet şildini alan Mitat Enç, başta görme özüllüler olmak üzere özüllülere ilişkin ulusal ve uluslararası pek çok konferans, kongre ve toplantıda özüllülerin haklarını savunup sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını dile getirir (Enç, 2007b:5). Hayatını özüllülerin eğitimine adar.

Mitat Enç, 1991'de Yalova Çiftlikköy'de vefat eder (Işık, 2007:1183).

1.2.2.Eserleri

1.2.2.1.İnceleme

Ruh Sağlığı Bilgisi (1940),

Körler: Ruhbilim, Eğitim ve Öğrenimleri (1947),

Çocuklarda Yemek-Uyku Güçlükleri ve Bunların Karakter Gelişimi ile İlgisi (1947),

Karı-Koca Bağlarının Çocuk Karakteri Üzerindeki Etkileri (1949),

Ruhsal Bağımsızlık (1949),

Çocuklarda Hırsızlık (1949),

Çocuğun Beslenme Problemleri (1959),

Görme Özürlüler, Gelişim, Uyum ve Eğitimleri (1972),
Üstün Beyin Gücü Gelişim, Uyum ve Eğitimleri (1973),
Özel Eğitime Giriş (1975),
Ruhbilim Terimleri Sözlüğü (1980).

1.2.2.2.Otobiyografi

Bitmeyen Gece (1983).

1.2.2.3.Öykü

Uzun Çarşı'nın Uluları (1996).

1.2.2.4.Deneme

Selamlık Sohbetleri (2008)

1.2.2.5.Çeviri

O. Johnson'dan *Cennet Gölü Filler*,

O. Johnson'dan *Arslanlar ve Goriller Arasında*,

O. Johnson'dan *Yamyamlar Adasında*,

S. Freud'dan *Tenasül Psikolojisi*,

P. De Kruif'dan, H. Cıvıltı ile *Amerika'da Eğitim ve Öğretim*,

J. Hilton'dan *Allaismarladık Mr. Chps*,

C. J. Foster'dan, S. Enç ile *Çocuklarda Sorumluluk Duygusunu Nasıl Geliştirebilirsiniz*,

P. De Kruif'dan *Mikrop Avcıları*.

İKİNCİ BÖLÜM KAYNAK ÖZETLERİ

M. Oğuz Göğüş'ün *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep* adlı eserinde Gaziantep şehrinin tarihi, şehrin önemli simaları, şehirdeki önemli tarihî eserler, Gaziantep folkloru ve Antep Harbi hakkında bilgiler verilmektedir. Adil Dai'nin yazmış olduğu *Olaylarla Gaziantep Savaşı*, Antep Harbi hakkında önemli bilgiler vermekte, şehir halkının harp döneminde yaşadığı sıkıntıları ayrıntılarıyla anlatmaktadır.

“Mitat Enç'in Eserlerinde Gaziantep” adıyla hazırlanan bu çalışmada en çok kullanılan kaynaklar, Mitat Enç'in eserleridir. Mitat Enç, *Uzun Çarşının Uluları* adını verdiği öykü kitabında Antep Harbi öncesinde ve Cumhuriyet döneminde şehir halkı içinden seçtiği özel kişilerin kısa hikâyelerini anlatır. *Bitmeyen Gece* ise yazarın otobiyografisidir. Henüz üniversite birinci sınıf öğrencisiyken gözlerini kaybeden yazarın zorlu yaşam hikâyesini ve başarı öyküsünü anlattığı eser Gaziantep hakkında da bilgiler içermektedir. Mitat Enç'in *Selamlık Sohbetleri* adındaki deneme kitabı ise Antep Harbi öncesinde Antep'teki sosyal yaşam, Antep Harbi Dönemi ve cumhuriyetin ilanının ardından şehirde gözlenen hızlı değişimi edebî bir lezzetle okuyucuya sunar. *Selamlık Sohbetleri*, son yüzyılın Gaziantep tarihi, folkloru ve sosyal yaşamı ile şehir halkının genel özellikleri hakkında önemli bilgiler içermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MİTAT ENÇ'İN ESERLERİNDE GAZİANTEP

3.1.ŞEHİR

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde “Şehr-i Ayıntab-ı Cihan” (T.C. Gaziantep Valiliği, 2005:19) dediği Gaziantep'e pek çok şair, yazar yüzyıllardır en güzel dizelerini, satırlarını atfederler. Bu yazarlardan biri de Mitat Enç'tir. Mitat Enç, *Uzun Çarşının Uluları*, *Selamlık Sohbetleri* ve *Bitmeyen Gece* kitaplarında çocukluk ve gençlik yıllarının geçtiği, tutkuyla sevdiği Gaziantep'i anlatmaktadır. Ahmet Turan Alkan, *Altıncı Şehir* adlı kitabında “bir daha hiçbir kalem”in Gaziantep'i Mitat Enç gibi anlatamayacağını söylemektedir (Alkan, 2006:9). Alkan, kadri bilinmemiş bir eser dediği *Uzun Çarşının Uluları* için: “Işığı perdelenmiş bir zihnin, kendi mazisine düşürdüğü sihirli bir ışık demeti” tanımlamasını yapmaktadır (Alkan, 2006:9).

Gaziantep şehrinin geçmişi çok eskiye dayanmaktadır. Yontma Taş Devrinden beri bu yörede yaşayan insan topluluklarının olduğu bilinmektedir. Halep vilayeti salnamesinde belirtildiği üzere, M.S. 1397–1398 yıllarında şehir ilk olarak kurulduğu Dülükbaba'dan bugünkü merkezine taşınmıştır (Bozgeyik, 1997:34). 1516'da Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılan Antep, 1913 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı kalmış, bu tarihten Fransız işgaline kadar da bağımsız bir sancak olmuştur (Göğüş, t.y.:28). Cumhuriyet Döneminde, şehrin önceleri Ayıntap daha sonraları da Antep olarak anılan adının başına “Gazi” unvanı eklenmiş ve bu tarihten itibaren şehir Gaziantep adıyla anılmaya başlanmıştır.

Mitat Enç, I. Dünya Savaşı yıllarındaki Antep Sancağı'nın batıdaki “Cağcağ'ın başından, doğu ucundaki Şaraküstü'ye kadar vadi boyunca uzayıp” (Enç, 2007a:13) gittiğini belirtmektedir. Mitat Enç, şehrin “çevresindeki aşınmış, kızıl tepelerin etekleri”nin “boydan boya, yaşam serüvenleri sona erenlerin mezarlarıyla” (Enç, 2007a:13) dolu olduğunu, şehrin kuzeyinde ise “kavak ve söğüt kümelerinin yer yer gölgelendirdiği bostan aralarından dolanarak, usulca akan Antepsuyu” (Enç,

2007a:13)nun bulunduğunu ifade etmektedir. Şehrin batı tarafında ise “üç katlı, görkemli Kolej yapılarını, fıstık ve zeytin ağaçlarıyla donanmış geniş bir alana serpili yatakhane, kitaplık, yönetim binalarını ulaşılmaz kılan duvarlar” (Enç, 2007a:13) bulunmaktadır. Amerikan Kolejinin bulunduğu bu tepeye Gaziantep’liler “Kolejtepe” demektedirler. Şehrin batısındaki Kolejtepe’nin karşı tarafındaki “her yanı Ermeni Mahallesi, Amerikan Hastanesi, Kız Lisesi, Kendirli Kilisesi gibi gösterişli yapılarla çevrili” olan Kayacık Tepe’de ise Türklerin elinde bulunan tek kurum olan Sarı Hastane yer almaktadır (Enç, 2007a:13).

Şehrin merkezinde Antep Kalesi bulunmaktadır. Geçmiş M.Ö. 2000’lere dayanan Antep şehri ilk olarak bugünkü şehrin 12 km. kuzeyinde Antep-Maraş yolu üzerindeki Dülük (Doliche)’te kurulmuştur (T.C. Gaziantep Valiliği, 2005:8). Dülük şehrini kuranlar Etilerdir (Göğüş, t.y.:24). Antep Kalesi’nin¹ Roma İmparatorluğu döneminde Dülük’teki şehrin sınır kalesi olarak inşa edildiği tahmin edilmektedir (T.C. Gaziantep Valiliği, 2005:8). Zamanla cazibesini yitiren Dülük şehrinden sonra, “Güneyde kalan, Arap kaynaklarında Ayıntap olarak geçen yerleşim yeri”nin (Aydın, 2008: 99) önem kazandığı anlaşılmaktadır. “Ayıntap” şehrinin M.S. 10. yüzyılda bugünkü yerine taşındığı tahmin edilmektedir (Göğüş, t.y.:27-28). Şehrin ilk olarak Antep Kalesi’nin içerisinde kurulduğu kalede bulunan “dizdarlara mahsus güzel yapıları konak ve saraylar”dan anlaşılmaktadır (Göğüş, t.y.:156). Zaman içerisinde nüfusun artmasıyla kale etrafı da yerleşime açılır. Şehrin kale içinde kurulumu daha sonra çevresinde kurulan pazarlar ve yerleşim yerleri ile genişleyip büyümesi Max Weber’in şehirlerin doğuşu ile ilgili teorisine uygunluk göstermektedir (Aydoğan, 2005: 112-119). Mitat Enç, yirminci yüzyılın başında da şehrin merkezi olarak kale ve çevresindeki mahalleleri işaret etmektedir (Enç, 2007a:15). Gaziantep şehrinin, Antep Kalesi etrafında “dairesele bir planla” gelişmiş olması şehrin “kendiliğinden oluşan kentler” (Serjeant, 1997:114) kategorisinde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Yazarın çocukluğunun geçtiği ev de kale civarındaki Türktepe Mahallesi’nde bulunmaktadır. Mitat Enç’in verdiği bilgilerden hareketle Antep Harbi

¹ M. Oğuz Göğüş’ün *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep* adlı kitabında Gaziantep Kalesi hakkında şu bilgilere yer verilmektedir: “Gaziantep Kalesi denizden 901 m. yüksekliktedir. M.Ö. 15. y.y. da Etiler devrinde Som Kaya üzerine bina edilmiştir. Antep Kalesi bir Hitit eseridir. Hitit, Asuri, Arami, İran, İskender, Roma, Bizans, Arap ve Türk ordularına yol kavşağı olan Antep Kalesi on ikinci ve on üçüncü yüzyılda Haçlıların, Frankların ve Ermenilerin saldırısına uğramıştır. Antep Kalesi 6. yüzyılda Bizans İmparatoru Jüstinyanus tarafından tamir görmüştür. Antep şehri Hitit ve Firavun ordularının daimi savaş yeri olduğu için Hititler Antep’te önemli bir kale yapımı gereğini duymuşlardır. Bu kaleyi sonradan Asur, İran, Roma, Bizans, Mısır orduları kullanmışlardır. Mısır Memluklarından Eşref Kayıtbay tarafından 555 yılında tekrar tamir ettirilmiştir” (Göğüş, t.y.:155).

öncesinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehrin en hareketli yeri de yine Antep Kalesi civarındır. Burgess'e göre şehirler "aynı merkezden çevreye doğru yayılan daireler şeklinde" genişlerler ve bu daireler "şehrin mekân içindeki yayılmasını olduğu kadar, zaman içindeki gelişmesini" de göstermektedirler (Yörükân, 2005:119). Mitat Enç Gaziantep şehrinin modernleşme sürecinde, Kale'nin etrafından dışa doğru genişleyen dairesel bir yapı takip ettiğini anlatmaktadır.

Batı şehirlerinde, Roma şehirlerinden beri süregelen bir alışkanlıkla, önemli kutlamalar şehrin merkezindeki büyük bir alanda yapılır (Alptekin, 2007:21-22). Bir Osmanlı Türk şehri olan Antep'te ise yirminci yüzyılın başında bu tarz törenlerin şehrin girişindeki yollar üzerinde yapıldığı anlaşılmaktadır.

"Kentın batısındaki girişe, devrin en önemli olaylarına sahne olmuştı her zaman. Culus günleri ve bayramlarda, belediye ünlü tak'ını ardiyeden çıkarıp buraya diker; kırmızı-beyaz şeritleri yılankavi dolayıp, dört direğini süsleyerek, bunları birbirine bağlayan dört cepheli arklar oluştururdu" (Enç, 2007a:14).

Bunun dışında: "İl merkezi Halep'ten, ya da şevketlü Sultan'ın oturağı Dersaadet'ten gelen önemli kişilerin de karşılanıp eteklendiği yer, yine" (Enç, 2007a:14) şehrin girişidir. Osmanlı Döneminde şehrin girişindeki yollara şehrin kapıları denilmektedir. Şehrin batısındaki Kilis Yolu'nun sadece önemli törenlerde değil, seferberlik sırasında şehirden asker uğurlamak için de kullanıldığı görülmektedir:

"Ardı arkası kesilmeyen seferberlik davulları çalındığında, çaresiz ve gözü yaşlı ana-avrat yığınları yalınayak koşuşturarak, sevkıyat taburlarını da buradan uğurladı yıllarca. Güdümcü jandarma görevlilerinin, 'bir-kiii..' temposuna uymayı beceremeyen, azık torbaları sırtında, ikişerlik sıra olmuş çarıklı, başıbozuk taburların çevresinde, gidip de dönmeyecek, gelip de bulamayacak erkeklere ağıtlar yakıldı burada..." (Enç, 2007a:15).

Şehrin batı tarafındaki Kilis Yolu'nun sevincin doruğa çıktığı bayram günlerinde ve sevkıyat taburlarını uğurlama gibi üzüntülü dönemlerde aynı şekilde kullanılması ve tüm bu törenler için şehrin dışında bir mekân seçilmesi dikkat çekicidir. Bu aynı zamanda önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ve sürekli dış etkilere açık şehrin dışa dönük karakterinin de bir göstergesidir. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Batı şehirlerindeki benzer şekilde törenler şehrin merkezinde özel olarak törenler için tahsis edilen geniş meydanlarda yapılmaya başlanır.

Şehirlerin görebilecekleri en büyük felaketlerden biri de savaştır. Mitat Enç, büyük felaketler geçiren şehirleri yok olmuş şehirlere benzetmektedir. Yazar, şehrin insanlarla anlam kazandığını düşünmektedir. Yaşam kalıntıları bir şehri, şehir yapmaya yetmemektedir. Mitat Enç, şehrin varlığını ve devamını insanların varlığına ve orada yaşamalarına bağlamaktadır. Şehir, yazar için insansız bir hiçtir.

“Savaş, deprem ve salgından sesi kesilen kentlerde, artıklar görülür çoğu yerde. Yıkıntılar arasında dolaşırken, ne tüten bir ocak, ne uluyan bir köpek, ne de horoz sesi duyarsınız. Orada artık, insanoğlunun döküntüleriyle yaşayıp, peşinde dolaşan hiçbir canlı kalmamıştır. Hatta binlerce yıl sonra bu kalıntıları görmeye gelen canlılar bile, böylesi bir hüznün ve bilinmezlik karşısında gürültü edip, yüksek sesle konuşmaktan kaçınırlar. Bir zamanlar orada insanların yaşadığı; sevişip, çekiştikleri; üretip, tükettiklerinin hemen tüm belirtileri yok olmuştur. Ayakta kalabilen bir evin duvarındaki yıkık ocakta, yüzyılların bile gideremediği is artıkları; toprak altından çıkarılan birkaç eşya; taş yollarda araba tekerleklerinin oyduğu oluklar; eski bir şarapçı dükkânının sağlam kalabilen küpleri, burada da bir zamanlar gülünüp oynandığı, alımp satıldığını anımsatır ” (Enç, 2007a:102).

Mitat Enç’in doğup büyüdüğü Antep, savaşın ardından tanınmaz bir hâle gelir. Savaş sırasında terk edilen şehrin yerinde savaşın ardından artık tam anlamıyla gazi bir şehir vardır. “Gerçekte kaybolan şey, bütün bir hayat tarzı, bütün bir dünya”dır (Tanpınar, 1995:163). Müslüman Türk şehirlerinin alameti ezanlar susmuş, şehir savaşın ardından derin bir sessizliğe gömülmüştür (Enç, 2007a:103). Şehrin sükûtu Mitat Enç’e *Selamlık Sohbetleri* kitabında savaştan sonra şehre dönüşlerini anlattığı bölümün adını “Sessiz Kent” koydurur.

“Poyrazlı bir Mart günü Tısoğlan’ın güdümünde, kentin dış mahallerine ulaştığımızda, sanki herkes, her şeyini olduğu gibi bırakarak ortadan yok olmuş gibi göründü bana. Burada bir süre önce insanların kıyasıya boğuştuğunun izleri açıkça ortadaydı. Her adımda şerefesi uçmuş minareler, çökük kubbeler; yıkıntılarla tıkanmış sokaklar vardı. Hemen tüm binaların bedeninde kurşun, mermi yaraları göze çarpmasına rağmen, sağlamca ayakta duran yapı sayısı, göçüklerden fazlaydı. Tüm kentin üstüne kurşun gibi ağır bir sessizlik çökmüş, top mermileri ve kurşunların uçtuğu saçaklarda, ağaç dallarında ve cami avlularında, savaş dönemlerinde bile ötüşen serçe, kumru, güvercinler, yuva ve geçim alanlarını bırakarak, insanların barış içinde yaşadığı, başka yerlere göçmüşlerdi” (Enç, 2007a:102-103).

Savaşta alınan tüm yaralara rağmen savaşın sona ermesiyle şehir tekrar hayata döner. Acılarını sarmaya, kayıplarının ardından Fatıha’lar okumaya başlar. İnsanlar zor da olsa, aylarca süren savaşın ardından evlerine, şehirlerine kaldıkları yerden devam etmek üzere geri dönmeye başlarlar.

Savaşın ardından şehirdeki ilk hayatiyet belirtisi Türk esnafın bulunduğu Uzun Çarşı’da görülür (Enç, 2007a:106). Uzun Çarşı, Antep Kalesi’ne en yakın çarşılardan biridir. Halkın savaştan sonra tekrar şehrin eski merkezine, Kale’nin çevresine, yerleşme eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu eğilim savaşın yüzyılların alışkanlığını değiştiremediğinin de bir göstergesidir. Çarşı ve pazarlar hareketlenir. Savaş sırasında şehri terk edenler şehre dönüp işlerinin başına geçerler. Şehir yeniden canlanmaya başlar. Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*’unda savaşlar ardından yıkılan şehirlerin mimarisinin hızla tamir edilip “eski semtlerin bir defa daha yaratılıp” yeniden diriltilmesinin “halkın sürekli hayatiyetini” gösterdiğini belirtmektedir (Beyatlı, 1989: 50). Gaziantep şehrinin savaşın ardından hızla tamir edilip yeniden yaşanır hâle getirilmesi de şehir halkının sürekli hayatiyetinin en

önemli göstergesidir. Kurtuluş Savaşı sırasında pek çok kent yakılıp yıkılır. Şehirlerden geriye kalan enkaz arasında insanlar ne yapacaklarını bilemeden hayata tutunmaya çalışırken Gaziantep halkı kendisini çabucak toparlar. Mitat Enç'in de dikkat çektiği üzere şehir halkının azim ve kararlılığı sayesinde şehir eski canlı günlerine kısa sürede geri dönmeyi başarır. Kuşkusuz şehir halkının yaşama bağlılığı bunda amildir.

“Bu durumun hemen tek istinası, doğduğum kentti. Fransız savaşında hayli yanıp zarar görmüş; sesi soluğu kesilip, suyu kuruyan çeşmeye dönmüştü. Güneydoğu ve doğunun önemli bir alış-veriş yolu üzerindeyken, tıpkı o sınır illeri gibi tıkanıp kalmış; kısacası, eski çağlardan kalan bir ören yerine benzemesi için tüm koşullar oluşmuştu. Fakat öteki sınır kentlerinin aksine, hiç devlet desteği almadan, birkaç yıl içinde yıkıntıların üstünde yeni yapılar belirmeye, örümcek tutan kepenkler açılıp, üretim ve alış-verişin canlı sesleri yükselmeye başladı” (Enç, 2007a:230).

Her millet tarihsel süreç içerisinde pek çok savaş görür. Yaşadıkları yerler düşmanlarca yakılıp yıkılır. Sevdikleri öldürülür. İnsanların katli vasıtasıyla kültürleri de yok edilmeye çalışılır. Ancak savaşların ardından özellikle kazanılan savaşların ardından o milletin devamı ancak halkının yaşam savaşı verebilecek kabiliyette olmasına bağlıdır. Asıl savaş çoğunlukla geride kalanların kültürlerini, inançlarını, geleneklerini, yaşama sevinçlerini koruma ve gelecek nesillere aktarma savaşıdır. Gaziantep'li bu başarılabildikleri için şehirlerini yok olmaktan kurtarabilmişlerdir.

Tarihsel dönemlerdeki büyük ve hızlı değişimler hayat tarzının değişmesine sebep olmakta değişen hayat tarzı da mekâna yansımaktadır (Alver, 2008:560). Algı ve tasavvurdaki değişimler de mekâna farklı fonksiyonlar yüklenmesine sebep olmaktadır (Alver, 2008:560). Cumhuriyetin ilanının ardından Gaziantep'te değişen hayata bağlı olarak mekânsal ve sosyal değişimler görülmeye başlanır. Mitat Enç, şehrin geçirdiği değişim evrelerini teker teker anlatarak Osmanlı Dönemindeki sancağın modern şehre dönüşümünü gözler önüne serer. Karşılaştırmalı bir şehir tahlili yapılmasına imkân sağlar.

Osmanlı Döneminde şehirler, “kurumlar ile fertlerin değil, fertlerle fertlerin ilişkisine dayanan” birer İslam şehridirler (Armağan, 2006:87). Mustafa Armağan'ın “insan yüzlü şehirler” dediği “insani çehresi, fiziki özelliklerine” (Armağan, 2006:87-88) yansıyan Osmanlı Türk şehirleri “uzaktan bakıldığında, üzerine kuruldukları arazinin tabii uzantıları gibi” (Ayvazoğlu, 2002:51) görünen, “ne tabiatı taklit ne de tabiata müdahale esasına” (Ayvazoğlu, 2002:50) dayanarak kurulan şehirlerdir. Mimar Turgut Cansever'e göre Türk-İslam şehrinin en önemli özelliği “mekânın hareket hâlinde fark edilmesi esas” alınarak inşa edilmesidir (Ayvazoğlu,

2002:17). Cansever, Osmanlı Türk şehirlerinin “huşu hisleriyle yüklü, aynı zamanda mütevazı, aynı zamanda çekingen, fakat varlığını ifade etmekten de geri durmayan bir mimarî elemanlar bütünlüğünden” oluştuğunu söylemektedir (Ayvazoğlu, 1994:21). “Osmanlı düzeninde bütün mülk Allah’ın” kabul edildiği için şehir halkı Allah’ın mülkünde “hüsnü muhafaza etmek” ilkesine uygun bir şekilde meskenlerini ve iş yerlerini inşa eder (Ayvazoğlu, 1994:23). Bu şehirlerde mimari açıdan “abidevi eserlerin dışında, beşerî ölçülerin hemen hiç dışına” çıkılmaz (Ayvazoğlu, 2002:50). “Bütün kudretini ve maharetini külliye mimarisinde gösteren Osmanlı, klasik şehir dokusunda fani olanın ebediyet karşısındaki aczini sürekli hatırlatan” kendine özgü bir şehir mimarisi oluşturur (Ayvazoğlu, 2000:21). Mitat Enç’in eserlerinde anlatılanlardan hareketle, Gaziantep’in Osmanlı döneminde, fiziki şartlara ve coğrafi özelliklere uygun bir şekilde kurulan, mimarisinde genel olarak beşerî ölçülerin dışına çıkılmayan tipik bir Osmanlı Türk şehri olduğu görülmektedir.

Tipik Osmanlı Türk şehirlerinde ağaçlar “mimarinin tamamlayıcı unsurları olarak” düşünülürler (Ayvazoğlu, 2000:22). Şehrin çevresindeki “büyük mesireler ve has bahçeler bir yana, istisnasız her evin küçük veya büyük bir bahçesi” vardır (Ayvazoğlu, 2000:23). Yirminci yüzyılın başında tipik bir Osmanlı Türk şehri olan Antep’te şehir halkı şehrin çevresindeki mesire yerleri ve bağ evleri sayesinde doğayla iç içe yaşamaktadır. Şehir halkının ilk fırsatta kendilerini günlük hayatın stresinden kurtarabilmek için yeşil alanlara attığı görülmektedir. Antep evlerinin küçük avluları bile Antep halkının doğayla bütünleşme isteğini gösterir nitelikte ağaç ve çiçeklerle doludur. Modernleşme, doğadan kopuşu da beraberinde getirir. Mitat Enç, Cumhuriyet’in ilk yıllarında şehre elektrik fabrikası kurulmasının ardından şehir hayatındaki ilk değişimlerin de gözlemlenmeye başladığını vurgular.

“Eskiden günlük işlerini bitirenler veya önemli hiçbir işi olmayanlar, güneş Batalhöyük’e doğru inmeye başladığında, ceplerine kırık leblebileri doldurup Başkarakol’a giden dutlu yolu tutarlardı. Ama artık akşam gezilerinin yönü de değişmiş, geziciler ya Alleben Deresi boyundaki ‘*alentrık fabrikaası*’nın homurtusunu dinlemeye yöneliyor, ya da İstasyon Caddesini tutup gelip giden katar olmasa bile, manevra yapan vagonları seyredip, düdükle seslerini dinleyerek, gönül eğlendiriyordu” (Enç, 2007a:220).

Elektrik fabrikasının ya da vagonların bulunduğu mekânların şehir halkı tarafından dinlenme ve eğlenme yeri olarak tercih edilmeye başlaması şehir halkının farkında olmadan değişmeye başladığının da bir göstergesidir. Mekânsal tercihlerdeki farklılık düşünce yapısındaki değişimlerin toplumda önünü açar. David Harvey, *Sosyal Adalet ve Şehir* adlı kitabında mekânın biçimlendirilmesinin toplumsal süreçler üzerinde derin bir etkisi olduğunu söylemektedir (Harvey, 2006:29). Halkın mesire yerlerinde

doğayla bir arada geçirebileceği zamanı elektrik fabrikası ya da tren istasyonunu izlemekle geçirmeyi tercih etmesi doğadan kopuşun başlangıcıdır. Gaziantep'te mekânsal biçimlendirmenin toplumsal süreç üzerinde önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim şehir halkı ilerleyen yıllarda şehirde yapılan önemli değişiklikleri modernleşme adına itirazsız kabul edecektir.

Yirminci yüzyılın başında, Osmanlı Döneminde, önemli bir ticaret merkezi olan Antep Sancağı'nı dış dünyaya bağlayan yol, şehir merkezi Halep'ten geçmektedir.

“Eskiden, yolcular arabacı hanından at arabası veya katırla, ya Katma tren istasyonunun ya da Kilis üzerinden geçerek Halep'in yolunu tutarlardı. Oradan trenle Beyrut'a geçilerek, Frenk bandıralı sefinesiyle İstanbul yoluna düşülürdü” (Enç, 2007a:148).

Sancağın bağlı bulunduğu devletin baş şehrine ya da başka herhangi bir dış merkeze Anadolu üzerinden gidilememesi ülkenin içinde bulunduğu çalkantılı dönemin de göstergesidir. Ticaret çoğunlukla deve kervanlarıyla İpek Yolu'nu kullanarak getirilen ürünlere dayandığından ticari ulaşımda problem yaşanmaz. Antep Harbi sırasında olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da ulaşım, şehrin önemli problemlerinden birisidir.

“...Kentte T-Modeli bir otomobil türemiştir. Belediye Hanının geniş avlusundan kalkıyor, tozu dumana katarak Maraş üzerinden Adana yoluna vuruyordu. Yenice-Nusaybin hattının kaderi henüz belli olmadığından, işletmeye açılmamış; trene binebilmek için Adana'ya kadar işte bu şeytanarabasıyla yolculuk yapmak gerekiyordu” (Enç, 2007a:148).

Mitat Enç, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yolculukları sırasında bizzat yaşadığı tecrübeleri anlatmakta, yolların kötülüğünden ve o dönemde yapılan yolculukların zorluğundan yakınlıkla bahsetmektedir.

“Yenice-Haydarpaşa arasında düzenli tren seferleri henüz başlamadığı için, üç dört gün arayla, bir katar Konya'dan Yenice'ye gelip, bekleyenleri doldurarak, Konya'ya götürüyordu” (Enç, 2007a:150). “Bu şekilde Gaziantep'ten yola çıkanlar ancak bir haftada İstanbul'a varabilmekteydiler” (Enç, 2007a:153).

Bu durumun şehrin gelişmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmesi kaçınılmazdır. Charles H. Cooley, şehirlerin kurulmasında ve ticari açıdan ilerlemelerinde en önemli etkenin ulaşım olduğunu belirtmektedir (Aydoğan, 2005:43). Osmanlı Döneminde önemli kervanların geçiş güzergâhında bulunan Antep Sancağı, cumhuriyetin ilanından sonra bir sınır kenti olarak bu vasfını yitirir. Şehri dış dünyaya bağlayan demir yolunun şehre kadar ulaşamaması ise ticaretin gelişmesine sekte vurur. Cumhuriyetin ilanından sonra uzunca bir süre demir yolu şehre bağlanamaz. Narlı-Gaziantep demiryolu ancak 1953'te açılabilir (Aydın, 2008:64).

“Ülkenin öteki kesimleriyle bağlantıyı sağlayan, yazları toz ve çukurlarından, kışları ise çamur ve çirkeften aşılması zor toprak yolların yerini, geniş asfalt yollar almaya başlamış; buralardan akıp giden renk renk otobüslerin korna çığıkları, istasyon lokomotiflerinin düdüklarını bastırır hâle gelmişti” (Enç, 2007a:222).

İlerleyen dönemde şehri dış dünyaya bağlayan yolların yapılmasıyla ulaşım kolaylaşır. Ulaşımın kolaylaşması şehir ekonomisinin gelişmesinde de önemli bir rol oynar.

Evliya Çelebi on sekizinci yüzyılda ziyaret ettiği Antep’in yemyeşil bir şehir olduğunu söyler. O dönemde “Şehri çevreleyen dağlar tümüyle bağdır” (T.C. Gaziantep Valiliği, 2005: 18). Mitat Enç, Antep Harbi sonrasındaki şehri Evliya Çelebi’nin zamanındakiyle karşılaştırır. Ortaya çıkan tablo içler acısıdır. Savaş sadece insanları değil ormanları da öldürür.

“Değişmenin en çarpıcı yanıysa, kenti çevreleyen çıplak, kızıl tepelerdi... Evliya Çelebi, güneş yüzü görmeden, ormanların içindeki kervan yollarından geçip Bağdat’a gittiğini yazar. Oysa o günden bu yana, kızıl tepelerde gölgesine sığınacak tek bir ağaç bile kalmamıştı” (Enç, 2007a:222).

Bu çıplak tepelerin ağaçlandırılması ancak Mr. Isely öncülüğünde kurulan ağaçlandırma derneğinin girişimleriyle gerçekleştirilir (Enç, 2007a:222). Günümüzde şehri çevreleyen ormanlar, Antep Harbi sırasında düşmanlarca yakılan ormanların yerine Mr. Isely öncülüğünde şehir halkı tarafından dikilen ağaçlardan oluşmaktadır.

Şehrin çevresindeki tepeler ağaçlandırılırken bir taraftan da hâli hazırdaki bağlar kesilerek yerlerine fabrikalar kurulmaya başlanır. Şehrin dış görünüşü şehrin çevresine kurulan fabrikalarla daha da değişir.

“Eski dönemin bağ evleri ve bostanların yerinde, görünümleri pek de iç açıcı olmayan, derme çatma fabrika yapı ve bacaları yükselmeye başlamıştı. Bunlardan bir kısmı, her köşe ve bucağa yayılan binlerce dokuma tezgâhının işini yüklenmiş; kilimler, halılar, giyim eşyaları artık mekik ve tezgâh tıkrıtlarıyla değil, makine homurtularıyla üretiliyordu. Un, bulgur işleyen; plastik eşya üreten fabrika dumanları da birbirine karışıp, kentin üstüne çökmeye başlamıştı bile” (Enç, 2007a:220-221).

Batılı ülkelerde on dokuzuncu yüzyılın başından itibaren Sanayi Devriminin ardından hızlı bir şehirleşme görülür. Sanayileşme fabrikalarla donatılan şehirlerin eksik iş gücü ihtiyacını karşılayabilmek için insanların şehre göçünü zorunlu kılar. Köyden şehre göçlerle şehir daha da büyür. Şehir geliştikçe sanayileşme artar, şehir ekonomisi güçlenir. Modern şehirler sahip oldukları sanayi gücü ölçüğünde büyük ve zengin şehirler olurlar. David Harvey kapitalistleşme sürecinde ortaya çıkan, “belli bir teknoloji kullanılarak inşa edilmiş ve belli bir üretim tarzı bağlamında yapılandırılmış” modern şehirlerin “önceki üretimde biriktirilmiş sabit varlıkların bir deposu” olduğunu söyler (Harvey, 2006:187). Fabrikaların artması ve şehir ekonomisinin zaman içinde bu fabrikalarda üretilen ürünlere bağımlı hâle gelmesi sonucunda Gaziantep tipik Türk İslam şehri olmaktan çıkarak Batılı anlamda bir

sanayi şehri olma yolunda hızla ilerler. Sanayileşme uğrunda şehrin kendine özgü güzellikleri de gözden çıkartılmaya başlanır.

“Hemen herkesin birbirini tanıdığı küçük sancak merkezi, kent olma yoluna girivermiş; hızlı adımlarla ilerlemekteydi. Üstelik işin kötüsü, bu büyüme pek düzenli ve iç açıcı da değildi” (Enç, 2007a:221).

Batı ülkelerinde Sanayi Devriminden sonra olduğu gibi şehirdeki fabrikalarda çalışarak para kazanmak ve şehir hayatının avantajlarından faydalanmak isteyenler bölgenin yeni ve parlak sanayi şehri Gaziantep’e hızla göç etmeye başlarlar. Adna Weber, şehre göçün “ulaşım, finans, üretim, ticaret” gibi birincil ekonomik etkenlerin yanı sıra “yüksek ücretlerin çekiciliği ve çeşitli fırsatların özendiriciliği” gibi ikincil ekonomik etkenlere de bağlı olduğunu belirtmektedir (Aydoğan, 2005:44). Mitat Enç, Gaziantep’e göçlerin temel nedeninin ekonomik olduğunun altını çizer. Ancak şehre göçlerin başlamasıyla birlikte şehir genelinde çarpık bir yapılaşma da başlar. Gecekondu semtlerinin hızla, şehrin çehresini bozduğu görülür. Mitat Enç, gecekondu mahallelerinin yüzyılın başındaki küçük şehrin mütevazı ama karakteristik görünümünü hızla değiştirmelerinden ve şehri tanınmaz bir hâle getirmelerinden yakınmaktadır.

“Buna karşın, kente dört bir yandan akan göçmenlerin gecekondu ile dolup taşan güney ve doğu yönündeki tepelerin yamaçları da, varlıklı kesimin hızıyla yarışa kalkmıştı. Bu kondular, kent kıyılarındaki eski mezarlık eteklerinden başlayıp, kısa sürede tepelerin doruklarına kadar yükselmiş, hatta öte yana aşmıştı bile. Toprak sokaklardan lağımlar akarken, aydınlatma ve akar su olmaksızın, değişik bir yaşam almış başını, hızla ve bilinçsizce bir yerlere gitmekteydi. Bu derme çatma yapıların, kaçak elektrik alınabilecek bir direğe, ya da arada sırada rastlanan bir çeşmeye yakınlığı, kondunun değerini lüks konuta dönüştürürken, sokaklardaki başıboş kümes hayvanları; sahibi belirsiz kedi, köpekler; yalınayak çocuk yığınları, yaşam savaşının figüranlarıydı” (Enç, 2007a:225).

Antep Harbi’nden sonraki kırk elli senede şehir düzensiz bir büyüme gösterir. Bu düzensiz büyümede şehre çok yakın bir mesafede kurulan fabrikalarla, bu fabrikalarda çalışan işçilerin oturduğu evlerin bulunduğu gecekonduların payı yadsınmaz.

Savaştan sonra insanlar şehre döndüklerinde, “yapı işlerinin neredeyse tümü” ellerinde olan Ermeni ustalar Türk kesimine geçemedikleri için Türkler, evlerini tamir ettirecek ya da yeni evler yaptıracak ustalar bulamazlar (Enç, 2007a:120). Geçen zamanla birlikte Türk mimarlar, inşaat ustaları yetişip şehirde yapı işlerini ellerine alırlar. Şehir apartmanlar ve iş hanları ile dolar. Şehrin görünümü kısa sürede hızla değişir. Şehrin dar sokaklarının yerini büyük caddeler alır. Mitat Enç, eselerinde tanıklık ettiği bu hızlı değişime yer vermekte ve kısa sürede değişen şehrin yeni yüzünü anlatmaktadır.

“Güneş, Batalhöyük’ten batarken, yeni açılan bu cadde ve sokakların iki yanında yükselen konutların tül perdeleri gerisinde ışıldayan kristal avizeler Antep’i yeni bir yaşam biçiminin, göz kamaştırıcı ışıklarıyla aydınlatıyordu artık” (Enç, 2007a:224-225).

Şehrin yeni ve modern yüzü, Mitat Enç’in kendisini doğup büyüdüğü şehirde değil, yabancı bir şehirde hissetmesine sebep olur. Yazar, bu yeni şehre alışamaz. Yeni şehrin modern ve soğuk yüzü yazarı, kendisinden uzaklaştırıp anılarındaki eski şehre yaklaştırır.

Yirminci yüzyılın başında, dünyaca ünlü modern kent planlamacısı Le Corbusier, modern kent planlamalarının “köprülerin yakılması ve geçmişten kopulması” temeline oturtulmasının zorunluluğunu savunur (Corbusier, 2002:10). Le Corbusier’in modern kent ütopyaları dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de kent planlamacılarının gözdesi olur. Eskiden kurtularak, eskiyi yıkarak yeni ve modern şehirler kurulmaya çalışılır. Bu dönemde şehrin mimari özelliklerinin “bir kültürü oluşturan karakteristik ritmik işlevsel örüntüleri ifade eden, fiziksel olarak mevcut bir insani ortamı” (Harvey, 2006:35) yansıttığı göz ardı edilir.

“Başka bir deyişle, mimaride ve dolayısıyla kentte mekânın şekillendirilmesi kültürümüzü simgeler, mevcut toplumsal düzeni simgeler, amaçlarımızı, ihtiyaçlarımızı, korkularımızı simgeler. Yani eğer kentin mekânsal biçimini değerlendireceksek, şöyle ya da böyle, onun salt fiziksel boyutlarının yanında, yaratıcı anlamını da anlamalıyızdır” (Harvey, 2006:35).

Beşir Ayvazoğlu, David Harvey’nin dikkat çektiği karakteristik şehirlerin ortadan kaldırılması anlamına gelen modern kent planlamacılığını eleştirmekte sonucu öngörülmeden atılan adımların şehir planlamacılığında önemli sorunları beraberinde getirdiğini belirtmektedir.

“Geçmiş olmayan bir gelecek kurmak için bütün güçlerimizi seferber etmedik mi? Şehirlerimizin bize geçmişi veren çehrelerini bütün nefretimizi kusarak tahrip edip yerlerine çirkin bir maske gibi şahsiyetsiz bir mimarîyi oturtmadık mı? Böylece daha iyi Batılı olabileceğimizi zannediyorduk. Bu Batılıların kendi şehirlerini ve abidelerini kıskançlıkla koruduklarını fark edinceye kadar sürdü” (Ayvazoğlu, 2002:195-196).

Batı şehirlerinde, modern şehir planlamacılığının şehirlerin geçmişini ve karakteristik yapısını yok sayarak şehirleri modernleştirmeyi amaçlayan hatalı taraflarının zamanında fark edilip bu uygulamalardan vazgeçilmesine karşın Türkiye’de uzun bir süre modernleşme adı altında yüzyılın başında ortaya atılan modern şehir planlamacılığı uygulamalarının ısrarla sürdürüldüğü ve şehirlerin karakteristik kültürel öğelerinden soyutlandığı görülür.

Mitat Enç’in özellikle *Uzun Çarşının Uluları* ve *Selamlık Sohbetleri* kitaplarında, Antep Sancağı’ndan başlayarak modern Gaziantep şehrine varıncaya kadar, şehrin modernleşme sürecinde yaşadıkları, geçirdiği değişimler, yaşamak

zorunda kaldığı sancılı dönemler ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Yazarın kitaplarında, şehrin değişen mimari yapısını gözlemlemek mümkündür. Satır aralarında yazarın bu değişime eleştirel bir tavırla yaklaştığı rahatça görülür. Özellikle *Uzun Çarşının Uluları* kitabının son hikâyesi “Asiye Teyze’nin Evi”nde Osmanlı döneminde doğup Cumhuriyet Döneminde yaşamını sürdüren kendi sokağından senelerce çıkmayan Asiye Teyze’nin geçmişe özlemi ve yeni şehre karşı tutumu anlatılmaktadır. Oğlunun zorlamasıyla seneler sonra evinden çıkan Asiye Teyze, çocukluğunun, gençliğinin şehrinin yıkılıp yerine yeni bir şehrin yapıldığını hayretle izler. Yeni şehirde ilk göze çarpan büyük caddeler ve yoğun trafiktir.

“Teyze ve Hattuç Bacı ön koltukların arkalıklarına iki elleriyle sımsıkı yapışmıştı. Önlerinden ve yandan akıp giden taksi, kamyon, otobüs ve iki tekerlekli araçlardan oluşan trafik seline gözlerini ayırmış bakıyorlar, her an biriyle çarpışmak korkusuyla yürekleri ağızlarına geliyordu. Yol kavşaklarında bu araç ve motor, korna sesi baskınına bir de telaşla bir kaldırımdan ötekine koşarak geçmeğe çalışan yayalar ekleniyordu. İki yaşlı kadın içine düştükleri gerilim ve şaşkınlıktan sağ ve sollarındaki yapılara göz atmaya bile fırsat bulamıyorlardı” (Enç, 2005:304).

Eski binaların çoğu yıkılarak yerine “âdeta insanların üzerine saldıran vahşi varlıklara benzer yapılar” (Ayvazoğlu, 1994:21) inşa edildiği bu yeni şehirde Asiye Teyze “doğup büyüdüğü kentte değil de gurbet ellerde dolanıyormuş duygusundan bir türlü” kurtulamaz (Enç, 2005:305).

“Hükümetin karşı sırasındaki evlerden bir kısmı da düzlenmiş yeni yapılar yükseliyor, onların yanı başında, insanın fesini başından düşürecek kadar yüksekleri dikiliyordu. Az sonra geçtikleri yol geniş bir meydanlığa katıldı. Burası da daha beter bir mahşer yeri” (Enç, 2005:305).

Asiye Teyze’nin geçtiği yollarda tanıyabildiği tek bina Kendirli Kilisesi’dir (Enç, 2005:305). Daha on yıl öncesine kadar bağ, bostan olan yerler şimdi “süslü ev ve apartmanlarla” dolmuştur (Enç, 2005:35). Yüzyılın başında şehrin sonu olarak kabul edilen Başkarakol artık şehrin merkezine yakındır.

“Hele o Başkarakol’dan sonrası hiç akıl alacak gibi değildi. Ne Kolej tepedeki Frenk okulunun yüksek taş duvarı gerisindeki okul yapıları kalmış ne de Kavaklığın dere boyunu donatan söğüt ağaçları. Dağ, taş sıvama yapıyla dolmuştu. Galiba nerdeyse kentle Kilis birleşivermişti. Eski bağlar, bahçeler yok olmuş her yanı boz çimentodan bir yapı ormanına dönüşmüştü” (Enç, 2005:305-306).

Asiye Teyze’nin karşılaştığı yeni şehir ile ilgili söyledikleri şehrin hızlı değişimini özetler niteliktedir: “Vah, anam vah, miskilim Antep komuş getmiş. Yerine başka bir kent getirtip oturtmuşlar sanki” (Enç, 2005:307). Asiye Teyze gördüğü yeni şehri sevmez. Eski şehrin kendisini ait hissettiği kültürü yansıtan mimari dokusu içerisinde huzur bulurken yeni şehre ait olmadığını düşünür. Bu tanımadığı ve sevmediği şehirde yabancısıdır. Modern şehrin tek sevdiği yeri yeni yapılan Asri Mezarlık’tır. Yeni şehrin tek huzurlu yerinin mezarlık olduğunu düşünmesi dikkat çekicidir. Asiye

Teyze, bu yeni şehirde yaşamak bile istemez. Urry, şehrin “küreselleşme, kapitalizm, fordizm süreçlerinde almış olduğu yeni” biçimin o şehirde yüzyıllardır yaşayan insanların artık kendi şehirlerinde yabancılık çekmelerine sebep olduğunu söylemektedir (Alver, 2008:564). Yeni şehir, eski kültüründen uzaklaştıkça bu kültür dairesinde yaşayan eski insanı da kabul etmek istememektedir. Mitat Enç, Asiye Teyze’nin şahsında modern şehirlerin kendi insanlarını kendilerinden, geçmişlerinden ve eski şehirden yabancılaştırmasını eleştirir. Mitat Enç, Asiye Teyze’yi eski kültürün yaşayan son temsilcisi olarak görür. Asiye Teyze eski evini yıktırmamak için çalışır. Eski şehri yıkıp yerine iş hanları yapan zihniyete karşı kendisini geçmişine, köklerine bağlayan evinden vazgeçmek istemez. Kazanacağı para umurunda bile değildir. Yazar, özelde Gaziantep halkının genelde ise tüm Türk toplumunun Asiye Teyze’nin verdiği savaşı vererek modernleşme uğruna kendisini geçmişine bağlayan unsurlardan vazgeçmemesini istemektedir.

Şehrin mekânsal değişimine Mitat Enç’in genel olarak eleştirel bir tarzda yaklaştığı görülür. Doğup büyüdüğü şehrin modernleşme adına tahrip edilmesinden ve bilinçsiz bir şehirleşme anlayışı ile şehrin doğasının ve genel görünümünün bozulmasından şikâyetçidir. Pek çok Batılı ülkede bulunan Mitat Enç, eski kültürel dokunun yaşatılarak yeni kurulan şehirle bütünleştirilmesi gerekliliğinin altını çizer. Yazar şehri sadece bir mekân olarak görmez. Şehrin, yüzyıllardır içinde yaşayan insanların kültürlerinin taşıyıcısı olma vasfını öne çıkarır.

Şehirler görüntüleri ile oldukları kadar sesleriyle de kendilerine özgüdürler. Halide Edip Adıvar *Kubbeye Kalan Hoş Sada*’da, Ahmet Rasim *Eşkal-i Zaman*’da (Ayvazoğlu, 2002:40-43), Orhan Veli *İstanbul’u Dinliyorum*’da şehrin kendine özgü seslerini anlatırlar. Mitat Enç de şehri sadece bir mekân olarak görmez. Şehri kendisini dinleyenlerle konuşan bir varlık olarak algılamaktadır. Mitat Enç, Gaziantep’ten dinlediklerini, şehrin kendine özgü seslerini şöyle aktarmaktadır:

“Oda pencerelerinin üstündeki ufak kuş pencerelerinden gece uykusuna dalmaya uğraşan güvercinlerin baygın puhuları yayılıyordu sessizliğin içine. Avlu ve mutfaktan sofraya toplayıp bulaşığa hazırlananların nalın tıkırtıları, tencere, sahan tıngırtıları yükselip; Kazancı çarşısından bize doğru çıkan yokuştan, meyhanede birkaç kadeh fazlasına dalan akşamcının peltek dille türküsü duyuluyordu. Belediye Hanı yöresindeki açık hava sinemasından her akşam yükselen yanık şarkı sesleri, Manakyan’a taş çıkaran sevda ve kıskançlık söyleşileri daha harekete geçmemiş, yalnız Suburcu yöresindeki gazinoların takımları fasıllarına başlamıştı. Yine o yönden aralıklarla taşıt homurtuları ve korna sesleri işitiliyordu. Bu sesler uykuya ya da eğlenmeye hazırlanan bir kent tablosu kadar renkliydi. Şimdi gevşeyip esneyen şu mahmur gözlü kent, şafak söker sökmeye nasıl gerinip uyanıyor, canlı ve değişik bir ses potpurisine dönüşüyordu. Sabah ezanlarının yankısı, kaldırılan dükkân kepenkleri, telâşla yokuş aşağı işine koşturan esnaf, bakırcılardan yükselen çekiç senfonisi, evlerin avlu duvarlarını aşan telâşlı

takunya tıkırtıları, günlük geçimini toplamaya koşuşan kanat çırpışlar günün başladığını haber vermiyor muydu?” (Enç, 2007b:133).

Yazar, şehrin kendine özgü sesleriyle de benzerlerinden ayrıldığını belirtir. Şehirde yaşayan insanların yaşam ritimleri şehre kendine has bir ses kazandırmaktadır. Bu özel sesi ve şehrin konuştuklarını dinlemenin de bir şehri tanımaya yeteceğini Mitat Enç, veciz bir şekilde dile getirir. Mitat Enç, şehrin söylediklerini duymayı başarabilen şanslı insanlardandır.

Yazar, şehri sadece arkada kalan eski mimari eserlerin sergilendiği bir fon gibi görmemektedir. Şehir sesleri, kokuları, binaları ve insanlarıyla bir bütündür. Mitat Enç için bir şehri tanımak o şehrin “tüm köşe bucağını” evinin içi kadar iyi bilmek demektir (Enç, 2007b:58). Bir şehri sevmek demek o şehrin sokaklarının “ortasından döne kıvrıla aşağı doğru uzayan lağım arığının iki yanındaki kara kaldırım taşlarının biçim ve büyüklükleri”ni bile ezbere bilmektir (Enç, 2005:59). Mitat Enç için görememek bir daha asla “asma yapraklarının arasından doğudaki tepeyi aşan dolunayın gökteki yıldız deryasına dalarken ürkmüşçesine küçülüp büzülmesini” (Enç, 2007b:132) izleyememektir. Çok sevdiği şehri göremese de sokaklarından uzunca bir süre ayrı kalmaya dayanamayıp kendini sokaklara atar. Eşine az rastlanır bir anlatımla göremediği ama hissettiği, çocukluğundan beri tanıdığı şehri anlatır.

“Arığın kenar taşlarını bastonumun ucu ile yoklayarak, ufak adımlarla yola koyuldum. Başarılı her adım güvenimi arttırıyordu. Yokuşun altındaki Kalkancı Pazarı’ndan yükselen çekiç sesleri ile iki yandaki dokumacı dükkânlarından yayılan tezgâh tıkırtıları yönümü koruyabilmeme yardımcı oluyordu. Yokuşun Kazancılar’a kavuştuğu yerden sağa döndüm. Çarşının bitişindeki sol köşede Güdül’ün kebabçı dükkânı vardı. Sokağa bakan yüzündeki ocağa dizdiği sakatat şişlerinin altındaki ateşi pis, yağlı bir hindi kanadı ile yelpazeler durur, yanı başındaki sırtı dökülmüş iri sahanda bekleyen maydanoz soğan piyazından her kebab sahanının kenarına bir avuç serpip çarşı esnafına servis yapardı. Kebab kokusunu alır almaz sola sapıp Alidola Camii’nin arkasına yöneldim. Bu sokağın sonu Kunduracı Çarşısı’ydı. Soluma çarpan serin havadan Bedesten’in kapısı önünden geçtiğimi anladım. Kuyucu Kör Hafız görünümünden korunmak için bastonumu günün modasına uygun olarak hafifçe sallayıp yere dokundurmaya özen gösteriyordum. Kunduracıların kösele kokusu ve çekiç sesleri ortasında dudakları arasına sıraladıkları başlı çivileri birer birer pabuç tabanlarına çakışlarını görür gibi oluyordum. Leblebici Sakıp’ın kavrulmuş nohut kokusu, Berber Ahmet’in makas tıkırtılarını geçip Camlı Kahve’nin köşesindeki dört yol ağzını bulduğum zaman içimi Fatih duygusu doldurmuştu” (Enç, 2007b:59-60).

Gözlerini kaybetmesinin ardından yazar, şehirde çıktığı gezintileri anlatırken aşına olduğu şehrin zihnine ve gönlüne kazınına kendisi bile hayret eder. Bir şehri tanımak, o şehirde doyasıya yaşamak, doğduğu şehri koşulsuzca sevmek Mitat Enç gibi farklı hassasiyet seviyesindeki yüce gönüllere özgüdür. Yaşadığı şehri sevmenin bir insanın kendisini sevmesi anlamına geldiğini yazar üstü örtülü de olsa sürekli vurgular.

3.2. MEKÂNLAR

3.2.1. Caddeler, Sokaklar

Şehre giriş için kullanılan ve şehri dış dünyaya bağlayan yollar: Beylerbeyi Yolu (Enç, 2007a:85), Kilis Yolu (Enç, 2007a:14,43), Maraş Yolu (Enç, 2007a:43, 125) ve Nizip Yolu (Enç, 2005:140) şeklinde belirtilmektedir.

Osmanlı döneminde caddeleri “kervan katırları ve ekmeççi beygirlerinin” (Enç, 2007a:222) sığabileceği genişlikteki şehrin içi daracık, çıkmaz sokaklarla doludur. Şehrin “köstebek yuvası kadar karışık ve dolambaçlı yollarında” (Enç, 2005:104) kaybolmadan dolaşabilmek şehir halkına mahsustur. Sokakların “ortasından akan lağım arığı” (Enç, 2005:73), yokuşların başındaki binek taşları (Enç, 2005:178) eski şehrin sokaklarında aşına olanlara hikâyelerini anlatırlar. “Köşe başlarındaki belediye fenerleri” ile aydınlatılan sokaklarda “alacakaranlık saatlerde, elinde tenekesi ve ölçeğiyle gaz yaağ, haaa, diye sokakları dolaşan satıcının sesi” yirminci yüzyılın başında şehir halkı için gecenin sesidir (Enç, 2007a:41). “Karagöz ve Suburcu yolundan geçen gedikli yerliler, hemen her adım başında bir tanıdığa rastlayıp, birkaç dakika dikilerek kaldırım sohbetine” (Enç, 2007a:221) koyulur şehrin birbirini yakından tanıyan halkı şehrin sokaklarını güleç simalarla doldurur. Şehrin caddelerinden, sokaklarından hayat akar.

Caddeler ve sokaklar hareketli ama kadınsız mekânlardır. Şehrin sokaklarında, Cumhuriyet’ten önce ne kadınlar görülür, ne de kadınların sesleri duyulur.

“Benim doğduğum kentte, çarşı-pazarda, istedikleri gibi dolaşamayan Anadolu kadınlarının, erkek taifesinin arasına karışmadan, çarşı Pazar üzerinden aşarak geçebilecekleri geçitler bile vardı. Onlara öz sokak ve geçitlerde yolunu şaşırılmış erkeklerle karşılaşınca, ya kadınların, ya da erkeklerin duvara yüzlerini dönerek, çömelmesi ve gelen namahremlere yol vermesi gerekirdi.” (Enç, 2007a:199). Pikniğe giderken bile şehir içinden hayvan üstünde geçmeleri hoş karşılanmadığından “eski çarşafllara sımsıkı sarılmış” kadınlar şehrin dışından dolaşarak gidecekleri yerlere varmaya çalışırlar (Enç, 2005:215).

Antep Harbi’nin hemen öncesindeki gergin ortamda sokaklar ıssızlaşır, günlük ziyaretçilerini hasretle yâd ederken bir taraftan da yaşanacakların korkusuyla pusup kalırlar.

“Kenti boydan boya kesen paralel iki ana cadde, bomboştur. Sokağa çıkmak zorunda kalanlar, duvar diplerine sinerek acele acele gidiyor; ana caddeyi kesip karşıya geçmeleri gerekenlerse, köşeleri iyice kolaçan ettikten sonra, iki sıçrayışta karşıyı tutmaya uğraşıyordu. Kentin havası, her an patlamak için tek bir kıvılcımı bekleyen büyük bir barut fıçısına dönmüştü” (Enç, 2007a:51).

Antep Harbi sırasında doğal savaş alanı hâline gelen sokaklar birer korku tarlası olur. Çocukların gülüşerek koştuğu sokaklar, çocukların cesetleriyle dolar. Hayat akan sokaklardan oluk oluk kan akar. Sokaklar yaşamın değil, ölümün simgesi hâline gelir.

“Ancak, o günlerin en tehlikeli serüveni de, Balıklı caddesini kesen yan sokakların bir yanından ötekine hoplamaya kalkanların başına gelenlerdi. Caddeyi, Kayacık eteklerinden Alaybeyi Camii dönemecine kadar gören Ayıboğan Camii minaresinin ışık deliklerinin gerisine, Ermeni keskin nişancıları yerleştirilmiş; atik, tetik olamayan birkaç kişi bu geçişler sırasında onların açtığı ateşlerle yaralanmış veya can vermişti. Bu nedenle, o yörede oturanlar dışarı çıkabilmek için, karanlığın basmasını beklemek zorundaydı artık” (Enç, 2007a:53).

Uğruna çarpışılan şehrin sokakları, tarihinin en kanlı günlerini yaşar. Barut kokularıyla soluksuz sokaklar, ölümün dehşetiyle sarsılır. Antep Harbi'nin bitişiyle birlikte savaşın acı günlerini sinesinde taşıyan sokaklarda savaştan geriye kalanların sesleri tekrar duyulmaya başlanır.

“Geceleri, karanlık ve ıssız sokaklarda esrarlı fısıltılar, ısıklıklar, nal sesleri işitilirken, gündüzleri de kapılardan içeri çarşafı, peçeli kadınlar süzülüyor; koltuklarındaki bohçalardan renk renk kumaşları ortaya döküp, falanca *hatının*, şu kadar arşın aldığını dile getirerek, müşteri kızıştırıyordu” (Enç, 2007a:137-138).

Çarşılar, pazarlar canlanmaya başladıkça sokaklar da dolmaya başlar. Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı haberinin geldiği gün ise şehrin, halkın, sokakların bayramıdır.

“Derken, Eylül içinde İzmir'in geri alındığı; düşman artıklarının denize döküldüğü haberi ulaştı. Sokaklarda davullar, zurnalar çalıyor, hiç tanışmayanlar bile, el ele yapışıp halay tutup, zaptiyenin görmez yanından, havaya silâhlar boşaltıyordu. Tüm ulus yüzyılların yenilgi ezikliğinden kurtulup yeniden kendini bulmuştu...” (Enç, 2007a:139).

Cumhuriyetin ilanından sonra sokaklar da hızla değişmeye başlar. Atatürk'ün şehrin ileri gelenlerinin Cumhuriyet ve Zafer Bayramı kutlamalarına eşleriyle birlikte katılmaları yolundaki buyruğunun ardından şehrin kadınsız sokaklarında kadın sesleri duyulmaya başlanır.

“Buyruğun peşinden kent sokaklarında, eşlerinin yanı sıra, kuşlu, üzüm salkımlı şapkaları başına geçirmiş; adımlarını kocasına uydurmaya uğraşan hanımlar görülmeye başladı. En cesur ve cüretlileri bile, gözleri yerde, alı yanaklarına vurmuş, şaşkın adımlarla, bu yeni yaşama uyum sağlamaya uğraşıyorlardı” (Enç, 2007a:206).

Kadınlar da yavaş yavaş sokağa çıkmaya alışırlar. Artık evler kadar sokaklar da onların malıdır.

“Çok geçmeden, özgürlük öncülüğünü kentin önde gelen ailelerinin kadınları ve kızları yaptı. Meryem Hanım, geceyi gündüze katarak bunlara ipek, yünlü her tür kumaştan biçim biçim mantolar biçip, yetiştirmeye girişti. Halep, Beyrut ve İstanbul'dan, yanları üzüm salkımı, çiçek demetleri ve ötücü kuşlarla bezeli rengârenk şapkalar gelmeye başladı. Ancak bu giysilerle bezenmiş kibar hanımlar sokağa çıktıklarında, ellerini nasıl tutacaklarını bir türlü kestiremiyor; coşkulu ama yüzleri al al, şakaklarından dereler gibi ter boşanarak; gözleri yerde, yollarını kestirmeye uğraşıp duruyorlardı. Hele ki, bu yürekliplerden birinin çarşı içinden geçmesi gerektiğinde, tüm esnaf işi gücü bir yana

itip, ağzını ayırarak onları süzmeye koyulunca, zavallılar adımlarını iyice şaşırıyor, hatta tökezlenenler bile oluyordu” (Enç, 2007a:199-200).

Kadınlara alışkın olmayan sokaklar başlangıçta yadırgasa da yeni sahiplerinden memnundurlar. Birkaç sene içerisinde sokağa çarşafı çıkmak da yasaklanınca (Enç, 2007a:199) yeni kıyafetlere tüm kadınlar olduğu kadar sokaklar da alışır.

Cumhuriyet döneminde şehir, çevre illerden ve köylerden aldığı göçlerle kalabalıklaşmaya başlar. Şehirdeki insanların giyim kuşamı, konuşmaları da hızla değişmeye başlar. Bir yerden sonra artık sokaklar şehir halkına bile yabancılaşır.

“Bu göçler, toplumun günlük yaşamı üzerinde rengini belli ediyor; çarşı ve pazarda kılığı, lehçesi, davranışları değişik kişilerin sayısı hızla artıyordu” (Enç, 2007a:221).

Göçlerle kalabalıklaşan şehrin sokakları ve caddeleri trafiğin yoğunlaşmasının ardından ne üzerinden akan insan ne de araba selini taşıyamaz hâle geldiğinde çözüm eski sokakları yıkmakta bulunur.

“Çok değil, on- on beş yıl öncesinde, vilâyet makam arabası, ya da varlıklı birkaç kişinin edindiği motorlu araçlar bu yollardan geçerken, peşlerine bir tabur çocuk takılıp, onlarla yarışa kalkarken, bugün araç selinden canını koruyabilmek; üç karış genişliğindeki kaldırımdan caddeye adım atmak, hayatî tehlike yaratır olmuştur. Bu nedenle belediye, bir yandan istimlâklar yaparak cadde ve meydanları genişletmeye uğraşır, bir yandan da altyapıyı gerçekleştirmek için savaş yıllarının sıçan yollarına benzeyen, derin çukurlar kazıyordu” (Enç, 2007a:222).

Şehirle birlikte sokaklar da sonu belirsiz bir değişim sürecine dâhil edilmiş olurlar. Sokakların mimarî özellikleri, tarihî dokusu hızlı değişim sürecinde önemsenmeyen ayrıntılar olarak kalırlar. Eski şehrin yerli nüfusunu ağırlamaya alışkın şehrin sokakları, yeni insanlara kucak açarken onlarla birlikte farklılaşmaya da belki mahkûm belki de razı olurlar.

Yirminci yüzyılın başında şehrin önemli caddeleri şunlardır: Balıklı Caddesi (Enç, 2007a:53), Ballık Caddesi (Enç, 2007a:123), Eski Saray Caddesi (Enç, 2007a:54), Karagöz Caddesi (Enç, 2007a:14, 221), Keçehane Yolu (Enç, 2007a:85), Suburcu Caddesi (Enç, 2007a:14, 221). Tepeler üzerine kurulan şehrin çoğu caddesinin sonunda yokuşlar bulunur. Mitat Enç’in eserlerinde adı geçen yokuşlar ise şunlardır: Ayıboğlu Yokuşu (Enç, 2005:97) ve Keçehane Yokuşu (Enç, 2005:30).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında önemli yolların kesiştiği ve şehrin sonu kabul edilen kavşak ise Başkarakol’dur. Seferberlik dönemlerinde: “İşlemi tamamlanan her taburu, yeşil sancaklı tekke takımlarının, kudum çalıp ilahiler okuyarak Başkarakol’dan uğurlamak” âdettendir (Enç, 2007a:38). Antep Harbi’nden önce cumartesi günleri, Yahudi azınlığın eşlerini alarak Başkarakol’a doğru gezintiye çıkmalarıyla kavşak şenlenir (Enç, 2007a:48). Şehir halkının da Başkarakol’a uzanan dutlu yol boş zamanlarını geçirmek için gezintiye çıktıkları yoldur (Enç, 2007a:220).

Antep Harbi döneminde şehre girişleri tutan Fransız askerlerinin ele geçirdiği Başkarakol şehir için önemli bir merkezdir (Enç, 2007a:51). Bu önemli kavşığı bırakmak istemeyen Fransızların karargâhı da kavşağın az ilerisindeki Amerikan Hastanesidir.

Cumhuriyetin ilanından sonra şehrin hızla gelişmeye başlamasının ardından önceleri şehrin dışında kalan Başkarakol bir anda yeni kurulan mahallerin, inşa edilen evlerin arasında kalır (Enç, 2005:305).

“Başkarakol’a uzanan yolun iki yanındaki bahçe ve bostanların yerinde, giriş ve merdivenleri renk renk mermerlerle kaplı, görkemli, iri kıyım apartmanların her gün bir yenisi yükselirken, eski Amerikan Kolejinin bulunduğu tepedeki okul, yapılar, bu yeni gelişimin ortasında kalıvermişti” (Enç, 2007a:224).

Yirminci yüzyılın başında şehrin sonu kabul edilen Başkarakol, yüzyılın sonunda şehrin merkezini oluşturur. Şehir Başkarakol’dan itibaren hızla üç koldan büyümeye devam eder.

3.2.2.Camiler

3.2.2.1.Alaybey Camisi

Adının nereden geldiği ve kim tarafından yaptırıldığı kesin olarak bilinmeyen Alaybey Camisi’nin “bahçesinde üzerinde Kelime-i Tevhit ve 1003 tarihi bulunan bir mezarda yatan ve Çelebi adını taşıyan iki kardeş tarafından yaptırıldığı” rivayet edilmektedir (Göğüş, t.y.:177). Mitat Enç, Alaybey Camisi hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Sadece Gaziler Caddesi üzerinde bulunduğunu belirtmektedir (Enç, 2007a:53).

3.2.2.2.Alidola Camisi

Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi’ne kadar Dulkadiroğulları Beyliği’nin beyi olan Alâüddeve Bozkurt Bey tarafından 1515’den önce yaptırılan (Bozgeyik, 1997:115) Alidola Cami 1906’da halk tarafından tamir ettirilir (Göğüş, t.y.:178). Mitat Enç, Alidola Cami’nin Türktepe Mahallesi’nin yakınında olduğunu söylemektedir (Enç, 2007a:15). Caminin arkasındaki sokağın sonunda Kunduracı Çarşısı bulunmaktadır (Enç, 2007b:59). Alidola Camisi’nin şehrin en büyük camilerinden biri olduğu belirtilmektedir (Enç, 2007a:193). Yaz aylarında Alidola Camisi’nin bahçesindeki havuzun çevresinde halkın serinlemek için toplandığı (Enç, 2005:86), Alidola Camisi’nin içerisinde “adam boyu saatler” (Enç, 2005:91) bulunduğu söylenmektedir.

3.2.2.3. Ayıboğan Camisi

Ayıboğan Camisi'nin Balıklı Caddesi'ni "Kayacık eteklerinden Alaybey Camisi dönemecine kadar gören bir mevkide" inşa edildiği anlaşılmaktadır (Enç, 2007a:53). Antep Harbi döneminde Fransızların güdümündeki Ermeniler tarafından ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Yüksek bir yerde olduğu için "Ayıboğan Camisi minaresinin ışık deliklerinin gerisine" yerleştirilen "Ermeni keskin nişancıları" Balıklı Caddesi'nden geçen Türklere ateş açarlar (Enç, 2007a:53). Ateş altında kalan pek çok Türk yaralanır ya da canından olur.

3.2.2.4. Bostancı Camisi

Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın damadı, Nis Kalesi kumandanı, Darphane Emiri Muhsinzade Abdullah Paşa'nın oğlu Maraş Beylerbeyi Mehmet Bey tarafından yaptırılan Bostancı Camisi'nin 1701 ve 1739 yıllarında tamir ettirildiği bilinmektedir (Göğüş, t.y.:178). Bahçesinde abdest havuzunun yanındaki büyük ceviz ağacı cami bahçesini gölgelendirir (Enç, 2007a:58).

Antep Harbi döneminde Türkler tarafından Bostancı Camisi'nde bir cephe kurulur. Bostancı Camisi'nde yapılan savaşa Bostancı Harbi adı verilmiştir.

"O günlerin unutamadığı m anılarından birisi de, Bostancı savaşıdır. Bir sabah, şafak sökerken kentin doğu kıyısında kıyamet koptu. Mitralyözler takırdıyor, küçük çaplı top mermileri aralıksız patlıyordu. (...) Arada bir getirilen haberlerden, Hacıbaba'dan inen Fransız kollarının, zırlı arabaların himayesinde Bostancı Camiindeki cepheyi zorladıklarını öğreniyorduk. Cephe yarıp da kente girerlerse diye, herkes telâş içinde, ne yapacağını tasarlamaya uğraşıyordu. (...) Öğleden sonra silah sesleri azalıp, ikinci üzeri de tümden kesilmesine rağmen ne olduğunu kestiremeden, suskun, sinik ve gergin bekliyorduk. Derken düşmanın yenilip, geri püskürtüldüğü haberi gelince hava değişti, herkesin yüzü gülmeye başladı" (Enç, 2007a:57).

Çatışmanın bitmesinin ardından Bostancı Camisi'ni görmeye gidenlerin karşılaştıkları manzara içler acısıdır.

"Cami avlusuna girdik. Havada hâlâ top mermilerinin kükürt kokusu vardı; etraf toz ve yıkıntı içindeydi. Minarenin doğuya bakan yüzü kurşun yaralarından delik deşik olmuş, isabet alan avlu duvarının sol köşesi de çökmüştü" (Enç, 2007a:58).

Savaşın acılı günlerini hatırlatan mermi izleri bugün dahi caminin duvarlarında bulunmaktadır.

3.2.2.5. Çıkrıkçı Camisi

Cami hakkında ayrıntılı bilgi verilmemekte, Sarı Mektep'in bahçesi öğrencilerin toplanması için yeterince büyük olmadığından okula yakın Çıkrıkçı

Camisi'nin geniş avlusunda öğrencilerin toplandığından bahsedilmektedir (Enç, 2007a:127).

3.2.2.6.Çınarlı Camisi

Atatürk Bulvarı'ndaki Kendirli Kilise'sine yakın olan Çınarlı Camisi (Enç, 2007a:15) Antep Harbi sırasında Türklerin elindedir.

“Kendirli Kilisesi'ni çevreleyen yüksek taş duvarın Çınarlı Cami'ye bakan yüzü de mazgal delikleriyle doluydu. Ermenilerin bu hazırlıklarına karşın, sağdaki ev dizisini birbirinden ayıran sınır duvarlarında kapılar açılmış; avlularından Çınarlı'ya kadar uzayan derin bir sıçan yolu kazılarak, burada başları poşulu Türk çeteleri nöbet tutmaya başlamıştı” (Enç, 2007a:51).

Çınarlı Camisi'nin karşısındaki Ermeni evlerinin duvarlarından ateş edilmeye başlamasıyla savaş da fiilen başlamış olur (Enç, 2005:38). Çınarlı Camisi savaşta önemli cephelerden birisidir. “Çınarlı Camisi, Antep Harbi'nin en şöhretli, en kanlı ve en şerefli savaşlarına sahne” olur (Dai, 1992:141). “Eski, büyük kesme taşlardan” yapılan, “damı kalın bir toprak tabakasıyla örtülü” olduğu için “kale kadar sağlam olan” Çınarlı Camisi “Antep Çeteleri'nin Fransızlara karşı en uç siperidir” (Dai, 1992:141). Antep Harbi döneminde Çınarlı Camisi'ndeki Türk çetelerine küçük çocuklar, gençler karavana taşıyarak destek olurlar (Enç, 2005:80). Savaş sırasında:

“Fransız subayları, Senegal ve Tunuslu sömürge askerlerini önlerine katıp Çınarlı'ya, sonuç alamadıkları bir saldırı düzenlemiş; Ermeni çeteleri de cami minaresinin kökünü aralıksız kurşunlayarak, kubbenin üstüne çökertmişlerdi” (Enç, 2007a:59).

1660'dan önce yapıldığı tahmin edilen Çınarlı Camisi'nin bahçesinde bulunan beş ulu çınar ve cami savaşta yakılıp yıkılır (Bozgeyik, 1997:112).

3.2.2.7.Hacınasır Camisi

1557 yılında Antep Emiri Hacı Nasır tarafından mescit olarak inşa edilip 1694'te cami hâline getirilir (Göğüş, t.y.:177). Cami hakkında ayrıntılı bilgi verilmemekte, sadece Kemikli Bedesten'de manifaturacı dükkânları olduğu belirtilen Patpat Ali Efendi ile Söylemezoğlu Mustafa Efendi'nin sabah namazını Hacınasır Camisi'nde kılmayı alışkanlık hâline getirdikleri belirtilmektedir (Enç, 2005:226).

3.2.2.8.Tahtalı Camisi

Şehrin su dağıtım merkezi Tahtalı Camisi'dir (Enç, 2005:107). Tahtalı Camisi, Keçehane Yolu'nun yanındadır (Enç, 2007a:85). Halk arasında daha çok “Tahtani Camisi” adıyla bilinir.

“Evliya Çelebi'nin kitabına aldığı kitabelerden 1555 ve 1571 yıllarında tamir edildiği anlaşılmaktadır. Kurucusu bilinmemektedir. Ayrıca 1788 ve 1803 tarihlerinde onarım

gördüğü, 1959'da restore edilen kapıları üzerindeki kitabelerden anlaşılmaktadır. Osmanlılardan önce yapıldığı bilinmektedir" (Göğüş, t.y.:178).

Tahtani Camisi'nin yakınında aynı isimde bir de medrese bulunmaktadır (Enç, 2005:76,78). Bu medresede Tahtalı Camisi'nin imamlarının öğrencilere ders verdiği anlaşılmaktadır.

3.2.3.Çarşılar, Pazarlar

3.2.3.1.Arasa Çarşısı

Şehrin erkeklerinin her sabah evin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için gittikleri bir çarşıdır. Günümüzün alışveriş merkezlerine benzer şekilde pek çok ihtiyacın karşılanabileceği bir çarşı özelliği arz eder. Halk arasında "Arassaa" şeklinde söylenmektedir (Enç, 2007a:232).

"Satıcılar öyle kapıya dayanamaz; her sabah evin erkeği sepeti koluna takarak Arassa'nın yolunu tutardı. O gün evde ne pişmesinin uygun olacağı, kasap ya da zezavatçıya danışılarak veya yolda rastlanan akraba ve komşu erkekleriyle sohbetleşerek kararlaştırılırdı" (Enç, 2007a:157).

Osmanlı döneminde şehre gelen bir kadı tarafından Arasa Çarşısı'nın ortasına bir çeşme yaptırılır (Göğüş, t.y.:168). Bu çeşmeye Kadı Kasteli denilmektedir. Mitat Enç, Kadı Kastel'inden Kadı Çeşmesi olarak bahseder (Enç, 2005:43). Kadı Kasteli yaz sıcaklarında susayanların imdadına yetişir (Enç, 2005:43). Mitat Enç, çeşmenin bulunduğu Arasa Çarşısı'nın ortasındaki alana Kadı Kasteli Meydanı demektedir (Enç, 2005:41). Köylü Pazarı'nın meydana açılan kısmının özellikle sabah saatlerinde çok kalabalık olduğu anlaşılmaktadır (Enç, 2005:41).

"Çarşı'nın öteki ağzı da Buğday Pazarı'na açıldığından hemen her zaman öbek öbek köylü alıcılar arasında yolunu bulup ilerliyebilmek her yiğitin kârı değildi" (Enç, 2005:41)

Kadı Kasteli'nin hemen karşısındaki toptancı dükkânının sahibi Ali Rıza Efendi olarak tanıtılmaktadır (Enç, 2005:129). Bu tarz toptancı dükkânlarında köyden gelen ürünler ortaklardan alınıp perakendecilere satılmaktadır. Arasa Çarşısı'ndaki dükkânlar çoğunlukla toptancı dükkânlarıdır.

3.2.3.2.Bakırcılar Çarşısı

Antep Harbi'nden önce bakırcıların büyük çoğunluğu Ermenilerdir. Bakırcılar Çarşısı denilen yerde bakırcıların dükkânları bir aradadır. Antep Harbi'nden hemen sonra Bakırcılar Çarşısı'nın durumunu Mitat Enç şöyle anlatmaktadır:

“...Ermenilerin tekelinde bulunan zenâatların çarşısından ne bir ses, ne de bir nefes işitilmediği gibi; her sabah erkenden, çekiç sesleriyle uykudan uyandıran Bakırcılar Çarşısı’ndan çıt bile çıkmıyordu” (Enç, 2007a:106).

3.2.3.3.Buğday Pazarı

Buğday Pazarı, Arasa Çarşısı’nın devamında yer almaktadır (Enç, 2005:41). Esnafının çoğunluğunun toptancı ve ambarcılardan oluştuğu anlaşılan Buğday Pazarı esnafının zenginliğine teşbihle halk arasında “kursacağı şişkin Buğdaypazarı kumruları gibi tısırlaşp durmak” deyimini kullanılmaktadır (Enç, 2005:31-32). Mitat Enç, Buğday Pazarı’ndan “Tahıl Arasası” adıyla bahsetmektedir (Enç, 2007a:121). Antep Harbi’nden sonra Tahıl Arasası’nda sadece birkaç dükkânın açık olup diğerlerinin daha sonra açıldığı anlaşılmaktadır(Enç, 2007a:121).

3.2.3.4.Demirci Pazarı

Demircilerin “Pineci Pazarı ile Pirsefa Türbesi arasında Kürkçü Hanı dolaylarında toplu olarak buldukları” yere Demirci Pazarı denilmektedir (Çitçi ve Yener, 1999:24-25). Demirci Pazarı’nda savaştan sonra sadece birkaç dükkânın açık kalabildiği diğer dükkânların hepsinin kapalı olduğu belirtilmektedir (Enç, 2007a:121).

3.2.3.5.Direkçi Pazarı

Gaziantep’te direkçilere sırkıçılar da denilir ve Direk Pazarı ya da Direkçi Pazarı denilen yerde toplu olarak bulunurlar (Çitçi ve Yener, 1999:25). Mitat Enç, Direkçi Pazarı’ndan orada doğramacılık yapan bir Bektaşî dedesi dolayısıyla bahseder (Enç, 2007a:197). Antep Harbi’nden sonra Belediye tarafından açılan “Halk Kiraathanesi”nin Direkçi Pazarı’nda açıldığını söylemekle yetinir (Enç, 2007a:109).

3.2.3.6.Hasırcı Çarşısı

Hasan Remzi Çitçi, şehir halkının hasır eşya gereksiniminin karşılandığı Hasırcılar Çarşısı’nı şöyle anlatmaktadır:

“Bedri denilen sazlardan hasır, zenbil gibi şeyleri genellikle körler yaparlardı. Haphapçı Pazarı’nın, çarşı tarafından bu pazara paralel, Atar Pazarı’ndan kovacı pazarına çıkan dar sokakta dükkânları vardı. Buraya Hasırcı Pazarı denirdi. Yaptıkları şeyleri kendileri satarlardı” (Çitçi ve Yener, 1999:32-33).

Mitat Enç, Hasırcılar Çarşısı'ndan gözleri görmeyen esnafı dolayısıyla bahsetmekte ve alın teriyle para kazanıp dilenmedikleri için Hasırcılar Çarşısı esnafını takdir etmekte ve kendilerine saygı duymaktadır (Enç, 2005:111; Enç, 2007b:61).

3.2.3.7.Kavaf Çarşısı

Gaziantep'te yemenicilere kavaflar denilmektedir, yemenicilerin dükkânları Çırçır Kasteli ile Külekçi Pazarı arasındaki Kavaf Çarşısı'ndadır (Çitçi ve Yener, 1999:55). Kavaf Çarşısı, "içi, dışı kırmızı, mor, sarı boy boy yemenilerle donanmış iki sıra dükkânlardan" (Enç, 2005:43) oluşmaktadır. Gündüz işin yoğun olduğu saatlerde:

"Meydancılardan birisi sağ elinde altı ocaklı iri kahve mırza cezvesi, öteki elinde kulpsuz kahve fincanlarını tıkırdatarak çarşının bir ucundan ötekine mekik dokur dururdu" (Enç, 2005:273).

Kavaf Çarşısının başındaki çeşmeye Fıfış Kastel denilmektedir (Enç, 2005:270). Ayrıca Karagözcü Vakkas'ın Ramazan aylarında Karagöz-Hacivat oynattığı Yüksek Kahve de yine Kavaf Çarşısı'ndadır (Enç, 2005:270).

3.2.3.8.Kazancı Pazarı

Kazancı Pazarı, Uzun Çarşı'dan Teftiğin Caddesi'nin başlangıcına kadar olan kısımdır (Çitçi ve Yener, 1999:35). Kazancı Pazarı esnafı çoğunlukla Ermeni'dir. Antep Harbi öncesinde Kazancı Pazarı'nın arka tarafındaki evlerde Ermeniler oturmaktadır (Enç, 2005:38). Kazancı Pazarı'nın bir tarafı Uzun Çarşı'ya açılmaktadır (Enç, 2005:87). Türktepe Mahallesi'ne yakındır (Enç, 2005:209). Mitat Enç, Kazancı Pazarı'ndan gün boyu çekiç seslerinin yükseldiğini söyler(Enç, 2007b:59).

3.2.3.9.Köylü Pazarı

Köylü Pazarı'ndaki "iki sıra dükkânda köylü ve esnafın aradığı giysiler" satılmaktadır. Özellikle sabah saatlerinde köyden alış veriş etmek için gelen köylülerin Köylü Pazarı, uğrak mekânıdır (Enç, 2005:41).

3.2.3.10.Kunduracı Pazarı

Kunduracı Pazarı, kundura satan Ermenilerin dükkânlarının bulunduğu çarşıdır ve Bakır Hanı ile Nacar Pazarı arasındadır (Çitçi ve Yener, 1999:39). Kunduracı Pazarı'nın bir ucu Eski Saray Caddesi'ne bağlıdır (Enç, 2007a:54).

3.2.3.11.Pazardamı

Millet Hanı'nın karşısındaki Karabasamak'tan geçilerek Pazardamı'na çıkılmaktadır (Enç, 2005:39). Eski Hal'in yan tarafına Karabasamak denilmektedir (Göğüş, t.y.:168). Mitat Enç'in "Pazardamı" denilen yer muhtemelen "Kalealtı Pazarı"dır.

3.2.3.12.Saraç Pazarı

Saraç Pazarı, Uzun Çarşı'nın bitimindeki yokuştadır (Enç, 2005:58). Uzun Çarşı'daki Saraç Pazarı'na "Saraçhane" adı verilmektedir (Çitçi ve Yener, 1999:49). Saraçhane esnafı dükkânlarında kendi yaptıkları at eğerlerini, hayvan kolanlarını, tabanca kılıflarını, fişeklikleri, su tulumlarını satarlar (Çitçi ve Yener, 1999:49).

3.2.3.13.Tabakhane

Tabakçı esnafı Gaziantep'te Tabakhane denilen çarşı içerisindeki yan yana dükkânlarda bir arada bulunurlar. Çarşı esnafı, "Tabakhane köprüsünü aşır gelen Karataş döşeli yola sırtları dönük" bütün gün:

"Dükkân kapılarının bir yanına dayalı tezgâhlarına gerilen derilerin iç yüzündeki yağ ve et parçalarını kazıyıp dururlardı. Bütün çevreden çürük et kokusuna karışık ekşi bir havcar kokusu yayılırdı her yana" (Enç, 2005:146).

Tabakhane aynı zamanda bulunduğu semte de adını vermiştir.

3.2.3.14.Uzun Çarşı

Osmanlı döneminde şehirlerin kalbi şehrin merkezindeki çarşılarda atmaktaydı. Genellikle kale etrafında ve şehrin merkezindeki büyük çarşılar her kesimden insanın bulunduğu, alışveriş ettiği, şehirde günlük hayatlarını geçirdiği mekânlardı. Şehrin ticaret merkezi olmalarının yanı sıra şehir hayatının görünen yüzü olma özelliğini de taşımaktaydılar.

Uzun Çarşı adına hemen her Osmanlı şehrinde rastlanır. Uzun Çarşılar, şehrin en işlek alışveriş merkezi, günlük hayatın gözde mekânlarıdır. Mitat Enç, "çarşının üstünü örten kamış hasırların seyrek dokuları arasından sızan sıcak ışın hortumcukları" (Enç, 2005:28) altındaki çarşı hayatını *Uzun Çarşının Uluları* kitabında anlattığı hikâyelerin mekânı olarak seçer.

Uzun Çarşı, manav dükkânları (Enç, 2005:28), ekmek fırınları (Enç, 2005:27), aktar dükkânları (Enç, 2005:16), berberleri, bedestenleri, hanları ile cıvıl

cıvıl bir Osmanlı çarşısıdır. Her yanı hayat kokar. Her köşesi yaşanmışlıkla değerli kılınır. Bu çarşıda sabah ezanından yatsıya kadar yaşayan çarşı esnafının kendi aralarındaki şakalaşmalarına, çatışmalarına, alışverişlerine şahit olunur. Dükkânlarıyla bütünleşen esnafın günlük hâlleri anlatılırken Gaziantep şehir hayatının sosyal yapısı da irdelenir.

Antep Harbi'nin başlangıcında Çarşı'daki alışıldık kalabalık seyrekleşmeye başlasa da günlük alışveriş devam eder (Enç, 2005:38). Fransızların şehri top ateşine tutmaya başlamalarından sonra ise çarşı esnafı bir anda ortadan kaybolur, hanlarda, dükkânlarda kimse kalmaz (Enç, 2005:38). Savaşla birlikte hayat şehir genelinde olduğu gibi Çarşı'da da bir anda durur. Çarşı'da yaşayıp çarşı esnafınca beslenen köpekler bile karınlarını doyurmak için Çarşı'yı terk ederler (Enç, 2005:38).

“Önce savaş çarşığı, cemaati çekilmiş yıkık bir tapınağa dönüştürmüştü. Aylarca ne bir çekiç sesi ne kervan katırlarının nal şakırtıları duyulabilmişti. Havlayıp yal dilenen tek bir çarşı köpeği bile kalmamıştı. Bir kesimi aklıktan kırılmış, bir kesimini de aylarca süren kuşatma sırasında insanlar yiyip tüketmişti” (Enç, 2005:94).

Şehri yakıp yıkan savaş, Çarşı'yı da yetim bırakır. İşgal sırasında çarşıya kimse aylarca uğramaz. Antep Harbi'nin sona ermesinin ardından Uzun Çarşı'daki dükkânlar birer ikişer tekrar açılmaya, çarşıdan sesler yükselmeye başlar. Ancak Çarşı bir daha asla eski hâline dönemez. Savaş öncesindeki Uzun Çarşı hızla değişmeye başlar.

“Daha sonra bu eski seslerin yerini motor hırıltıları, korna yaygaraları ve otomatik tezgâhların tıkırtısı almıştı. Çarşı yabancı, yeni seslerle dolup taşıyordu. Ama aralarında ne Bekir ne de ötekiler vardı artık” (Enç, 2005:94).

Çarşı esnafının tamamına yakını değişir. Uzun Çarşı'yı kışın soğuktan, yazın güneşten koruyan hasır örtü sökülür. Çarşının içinden geçen yol genişletilip trafiğe açılır.

“Eski bir yaşam bitmiş, bir yenisi doğmaya başlamıştı. Daha hızlı, daha gürültülü, şakalaşıp sataşmaya pek vakit bulamayan telâşçı, hırsla gözleri dönmüş bir dünyaydı bu” (Enç, 2005:94).

Böylesi bir dünyada yeni çarşı esnafının delilere gülmek için vakitleri olmadığı gibi para veremeyen müşterilerini anlayışla karşılamaya da niyetleri yoktur. Ne kadar kazanılacağıının, ne kadar kaybedileceğinin hesabıyla yeni bir hayat kurulur. Yeni düzene uyum sağlayabilenler ayakta kalırken, uyum sağlayamayanların da gözünün yaşına bakılmaz.

3.2.4.Dükkânlar

Mitat Enç, bazı dükkânlar ve iş yerleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu dükkânların sahipleri ile aralarındaki bağlantıyı, mekân-insan ilişkisini yazar,

başarılı bir şekilde anlatmaktadır. Verdiği bilgiler Cumhuriyet'ten öncesi iş hayatını, iş yerlerini tanıtmaya bakımından önemlidir.

3.2.4.1. Aktar Musa Efendi'nin aktar dükkânı

Aktar Musa Efendi dükkânının ön kısmında aktarlık yapar (Enç, 2005:9). Dükkânının içini kendisinin düzenli ve titiz kişiliğini yansıtır şekilde düzenlendiği anlaşılmaktadır.

“Çarşıya bakan ön tezgâhın üstündeki camsız bölmelerde dikkatle dizilmiş ve her gün tozu alınan balmumu parçaları, her boyda çivi ve çuvaldızlar, sicim ve kaytan yumaklarından başka çiğ kahve, tarçın, zencefil gibi sıcak iklim ürünleri, kişniş şekeri parçaları görülürdü” (Enç, 2005:9).

Aktar dükkânının alışıldık bir görünüşü vardır. Ancak Cumhuriyet'ten önceki dönemin aktar dükkânlarından önemli bir farkı ise oldukça temiz ve düzenli olmasıdır. Dükkânın her tarafında aynı düzen, Aktar Musa Efendi'nin düzeni hâkimdir.

“Solundaki duvar boyunca tavana kadar yükselen raf dizilerindeyse, hazırol nizamında, denetimi bekleyen asker dizileri kadar düzenli, aynı boyda tahta kutular sıralanmıştı. Çirişle üzerlerine yapıştırılan, aynı boyuttaki etiketlerin tabandan yüksekliği ile kapağa olan uzaklıkları milimetre çapında bile değişkenlik göstermezdi. Gözü keskin olan okur-yazarlar bunların üzerinde ‘sinameki, hindiba, tenemzeki, miyan şekeri’ gibi yazılar okurdu” (Enç, 2005:9-10).

Aktar Musa Efendi, dükkânının arka tarafında ise ilaç hazırlamaktadır. Gönlnü verdiği ve şehir genelinde olduğu kadar çevre illerde de tanınması sağlayan ilaç yapmaktaki maharetidir. Osmanlı döneminde henüz yalnızca eczacıların eczacılık yapabileceğine dair bir kanun bulunmadığından Aktar Musa Efendi herhangi bir müdahale ile karşılaşmaksızın aktar dükkânında rahatlıkla ilaç hazırlayabilmektedir. Dükkânının ilaç hazırlamak için kullandığı arka kısmı da dükkânın ön tarafı kadar düzenlidir.

“Dükkânın arkasındaki tezgâhla üstünde ve sağındaki raflarda kafa ve gönlnün tümünü adadığı gerçek mesleğiyle ilgili araç ve gereçler sıralanmıştı. İçindeki sapsarı daima aynı yöne çevrik ibrik dizilerinin solunda boy boy havanlar, bunların önünde de minik kefeli, duyarlı bir kuyumcu terazisi dururdu. (...) Müşterisi olmadığı zamanlarda bile boş durmazdı. Ya kutu dizilerinin tozunu alır, etiket yazılarını tazeler, ya da kendine sezdirmeden değiştirilen mum, kişniş şekeri parçalarını, çivilerini durmaları gereken yerlere yerleştirirdi. Buralarda el atması gereken bir bozukluk yoksa kahverengi aktar paket kâğıtlarından bir tabaka çeker, aynı boyda dikkatle bükerek keser, aynı tizlikle paket kâğıdı kutusuna yerleştirirdi” (Enç, 2005:10).

İlaç almak için dükkânına gelenleri ön taraftaki kerevete oturtan Aktar Musa Efendi kendisi de yanındaki kerevete ilişerek hastaların dertlerini dinleyip ona göre ilaç hazırlamaya koyulur.

Aktar Musa Efendi'nin sabah ezanından yatsı ezanına kadar tüm vaktini geçirdiği yer aktar dükkânıdır. Evinde istediği huzuru bulamayan, evini titiz

kişiliğine uygun bir şekilde düzenleyemeyen Aktar Musa Efendi'nin dünyada kendisini ait hissettiği tek mekân bu aktar dükkânıdır. Düzenli ve titiz insanların çoğunda görülebileceği üzere ancak kendi kurduğu düzen içerisinde yaşayabilen Aktar Musa Efendi, dükkânından ayrılıp da kendisine ait olduğunu hissedemediği evine gitmek bile istemez. Aktar Musa Efendi, iş yerleri ile bütünleşen, bütün hayatlarını kendi kurdukları düzen üzere, kendilerini işlerine vakfederek yaşayan insanların tipik bir örneğidir.

3.2.4.2. Berber Hüseyin'in berber dükkânı

Berber Hüseyin'in berber dükkânı tipik bir Osmanlı berberidir. Bu dönemdeki berber dükkânları hakkında malumat vermesi açısından önem arz eder. Mitat Enç berber dükkânının yerini ve içini, günlük işleyişini şöyle tarif eder:

“Hüseyin ustanın dükkânı Çarşı'nın Saraç pazarına kavuşan bitiminde tepeye çıkan yokuşun köşesindeydi. Bu kesimin en gösterişli berber dükkânı olduğu kuşku götürmezdi. Hem çarşı içine, hem de yokuşa açılan iki kapısı vardı. Yaz sıcakları bastırıp uçarlar yoğunlaşınca bunları, renkli boncuklardan oluşan tesbih dizileri gibi sinekliklerle donatırdı. Tavanından pencere kanadı büyüklüğünde renkli ve tenteli bir yellik sarkardı. Ayağı takunyali acemi çırakların baş görevi, yelliğin ucundaki zinciri düzenli aralıklarla çekerek sallamak ve tıraş olanları serinletmekti” (Enç, 2005:58).

Berbere tıraş olmaya gelen müşterilerin bekleyişleri ve tıraş edilişleri ise şöyle anlatılmaktadır:

“Çarşı yönündeki kapının karşısı boydan boya kilim döşeli bir kerevetti. Kafa ya da sakal kazıtacak esnaf ya da kervan sürücülere buraya ilişerek kafalarını, takunyalı daha yüksek olan kalfalara teslim ederdi. Çenelerinin altına soğuk su dolu bir leğen sıkıştırılır, ellerindeki sabun kalıbıyla işine göre, ya kafayı ya da sakalı sabunlayıp köpürtmeye girişirlerdi. Gül suyu ve pudra badanasıyla işleri tamamlanınca da ellerine bir ayna verilir, tıraşın dileklerine uygun olup olmadığını denetlerlerdi” (Enç, 2005:58).

Berber dükkânının girişinde sağ taraftaki özel bir koltuğun ise sadece önemli müşterilere ayrıldığı anlaşılmaktadır. “Karşısındaki yarım beden aynası, önündeki mermer tezgâhta dizili tarak, makas ve usturalarla daha itibarlı ve özel müşterilere hizmet ettiği ortadaydı” (Enç, 2005:58). Berber koltuğunun sağ tarafındaki duvarda ise berberlerin kullandığı özel aletler asılıdır.

“ Bu seçkinliğe rağmen saç kesilmek için koltuğa kurulan biz çocukların kasıntısı pek uzun süremezdi. Hemen gözlerimiz, aynanın sağındaki yeşil çuha kaplı duvar tahtasına ilişirdi. Bunu bezeyen dizi dizi çivilerle engizisyon işkence araçlarını andıran dizi kerpetenler, kıskaçlar, vantus şişeleri sıralanırdı. Bunların ne amaçla kullanıldığını birçok kez izlediğimizden, tıraş boyunca tüylerimizin ürpermemesi olanaksızdı” (Enç, 2005:58-59).

Bu özel koltuğa durumu yerinde olmayanlar oturtulmamaktadır. Bunun gizli bir anlaşmaymışçasına halk tarafından da kabullenilmiş olduğu ve ancak kendilerini bilen özel müşterilerin bu özel koltuğa oturdukları anlaşılmaktadır (Enç, 2005:59).

Berber dükkânının sahibi Berber Hüseyin Efendi berberlik yapmaz. Sadece kışları dükkânın içine, yazları ise dükkânın karşısına kurulan özel kerevetinde yan yatarak işlerin yolunda gidip gitmediğini denetler. Yanına gelen konuklarını ağırlayarak onlarla sohbet eder. Dükkândaki işler kalfa ve çıraklar tarafından yürütülürken sadece işleri denetlemek münasebetiyle dükkânda bulunan Berber Hüseyin Efendi'nin rahat yaradılışı sebebiyle işlere pek karışmadığı anlaşılmaktadır. Düzen kurucu ve halkla ilişkileri düzenleyici vasfının ötesinde berber dükkânında herhangi bir rolü yoktur. Ancak tatlı dilli bir insan olduğundan şehir halkı tarafından çok sevilme ve sırf onunla sohbet etmek için bile dükkânına gelenler bulunmaktadır. Osmanlı dönemindeki iş yeri sahibi müşteri ilişkilerinin günümüzden farklı olarak güven, iyi niyet, tanışıklık ve samimiyet gibi değerler üzerine bina edildiği anlaşılmaktadır. Mitat Enç, Berber Hüseyin Efendi'nin dükkânının Cumhuriyet döneminde yıkılarak yerine başka dükkânlar yapıldığını belirtmektedir. Hüseyin Efendi'nin dükkânının yerine açılan yeni berber dükkânı ile eskisini şu şekilde kıyaslar:

“Bugün iki kapılı dükkânın yerinde, soğuk havalarda biteviye ıslı kömür dumanı kusan, kat sayısı belirsiz büyük bir iş hanı oturuyor. Zemin katı süsleyen, vitrinleri tıka basa dolu dükkânlar arasında bir de berber var. Usta mezarından kalkıp kerevetini bir arayacağı tutsa da, ağa kapısı genişliğindeki vitrin camının gerisinde çalışan eli elektrik makineli, beyaz giyimli, taranıp süslenmiş berber kalfalarını bir görse ağzı iyice ayrık kalırdı. Tıraş makinesini bir o yana bir bu yana gırıldatarak beş dakika içinde müşterilerini koyun gibi kırıpveren bu yeni kuşağın berberlik ettiğine bile inanmazdı. (...) Evet kromlu, alüminyum dişçi koltuğuna benzeyen berber sandalyeleri, duvarları boydan boya kaplayan beden aynaları, önlerindeki sıcak ve soğuk sulu, parlak lavaboları, camlı dolapları dolduran biçim biçim süslü şişeleriyle buranın berber dükkânına benzeyen bir yanı yoktu. Çırak, kalfa çalışanların hepsi de, yanaklarından makas alınacak kadar yarlı yakışıklıydı. Amma bütün zenginlik ve gösterişine rağmen onun kârhanesinin köşe, bucak her yanını dolduran elle tutulamaz, gözle görülemez bir şey eksikti burada. Bütün tıraş olanlar, sanki dövüşten çıkmışçasına yorgun, asık yüzü ve sabırsızdı. İşleri bitince duvardaki fiyat listesine acele bir göz atıyor, borcunu ödüyor, bahşişi dağıtıyor, çoğunlukla tek söz etmeden çıkıp gidiyorlardı. İnsanı birbiriyle kaynaştırıp birleştiren, şaka, takılma, söyleşmeden eser bile yoktu. Dert dökme, dert dinleme hiç duyulmuyordu. Ustanın dört duvar arasında güler yüzle yaptığı hizmetlerin çoğu, iş hanının birçok kapısına uzman levhası oluvermişti” (Enç, 2005:67).

Mitat Enç, uzmanlaşmanın insani ilişkileri geliştiremeyip aksine körelttiğine dikkat çekmektedir. Modern şehir insanının sosyal ilişkilerden kaçan paraya koşullu yaşamının iş dünyasına yansıyan boyutunu yazar, çok güzel bir şekilde dile getirir.

3.2.4.3. Bonmarşe

Cumhuriyetin ilanından sonra şehirde ticaretle uğraşmak isteyenlerin önceden Ermenilerin elinde olan iş kollarına meyletmeye başladıkları görülmektedir.

“Savaş öncesinde Türkler, daha çok köylülerin alış veriş yaptığı bedesten tuhafiyeciliği yapmayı sürdürürlerken, görkemli tuhafiyecilik işleri ise Ermenilerin tekelindeydi” (Enç, 2007a:123).

Bonmarşe, Mitat Enç’in babası Emin Mazlum Enç tarafından Cumhuriyet’in ilk yıllarında Balıklı Caddesi’nde açmış olduğu manifatura mağazasıdır.

“Savaş sonrasında, babam da bir işletme kurmaya koyulmuş, kentin ana caddelerinden birinde genişçe bir mağaza kiralayarak, içine raflar, tezgâhlar, dolaplar yaptırıyordu. Birkaç kez de Halep’e gidip, arkasında tuhafiye denk ve sandıklarıyla sükün edince, taze kereste ve boya kokan raflar, krepdöşin, kreporjet toplarıyla donanmaya başlayıp; ortadaki camlı büyük dolap da, çeşit çeşit saatlerle bezendi” (Enç, 2007a:123).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında ticari metanın Osmanlı dönemindeki alışkanlıkla Halep’ten temin edildiği anlaşılmaktadır. Bu durum şehrin ticari anlamda dışa bağlılığının bir göstergesi olmasının yanında henüz ülke içi ulaşımın düzgün bir şekilde sağlanmadığının da işaretidir.

Şehrin en büyük manifatura mağazası olan Bonmarşe’de bir dönem Mitat Enç de çalışır. Bonmarşe’de çalıştığı günleri yazar şöyle anlatmaktadır:

“Okul azat olunca soluğu Bonmarşe’de alıp, gününe göre bazen tezgâhtar, bazen da veznedar çıraklığı yapıyordum. Parası ve itibarı olanların gideceği başka giysi mağazası olmadığından sadakor, patiska, arslanlı pudra veya Mikado kokuları özlemi çeken herkes bize dökülüyordu” (Enç, 2007a:123).

Bonmarşe Mağazası şehirdeki yeni tüketim alışkanlığının da öncülüğünü yapar. Bonmarşe’nin ardından şehirde pek çok manifaturacı açılır. Ancak Bonmarşe başta olmak üzere bu yeni açılan manifatura mağazalarının en büyük problemi peşin parayla alış veriş yapabilecek müşteriler bulamamalarıdır (Enç, 2005:259). Piyasadaki sıcak para akışının devletin mali durumuna da bağlı olarak yeterli olmadığı dikkat çekmektedir. Devrin lüks tüketim ürünlerini alabilecek sınırlı sayıdaki müşteriler hemen hemen aynı meslek gruplarına mensup insanlardır. Memur aileleri (Enç, 2005:259) ile eşraf ailelerinin (Enç, 2005:260) peşin parayla Bonmarşe’den alış veriş yapamayıp aldıklarını borca yazdırmayı tercih ettikleri bir dönemde peşin parayla alış veriş yapabilenler sadece “saz kızları ve genelev sermayeleri”dir (Enç, 2005:260).

Bonmarşe ile şehirde yeni bir mağazacılık anlayışı da başlar. Osmanlı dönemindeki bedesten dükkânlarında olmayan geniş vitrinlere sahip mağazanın (Enç, 2005:261) çalışma anlayışı da eski dükkânlardan farklıdır. Tahsildar, kasadar, tezgâhtar gibi ihtisaslaşmaya bağlı iş bölümü mağazanın farklı bir şekilde işletildiğini de gözler önüne serer. Ayrıca satılan malların çeşitliliği ve kalitesi, önceki mağazalara göre daha geniş bir iç mekâna sahip olması, hitap ettiği kesimin

alım gücü gibi faktörlerle gelecek dönemin mağazalarına ve mağazacılığına önderlik ettiği anlaşılmaktadır.

3.2.4.4.Kız Ali'nin berber dükkânı

İşret meclislerinde sakilik yapan ve kadınsı özellikleriyle öne çıkartılan Kız Ali'nin “Şaraküstü Yolu” (Enç, 2005:154) üzerindeki berber dükkânı karakteriyle uyum içerisinde anlatılmaktadır. Mekânla şahsın uyumunun had safhada olduğu görülen berber dükkânının görünüşü bile mekânın sahibini ele veren özellikler arz etmektedir.

“Çevresi krepon kâğıtlarıyla süslü aynasında, tarak, ustura ve makasların özenle dizildiği tezgâhında tek bir sinek pisliği bulabilmek olanaksızdı. Her traştan sonra, yeni müşterisinin işine girişmeden çomruğunu kapar, yerdeki izmarit, saç kırpıntısı ve daha ne varsa özenle köşeye toplar, küreğe alır ve köşede ıslık ıslık yanan çöp tenekesine boşaltırdı. Çöp tenekesi bile herhalde birkaç kez boşaltılıp parlatılırdı” (Enç, 2005:155).

Titiz tabiatı nedeniyle değil de farklı karakteriyle eğlenebilmek için müşterilerinin Kız Ali'nin berber dükkânını tercih etmesi önemlidir (Enç, 2005:155). Müşterilerinin titizliğinden etkilenmediğini bilse de Kız Ali dükkânının düzenini değiştirmeye çünkü dükkânını kendi karakterine uygun bir şekilde yönetmek ister, para kazanmak için kendi müşterilerine beğendirmek çabasında değildir. Çok sevdiği dükkânından müşterisi çok olduğu için çoğunlukla kuşluk vaktine kadar ayrılamayan (Enç, 2005:156) Kız Ali, yaptığı işi hakkıyla yapan bir kişidir. Dükkânını da bu şekilde idare etmektedir.

3.2.5.Evler

Ev, “insan yaşamında kazanılmış şeylerin korunmasını sağlayan”, “insanın dağılıp gitmesine engel olan”, insanın “ilk evreni” (Bachelard, 1996: 34-35), “dünya köşesi”, “gerçek bir kozmostur” (Bachelard, 1996:32). İnsan ben'ini koruyan somut ben olmayan tarafla (Bachelard, 1996:33) evin dıştaki koruyuculuk vasfı içteki kültürel ve bireysel niteliklerin korunmasını da kapsar (Elçi, 2003:18). “İçinde gerçek anlamda oturulan her mekân, ev kavramının özünü kendi içinde barındırır”(Bachelard, 1996:33). İçinde oturulan, yaşanan ev “geometrik mekânı aşar” (Bachelard, 1996: 72). İnsan, karakteristik özelliklerini, inancını, dünya görüşünü, ait olduğu toplumun gelenek ve göreneklerini evinde, kendi özel dünyasında yaşatır. Bireyden topluma uzanan bir çizgide genelleşir. Ev, “insanların ve toplumların kendileri için çizdikleri en önemli çerçeve” (Cansever, 2006: 4), “bir

medeniyetin özünü yansıtan simge” (Elçi, 2003:18), “toplumsal süreçleri yansıtan birer medeniyet aktarıcısı” (Elçi, 2003:19) olarak “peteklerinin binlerce gözünde, zamanı sıkıştırılmış olarak” tutar (Bachelard, 1996:36). Geçmişle en kısa belki de en karmaşık bağı kurarken ev içinde yaşayan her kuşağın hayatından, inancından, kültüründen izler taşır.

Her medeniyet, kendi kültürünü yaşatabileceği, o medeniyete özgü şehir ve ev tipleri üretir. Anadolu’ya gelen Türkler de Orta Asya’daki otağlardan hareketle Anadolu Türk ev tipini meydana getirirler (Elçi, 2003:24). Çevre koşulları, değişen toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenen Anadolu Türk evi on beşinci ve on altıncı yüzyıldan itibaren aslî yapısına kavuşur (Elçi, 2003:24). Osmanlı dönemi özgün Anadolu Türk evlerinde “ağaç, kireç ve kerpiç gibi dayanıksız malzemelerin” kullanıldığı görülür (Ayvazoğlu, 2002:15). Dayanıksız malzemelerin tercih edilmesinde İslam inancının önemli bir payı vardır. İnsanın faniliğine olan inancı ve bu inancın hayatın her noktasına yansıtılmak istenmesi Türk evlerinin şekillendirilmesine de yansır (Ayvazoğlu, 2000:21). Yaşamaya yetecek kadar alanın çok fonksiyonlu kullanımına imkân sağlayan evlerin üretimi de yine bu sebeptendir.

Türk toplumunda, “evin var olabilmesi için aslî unsurlar”: kapı ve ocaktır (Develi, 2006:47). Evdeki hayatın sürdürülmesini sağlayan bir enerji kaynağı olarak ocağın tütmesi o evde yaşayan ailenin varlığını sürdürmesi demektir (Develi, 2006:48). Mitat Enç, eve ocağı tüten kutlu sığınak olarak bakar. Bu sığınak ocağında tüten cazibe yazara göre insanları evlerine bağlamaktadır.

“Birkaç milyon yıldır sürüp giden, erkeğin avlanıp, geçim sağlama yolunda bilgi ve tecrübesini arttırdığı süreçte, kadın da ev işlerinde alabildiğince beceri kazanmıştır. Bütün gün koşturup kovalayan erkek için ocağı tütüp, güvenci kaynayan; tertemiz düzenlenmiş bir mağara ya da kulübeden daha huzur veren bir yer var mıdır? Bütün bilinçli ve bilinçsiz özlemlerime rağmen, sanırım erkeği de burnundan ocağına bağlayan, böyle bir sığınak özlemidir” (Enç, 2007a:108).

Mitat Enç, evi kadınla özdeşleştirirken “evi ev yapan ayrıntı yeteneğinden erkeklerin yoksun oldukları” (Enç, 2007a:108) kanaatindedir.

Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikası* adlı kitabında evin iki önemli vasfından bahseder. Bunlardan ilki “evin anılarımızı barındıran saklayan” yönü, diğeri ise “hayallerimizi yücelten, genişleten, saklayan” yönüdür (Bachelard, 1996:36). Mitat Enç de Bachelard’a benzer şekilde evin sadece taş duvarlardan ibaret olmadığına inanmaktadır. Ev, insanı geçmişine, hayallerine, kültürüne bağlayan bir köprüdür.

“Uzun yıllar önce göçüp, eskisinden daha elverişli bir yaşam gerçekleştirmelerine rağmen, otuz yıl önce geride bırakıp gittiği kerpiç evi unutamayanlara rastladım

sonraları. Sanırım onların özledikleri de, geçmişte kalan o kerpiç ev değil de, doğduğu gündən başlayarak çevresi ile kurdukları duygusal ve düşünsel bağlarıydı aslında. Eski günlerin yokluk ve yoksullukları kısa sürede unutulup, sislerin gerisinde belirsizleşirken, bellekte kalanlar, yaşamın o güven veren, bir yere, bir topluluğa ait olma izleri oluyor” (Enç, 2007a:208).

Mitat Enç, evin insanı geçmişine bağlamasının yanında insanı içinde yaşadığı ve kendisini ait hissettiği topluma da bağladığını düşünmektedir. Evin mimari özelliklerinden çok sosyal bir kurum olarak değerlendirildiği görülmektedir. En büyük vazifesi de insanı içinde yaşadığı topluma bağlamak, insana aidiyet hissi vermektir. İnsanların doğdukları ev çocukluklarından itibaren onlara hangi topluma, hangi şehre, hangi kültüre ait olduklarını büyürken yavaş yavaş öğretir. Bireyin toplumun içindeki yerini belirlemenin yanında evin bireyin düşünsel ve duygusal kimliğinin gelişmesinde de büyük bir önemi vardır.

3.2.5.1. Aktar Musa Efendinin evi

Geleneksel Antep evi mimarisine uygun bir yapısı olduğu anlaşılan Aktar Musa Efendi'nin evi Mitat Enç'in çocukluğunun geçtiği, dedesi Mehmet Mazlum Enç'in evine oldukça yakın, Uzun Çarşı yakınında, Türktepe Mahallesi'ndedir. Geleneksel Antep evlerinin çoğu gibi Aktar Musa Efendi'nin evi de iki katlı, küçük bir evdir (Enç, 2005:16). Antep evlerinin önünde yüksek duvarlarla çevrili birer küçük bahçesi bulunmaktadır. Bu bahçelere avlu denilmektedir. Avluya Gaziantep yöresinde “hayat” da denilmektedir. Ali Atalar, *Osmanlı Dönemi Antep Evleri* adlı kitabında “hayat” ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Hayat yapılar arasında bir iç mekân olup etrafı yüksek duvarlarla (süyük) çevrilidir. Genellikle bahçenin ön ve arka taraflarında bina vardır. Yan duvarları ise komşu duvarı veya sokağa bakan duvardır. Komşunun evi veya duvarına denk gelen bahçe duvarı mutlaka iki sıra duvar olarak yapılır. Her ev kendine ait duvarını yapar. Kendi duvarı olduğunu belirtmek için bir pencere şeklinde duvar kalınlığı kadar derinlik bırakılır ve komşu evin duvarının kalınlık sınırı belirlenmiş olur. Bazı komşu duvarları arasında kullanılabilen küçük pencereler bırakıldığı da görülmektedir” (Atalar, 2004:57).

Ali Atalar, kitabında “hayat” adı verilen bahçenin büyüklüğünün evin büyüklüğü ile orantılı olduğunu belirtmektedir. Avlu günlük işlerin yapıldığı, komşuların ağırlandığı, hemen tüm günün geçirildiği evin önemli mekânlarından birisidir. “Mutfağa, kilere, bodruma, ahıra, tuvalete vs. girişler direkt olarak bahçeden yapılır” (Atalar, 2004:59). Mitat Enç, Aktar Musa Efendi'nin eşi Zelluh Teyze'nin günlük işlerinden bahsederken geleneksel bir Antep evindeki günlük yaşantıyı da anlatır. Zelluh Teyze, küçük evlerinin avlusundaki havuzun başında, günlük yapacağı yemeklerin sebzelerini ayıklar, yemeğini hazırlar, çamaşır yıkar, komşularını ağrılayıp onlarla günlük sohbetlerini yine bu bahçede yapar. Zelluh Teyze'nin günün

daha ilk saatlerinde “altının çapına göre özel olarak yapılan kürsüsünü havuz başına çekip yemek hazırlığına girişince” (Enç, 2005:16) tüm dertlerini unuttuğunu anlatan yazar, kadınların evlerinin avlusu ile sınırlı hayatını da dile getirir ve kadınların tek yaşam alanlarına “hayat” denmesinin ne derece manidar olduğunu ortaya koyar.

Antep evlerinde odalar çok fonksiyonlu olarak kullanılmaktadır. Gündüzleri oturma odası olarak kullanılan odalar geceleri ise yatak odasına dönüştürülmektedir. “Antep evlerinde odalar çok kullanılan ve en fazla detayları olan yerlerdir. Odalar günlük yaşamların yanı sıra misafirler için özenle yapılmıştır” (Atalar, 2004:78). Odaların çok fonksiyonlu kullanımı esasen Türk evine özgüdür. Aktar Musa Efendi’nin hanımı fazlaca tembel karakteri sebebi ile Gaziantep yöresindeki geceleri yatakları serip sabah kalkınca toplama geleneğini evinde uygulamayan bir bayan olarak tarif edilmektedir: “Akşam yatak sermeyi, sabah kalkınca toplamayı boşuna bir külfet saydığı için her şeyi olduğu gibi bırakırdı” (Enç, 2005:16). Böylece Aktar Musa Efendi’nin iki katlı küçük evinin üst katındaki “tek göz oda” da yataklar toplanmadığı için gündüzleri kullanılamaz hâle gelir (Enç, 2005:16). Evdeki bir diğer oda ise evin alt katında bulunmaktadır. Aktar Musa Efendi’nin hayırsız oğlu hastalanıp yatağa düştüğünde, anne babasının odasında kalmaya başlayınca evin alt katındaki odaya da Aktar Musa Efendi ve eşi taşınmak zorunda kalırlar.

“...Zelluh Teyze kiler gibi kullandıkları aşağıdaki güngörmez alt odayı silip süpürmüş, döşek ve yorganlarını oraya taşımıştı” (Enç, 2005:19).

Buradan hareketle Antep evlerinde darda kalındığında kullanıma açılacak küçük odaların da bulunduğu ve isteğe ve ihtiyaca bağlı olarak farklı amaçla kullanılacak odalar da bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.2.5.2.Arzuhalci Hacı’nın evi

Arzuhalci Hacı, kendine ait bir evi olmayan şehrin pek çok bekârı gibi şehirdeki bir handa kiralamış küçük bir odada hayatını sürdürmektedir. Arzuhalci Hacı, çalışmadığı saatlerde zamanını bu küçük odada geçirmektedir. Mitat Enç, Arzuhalci Hacı’nın yaşantısını ve yaşadığı mekân anlamında evi hakkında şunları söyler:

“Esasen hemen her güz üstüne böyle bir kesiklik gelir, işini görürken kafasının içinde bir şeyler evirip çeviriyor izlenimini bırakıyordu. Bu dönemlerde Yüzükçü Hanı’nın ahır katındaki, penceresi avluya bakan harap odasına erkenden kapanır, çarşı iyice kaynamaya başlamadan da pek ortaya çıkmazdı. Bu dönemin özelliğini öğrenen esnaf ‘Memik gene kış uykusuna yattı’ derdi” (Enç, 2005:99).

Arzuhalci Hacı, senelerce günlerini adliye koridorlarında asla kazanamayacağı bir davayı sonuca ulaştırabilmek üzere yeni belgeler toplamakla geçirir. Bu topladığı

belgeleri de tek odalık küçük evinin duvarlarında, yatağının çevresinde dosyalayıp biriktirir. Arzuhalci Hacı, vefat ettiğinde senelerdir hayatını sürdürdüğü bu odaya giren hanım sahibi gözlerine inanamaz: “Odasının çevresindeki duvarlarsa adliye kalemindeki kadar düzenle sıralanmış dava dosyalarıyla doluydu” (Enç, 2005:102-103). Arzuhalci Hacı günümüzde daha sık rastlanan kendisini yalnızlığı içinde kaybetmemek için tutunacağı bir dava arayan ve bu daha uğrunda hayatını harcayıp yalnızlığını bastırmaya çalışan toplumdaki uzak modern bireyin ilk örneklerinden biridir. Modern insanın yaşadığı küçük odalar ve boş hayatının en güzel örneklerinden birini asrın başında Mitat Enç, Arzuhalci Hacı'nın şahsında vermektedir.

3.2.5.3.Asiye Teyze'nin evi

Asiye Teyze, şehirdeki modernleşme sürecinin ardından değerlerini yitirmeye başlayan toplumda, anılarını sakladığı eski Antep evini kaybetmemek için hayatı uğruna savaş veren yaşlı bir hanımdır. Asiye Teyze, babasından kalan, çocukluğunun geçtiği, tüm hayatını sürdürdüğü evinin hikâyesini oğluna şöyle anlatır:

“Kaçkaçtan dönüp de eski evi yerle bir bulunca deden burasını tarla, bağ satıp borca girerek emvali milliyeden aldı. Onun da ananın da aha cenazesini şu hayattaki havuzun başında yıkayıp kefenlediler. Baban rahmetli bu eve iç güveysi girdi. Her akşam eve gelince lüveri belinden, serkumsar rubasını sırtından çıkarır boru suyu gelince senin toprak doldurup ekinlik yaptığın şu havuzun başında tepeşinin urguna otururdu. Ocaklıkta salatasını, kebabını hazırlar, havuzda soğuyan şişesinden bardağına rakısını boşaltırdım. Her yudumda dedene rahmet okur, şu havuz başında iki yudum cana can katıyor, cennet mekânın olsun kayınbaba der dururdu” (Enç, 2005:300-301).

Asiye Teyze'nin evi geleneksel Antep evi mimarisine uygun bir şekilde inşa edilmiştir. “Keymih taşından üç katlı kaya gibi” büyükçe bir evdir (Enç, 2005:295). Genişçe bahçesinin bir tarafında ara duvarın dibinde bir leylak ağacı (Enç, 2005:295), avlunun karşı tarafındaki duvarın dibinde bir zerdali ağacı (Enç, 2005:295) ve avlunun öteki tarafında mutfak ve tuvalet yer almaktadır (Enç, 2005:298).

Asiye Teyze, eski evinde anılarıyla baş başa, eski günlerin hayaliyle yaşamaktadır. Değişen koşullara, hayat tarzına rağmen o geleneklerini, eski yaşantısını sürdürme çabasındadır. İnanıldığı değerler uğruna, anıları uğruna eski evinden vazgeçmek istememektedir.

“Oğul, oğul bu evin her köşe bucağı, her taşında elimin emeği, gözümün nuru var. Hepsi bana ayrı dilden konuşur. Kimisi anamı-babamı, kimisi rahmetli babamı anlatır. Güpür güpür gençliğim buranın taşı toprağı üstünde geçti kocadı” (Enç, 2005:301).

Tamir edilmediği için harap bir hâle gelen ev, Asiye Teyze'yi günlük işleriyle daha da çok yormaktadır ancak Asiye Teyze yine de evinden vazgeçmek istemez.

“Ağaç, çiçek neyse ama evin içinin de oturulur hâli kalmamıştı. Birlikte oturdukları altmışlık, kimsesiz dul yeğeniyle sabahtan akşama ellerinde süpürge, silgi kovası, kireçlenen bellerini zorla büküp kaldırarak siliyor, süpürüyorlardı. Fakat sabah temizliğinin akşama, akşam temizliğinin sabaha bir yararı olmuyordu” (Enç, 2005:295-296).

Asiye Teyze'nin kendince başkaldırısı, evinin çevresindeki tüm eski evler yıkılsa da devam eder. Asiye Teyze, direnen tek ev sahibi, evini yıktırmamak için savaştan tek kişidir. Sonunda Asiye Teyze'nin evinin hemen yanındaki ev de yıkılıp yerine yüksek bir bina inşa edilmeye başlanır. İnşaatın tozu, gürültüsü arasında zor da olsa Asiye Teyze, verdiği savaşı sürdürür.

“Daha şimdiden yapı gün ışıklarını ve havalarını kesmiş, dev anası gibi tepelerine dikilivermişti. Bu da yetmiyormuşçasına biteviye çatının üstüne avluya harç dökülüyor evin her yanı savaş meydanına dönüşüyordu” (Enç, 2005:296).

Asiye Teyze'nin modernleşmeyi bir çeşit yozlaşma olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Geleneklerine son derece bağlı olan Asiye Teyze, evine yeni teknoloji ürünü aletlerin girmesini istemez, oğulları eve zorla bu aletleri getirdiklerinde ise inatla bu yeni gereçleri kullanmaz.

“Kendi ona bir buzdolabı alıp koymuş, kardeşi de yorulmasınlar diye bir elektrik süpürgesi hediye etmişti. Ama o dolaba yalnız yaz aylarında birkaç şişe su koyuyor, süpürge de bıraktıkları gibi duruyordu” (Enç, 2005:302).

Asiye Teyze çevredeki evlerin inşaat gürültülerinden, yeni hayatın beraberinde getirdiği gürültü kirliliğinden şikâyetçidir. Bu gürültüler, şehirdeki pek çok insan tarafından modern hayatın gereği gibi düşünülse de senelerdir darda kalmadıkça dışarı çıkmadığı evinin küçük, kafesli pencerelerinden, anılarının gözlüğünden yeni hayatı seyreden ve değişen dünyaya tereddütle yaklaşan Asiye Teyze'ye sadece Antep Harbi günlerini hatırlatmaktadır:

“Anam, Fransız harbinde eski evimize top düştüğü zaman gibi oldu her yan. Yeni baştan uykulardan dipdiri sıçrar oldum. Hep düşümde o gırgır diye gelen onbeşliklerin sesini duyuyorum. Kan ter içinde yüreğin çarparak uyanıyorum. Hem nasıl ev yapmak bu. O zamanlar taşçı eşeklerinin iki yanına çatılmış ham taşlar gelir yıkılırdı. Taşçılar onları birer birer önlerine alır, tıkr tıkr yontardı. Bu homurtuların yanında o tıkırtılar şarkı gibi gelirdi adama. O taşlar teker teker sırtta taşınır, Ökkeş usta harcını yayıp güzelce yerleştirip bitişirirdi. Üç günde bir kor duvar çıksa, anam anam eli ne çabık, derdik. Bir de şuna bak, Adam o çimento dedikleri tozu basıyor kumla makinenin içine. Bir iki gırgır, mancınıklarla çıkılıyor yukarı. Yastık serermişçesine malalayıp düzleniyor. İki, üç günde de kaya gibi donup kalıyor. Güz basmadan herif daha kaç kat çıkar, bizi yıldız göremez eder” (Enç, 2005:296).

Asiye Teyze'nin tüm karşı çıkışlarına rağmen oğulları kendisinden habersiz, Asiye Teyze'nin evini yıktırarak, yerine bir pasaj yaptırmak üzere bir müteahhitle anlaşılır. Sonunda Asiye Teyze'nin evi de aynı mahalledeki ve şehirdeki pek çok

eski evle aynı kaderi paylaşmak zorunda bırakılır. Modern hayatın buldozerlerine karşı direnen tek kale de böylece düşer.

3.2.5.4.Çebiş İmam'ın evi

Geleneksel Antep evi mimarisine uygun şekilde inşa edildiği anlaşılan ev, üç katlıdır. Orta boy, şehrin varlıklılarının oturduğu evlerden birisidir.

“Elhamdülillah kileri, mutfağıyla dört göznlü evinin mermer avlusundaki havuzundan şırl şırl sular akıp duruyordu. Yağ, peynir, turşu küpleri her zaman doluydu. Zahire ambarının da vaktinden önce boşaldığı görülmemiştir” (Enç, 2005:68-69).

Antep Harbi esnasında şehirdeki pek çok ev önemli derecede hasar görür, kullanılamaz ve hatta tamir edilemez hâle gelir. Çebiş İmam'ın evi, Antep Harbi sırasında ayakta kalabilen birkaç evden birisidir.

“Bereket versin evlerine top falan düşmemiştir. Yalnız her yanı yoğun kükürt kokan bir toz kabuğu kaplamıştır” (Enç, 2005:81).

Antep Harbi'nin ardından eski evler tamir edilmiş, kısmen de evlerde değişen hayat koşullarına bağlı olarak değişiklikler yapılmıştır. Benzeri bir uygulama Çebiş İmam'ın evinde de görülmektedir.

“... Köse Hafız da gece karanlığında Ermeni evlerinden söküp taşıdığı kesme taşlarla avludaki geniş ekinliğin yerine bir ahır konduruyordu” (Enç, 2005:81).

Çebiş İmam'ın oğlu Köse Hafız, savaştan sonra geçim kaynağı olarak seçtiği işini daha hesaplı olması için evinin bahçesine taşır. Evde yapılan tadilat bu yönde geliştiği için evde sürdürülen günlük hayat da bu doğrultuda değişmiştir.

3.2.5.5.Deli Bekir'in evi

Barınılan her mekânın bir nevi ev olduğu unutulmamalıdır. Hele ki insanlar burada hayaller kurabiliyor, sıcak bir yatak, rahat bir uyku bulabiliyorlarsa adı ne olursa olsun bu mekânlar birer ev özelliği arz eder. Deli Bekir'in asıl mesleği devecilikdir. Bekârdır ve kendisine ait bir evi yoktur. Maddi durumu da iyi olmadığından bir hanın deve barınağını ev olarak kullanmaktadır.

“Sürekli barınağı Yüzükçü hanının develiği idi. Yapının oturduğu yamaçtaki kayalığın içine oyulmuş, derince bir mağaraydı burası. Yazları Alidola camiinin havuzbaşı kadar serin, soğuk kış aylarında da yorgansız uyunacak kadar ılıktı. Bir yandan ıhmış, geniş getiren develerin nefesi, bir yandan da yanışan ceviz gibi yuvarlak, kuru deve gübresiyle ısınır. Sabah namazından sonra kervanlar tutulup yola konunca Bekir gübreleri kapının duldusundaki köşeye küreler, her işi bitip yatsıyı kıldıktan sonra, kafasındaki tas biçimi, yuvarlak deveci külahını bile çıkarmadan gübre yığınının üstüne uzanarak ya uykuya dalar, ya da ellerini başına yastık yapıp düşlemeye koyulurdu” (Enç, 2005:86).

Deli Bekir'in evi şehirdeki farklı yaşam tarzlarını ve yaşam barınaklarından birini simgelemesi açısından önemlidir.

3.2.5.6.Hacı Ömer'in evi

Hacı Ömer'in evinin yeri hakkında bilgi verilmemektedir ancak şehirdeki çarşılara yakın, merkezi bir konumda bulunduğu anlatılanlardan ortaya çıkmaktadır. Hacı Ömer'in "kâgir konağının samanlık ve kilerlerindeki iki adam boyu ambarlar" (Enç, 2005:99) işinin gereği olarak senelik depoladığı ürünlerle doludur. Yazın alıp depoladığı ürünleri Hacı Ömer, kış aylarında daha yüksek fiyattan piyasaya sürerek para kazanmaktadır. Hacı Ömer'in aldığı ürünleri evine taşıyan hamal Kara Memik namı diğer Azuhalci Hacı'nın gözünden Hacı Ömer'in evi şu şekilde anlatılmaktadır:

"Kara Memik Hacı'nın siyah, beyaz, sarı mermerlerle nakışlanmış geniş iç avlusuna girince biraz apışmıştı. İç avluda başını önüne eğerek kilere dalmak dururken ara kapının önünde dikilip kalmış, oraya açılan sütunları oymalı, mermerleri ıslık ıslık yanan sofaları, nakışlı merdiven trabzanlarını yoğun bir ilgiyle izlemeye koyulmuştu. Böyle saray yavrusu bir konağa ilk kez giriyordu. Gördükleri sanki onu büyülemişti" (Enç, 2005:99).

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında şehirde inşa edilen büyük konaklardan biri olduğu anlaşılan ev, süslü mimarisi, özenli işçiliği ile son dönem Antep evlerinin en güzel örneklerinden birisidir.

3.2.5.7.Kadir Ağa'nın evi

Asiye Teyze ve Mitat Ençlerin evleriyle aynı semtte, caddenin alt tarafında bulunan, şehrin en büyük, görkemli evlerinden birisi olan Kadir Ağa'nın evinin içi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Ancak avlusunun "talimhane meydanı" kadar büyük olduğu anlatılmakta, evin kendisine ait, Mazlum Efendi'ninkine benzer şekilde, bir selamlığı olduğundan bahsedilmektedir (Enç, 2005:294).

3.2.5.8.Kuyucu Kör Hafız'ın evi

Kuyucu Kör Hafız, babasından kalan, "tek gözlü", "avlusu bir avuç" evinde tek başına yaşamaktadır (Enç, 2005:110). Kuyucu Kör Hafız'ın evinin tüm işlerini, gözleri görmese de tek başına yaptığı anlatılmaktadır.

"Evinin hasırını, kilimini silker, toprak avlusunu süpürür, kısmetini kendi eliyle kaynatır, hatta kuyu başında bulaşğını ve çamaşırını bile kendisi yıkardı" (Enç, 2005:112).

Hafız evlendikten sonra ise gelenekler üzere evdeki tüm işleri eşi Hattuç Hanım yapmaya başlar. Küçük evin geleneksel hayatı sürdürmek için yeterli bir mekân olduğu da vurgulanmaktadır.

3.2.5.9.Mehmet Mazlum Enç'in evi

Mitat Enç'in dedesi olan Mehmet Mazlum Enç'in evi şehrin merkezinde kale civarındadır. Mitat Enç'in çocukluk dönemi bu evde geçer.

“Kendirli Kilise ve Çınarlı Camiin oluşturduğu kıvrım dönüldüğünde, şar boyunca uzayıp giden ana caddenin ötesinde ise Türktepe mahallesi dikilir. Kale ile Alidola Camiin arasından bütün kenti süzer görünen bu yamacın en göze batan yapısıysa, evimizdi. Doğuya uzanan kanadıyla hemen dikkat çeken bu üç katlı kâgir yapıyı bilmeyenlere evimiz diye göstermek, gönlümüzü hoş duygular kabartırdı her zaman” (Enç, 2007a:15).

Mitat Enç evin, “kentin her yanından kolayca görülebilen bir yamaçta, kartal yuvası gibi, çevresindeki çatıların tümüne tepeden bakan bir konumda” olduğunu belirtmektedir (Enç, 2007a:70).

Mitat Enç'in kitaplarında anlattıklarından anlaşıldığı üzere, dedesinin evi şehrin büyük konak tipi evlerinden birisidir. Şehirde konak tipi evler on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın ilk döneminde yapılırlar (Atalar, 2004:7). Bu büyük konak tipi evlerin yerleşim alanları da oldukça geniştir.

“Bu dönemde yapılaşma artmış, özellikle taş ve ahşap oymacılığı ile demir işçiliği altın çağını yaşamıştır. Özellikle iç mekânlarda ahşap işçiliği, resim ve boyama sanatı, demir işçiliği önemli yer tutmaktadır” (Atalar, 2004:7).

Tanzimat dönemi İstanbul'undaki zengin konaklarının “orta sofa planlı yapısının” (Elçi, 2003:25) Antep evlerinde de benzeri şekilde uygulandığı görülmektedir. Tanzimat'tan sonra başlayan İstanbul'daki yeni hayat tarzının Antep Sancağı'ndaki Mehmet Mazlum Efendi'nin evine yansımasını izlemek mümkündür. Dede, nene, çocuklar, çocukların eşleri, torunlar, hizmetçiler, selamlık görevlileri, harem kısmı (iç avlu) yardımcıları geniş evde hep birlikte yaşamaktadırlar. Misafirlerin arkasının kesilmediği ev için Mitat Enç şunları söyler: “Ancak evimiz, oturanları belirli herhangi bir aile ocağından daha çok, gelip gidenin arkası alınamayan bir kervansaray benzerdi” (Enç, 2007a:15).

Antep evlerinin yapımında kullanılan taşlar: havara taşı, keymih taşı, minare kayası, topak taşı, kara taş, beyaz mermer ve kırmızı mermerdir (Atalar, 2004:14-16). Mitat Enç, kendi evlerinin “çift kor sert keymih taşından” yapıldığını belirtmektedir (Enç, 2007a:74). Üç katlı evin merdivenlerinde ise “siyah granitten kesme” büyük taşlar kullanıldığını anlatmaktadır (Enç, 2007a:75).

Ev harem ve selamlık olmak üzere birbirinden duvarla ayrılıp küçük bir kapı ile birbirine bağlanan iki bölümden oluşmaktadır. Selamlık kısmı ile harem kısmının ayrı ayrı avluları bulunmaktadır. Harem kısmının avlusuna “iç avlu” denilmektedir (Enç, 2007a:74). Üç katlı evde yatak odalarının yanı sıra çalışma odaları, selamlık

denilen genişçe bir sofa, misafir odası, tavan arası, mutfak, samanlık, ahır, mağara da denilen bodrum ve mescit bulunmaktadır.

Evin erkeklerinin yaşadığı, erkek hizmetlilerinin bulunduğu bölümüne selamlık, selamlığın açıldığı bahçeye de selamlık avlusu adı verilmektedir. Selamlık, iç avlu denilen harem kısmından farklıdır. Evin dış dünyaya açılan kapısı selamlık kapısıdır. Selamlık avlusu her daim hareketlidir.

“Çıkmazın sonundaki büyük kapıdan selamlığın mermer avlusuna girenleri karşılayan, önce bu bölümün değişmeyen nüfusu Hac’Arap, Ahraz veya Tısoğlan olurdu” (Enç, 2007a:15).

Selamlık avlusunda ahırlar bulunmaktadır. Bu genişçe ahırlarda eve gelen misafirlerin hayvanları için özel bölümler bulunduğu gibi ev halkına ait hayvanlar da bu ahırlarda beslenip bakılmaktadır.

“Buradan geçilen ahırlarda da evin binekleri, süt ineği ve onların dışkıları arasında kısımlarını arayan tavuk, horoz sürüsü yaşar; hemen her mevsimde köylerden ürün getirenlerle, kız kaçırma, sınır veya su kavgalarının sonuçları üzerinde akıl danışmaya koşuşan köylü ortakların hayvanları da avludaki bu kalabalıktan hiç eksik olmazdı” (Enç, 2007a:16).

Selamlık avlusunda bulunan ahırdaki hayvanlarla ilgilenmesi için evde özel bir hizmetli de bulunmaktadır. Ahraz adındaki bu hizmetli bütün gününü ahırda geçirir.

“Ahırın temizlik ve düzenine yatıp kalktığı yerden daha çok önem verirdi. Saman ve arpalarını özenle eleyip, evsirir, yonca, havuç, şalgam gibi taze yemlerini ayıklayıp doğrarken, çocuklarına yiyecek hazırlayan annelerin titizliğini gösterirdi. Her sabah tumarlarını özenerek yapar, yelelerini tarayıp örer, göz kapaklarını yağlardı” (Enç, 2005:168).

Kadınlar günlük işlerini daha çok evin iç avlu denilen kısmında yaparlar ancak iç avlunun genişliğinin yetmediği özel zamanlarda kadınların selamlık avlusunu da kullandıkları anlaşılmaktadır. Kadınlar ilk olarak selamlık avlusuna buğday kaynatılırken geçerler.

“Selamlık avlusunda kurulan büyük ocağın üstüne, havuz genişliğinde bir mâsere kazanı oturtulup, tulumbanın kolu aralıksız işlemeye başlar; buğdaylar yıkanıp taşlanır, kazanda öbekenirdi” (Enç, 2007a:17).

Kadınlar ikinci bir dönemde daha selamlık avlusuna geçerler ki bu dönem kışlık kavurmaların hazırlandığı dönemdir. Bu dönemde selamlık avlusunda kışlık et ihtiyacını karşılayacak kadar hayvan kesilerek etleri genişçe kazanlarda kavruarak, kışlık kullanıma hazır hâle getirilir (Enç, 2007a:18).

Selamlık avlusunun günün farklı saatlerinde farklı misafirleri vardır. Gündüz köylü ortakların, Ermeni iş ortaklarının ağırlandığı selamlık avlusunda akşam evin özel selamlığında ağırlanacak misafirler için hazırlık yapılmaya akşamüzeri başlanır.

“Güneşin kale burçları arkasına doğru inmeye yüz tuttuğu saatler, evin selamlık bölümü cemaati için hazırlıkların başlama zamanıydı. Ahraz, hayvanların akşam yemini tutarken, Tısoğlan nargileleri temizleyip, sularını değiştirme işine hız verirdi. Kahve ocağının mangalını tutuşturmak, eker ve kahve kutularını denetleyip, selamlık oturma

odasının yastık ve açkılarını düzelterek toz almak da Hacı'nın başlıca görevlerindendi. O, kâh ilahiler mırıldanarak, kâh esneyip gerinerek, evin vazgeçilmez yavaşmalarına özgü tavrıyla, bu görevlerini yerine getirirdi" (Enç, 2007a:16).

Konuklar arasında zengin fakir ayrımı yapılmamaktadır. Mazlum Efendi'nin selamlığının gece gündüz şehir halkına açık olduğu anlaşılmaktadır.

"Dedem, çevre esnaf ailelerinin reisleriyle, sofadaki kahve mangalının çevresinde veya kerevetlerin üstünde toplanır; Hac' Arap onları horlayıp, bir fincan kahveyi esirgemeye yeltendiğinde de Ahraz, sarıya çalan iri gözlerini ayırarak cezveye el koyup, ucundan iri bir sustalı sarkan tütün kesesini etrafta dolaştırmaya büyük özen gösterirdi" (Enç, 2007a:31).

Her mahallede o mahallenin en zenginin konağında akşamları mahalle halkı ve şehrin ileri gelenleri düzenli olarak toplanırlar. Mehmet Mazlum Efendi'nin evi Antep Sancağı döneminde selamlığı ile ünlüdür. Şehrin ileri gelenleri, belediye başkanı başta olmak üzere akşam yemeğinden sonra Mazlum Efendi'nin evinin selamlığında buluşarak sohbet ederler. Selamlık saatleri için akşamüzeri başlayan hazırlık evin sahibi Mazlum Efendi'nin selamlıkta misafirlerini karşılamak üzere hazırlanmaya başlamasıyla tamam olur.

"Akşam yemeklerinden sonra başlayan selâmlık saatlerinde, önüne getirilen leğen ve ibrikle temizlenen dedem, evlik entarisini savurarak odasına çıkıp, tömbeki dolabının önüne dikilirdi. Özel olarak getirttiği ve pek övündüğü İsfahan tömbeki paketinden kopardığı yaprakları özenle tömbeki kesesine kırar; sonra da, başından hiç eksilmeyen hasırlı fesini alnına doğru bastırıp, selâmlık yolunu tutardı" (Enç, 2007a:25).

Mitat Enç'in sofa da dediği selamlığın düzenli misafirleri olduğu gibi geçici konukları da olur. Her akşam selamlığa gelenlerin selamlıkta kendilerine ait özel birer yerleri vardır ve selamlığın müdavimleri her akşam aynı yere otururlar. Selamlık müdavimlerinin selamlığa geliş saatleri bile değişmeyen bir düzen içerisinde.

"Selâmlık cemaatinin asla şaşmayan öncülleri olan, annemin babası Lütfi dedem ve lâstik top kadar yuvarlak, kıpır kıpır, yerinde hiç duramayan Ahmet amca, her zaman dedemden önce gelirlerdi. Ahmet amca, yerine oturmadan kapının karşısındaki masanın üzerinde dizili nargile düzenini denetlemeye; iyi temizlenmemiş sigara tablaları, tozu alınmamış köşeler konusunda Hacı ve Tısoğlan'a komutlar yağdırmaya girişirdi" (Enç, 2007a:25).

Selamlığa her akşam düzenli bir şekilde gelen müdavimlerin yanında arada sırada Mazlum Efendi'nin selamlığına uğrayanların da olduğu görülmektedir.

"Küt bedenli, tok sesli, Elbeylioğlu'nun gelişiyle selâmlığın esas kadrosu tamamlanmış olurdu. Düzensiz ziyaretçileri arasında, seyrek de olsa, gelince başköşeye yerleşen, uzun keçe külahıyla Mevlevi Şeyhi Mustafa Efendi; bazen de öteki selâmlık sahipleri olmasına rağmen, mahallenin neredeyse yarısını oluşturan Ermeni esnafı ve tüccarlardan hiç kimse buraya uğramazdı" (Enç, 2007a:31).

Mahallede oturan Ermenilerin selamlığa gelmedikleri görülür. Mahalle ve şehirle ilgili önemli konuların konuşulduğu, tartışılıp karara bağlandığı selamlığa Ermenilerin uzak kalmayı tercih etmelerinin sebebi belirtilmemektedir. Şehirdeki azınlıklar selamlık sohbetlerine katılmazken şehre yeni gelenler, köyden göç edenler

ise rahatça selamlık sohbetlerine katılabilmekte, her hangi bir dışlanma duygusu yaşamamaktadır. Hatta selamlığın şehre yeni gelenlerin şehir hayatına uyum sağlamalarını ve şehirdeki komşularıyla tanışıp kaynaşmalarını kolaylaştırıcı bir yönü de bulunmaktadır. Köyden şehre yeni göç eden Mıstık Ağa, şehre ilk geldiği günlerde yeni katıldığı selamlık sohbetlerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Buraya gelenlerin hemen hepsi görmüş geçirmiş, okumuş, her sözüün altından kalkabilen deve dişi gibi kişilerdi. Padişahın yerine gelen ‘hökümat’tan, Frenk ellerinde olup bitenlerden, kentin gidiş ve sorunlarından söz ediyorlardı. Evin büyük oğlu arada bir ta İstanbul’dan gelen gazete dedikleri koca kâğıtları açıp en taze havadisleri okuyordu. Yatsı namazı birlikte kılınıyor, sonra da evli evine, köylü köyüne dağılıp gidiyordu” (Enç, 2005:278).

Şehir halkı arasında selamlık sahibi olmak önemli bir güç göstergesidir. Selamlığı olan konakların sahiplerinin genelde şehrin kalburüstü ailelerine mensup, önemli işleri olan, zengin kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Selamlık sahibi tüm misafirlerin gelmesinin ardından selamlığa girer. Ev sahibinin gelmesinin ardından da selamlık sohbetleri başlar.

“Dedem, akşam selâmlık toplantılarına hemen herkes gelip yerini aldıktan sonra, küçük odadan sofaya geçerek, tömbeki kesesini Hacı’ya uzatıp, yerinden davrananlara ‘hoş geldiniz’ mırıldanarak katılırdı. Doğruca, gündüz ve akşamları hiç değişmeyen yerine, nargile masasına bitişik yazı masasının hemen yanına geçip oturur, misafirlere kandilli bir ‘aleykûmselâm’ savurduktan sonra da bir dizini dikip, köşesine kurulunca, bir eliyle seyrek sakallı çiçekbozuğu, uzun yüzünü perdelerdi” (Enç, 2007a:31).

Selamlık sohbetlerinin olmazsa olmazları nargile ve kahvedir. Kahve ve nargile ikramı başlamadan da sohbe başlanmaz. Tüm konuklar akşam yemeklerinin üzerine özenle pişirilen leziz kahvelerini ağır ağır yudumlayıp yemeğin rahatlığını üzerlerinden atmadıkça sohbetin başlamamasının selamlık geleneğinde önemli bir yeri vardır. Kahve ikramı ancak ev sahibinin teşrifinin ardından başlatılır ve selamlık hizmetlileri tarafından yapılır.

“O da yerini aldıktan sonra, sofaya bir canlılık gelir, Hacı, kahve fincanlarını tepsiye dizmeye, Tısoğlan lülelere tömbeki basmaya, Ahraz maşayla nargile ateşlerini ayırmaya koyulurdu. Akşamın ilk ikramlarının arkası alınınca da pek konuşan olmaz, hemen herkes kahvesini höpürdetip, nargile tokurdama yarışına koyulurdu sanki. Ancak, fincanların son yudumu kafaya dikilip, ağız ve burunlarından tömbeki dumanları yükselmeye başladığında, çeneler yavaş yavaş işlemeye açılırdı” (Enç, 2007a:32).

Selamlık sohbetlerinin konuları hemen hemen hiç değişmez. Benzeri konular konuşulup çözüme kavuşturulmaya çalışılır. Mahalledeki komşuların sorunlarından, geçim sıkıntısına, devletin durumundan şehrin durumuna kadar geniş bir yelpazede pek çok konu sohbetler esnasında dile getirilir.

“Bazen mahallenin dedikodu sorunları; Gündül’ün serhoşluk naraları; çöpür Fatma’nın uygunsuzluklarına çareler aranırken; kocası Yemen askerliğine giden, ya da bir yanına inme inip, dilenmez dilenci durumuna düşen komşulara yardım yolları kararlaştırılırdı. Fakat çoğu zaman, sohbetin yolu yavaş yavaş mutasarrıflığın sınırını aşarak, Dersaadet’e doğru uzayıp giderdi” (Enç, 2007a:32).

Selamlığın özelden genele pek çok soruna çözüm üretme işlevine sahip olması dikkat çekicidir. Âdeta selamlık bir köy ihtiyar heyeti gibi işlemektedir. Sorun çözme işlevi yanında selamlığın bir okul gibi çalıştığı görülür. Her hangi bir konu hakkında bilgi sahibi olmayanların, cahilliği eleştirilmeksizin burada konuyu bilen kişiler tarafından aydınlatıldığı görülmektedir. Mitat Enç, selamlık için okul tanımlamasını kullanır ve selamlık hakkında şunları söyler:

“Selâmlık akşamları, benim çocukluktan gençliğe geçiş yıllarımın ev-okuluydu. Orada buluşanlardan, yaşamın evimiz dışındaki akışını, rengini, adabını; kentimi ve ülkemi sevmeyi öğrendim” (Enç, 2007a:25).

Osmanlı'nın sözlü eğitim sisteminin ve fırsat eğitimi düsturunun en güzel örneklerini selamlık okulunda görürüz. Selamlık sohbetleri esnasında dinleyicinin seviyesine göre esprili bir dille anlatılan çeşitli konuların dinleyici tarafından gülerken öğrenildiğini görürüz. İsteyenin istediği kadar soru sorup bilgisini arttırdığı selamlık meclisinin eğitici vasfı oldukça önemlidir. Selamlık konaktan devlete ve dış dünyaya ulaşan bir köprü vazifesi de görmektedir. Okuma yazma oranının oldukça düşük olduğu Osmanlı döneminde şehir halkı selamlık sohbetleri esnasında yeni gazetelerin okunup gazetelerdeki konuların konuşulması sayesinde hem devletin durumu hakkında bilgi sahibi olmakta hem de hiç tanımadıkları yeni bir dünya: Batı ile tanışmaktadırlar. Selamlık İstanbul'daki konaklardaki benzerlerine yakın bir işlevsellik ile ülkenin batıya açılan yüzüdür.

“Cemaatin en yoğun olduğu akşamlar posta günleriydi. O zaman babam, küçük odadaki dostlarını bırakarak içeriye gelip, Ahmet amcanın kürsüsünün yanı başında tünemek zorundaydı. Üç dört haftada bir erişen İstanbul postasından çıkan Akşam gazetesi tomarları, Harp, Donanma ve Serveti Fünun dergileri yanı başındaki pencerenin içinde bir höyük oluşturmuş, onu beklerdi. Bunları önce sıkıntıyla tarih sırasına koyup, sonra en eskisinin önemli başlıklarından işe koyulurdu. Havadisleri öyle hatim indirircesine hızla okuyup geçmek olmaz; ilginç bulunanlar üstünde tartışmalar açılıp, sorular sorulup; görüş ve çözümler ileri sürülürken...” (Enç, 2007a:32).

Selamlık odasının duvarlarında Mehmet Mazlum Efendi'nin *Mecelle Şerhi* başta olmak üzere Tanzimat dönemi romanlarından ünlü şairlerin divanlarına kadar pek çok kitap bulunmaktadır (Enç, 2007a:31). İstanbul'dan gelen dergi ve gazeteler atılmayarak düzenli bir şekilde biriktirilip selamlıktaki kitaplıkta saklanır. Bu kitaplığın daimi müşterisi ve sahibi Mehmet Mazlum Efendi'dir. Mitat Enç, çocukluk yıllarını selamlıktaki kitaplıkta bulunan kitaplar arasında geçirir.

“Dedemin selâmlıktaki kitaplıklarının cam kapaklarını açar, *Mecelle Şerh*lerinden Jules Verne çevirilerine kadar ele geçirebildiğim her şeyin anlamasam bile sayfalarını çevirmekten mutlu olurum. Hele o *Harp* ve *Donanma* dergileri koleksiyonlarının her sayfasındaki resim ve çizimleri neredeyse ezberlemiştım. Sultan Reşat'ın tepesinde Mevlevî külâhı, ney üfleyişi, Talât Paşa'nın telgraf makinesi kullanmaktan pehlivanlaşmış bilek kasları, Enver Paşa'nın komut veren sert bakışları altındaki

minicik bıyığı, Cemâl Paşa'nın nişanlarla bezeli beyaz bahriye üniforması, yeni görmüşçesine kafamda canlı dururdu" (Enç, 2007b:136-137).

Selamlık, özellikle kış aylarında sohbet mekânı olarak kullanılmakla kalmaz, mescit olarak da kullanılır. Selamlık müdavimleri sohbetlerinin ardından yatsı namazlarını burada topluca eda ederler.

"Gece ilerleyip, ortadaki piriç mangalın korları iyice küllenip, tavandaki avize lambaların gazı da yarıyı bulunca, kıpırtısı artan Ahmet amca, dişlek ağzını ayırıp, esneyerek nargile ateşlerini tazelemeye girişen Hacı'ya cep saatini göstermeye başladığında, ezan vaktinin geldiği anlaşılır, az sonra da Hacı, mescidin kayyum odasının sahanlığından, cırtlak sesiyle ezan okumaya girişirdi. Kış ayazında kimse mescide inmek istemez, hemen selâmlık mangalı kenara çekilir, Ahmet amca ezanın bitmesini beklemeden, mihrap görevi yapan pencerenin önünde, cemaati aceleyle saf tutmaya zorlardı" (Enç, 2007a:33).

Yatsı namazının kılınmasının ardından selamlık cemaati hemen dağılmaz, bir süre daha sohbe devam edilir. Uykusu gelenler ise namazdan sonra erkenden meclisten ayrılarak evlerine dönerler.

"Namazdan sonra, kahve ve nargile isteyenlerin ateşi tazelenmesine rağmen bu, kıvılcımın tüm sönuşünden önceki son ışıltısı gibiydi. Esnemeler gittikçe artar, konuşmalara uzun sus araları musallat olur; nihayet herkesten önce y'Allahı çekip, 'aha gettim...' diye, Lütfi dedem dönüşün öncüğünü yapardı" (Enç, 2007a:33).

Selamlıkta ramazan aylarında iftar davetleri verilir. Mahallenin ve şehrin ileri gelenleri ağırlanır. Bu davetlerde evin zenginliğinin göstergesi olarak çeşit çeşit yemekler, tatlılar sofrada sıralanır. Özel günlerde misafirlere künefe ikram edilir (Enç, 2005:274).

Mitat Enç, *Selamlık Sohbetleri* adlı kitabında selamlıkta yapılan sohbetleri uzun uzun anlatır. Kitapta selamlıkta sohbet esnasında geçen konuşmalar daha çok karikatürize edilerek verilir. Anlatımda halk tiyatrosu anlatım tekniklerinden sıkça faydalandığı görülür. Karşılıklı konuşmalarda özellikle Duran Ağa'nın sorduğu sorular ve buna karşılık verilen cevaplar Karagöz-Hacivat diyaloglarını andırmaktadır. Selamlıkta her kesimden insanın bulunması dikkat çekicidir.

Selamlığın konukları düşüncelerini özgürce savunurlar. Meclis adabı gereği son sözü her zaman selamlığın sahibi Mazlum Efendi söyler. Selamlığın aynı zamanda en yaşlısı olan Mazlum Efendi, her hangi bir konu ile ilgili kesin kararını bildirip son sözünü söyledikten sonra tekrar o konu açılmaz.

Selamlıktaki sohbetlerin konularının da I. Dünya Savaşı'nın ardından yerelden çok ülke geneline ve savaşa dair olduğu görülür. Savaşla ilgili yaşanan her gelişme selamlık müdavimleri tarafından dikkatle takip edilir, uzun uzun yorumlanır. Antep Harbi öncesinde şehri Fransızların işgal etmesiyle selamlığın tek sohbet konusu da işgalden kurtulmanın yolları üzerine olmaya başlar.

“İşte bu sıralarda, dedem İstanbul’a gittiğinden beri mangalı sönüp nargileleri toz tutan selâmlığımızda, esrarlı buluşma ve toplantılar yapılmaya başladığını fark ettim. Babam, amcam, büyük dayım dışında bildiğim, bilmediğim genç kuşak, el-ayak çekildikten sonra, burada buluşup, fiskos ediyor ve biz çocukları selâmlığın semtine uğratmamaya çalışıyorlardı” (Enç, 2007a:49-50).

Savaştan önce şehirle ilgili tüm sorunların konuşulup çözüme bağlandığı selamlık sohbetlerinden düşman işgali sırasında direniş fikri doğar. Şehir halkının hep birlikte savaşıma kararı aldığı yerler yine şehirdeki selamlıklardır. Selamlığın bu yönüyle önemli bir toplumsal müessese olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Selamlık barış döneminde olduğu kadar savaş döneminde de önemli kararların alındığı bir halk senatosu işlevi görür.

Savaş sırasında Mazlum Efendi’nin eviyle birlikte selamlık da zarar görür. İşgalin sona ermesinin ardından şehre dönen Enç ailesi evlerinin onarımını kısa sürede tamamlarlar. Mazlum Efendi’nin savaş sırasında kaçtığı İstanbul’dan dönüşüyle birlikte selamlığın konuklarını ağırlamak üzere hazırlanmasına da başlanır.

“Ayrıca, onun dönüşü, evin savaş öncesinin alışılmış eski düzenine dönmesini de bir hayli hızlandırmıştı. Aralıksız tulumba kolu basan Hacı, Ahraz ve Tisoğlan, selâmlığı tepeden turnağa elden geçirmeye koyuldular. Bombardımandan yakasını kurtaran nargileler yıkanıp, temizlendi. Yanlarına Halep’ten getirilen yenileri eklenerek nereden, nasıl sağlandığını bilmediğim kahveler kavrulmaya başladı” (Enç, 2007a:120).

Henüz ülke genelinde Kurtuluş Savaşı’nın devam ettiği dönemde şehir eski hayatına dönmeye çalışırken selamlık da yavaş yavaş hareketlenmeye başlar.

“Selâmlığın yeniden oturuma açıldığını kente dönen herkes duymuş; ancak, kentin tümü gibi orasının da kendini toparlayıp, eski şenliğine kavuşmak için bir süre geçmesi gerekmişti” (Enç, 2007a:120).

Savaşla birlikte herkes değişmiştir. Yaşanan büyük acılar henüz unutulup yüreklerdeki yangınlar küllememiş, hatıralar buğulanmamıştır. Savaş öncesinde hiçbir şeyden haberi olmadan oyunlarını oynayan çocuklar büyümüş, oyun oynamayı değil büyüklerinden kurtuluşu, savaşı dinlemeyi tercih eder hâle gelmişlerdir. Savaşın ardından, sadece yetişkinlerin katılmasına izin verilen selamlık sohbetlerine savaşın büyüttüğü çocuklar da katılmaya başlarlar.

“Savaş herhalde beni de değiştirmişti ki, akşamları sofada Hacı ve Ahraz’a muziplikler düzenlemekten çok, selâmlık odasının kapı dibinde bir kürsüye tüneyip, ihtiyarlar meclisinin söyleşilerini dinlemeyi tercih eder olmuştum” (Enç, 2007a:120).

Selamlığın ilk misafirleri, savaştan önceki müdavimleri olur. Gittikçe selamlık cemaati kalabalıklaşmaya başlar. Şehirde kalan son düşman birliklerinin çekilmesinin ardından da selamlık eski günlerine dönmeye hazırdır.

“Ancak kentteki en önemli gelişme, o kış içinde Kolej yöresinde bulunan iskelet Fransız birliklerinin de çekip giderek, yerlerini kente giren birliklerimizin almaları oldu. Herkes büyük bir sevinç içerisindeydi. Selâmlığın misafirleri de yoğunlaşıp, sohbetler epey koyulaşmıştı. Ancak selâmlık söyleşileri bu gelişmelerin katıksız bir kurtuluş sevinci

olmadığını da yansıtmaktaydı. Bütün iş ve düşünce biçimleri Osmanlı coğrafyasına dayandığından, gelişen yeni düzen ve sınırlar, yaşlıların içinde tasaların ayaklanmasına neden oluyor...” (Enç, 2007a:123 -124).

Cumhuriyetin ilanından önce ülke genelindeki belirsizliğin şehirde olduğu gibi ülkenin ve şehrin küçük ölçekli bir modeli konumundaki selamlığa yansımaları da kaçınılmazdır. Bu belirsizlik ortamında savaş öncesi selamlık müdavimlerinden sağ kalanlar eski dostlarının bir taraftan yâd edip ruhlarına Fatih’ler okurken bir taraftan içinde bulduklarını durumun muhasebesini yapmaya girişirler.

“O bahar ve yaz başı boyunca, selâmlıktaki söyleşiler Suriye sınırının yarattığı sorunlar, Ankara haberleri, Batı cephesindeki durgunluk konuları üzerine dönüp, dolaşıp durdu” (Enç, 2007a:137).

Selamlıktaki sohbet konuları cumhuriyetin ilanından sonra da ülkedeki gelişmeleri yansıtır şekilde değişir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında en çok konuşulan konular: hükümet merkezinin İstanbul’dan Ankara’ya taşınması, adında “sultan” bulunan devlete bağlı kurumların isimlerinin değiştirilmesi, halifeliğin lağvı, ülkenin gidişatı, inkılaplar, İstanbul’un eğlence hayatı ve camileridir (Enç, 2007a:190-193). Yapılan inkılapların ardından tüm ülkede olduğu gibi selamlıkta da hızlı bir değişim rüzgârı esmeye başlar.

“Selâmlığın, kentin ve hatta tüm ülkenin görünümünü göze en batacak şekilde değiştiren de, işte bu yeniliklerden biri; kılık devrimi olmuştu. Bazıları buna önemsiz ve yüzeysel diye baktılar. Bu bazıları, giysinin insan ve toplum kişiliğinin sadece zarfı değil bir parçası, bir uzantısı olduğunu göz ardı edenlerdi. Özellikle o yıllarda giyim, kişinin mesleği, toplum katlarında durduğu yer ve önemini yansıtan bir özelliği” (Enç, 2007a:196-197).

Şehir halkı arasında yeniliklere uyma konusunda çekingen davranışlar olduğu gibi çabucak kabullenip hayatına geçirenler de olur. Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olacağına duyulması üzerine selamlık sohbetlerinin en önemli konusu bir andan yeni hayat ve yeni kadın tipi olur.

“Selâmlıkta, o günlerin en harareti tartışmaları da medenî kanunun getirdikleri çevresinde dönüp duruyor; her soruna çözüm bulabilen hâkim Bilâl Bey bile şaşkınlığını dile getirmenin önüne geçemiyordu” (Enç, 2007a:203).

Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması, erkeklerin sadece tek bir kadınla evlenebilmelerine dair getirilen düzenlemeler, kadınların yeni giyim tarzı, sosyal hayat içerisinde yer almaya başlamaları ve bunların getireceği toplumsal sorunlar, bu toplumsal dönüşümün faydaları ve nasıl en zararsız bir şekilde atlatılabileceği de selamlığın önemli sohbet konuları arasındadır. Selamlık sohbetleri bir anda Cumhuriyet’in savunduğu yeni hayat düzeninin enine boyuna tartışıldığı bir mekân hâline gelir. Savaş öncesindeki eğitim işlevini selamlığın böylece Cumhuriyet döneminde de devam ettirdiği görülmektedir.

Uzunca bir süre toplumsal işlevini devam ettiren selamlık yeni hayatın gerektirdiği hızlı değişime ayak uyduramayarak ortadan kalkar. Selamlığın ortadan kalkmasında Mitat Enç'in selamlık ile özdeşleştirdiği dedesi Mazlum Enç Efendi'nin vefatının da payı vardır. Selamlık geleneği de böylece ortadan kalkar.

“Öğrenimimi bitirip, doğduğum kente dönünce, her yanda bambaşka rüzgârların estiğini hemen sezinlemişim. Dedem ölmüş, selâmlığın suyu kesilmişti. Artık ne hacı Yunus'dan ilâhiler mırıldanarak kahve değirmeninin kolunu çeviriyor, ne de Tısoğlan tulumba başında nargile şişelerini fırçalayıp, sularını tazeliyordu. Selâmlık avlusunda at kişnemeleri ve Ahraz'ın kaşağı şıkırtıları da duyulmaz olmuştu” (Enç, 2007a:218).

Mitat Enç, hızlı değişime ayak uyduramayan selamlığın da dedesi gibi öldüğü kanaatindedir. Selamlığın ortadan kalkmasıyla şehirde mahalle kültürünün önemli bir parçası da yok olur. Cumhuriyet öncesi konaklarıyla özdeşleştirilen selamlıkların ortadan kalkmasını eski evlerin yıkılması izler. Modern hayat ve hızlı değişim tüm eski değerleri ve eski hayatın izlerini silmeye başlayarak yasa gereği kendi yeni evlerinde, yeni mahallelerinde yaşamayı zorunlu kılar.

“Bir çağın sona erip, yenisinin başladığını sergileyen bu görüntüler, bizim evin duvarlarıyla da sınırlı değildi. Üç kuşağın bir arada yaşadığı selâmlıkla beraber, yavru kapılı konakların pek çoğu da, bu esintilerin etkisinde kalıp, değişmişti” (Enç, 2007a:219).

Böylece önemli bir toplumsal karar alma mekanizması da devre dışı bırakılmış olur. Modern şehir hayatının en önemli etkilerinden birisi insanların sosyal ilişkilerinin azalması ve ferdileşmenin artmasıdır. Osmanlı dönemindeki şehir hayatında bireyler arası sosyal ilişkilerin güçlenmesini sağlayan böyle bir ara kontrol biriminin devreden çıkarılmasıyla şehirde tek başına kalan bireyin aynı şehirde birlikte yaşayan insanlarla ilişkileri de sınırlandırılmış olur. Selamlık her mahallenin köy ihtiyar heyeti gibi bir görev üstlenerek mahalle sakinlerinin problemlerinin mahkemeye taşınmasına gerek kalmadan şehrin ileri gelenleri tarafından çözümünü sağlamaktadır. Böylece bireyler arası kutuplaşmaların, zıtlaşmaların önü hızla alınabilirken günümüzde selamlık benzeri sosyal işlevi olan kurumların ortadan kaldırılmasıyla mahalle hatta şehir sakinlerinin kendi aralarında birbirleriyle ilgili problemlerine çözüm üretme şansları da ellerinden alınmış olmaktadır.

Mazlum Efendi'nin selamlığı haricinde sadece Çarşı Ağası Nuri Efendi'nin evinde bulunan bir selamlıktan daha bahsedilir ancak bu selamlık ve müdavimleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmez. Şehirde başka selamlığı olan kişilerin olduğu söylene de ne isimleri ne de selamlıklarının özellikleri hakkında bilgi verilmektedir. Bahsedilen diğer iki selamlık ise köy evlerindeki selamlıklardır. Bunlardan birisi Karadağ ağasının köy evindeki selamlıktır diğeri ise Enç ailesinin Antep Harbi'nde

kaç-kaç sırasında sığındıkları köyün ağasının evindeki selamlıktır. Köy evlerindeki selamlıklarda da erkekler toplanıp sohbet etmektedirler. Şehirlerdekine benzer şekilde konuklara kahve ve sigara ikram edilmektedir. Sohbeti şekillendiren ve son sözü söyleyen köyün ağası aynı zamanda selamlığın sahibidir. Köye gelen hatırlı misafirlerin de selamlıkta ağırlandığı anlaşılmaktadır.

Antep evlerinin konak tipinde olanlarında, selamlık haricinde, kadınların bulunduğu esas kısma harem denilmektedir. Kadınlar selamlık avlusuna ve selamlığa girmemekte ve evin kendilerine ayrılan kısmında yaşamaktadırlar. Mitat Enç'in "kaç-göç" adını verdiği düzen üzere erkek hizmetlilerden evin iç avlu denilen kadınların yaşam sahasına girecekler iç avlu ile selamlığı birbirine bağlayan küçük kapının ardından önce "Kimse olmasın haa" diye bağırıp kadınların evin içine çekilmelerini sağlamakta daha sonra harem kısmına geçmektedirler. Bu kurala evde uymayan iki bayan vardır. Evin Ermeni hizmetçisi Nussuya Bacı ile uzun süre İstanbul'da yaşayıp Birinci Dünya Savaşı'nın ardından şehre gelmek zorunda kalan Mitat Enç'in halası.

"Halam bu yörelerin olmazsa olmaz, geleneksel kaç-göç havasına pek de aldırış etmediğini daha ilk günden belli etmişti. Hac'Arap: '...Kimse olmasın', narasını basıp, sabah alış-veriş talimatlarını almaya iç avluya girdiğinde, telâşla kapı arkalarına sinmeyip; Nussuya bacı gibi başı açık, ortalarda dolaşmaya devam ediyordu" (Enç, 2007a:37).

Bu uygulamanın yakın akraba erkekleri için de geçerliği olduğu anlaşılmaktadır. Eve gelen erkekler aileden dahi olsalar evin bayanlara tahsis edilen kısmına geçmeden önce haber vermektedirler.

"Evimizde bile, Lütfi dedem veya dayılarımdan birisi annemi görmeye geldiğinde, önce selamlık ara kapısını tıkratır, 'kimse olmasın', diye haykırdıktan sonra, evin kadınlara ait bölümüne geçerlerdi" (Enç, 2007a:199).

İç avlu selamlık kısmına oranla her zaman daha hareketlidir. Kadınların günlük işlerini yetiştirebilmek için koşturdukları iç avlu aynı zamanda da evin çocuklarının oyun alanıdır.

"Kadın taifesinin yaşadığı iç avluya gelince, orası her daim selamlıktan çok daha işlek ve gürültülü bölümdü evimizin. Her boy ve soydan, bir düzineye yakını kardeşlerim ve amcamın çocukları; öteki yarısı da çevredeki akraba ve komşu döllerinden, iki düzineyi aşkın çocuk çetesi, günün her saati bu geniş mermer avluda cirit atar dururdu. Kuyu başında evcilik oynayan yaşça küçük kıslar; körebe, seksek, elimsende peşindeki çığlık ve yaygaralarıyla daha gelişkinler, günlük yaşamın olmazsa olmaz dokusunun önemli bir parçasıydı" (Enç, 2007a:16).

Kadınların özerk bölgesi çocukların iç avludan uzaklaştırılmasıyla tam anlamıyla bir fabrika gibi işlemeye başlar, iç avluda dört mevsim "hiç durmadan besin üretilir" (Enç, 2007a:159).

“Bu avlu, çocukluk ve gençliğim süresince, kış gelip ‘ak-deve’ nin kapıya çöktüğü aylar dışında kalan mevsimler, besin-üretim-merkezi gibi çalkalanıp durdu” (Enç, 2007a:16).

Mitat Enç, iç avluda kadınlar tarafından hazırlanan yöresel yiyeceklerden ve hazırlanmalarından ayrıntılarıyla bahsetmektedir. Gaziantep’in meşhur Antep peynirinin kışlık kullanıma hazırlanmaya başlamasıyla iç avluda senenin en hareketli günleri de yaşanmaya başlamış olur.

“Bahar güneşi dişlenmeye yüz tuttuğunda, avluya önce yağ tulumları, peynir torbaları sökün eder; evde ne kadar iri kıyım bakır kap varsa, avlunun güneşli kesimine dizilip, tulumlar boşaltılır; yağlar gün ışığında erimeye bırakılırdı. Dibe çöken tortuların üstünde açık, kehribar rengi sıvı ışıldar ışıldamaz da tenekelere, küplere sızdırılıp, donması için evin altındaki mağaranın serin kayaları boyunca, raflara dizilirdi” (Enç, 2007a:17).

Peynir benzeri sıcakta bozulacak yiyeceklerin serin bir yerde saklanabilmesi için Antep evlerinin iç avlu kısmında evin altında bodrum denilen mağaraları vardır. İçyapıları genellikle kemerli olan bodrumların binaların altında genellikle kayaların oyulmasıyla hazırlandığı bilinmektedir (Atalar, 2004:69). Bu mağaralar hem yiyeceklerin sıcaktan bozulmasını önlemek için kullanılan kilerler gibi işlev görmekte hem de Antep Harbi döneminde olduğu gibi savaş zamanlarında ev halkının sığınağı olmaktadır. Mağaranın kapısından esas mahzen kısmına doğru yerin altına merdivenlerle inilmektedir. Bu sebeple de mağaralar savaş dönemlerinde yerin altında oldukları için halkın düşman ateşinden korunmak amacıyla saklanabilecekleri yegâne mekânlardır. Mazlum Efendi’nin evinin iç avlusunda da bir adet mağara bulunmaktadır.

“Mağarada en büyük erkek bendim. Herkesin canını kurtardığından emin olunca, fırlayıp alt odanın, sonra da mağaranın kapılarını çevirip, kollarını vurdum. O zamana kadar, kükürt kokan bir toz bulutu içeriye sızmaya başlamıştı bile. Her patlamada mağaranın kaya duvarları sinir nöbeti geçirircesine titreyip, sallanıyor; bir kaya kovuğunda tüneyen idare lâmbasının alevi de derviş misali ileri, geri gidip geliyordu. Bize sığınmış olan komşu ahabap ve kadınlar, öbek öbek toplaşıp, döllerini dizleri dibine çekmiş, inleyip ağlamaktaydı” (Enç, 2007a:71).

Mağara kısmının buzdolapsız evlerin buzdolabı, korunmasız evlerin sığınağı işlevinin yanında ardiye olarak da kullanıldığı anlaşılmaktadır (Enç, 2007a:218).

İç avlunun etrafı yüksek duvarlarla çevrilidir ve sokaktan geçenler gibi selamlık tarafında bulunanlar da iç avluyu ve arkasındaki evi göremezler. İç avlunun tabanı Mazlum Efendi’nin konağı gibi lüks evlerde beyaz mermerlerle kaplıdır (Enç, 2007a:17). Ali Atalar, *Osmanlı Dönemi Antep evleri* adlı kitabında avlulardaki taban döşemelerinin genel olarak karataş, keymih, kırmızı ve beyaz mermerler kullanılarak yapıldığını, ortadaki süslü göbek kısmı dışında zeminde fazlaca süslemeye yer verilmediğini ve avludaki göbeklerin daha çok geometrik desenlerden oluştuğunu

belirtmektedir (Atalar, 2004:66). İç avlunun bahçe kısmında selamlık avlusunda da olduğu gibi ağaçlar, çiçekler, sebzeler ve bir çardak bulunmaktadır (Enç, 2007a:18). Mitat Enç'in, "yasemin çardak" dediği, avlunun çiçeklerle süslü gölgesi iç avlunun gündüz saatlerinde duvardaki asmanın gölgesi haricinde yegâne dinlenme mekânıdır. İç avludan merdivenle çıkılan ve "yazlık" denilen evin damı ise kadınlar tarafından erkeklerin selamlığa geçtiği saatlerdeki dinlenme mekânıdır. Ancak akşam saatlerinde dinlenirken bile kadınların boş durmadıkları dikkati çekmektedir.

"Akşam sofrası toplanıp erkekler selamlığa çekildikten sonra kadınlar da kuyulu odanın üstündeki yazlık boyunca serilen şiltelere yayılıp; mevsimine ve işine göre, bazen herkes elinde yorgan iğnesi, tatlı sucuk ipliklerine şirelik badem, ceviz, fıstık, dizer; bunlardan nefes almaya fırsat buldukça da kışlık yün işleri, yemeni oyalarına göz nuru dökülürdü" (Enç, 2007a:20).

Yazlık denilen evlerin damları yaz gecelerinde serinlemek ve dinlenmek için kullanılan mekânlar olmasının dışında gündüzleri güneşe açık olmaları sebebiyle kışlık yiyeceklerin de kurutulduğu evin özel bir bölümüdür.

"Yasemin çardağın altında höyüklenen domates, kırmızıbiber yığınları, tepsi ve leğenler dolusu salça olup, yazlıkların güneşli yerlerine sıralandığında, evin her köşesine ekşi bir salça kokusu siner, genizlere kaçan toz biberlerden, arkası alınamayan bir hapşırıktır başlardı" (Enç, 2007a:18).

Selamlıktaki tüm işlerin koordinasyonundan evin sahibi Mehmet Mazlum Efendi'nin sorumlu olması gibi iç avlu kısmındaki tüm faaliyetlerin ve toplantıların idaresi de Mazlum Efendi'nin eşine aittir. Evin büyük hanımı, misafirlerini, komşularını iç avluda ağırlar. Evin kadınlarının günlük işleri hakkında yerine getirip getirmediğini denetlemek, yeri geldiğinde gereken tavsiyelerde bulunmak ve yapılacak işlerde görev taksimini sağlamak da onun sorumlulukları arasındadır.

"İç avlunun temel taşıysa her zaman nenemdi. Dönen gölgelere uyarak, bazen asma, bazen de yasemin çardağın altında, elinde tesbihi, bir kulağı devrik duran seccadesinin üzerinden yönettiği gelinler; besleme, ahiretlik kalabalığı; işin bir ucundan tutmaya gelen komşu, akraba kadınlarının gürültü ve kahkahaları yükselerek, her şeyi bastırırdı burada" (Enç, 2007a:16).

Evdeki bu iki farklı yaşam alanı, iki farklı hayat tarzını da beraberinde getirir. Selamlık kısmının fikrî cephesini iç avlunun eyleme dayalı cephesi destekler görünmektedir.

Mazlum Efendi'nin geniş konak tipindeki evinde herkesin ayrı bir yatak odası vardır. Bu yatak odalarından sadece Mazlum Efendi'ninkinden Osmanlı'nın son dönemindeki toplumsal çekişme boyutunu yansıtabilecek şekilde bahsedilmektedir. Tanzimat döneminden itibaren toplumda baş gösteren Batı hayranlığının günlük hayata da yansıdığı, evlerin içine kadar girdiği görülür. Geleneksel hayatın değişmeye başladığı Osmanlı'nın son döneminde hızlı değişimin izleri yatak odalarında bile kendisini göstermeye başlamıştır.

“Dedem, il merkezindeki Meclis-i İdare toplantılarına gidip geldikçe, misafir olduğu Baron otelinde gördüğü yeni bir şeye tutulup, benzerini almaya kalkmaktan bir türlü vazgeçemedi. Bir seferinde de eve pirinç topuzları ışıltılı yanan bir karyolayla dönmüş; büyük bir hevesle bunu yatak odalarına kurdurmasına nenem önce ses çıkarmayıp, ancak ilk akşamdan sonra da, şiltesini yere serdirerek, ayrı yatmaktan kıl payı ödün vermemiştir. Bununla da yetinmeyip, karyolanın bir yanını duvara dayatıp, uyurken düşersin bahanesiyle, açıktaki yanına da çamaşır ipliyle sağlam bir ağ ördürmüştü. Gece karanlığında ayak yolu derdiyle bu ağa aşmaya kalkan dedem, birkaç kez nenemin üstüne kapaklanınca yalınlık getirerek, yatağı söktürüp, tavan arasına taşıtmaya mecbur kaldı” (Enç, 2007a:21).

Toplumsal bir çekişmenin cinsiyet boyutunu nitelendirir şekilde esprili bir dille anlatılan durum aslında Osmanlı toplumunun son dönemlerinde yaşadığı yeni bir hayat tarzı bulma çabalarının çarpıcı bir örneğinden ibarettir. Değişimin ayak seslerinin devletin merkezinden bu kadar uzakta, bir konağın yatak odasında bile hissedilmesi dikkat çekicidir.

Üç katlı konağın üst katında yatak odaları haricinde Mehmet Mazlum Efendi’ye ait bir de çalışma odası bulunduğu bahsedilmektedir (Enç, 2007a:128). Evde ayrıca selamlığın bitişiğinde ”küçük oda” denilen ve Mitat Enç’in babası ile amcasının ve onların arkadaşlarının toplandığı bir odadan daha bahsedilmektedir.

“Cemaatin en yoğun olduğu akşamlar posta günleriydi. O zaman babam, küçük odadaki dostlarını bırakarak içeriye gelip, Ahmet amcanın kürsüsünün yanı başında tünemek zorundaydı” (Enç, 2007a:32).

Bu odada selamlık müdavimlerinden yaşça daha genç olan kişiler toplanmaktadır. Burası da bir nevi çalışma odası olarak anlatılmaktadır.

Evin alt katında ayrıca bir de mescit bulunmaktadır. Bu mescitte selamlık cemaati namaz kılmaktadır.

“...Ahmet amca, dişlek ağzını ayırıp, esneyerek nargile ateşlerini tazelemeye girişen Hacı’ya cep saatini göstermeye başladığında, ezan vaktinin geldiği anlaşılır, az sonra da Hacı, mescidin kayyum odasının sahanlığından, cırtlak sesiyle ezan okumaya girişirdi. Kış ayında kimse mescide inmek istemez...” (Enç, 2007a:33).

Eski Antep evlerinde, özellikle on dokuzuncu yüzyılın son döneminde yapılan büyük konak tipi evlerde, evde yaşayanların ve misafirlerin topluca namazlarını kılacakları özel mescitler bulunduğu anlaşılmaktadır.

Antep evlerinde bulunan mutfaklar basit bir ocaklık ile mutfak eşyalarının konulduğu birkaç dolaptan ibarettir. Yiyeceklerin bozulmaması için evlerin altındaki mağaralarda saklandığı görülür. Günlük yapılan yemekler ise bozulmaması için evin en serin yeri olan kuyularda saklanmaktadır.

“O yıllarda temizlik, tozu dumana katan çeşitli çalı süpürgeleriyle yapılır; sofradan artan kalan yiyecekler bozulmasın diye kovalarla kuyulara sarkıtılırdı” (Enç, 2007b:171).

Antep evlerinin avlularında genellikle bir, kalabalık evlerde ise iki ya da üç tane kuyu bulunmaktadır. Evlerdeki kuyular komşu evlerle ve birbirleriyle bağlantılıdır.

Şehrin eski ve oldukça ilginç su şebekesinin birer parçası olan kuyular aslında şehir suyunun evlere ulaştırılmasını sağlayan şebekenin bir parçasıdır.

“Kentin bu kesiminin suyunun sağlanması ilginçti. Söylentiye göre yıllarca önce oraya gelen bir kadı efendi Dülük suyunu kanal açtırıp, kiremit hamurundan pişirilen borularla aşağı mahallelerin havuzlarına dağıtmak gibi cennetlik bir iş görmüştü. Fakat karşılıklı iki tepeyi dolduran evlerin bu sudan yararlanmasına olanak yoktu. Kafası herhalde Roma su mühendisleri kadar işlek olan kadı efendi, her ev belirleyeceği kulaçta bir kuyu kazacak olursa kendinin de su sağlatacağını tellâl çağırıp duyurmuştu. Kuyuculara gün doğmuştu. Ama o kadar sert olmasa da tepeyi oluşturan kayalıkta yirmi, otuz, kırk kulaç derinliğinde kuyu kazmak sonra da dibe sarnıç eşmek öyle kolay ve ucuz bir iş değildi. Ama kentin kışlık zahireyi hazırlamak, şıra yapmak, yün yıkamak gibi bulaşık ve yapışkan geleneklerini taşıma suyla yürütmek kolay olmadığından bu yükün altına girmekten kaçan pek olmamıştı. Varlıklılar iki ya da üç, yoksullarsa birer kuyu kazdırmıştı” (Enç, 2005:107).

Derinliği oldukça az ve birbirine yeraltından bağlı olan bu kuyulardan yiyeceklerin saklanması da faydalanıldığı anlaşılmaktadır.

Mitat Enç, anılarında kalan, çocukluğunun geçtiği Mazlum Efendi'nin konağını hasretle yâd eder.

“Üç, dört yaşında dedemin, eski gazetelerden yapıp başıma geçirdiği külah karşısında sırtışı; annemin tepinmelerimize pes edip kışlık sucuk ve samsa sandığının kilidini çevirirken çıkan tıngırtılar; güvercin yavrularını yakalamaktan inerken ikinci kat penceresinden selâmlık avlusuna düşüp, bayılışım daha dün olmuş gibi gelir bana” (Enç, 2005:13).

Ancak yazarın çocukluğunun bu güzel günleri uzun sürmez ve Antep Harbi'nin başlamasıyla birlikte evde de şehirde olduğu gibi savaşın ağır havası hissedilmeye başlanır. Fransız işgalinden sonra şehirde gerginleşen hava gittikçe evlerin alışıldık düzenini de bozmaya başlar.

“Çok geçmeden de bu fiskos ve gizlilik bir ölçüde su yüzüne çıkmaya başladı. Babam havanın gergin olduğunu ileri sürerek, üst kat yatak odalarından aşağı kata taşınmamızı önerdi. Daha sonra da, üst katın Kayacık ve Mardintepe'ye bakan pencerelerine kum torbaları yerleştirildi” (Enç, 2007a:50).

Antep Harbi'nin başlarında şehirdeki pek çok ev tahrip olsa da Mazlum Efendi'nin evi düşman ateşinden ufak hasarlarla kurtulur.

“Evimiz kentin her yanından kolayca görülebilen bir yamaçta, kartal yuvası gibi, çevresindeki çatıların tümüne tepeden bakan bir konumdaydı. Gerçekten de savaşın başından beri birkaç kurşun izinden öteye yara almamış; uçaktan atılan tek bombanın hedefi, belki de evimiz olmasına rağmen, o da şans eseri, bitişikteki boş Ermeni evine düşmüştü” (Enç, 2007a:70).

Fransız toplarının ateşinden korkan ev halkı avludaki mağarada saklanırlar. Mağaranın kapıları sıkıca kapatılarak ölümün beklendiği saatlerin ardından hayatta kaldıklarına bile tam olarak sevinemeyen ev halkı zamanla böylesi bir yaşama da ayak uydurmayı öğrenir. Savaş öncesinde konakta devam eden hayat bir anda konağın altındaki küçük mağaraya tıklıverir.

“Bir sabah, silâhlar birdenbire susuverdi ve Fransızlarla ateşkes antlaşmasına varıldığı haberi kente yayıldı hemen. Kadın ve çocuk herkes, mağaranın küf kokan nemli havasından, avluya fırladık. Selâmlığın altındaki taş kubbeli samanlığı karargâh yapan

erkekler de avluyu sulatıp, süpürtüp, öğle ve akşam yemeklerini gün ışığı altında yemeye hazırlanıyorlardı” (Enç, 2007a:70-71).

Ateşkesin sağlandığı haberinin eve ulaşmasının ardından yaşanan birkaç saatlik rahatlık bir anda yeniden bozulur.

“Beklenmedik bir anda, kulak zarlarımızı yırtan bir patlamayla, önümüzdeki mescidin çatısının üstünde bir ak bulut belirdi ve avlunun orasına burasına birkaç şarapnel parçası düştü. Tencere ve tepsileri kapan kadınlarla çocuklar çığlıklarla, mağaralı odaya doluşup, merdivenlerinden aşağı yuvarlanmaya başladılar. Erkekler de, herhalde samanlığı boylamışlardı. Fakat içlerinden yaralanıp ölen var mı kimse bilemiyordu. İlk patlamanın hemen peşinden, evin ön cephesini, birbirini izleyen yedibuçukluklar dövmeye başladı” (Enç, 2007a:71).

Saatlerce süren bombardımanın altında korkulu saatler geçirdiklerini anlatan yazar, top atışlarının kesilmesinin ardından saklandıkları mağaradan çıktıklarında gördükleri manzarayı hüznle anlatır.

“Her taraf kalın bir toz örtüsüyle kaplanmış; havadaki genzi tırmalayan kükrütlü barut kokusu, nefes almayı epey zorlaştırıyordu. Yeni ağaran şafağın ölgün ışığında, etrafi dikkatlice kolaçan ederek, iç avluya çıktık. Orası da, moloz ve tozla örtülü olmasına rağmen, yalnız iç avlunun kuzeyindeki iki katlı kanat yerli yerinde ve sağlam duruyordu. Gözle görülür tek hasar, üst kattaki iki odanın arasında yer alan kiler pencerelerinin camlarına vuran mermilerin açtığı pek çok delikten ibaretti. Asıl hedefin, ona bitişik, sağdaki ana yapı olduğu belliydi. İç avludan bakıldığında, cephenin sol köşesindeki dedemlerin yatak odasının ön ve yan duvarlarının göçüp, çatısının o kısmının da uçtuğunu fark ettik. Avluya bakan büyük salon ve ona bitişik büyük sofanın tüm camları kırılmış, ancak, diğerleri sapsağlamdı” (Enç, 2007a:73).

Evin esas hasar gören kısmı ise avlu kapısından evin diğer tarafına geçildiğinde görülmektedir. Yazar çocukluk anlarıyla dolu bu güzel konağın Fransız top ateşi ardından geldiği hâli şu şekilde anlatmaktadır:

“Evimiz, çift kor, sert keymih taşından yapılmış olduğu için çok dayanıklıydı... Ancak, iç avluyu selâmlık avlusuna bağlayan ve yuvalarından fırlayıp uçan iki kapının aralığındaki yıkıntıyı aşarak öteye geçtiğimizde, olup bitenlerin gerçek dehşetini kavramak mümkün oldu. Üst katın ön cephesindeki yatak odalarının duvarları göçmüş, korkudan ayrılmış geniş bir ağız gibi kalakalmışlardı. Çöküntünün ağırlığından selâmlığın yazlık tahtı da göçmüş, ahır ve samanlığa giden kapı, iki adam boyu enkaz altında gömülmüştü. Camları kırılıp, kapakları fırlayan yatak odası dolaplarının içinden yorganlar, bohçalar, giysiler çatı yıkıntısının orasında, burasına serilmiş; bazıları esintiyle yırtık bayraklar gibi uçuşup durmaktaydı” (Enç, 2007a:74).

Evin içine girildiğinde ise asıl hasarın ne derece büyük olduğu daha da iyi anlaşılmaktadır. Yazar evlerinin içine girdiğinde gördüğü manzara karşısında donup kalır.

“Siyah granitten kesme, iri merdiven taşlarından bir kaçı kırılmış ama bazıları da sadece yerinden oynamıştı. Sağlıklarını tabanlarımla yoklayarak, kedi gibi yukarı sofaya tırmandım. Yerler renk renk cam kırıkları, kalın bir moloz ve toz örtüsüyle kaplıydı. Sofanın kırmızı mermer döşemesinden avuç içi kadar bir yer bile gözükmediği gibi, hemen bütün kapı ve pencere doğramaları da ortadan yok olmuştu” (Enç, 2007a:75).

Yıkılan sadece ev değil, anılar, gelenek ve bir yaşam biçimidir de. Geri dönüşü olmayan bir şekilde savaşla birlikte geçmişe ait her şey silinmeye, yok olmaya başlar. Şehirde yaşayan ve savaş esnasında evleri yıkılan pek çok kişi şehir civarındaki mağaralara sığınır ya da şehri terk etmek zorunda kalırlar. Sonunda

Enç ailesi de şehri terk etmeye karar verir. Şehirden ayrılmaya karar veren aile, bu kararının ne denli isabetli olduğunu kısa sürede anlar.

“Mardintepeyle iç avlunun arasını kapayan mutfak yapısının üstüne bir onbeşlik daha düşmesi gerekti. Bütün avlu sini gibi Mardintepe atıcılarına açık duruma gelince de evimizin yıkıntıları içinde barınabilme olanağı tamamıyla ortadan kalkmış oldu. Akşam karanlığında, pılı pırtı toplayabildiklerimizi omuzlayıp, bir kısmımız büyük halamların, diğerleri de dedemlerin mağarasına taşındık” (Enç, 2007a:82-83).

Savaş ilerledikçe Mazlum Efendi'nin evi daha da çok hasar görür ve iyice oturulamaz bir hâl alır. Fransızların atış alanındaki ev durmadan bombalanır, günlerce top ateşine maruz kalır ve sonunda geriye sadece taş ve moloz yığıntısından ibaret koca bir yıkıntıdan başka bir şey kalmaz. Yıkıntının başına evdeki görevlilerden ikisi bırakılarak ev ahalisi şehirden ayrılırlar.

“Kentte Fransızlarla savaş iyice kızışmıştı. Bir akşamüstü gâvur, sanırım bütün topraklarımızı bizim eve çevirmiş, saatlerce ver gitsin ederek üst katı hallaç pamuğu gibi atmıştı. Evin altındaki mağarada bütün gece ayılıp bayılan kadınlar, korkudan altına kaçırın çocuklar ve durmadan tövbe istiğfar edip tekbir getiren yaşlılar inleyip durmuştu. Ev barınacak durumdan çıkınca babam ne yapıp yapıp, Heyeti Merkeziye'den bir çıkış izni koparmış, herkesi toparlayıp bir Karadağ köyüne getirmişti. Yalnız Ahraz'la Hacı evde bekçi kalmıştı. Ayrıldıktan az sonra da kent her yandan çevrilmiş, içerden dışarı, dışardan içeri kuş uçamaz olmuştu. Üç ay süren çevirme sırasında içerde kalanlar, ambar diplerini bitirdikten sonra köpekleri ve ev kedilerine kadar, açlık yüzünden el uzatmak zorunda kalmışlardı” (Enç, 2005:170-171).

Şehirden son ayrılan kabilelerden birisi olan Enç ailesinin “kaç-kaç” kfilesinin ardından şehirden çıkışlar yasaklanınca şehirle tüm bağlantılar kesilir. Şehirde kalan insanlar gibi evler de ölüme terk edilir. Şehirdeki en görkemli konaklardan birisinde ikamet eden Enç ailesi savaş esnasında göç ettikleri Karadağ köyünde ahırdan bozma, toprak damlı, ufacık bir odada yaşamlarını sürdürmek zorunda kalırlar (Enç, 2005:171).

Savaşın sona erdiği haberi üzerine şehre dönen Mitat Enç, çocukluğunun geçtiği konağın kapısı önünde hissettiklerini anlatırken, anılarını evlerin duvarları arasına gizleyen insanların, yıkılan evlerini seyrederken yaşadıkları hüznü kelimelere döker.

“Benliğimi korkuya benzer bir duygu kaplamıştı. Aylardır özlemine çekip, kavuşmak için içimin titrediği baba ocağında değil de sanki ağzından alevler püskürten canavarların yaşadığı korkunç ve büyülü bir mağaranın kapısında idik. Gücüm olsa, hemen geri döner, sığıntı olarak yaşadığımız o koyun ağılının buradan daha güvenli karanlığına sığınır dım tekrar” (Enç, 2007a:103).

Evin eski hâline getirilebilmesi için işçiler, taş ustaları eve çağırılır. Ev yeni baştan inşa edilmeye başlanır. Antep evlerinde kullanılan sert keymih taşı inşaat alanında taş yontma ustaları tarafından yontulur ve kullanıma hazır hâle getirilir. Mitat Enç, tamirattan önce evin bahçesinde, duvar diplerinde öncelikle taş ustalarının taşları yontmaya başladıklarını anlatmaktadır (Enç, 2007a:104). Şehre kadınların

dönmesinin ardından evde hummalı bir çalışma başlar. Yazar, evlerinin asıl bundan sonra oturulabilecek bir hâle geldiğini belirtmektedir.

“Savaş artığı evimizin durumuna gelince, aile ocağı görünümüne kavuşabilmesi için, kadın taifesinin işe el koyması gerekti. Bu her zaman, her yerde böyle olmuştur. Evde yalnız erkeklerin kaldığı sürede, temizlik ve yemek pişmesine bir ölçüde özenilse de, evi ev yapan ayrıntı yeteneğinden erkeklerin yoksun oldukları, evin hemen her yanından belli oluyordu” (Enç, 2007a:108).

Evdeki günlük faaliyetlerin başlayabilmesi için kadınlar, öncelikle savaşın izlerini tüm eşyalardan ve evden silmeye çalışırlar.

“Annem, nenem ve kardeşlerim de eve döner dönmez, her şeyin görünümü kısa sürede, tümünden değişiverdi. Kuyu çukurları gıcırdamaya, kış aylarının temizleyemediği savaş toz ve döküntüleri silinip süpürülmeye başladı. Bir yandan çamaşır kazanları kaynıyor, öte yandan sinişip kirlenen yorgan ve şiltelerin yünleri sökülerek, yıkanıp, çırpılıyordu. Selâmlık tarafından evin tamirâtı sürüp gitmesine rağmen, iç avlu barış döneminin olağan işletmeciliğine epeyce açılmıştı bile” (Enç, 2007a:108).

Savaşın izleri tamamen silinemese de cumhuriyetin ilanının verdiği sevinç havası ve galibiyetin verdiği sonsuz mutluluk ile şehir halkı gibi Enç ailesi de geçmiş hüznü günlerin üzerine bir perde çekerek önlerinde açılan yeni yolda hızla ilerlemeye başlar. Cumhuriyetin ilanı ve hemen ardından gelen inkılaplar ile şehirde olduğu gibi evlerde de benimsenen yeni hayat tarzının hızla hâkim olmaya başladığı gözlenir. İnsanlar, başlangıçta alışmakta güçlük çekseler de kısa sürede benimsedikleri yeni hayat tarzını evlerindeki yaşam tarzına da taşımaya başlarlar. Mitat Enç, on sene kadar kısa bir zaman içerisinde meydana gelen bu değişimi şu şekilde anlatmaktadır:

“Öğrenimimi bitirip, doğduğum kente dönünce, her yanda bambaşka rüzgârların estiğini hemen sezinleştirdim. Dedem ölmüş (...)Hepsi yaşamlarının gerisini başka yerlerde sürdürmek için ayrılıp dağılmışlar; ev ikiye bölünmüştü. Selâmlık ve üstündeki odalara amcam ve ailesi yerleşmişler, iç avlunun çevresindeki odalar da bizimkilerin yaşam alanı hâline gelmişti. Eskiden hopyaya zıplaya geçtiğimiz iç merdivenlerin kapıları, yukarı kat oda ve sofalarının bir kısmı taşla örülüp, tıkanmış veya bölünmüştü. Kafam ve bacaklarım bu yeni sınırlara bir türlü alışamıyor, karşılaştığım her yeni duvar, yara gibi içimi sızlatıyordu” (Enç, 2007a:218).

Büyükbaba, büyükanne, çocuklar ve torunların hep birlikte yaşadığı evler zaman içerisinde bölünmeye başlar. Enç ailesinin evinde de aynı durum görülür.

“Aile yapısı değişirken, çeyrek yüzyıl öncesine kadar üç kuşağın bir çatı altında yaşadığı aileler de neredeyse yok olmaya başlamıştı. (...) Aynı kente yerleşenler bile baba koltuğu altında kalmaya yanaşmıyordu” (Enç, 2007a:223-224).

Şehirde, ülke genelinde de olduğu gibi, çekirdek aileye uygun daha küçük evler inşa edilmeye başlanır. Bazı büyük evlerse kardeşler arasında pay edilerek, anlaşma üzere, Enç ailesinin evinde olduğu gibi, ortadan ikiye ya da üçe bölünerek kullanılmaya başlanır.

“Gelişen iş ve üretim hayatı, varlıklı yeni bir sınıf yaratmış; kentin her mahallesinde rastlanan selâmlıklı, bol ahır ve kilerli büyük taş konaklar, yerlerini ya beton apartmanlara bırakmış veya bölünüp parçalanmaktan kurtulamamıştı” (Enç, 2007a:224).

Evlerin bölünmeye başlaması beraberinde aile arası bağların zayıflamasını, modern çekirdek aile yapısının toplumda yaygınlaşarak büyük ailelerin parçalanmasını beraberinde getirir. Bu durum modern toplumun gereği bireyselleşmenin öne çıkmaya başladığını göstermektedir. Toplumun değişen yüzünü Mitat Enç, şu şekilde anlatmaktadır:

“Yeni kuşağın aileleri, böyle deliği deşiği, bakım ve işletmesi külfetli, büyük ve eski barınaklara itibar etmiyordu artık. Apartman modası hastalık gibi her yanı sarmış; dairelerin döşenmesinde, avizeler, perdeler, televizyon, buzdolabı, çamaşır makinesi konusunda herkes yarışa girişmişti. Toplu konutta yaşama kurallarına henüz alışamayan apartman sakinleri, ev aletlerinin gürültüleri ve müzik araçlarının avazlarıyla, birbirlerine çalım satma yarışındaydı” (Enç, 2007a:224).

Mitat Enç’in değişen ev ve aile tipi ile anlattıkları sadece şehrin bir kısmını ya da Gaziantep’i değil ülke genelindeki temayülü yansıtması açısından oldukça önemlidir. Ülke genelinde olduğu gibi Gaziantep’te de değişen yaşam tarzı ile birlikte insanlar yeni hayatlarını daha rahat idame ettirebilecekleri mekânlar arayışına girmişlerdir. Bu arayışın bir sonucu olarak da çözümü aynı hayat tarzını yaşama eğilimindeki kişilerle bir arada hayatlarını sürdürebilecekleri, yeni yaşam tarzlarına uygun evlerin bulunduğu yeni semt ve mahalleler oluşturmakta bulmuşlardır. Gaziantep’te de bu ihtiyaca cevap verecek yeni mahalleler ve semtler kısa süre içerisinde kurulur. Pek çok aile bu yeni mahallelere taşınmayı, eski evlerinde hayatlarını sürdürmeye tercih ederler.

“ Sayıları hızla artan tıp, mühendislik, üniversite öğretim üyeliği gibi yüksek mesleklerin mensupları da, aydın ve varlıklı yeni bir zümre oluşturmuştu. Yeni türeyen bu varlıklı ve aydın sınıfın tercihi, şehrin batısına çekilerek, kurulan yeni mahallelerde dengi dengine yaşamaktı. Başkarakol’a uzanan yolun iki yanındaki bahçe ve bostanların yerinde, giriş ve merdivenleri renk renk mermerlerle kaplı, görkemli, iri kıyım apartmanların her gün bir yenisi yükselirken, eski Amerikan Kolejinin bulunduğu tepedeki okul yapıları, bu yeni gelişimin ortasında kalıvermişti. Güneş, Batalhöyük’ten batarken, yeni açılan bu cadde ve sokakların iki yanında yükselen konutların tül perdeleri gerisinde ışıldayan kristal avizeler Antep’i yeni bir yaşam biçiminin, göz kamaştırıcı ışıklarıyla aydınlatıyordu artık” (Enç, 2007a:224-225).

Mazlum Efendi’nin konağı gibi şehirdeki pek çok eski ev de terk edilmeye mahkûm olur. Eski gelenekler, eski yaşam tarzı, eski evlerdeki yaşamı devam ettirmeye istekli insanlar zaman içerisinde gittikçe azalır ve değişim rüzgârına direnemeyerek çoğu yıkılmaya mahkûm olur.

3.2.6. Hanlar, Bedestenler, Pasajlar

3.2.6.1. Belediye Hanı

Günümüzde Şire Hanı olarak bilinen Belediye Hanı, Gaziantep’in ve Güneydoğu’nun en büyük kervansaraylarından biridir (Göğüş, t.y.:192). Yapımı 1885’te tamamlanan ve mülkiyeti Belediye’ye ait olan Belediye Hanı devrinin

“fıstık, üzüm, incir gibi yerli ürünlerin en büyük pazarı”dır (Göğüş, t.y.:192). Belediye Hanı’nda yüzlerce oda, geniş sofalar, mal depoları ve geniş ahırlar bulunmaktadır (Göğüş, t.y.:192).

Antep Harbi döneminde Heyet-i Merkeziye tarafından şehrin varlıklı ailelerinden belirlenen “salma”ları ödemeleri istenir. Kendilerinden istenen parayı ödeyemeyenler Belediye Hanı’nda tutulurlar.

“Çok geçmeden, salmayı vermeyen veya veremeyenlerin toparlanıp Belediye Hanına tıklandığı; gömülerinin yerini söylemek için sopa ve dipçikle zorlandıkları anlatılmaya başlandı” (Enç, 2007a:69).

Belediye Hanı’nın “mahpushaneye ayrılan” kısmında adi suçlardan dolayı hapis cezası alan kişiler de cezalarını çekmektedirler (Enç, 2005:126). Belediye Hanı’ndaki tutuklular, hapishane kısmının camlarından dışarıyı izleyebilmektedirler.

“Belediye hanının ikinci katından zaman zaman büyük bir özlemle seyrettiği koca havuzu hatırladı. Hanın öteki yarısındaki hükümet kapısının memurlarından, iş kovalayanlardan, onun çevresine aptest almaya, burnunu ışıl ışıl sulara gömerek içmeye gelenlere nasıl imrenirdi. Mübarekin kasteli köy önündeki koca pınardan büyüktü” (Enç, 2005:128).

Savaştan sonraki dönemde Gaziantep’li yolcuları “Maraş üzerinden Adana’ya” götüren “T-Modeli” otomobil düzenli olarak Belediye Hanı’nın geniş avlusundan kalkmaya başlar (Enç, 2007a:148). Böylece savaş döneminde hapishane olarak kullanılan Belediye Hanı bir çeşit yolcu garajı hâline gelir. Özellikle “mutasarrıf geçirme törenlerinde” Belediye Hanı’nın avlusu oldukça kalabalık olmaktadır (Enç, 2007a:149).

3.2.6.2. Belediye Pasajı

Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde yapılmıştır (Enç, 2005:305). Çukur Mahallesi’nde bulunan Belediye Pasajı hakkında içerisinde çeşitli mağazaların bulunduğu devrinin en büyük pasajı olması haricinde ayrıntılı bilgi verilmemektedir.

3.2.6.3. Kemikli Bedesten

Alidola Camisi’nin arkasındaki sokaktan Kunduracı Çarşısı’na doğru giderken sol taraftadır (Enç, 2007b:59). Sıcak yaz günlerinde sokaktan geçenlerin yüzüne Bedesten’in “serin havası” çarpar (Enç, 2007b:59). Kemikli Bedesten’in “loş, hafif tertip küf kokan uyuşuk havası içinde” Bedesten esnafı sabahtan akşama kadar müşteri beklerler (Enç, 2005:227). Kemikli Bedesten’de Patpat Ali Efendi ile Söylemezoğlu Mustafa Efendi’nin manifaturacılık yaptıkları belirtilmektedir (Enç,

2005:226). Gaziantep'te manifaturacıların çoğu Kemikli Bedesten'de bulunduğu için manifaturacılara bedestenciler de denilmektedir (Çitçi ve Yener, 1999:17-18).

Kemikli Bedesten'in karşı hizasında Antep Harbi'nden önce Ermeni meyhaneleri bulunmaktaydı (Enç, 2005:79-80). Antep Harbi'nden sonra ise bu meyhanelerin kapatıldığı anlaşılmaktadır.

3.2.6.4.Millet Hanı

Pazar Hamamı karşısındaki Millet Hanı'nın diğer adı ise Aziziye Hanı'dır (Göğüş, t.y.:192). 1874'te yapılmıştır. Antep Harbi döneminde kendilerinden Heyet-i Merkeziye tarafından istenen parayı veremeyenlerin tutulduğu hanlardan birisidir.

“Zaten hanlardan bir kesimi çete karargâhı yapılmış, Millet hanı da suçlularıyla, gömüsünün yerini haber vermeyen varlıkların doldurulduğu tutuklu evine dönüşmüştü” (Enç, 2005:38).

Millet Hanı'nın “geniş kapısına” savaş döneminde içeri giriş çıkışları kontrol altında tutmak amacıyla “ince kavak burunlarından bir kapı” takılır (Enç, 2007a:79).

Mitat Enç'in babası da savaş sırasında Millet Hanı'ndaki tutuklular arasındadır (Enç, 2007a:81). Mitat Enç, Millet Hanı'nın savaşta yerle bir oluşunu ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Fransızların Mardin Tepe'den şehri top ateşine tuttuğu sırada, bu toplardan birisi de Millet Hanı'na düşer ve Millet Hanı yıkılır.

“Bir sabah bunlardan birisi de Millet Hanının damına düşmüştü. Avludaki tutuklular ve nöbetçi çetelerden bir kısmını kırıp geçirmiş, taş duvarlardan birini aşağı indirmişti. Ölenler ölmüş gitmiş, canını kurtaranlarsa kaçıp dağılmışlardı”(Enç, 2005:39).

“Bir ikinci üzeri, Millet Hanı yönünden, arka arkaya birkaç onbeşliğin patlayıp, yoğun bir toz bulutu kaldırdığını gördük. (...) Fırlayıp yokuş aşağı koşmaya başladım. Oraya yetiştiğimde, patlamaların toz-dumanı daha tümüyle yatışmamış; kapının önünde ve aralıkta birkaç yaralı, inleyip yatmaktaydı. Kavak parmaklık paralanıp devrilmiş, ortada ne bir nöbetçi, ne de ayakta duran tek kişi kalmıştı. Yıkıntıların üstünden atlayıp, iç avluya girdim. Mermiler üst katın damına düşüp, oraları alaşağı etmiş, avluya açılan kapıların önünü de yıkıntılar kapatmıştı” (Enç, 2007a:81-82).

Savaş döneminde kalacak yer bulamayan Uzun Çarşı'nın daimi sakini İmam Baba Millet Hanı'nın karşısındaki “Pazardamı'na çıkan Karabasamak'ın dibindeki yeni tüneğine” (Enç, 2005:39) taşınır. Millet Hanı'na top düştüğü sırada ise İmam Baba da enkazın altında kalarak can verir (Enç, 2005:39).

3.2.6.5.Yeni Han

Doğu yanında geniş mağaraları bulunan Yeni Han, Uzun Çarşı'daki “orta büyüklükteki kervansaraylardan biridir” (Göğüş, t.y.:191). Önemli ticaret merkezlerinden biri olan Yeni Han'da şehre gelen kervanlar konaklamaktadır. Ayrıca Han'ın alt kısmında hayvanların bırakılabileceği özel ahırlar da bulunmaktadır (Enç,

2005:82). Yeni Han, Uzun Çarşı esnafının yazın sıcak günlerinde serinliğinden faydalandığı mekânlardan birisidir.

“Fakat sıcak bir yaz günü Yenihan’ın esintili kapı aralığında, kuşakları altın köstekli kent ulularından bir halka kurulmuş, şerbetçi Mıdık’ın sakız gibi sünen, gül şuruplu dondurmasıyla serinlemeye uğraşıyorlardı” (Enç, 2005:89).

3.2.6.6.Yüzükçü Hanı

Uzun Çarşı’daki küçük hanlardan biri olan Yüzükçü Hanı’nda kalan kişilerin hayvanları hanın doğu kısmındaki mağaralarda dinlendirilir (Göğüş, t.y.:191). Yüzükçü Hanı’nın develiği: “Yapının oturduğu yamaçtaki kayalığın içine oyulmuş, derince bir mağara”dır (Enç, 2005:86). Uzun Çarşı’nın sevilen simalarından Deli Bekir gündüzleri handaki misafirlerin develerinin temizlik ve bakımıyla ilgilenir. Geceleri ise hanın develiğinde kalmaktadır (Enç, 2005:86). Arzuhalci Hacı da Yüzükçü Hanı’nın odalarından birini ev gibi kullanmakta ve senelerdir bir han odasında yaşamaktadır (Enç, 2005:99). Antep Harbi döneminde kendilerinden istenen parayı veremeyenlerin hapsedildiği hanlardan birisi de Yüzükçü Hanı’dır (Enç, 2007a:79). Mitat Enç’in babası da Millet Hanı’na götürülünceye kadar burada tutulur (Enç, 2007a:79).

3.2.7.Hastaneler

3.2.7.1.Amerikan Hastanesi

Kayacık Mahallesi’nde bulunan Amerikan Hastanesi (Enç, 2007a:13), “Fıstık ve zeytin ağaçları ile yer yer bezenmiş bakımlı bahçenin” (Enç, 2007b:63) ortasında yer alır. Çevresi yüksek duvarlarla çevrili hastane irili ufaklı binalardan oluşur (Enç, 2007b:64). I. Dünya Savaşı sırasında terk edilen yapı Antep Harbi’ne kadar boş kalır (Enç, 2007b:64). Antep Harbi sırasında ise Fransızlar tarafından işgal edilir. Mitat Enç, Antep Harbi’nin ardından gezdiği bina hakkında şunları söylemektedir:

“Sonra Antep savaşı bitip Kurtuluş Savaşı için sevkıyat başlayınca orasını sevkıyat merkezine dönüştürmüşlerdi. (...) Ancak, savaş sırasında Fransızların duvarlarda bıraktıkları emr-i yevmî artıkları ile Selâhattin Âdil Paşa topçularının üç katlı okul yapısının cephesinde açtığı kocaman gedikten başka bir şey görememiştim” (Enç, 2007b:65).

Cumhuriyet döneminde Amerikan Hastanesi’ni misyonerler işletmektedirler. Hastaneye gelenlerin çoğu azınlıklardır. Hastaneye gidenler arasında az sayıda Türk vardır.

3.2.7.2.Fransız Hastanesi

Şehirde Antep Harbi'nden önce Fransızlar tarafından işletilen bir de Fransız Hastanesi bulunduğu anlaşılmaktadır. Mardintepe'de bulunduğu söylenen Fransız Hastanesi hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. İngilizler şehri işgalleri sırasında Fransız Hastanesi'ne yerleşirler (Enç, 2007a:49). Cumhuriyet döneminde ise Fransız Hastanesi'nin akıbetinden Mitat Enç'in eserlerinde bahsedilmemektedir.

3.2.7.3.Sarı Hastane

Sarı Hastane'den Antep Harbi öncesinde Türklerin elinde bulunan tek kurum olarak bahsedilmektedir (Enç, 2007a:13). Sarı Hastane'de Türk doktorların görev yaptığı anlaşılmaktadır.

3.2.8. Kahvehaneler, Kıraathaneler, Halkevi, Sazlar, Meyhaneler

Yirminci yüzyılın başında erkeklerin sohbet etmek, eğlenmek, içki içmek, vakit geçirmek ve bilgilenmek amacıyla toplandıkları mekânlardır.

3.2.8.1.Akyol Kahvehanesi

Antep Harbi'nden önce sadece eğlence amaçlı kullanılan kahvehaneler, cumhuriyetin ilanından sonra eğitim amaçlı olarak da kullanılırlar. Akyol Kahvehanesi cumhuriyetin ilanından sonra okuma yazma bilmeyen şehir halkına okuma yazma öğretmek için kurulan geçici okula ev sahipliği yapar (Enç, 2007a:201).

3.2.8.2.Camlı Kahve

Camlı Kahve, şehrin en tanınmış kahvehanelerinden biridir. Şehir halkı arasında o kadar ünlüdür ki kahvehanenin bulunduğu dört yol ağzına "Camlı Kahve'nin köşesi" denilmektedir (Enç, 2007b:60). Şehir halkı tarafından daha çok kapalı bir mekân olması dolayısıyla tercih edilen Camlı Kahve'nin kapısından girenler önce "sigara dumanıyla sislenmiş havasında bir tavla ya da aznif partisine yumulanları" (Enç, 2005:257) görürler. Camlı kahvenin düzenli müşterileri yanında arada bir uğrayan konukları da vardır. Mağaza tahsildarları için alacaklılarını elleriyle koymuşçasına bulabilecekleri bir yerdir (Enç, 2005:263). Zaman içerisinde tarihi kahvehane binası yıkılarak yerine yeni binalar yapılır (Enç, 2005:305).

3.2.8.3.Halk Kırathanesi

Antep Harbi'nin ardından Belediye Direkçi Pazarı'nda "Halk Kırathanesi" adı altında bir okuma odası açar. "Yıkıntılar arasından kurtarılabilen kitaplar, yine aynı yoldan sağlanan dolaplara" yerleştirilir (Enç, 2007a:109).

"Ortada beyaz boyalı, uzunca bir masa ve üzerinde, kim bilir kaç günlük, çeşitli gazeteler yayılmış duruyordu. En önemlisi de, okuma odasının kapısının solundaki karatahtaya, Recep Raci Efendi'nin, hemen her gün, Kurtuluş Savaşına ilişkin çeşitli kaynaklardan edindiği en son haberleri, kısa notlar hâlinde yazmasıydı: 'Sakarya'da düşman, muazzam zaiyatla durduruldu'; 'Beş top, on beş mitralyöz iğtinam edildi' ve daha neler" (Enç, 2007a:109).

Şehir halkının devam eden Kurtuluş Savaşı'nın haberlerini aldığı, şehre yeni ulaşan gazeteleri okuduğu, devam eden savaşın gidişatını öğrendiği, şehrin durumunu tartıştığı kırathane bu yönüyle Antep Harbi'nin ardından şehir halkının sürekli uğradığı bir mekân hâline gelir. Mekânın en gözde eşyası öğretmen Recep Raci Efendi'nin şehre ulaşan son bilgileri aktardığı karatahtasıdır (Enç, 2007a:138-140). Gaziantep halkı cumhuriyetin ilanına kadar Kurtuluş Savaşı'nı bu tahtadan takip eder. Üzüntülü, sevinçli haberleri bu tahtadan öğrenir. Şehri Anadolu'yla bütünleştiren bu tahta olur.

3.2.8.4.Halkevi

Cumhuriyetin ilanından sonra faaliyet göstermeye başlayan Halkevi şehre gelen bakanların, "melon ve fötr şapkakalı mebusların" şerefine verilen şölenlerde konuklarla şehrin kalburüstü kişileriyle eşlerine ev sahipliği yapar (Enç, 2007a:206). Şehirde bayanların eşleriyle birlikte gidebilecekleri tek yer olma özelliğiyle halkın ilgisini çeker. "Sırtına manto, başına kuşlu şapka giyerek" yeni hayata adım atan şehrin bayanları Halkevi bahçesine sık sık gitmeye başlarlar (Enç, 2005:289). Bahçe kısa sürede şehrin aydınlarının uğrak yeri olur (Enç, 2005:290).

3.2.8.5.Maarif Bahçesi, Maarif Kahvehanesi, Maarif Sazı

Osmanlı döneminde gündüzleri açık bir kahvehane olarak işletilen Maarif Bahçesi'nde geceleri kurulan sazda "kantoya çıkan boyalı Ermeni kızları" ile şehir halkı eğlenir (Enç, 2005:80). Antep Harbi sırasında "Maarif Kahvesinin önünden geçip Ermenilerin Kara Kabirliği'ne dek uzanan cadde, iki yanlı bir cephe" durumundadır (Enç, 2007a:51). Antep Harbi döneminde bina zarar görür. Cumhuriyetin ilanından sonra da kahvehane ve saz olarak çalışmaya devam eder. Sıcak yaz günlerinde "kahvenin yerlere kadar sarkan salkımsöğüt dalları altındaki"

masalarda üniversite gençleri ülkenin durumunu, tahsil hayatlarını konuşup sohbet ederler (Enç, 2005:284). Halkın Cumhuriyet döneminde önemli uğrak mekânlarından biri olan Maarif Kahvehanesi de yıkılmaktan kurtulamaz (Enç, 2005:305). Ancak Maarif bahçesi yerinde kalır.

3.2.8.6.Meyhaneler

Şehirdeki meyhaneler, Antep Harbi öncesinde Ermenilerin elindedir. Çoğu Kemikli Bedesten'in karşı tarafındadır (Enç, 2005:79-80). Bu meyhanelerden en ünlüsü Çolak Kırkor'un Meyhanesi'dir (Enç, 2005:18). Türklerin meyhanelere gitmektense meyhanelere gönderdikleri adamları ile içkilerini aldırıp iş yerlerinde ya da evlerinde içmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

3.2.8.7.Mıdık'ın Kahvehanesi

Uzun Çarşı'da bulunan kahvehane çarşı esnafının sürekli uğradığı, sohbet edip dertleştiği, tavlâ ya da aznif oynadığı kahvehanelerden birisidir (Enç, 2005:179). Çarşı esnafı arasında pek çok müdavimi olan Mıdık'ın Kahvehanesi'nin müşterileri arasında "ürün aylarında ortakların sağladığı yarıları toplamaktan başka işi olmayan toprak sahipleri" de vardır (Enç, 2005:179).

3.2.8.8.Yüksek Kahve

Hacivatçı Vakkas'ın sahibi olduğu Yüksek Kahve, "Kavaf çarşısının başında, Fıfış Kastel'in" yanındadır (Enç, 2005:270). Halk arasında çok sevilen Vakkas'ın Yüksek Kahvesi'nden "mahallenin yaşlıları, eli boş esnaf" eksik olmaz (Enç, 2005:273). Yüksek Kahve'nin müşterisi çeşit çeşittir. Diğer kahvehanelerdeki gibi tavlâ oynamaya, sohbet etmeye gelenlerin yanında Vakkas'ın gösterilerini izlemeye gelenler de vardır.

"Ortadaki genişçe açıklığın çevresindeki peykelerde kahve, nargile içen yaşlılar, arkadaşının arkasına sinip sigara tüttüren yeniyetmeler de görülürdü. Bunlardan arta kalan yerleri de Karagöz perdesini iyice gören bir yer kapabilmek için itişen çocuklar doldururdu. Kahve yükünü iyice alıp ilişecek yer kalmayınca ve sabırlar taşıp haykırışmalar, ıslıklar yoğunlaşınca Vakkas'ın yardımcıları ellerinde tepsi, ellilikleri toplamaya başlarlar, herkes bu iş bir an önce bitsin, gösterici ortaya çıkabilsin diye, elindeki paradan kurtulabilmek için yarışa geçerdi. Para toplamının sonu gelir gibi olunca herkes perde gerisindeki kandilin önünde duran Beberuhi'nin hayaline doğru döner ve meydanda olup bitecekleri izlemeye hazırlanırdı. Son dakikalar bir türlü geçmez, sabırsızlıktan leblebi, çekirdek tüketimi hızlanır, her yanda ufak tefek çatışma ve söyleşmeler artardı" (Enç, 2005:270).

Büyüklerin de çocuklar kadar ilgiyle izledikleri Ramazan eğlencesi Karagöz-Hacivat oyunundan önce Vakkas kahvehanede akrobatik gösteriler yaparak halkı coşturur.

“Sonra câmi kubbesi kadar yüksek tavandan sarkan salıncağın altındaki o güzel yerdeki sandalyeye doğru emin, kesin adımlarla ilerlerdi. Bir sıçrayışta önce sandalyeye, sonra salıncak demirine yapışarak kendini yukarı çeker, iki yandaki halatı avuçlayarak demirin üstüne yerleşirdi. Büyük, küçük herkes soluğunu tutmuş onu izlerken bacaklarını ileri geri açıp çekerek salıncakta hızlanır, gidiş, gelişleri kahvenin karşılıklı duvarlarına dokunacak kadar açılınca ‘haliyop’ diye bir çığlık atar, ayakları halatlara dolanmış baş aşağı bir süre sallanırdı. Bu numarayı kimbilir kaç kez gördüğümüz hâlde ‘her haliyop’ yüreğimizi ağzımıza getirir, bacakları kurtulur yere çakılır da öteki numaralarını göremeyiz diye korkardık” (Enç, 2005:270-271).

Bu ilginç gösteriyi izlemek için şehrin her tarafından akın akın insan kahvehaneye doluşur. Şehir halkı ve çarşı esnafı için Yüksek Kahve’nin ayrı bir anlamı ve önemi vardır. Vakkas’ın felç geçirmesinin ardından kahve de eski ününü kaybeder ve unutulur. Kahvehane, sahibi ile özdeşleştirildiği için sevilen mekânlardan birisidir. Sahibi ortada olmayınca mekân da anlamını yitirir. Sahibi gibi ölümü beklemeye koyulur.

3.2.9. Mahalleler

Mitat Enç, kitaplarında daha çok Antep Sancağı döneminde Antep Kalesi civarındaki mahalleler ile Antep Harbi döneminde önemli savaşların yapıldığı mahallelerden bahseder. Adı geçen Türk mahalleleri: Çıksorut Mahallesi (Enç, 2005:74,157), Çukurbostan Mahallesi (Enç, 2007a:108), Düzetepe Mahallesi (Enç, 2007a:59), Hacıbaba Mahallesi (Enç, 2007a:57, Enç, 2005:140,157), İncilipınar Mahallesi (Enç, 2007a:67, Enç, 2005:305), Kalealtı Mahallesi (Enç, 2005:140,147), Kolejtepe Mahallesi (Enç, 2005:301), Türktepe Mahallesi (Enç, 2007a:15). Bir de Ermeni Mahallesi’nden bahsedilmektedir (Enç, 2007a:13).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Hacıbaba ve Çıksorut henüz mahalle olarak bile adlandırılmazlar. Kolejtepe Mahallesi, cumhuriyetin ilanından sonra kurulan ve modern binalardan müteşekkil bir mahalledir. Eski şehirden farklı bir şekilde inşa edilen mahalle ile birlikte şehirde yeni bir hayat tarzının da gelişmeye başladığı görülür.

3.2.10. Mezarlıklar

3.2.10.1. Asri Mezarlık

Atatürk’ün tavsiyesi üzerine şehrin güneyindeki Eski Mezarlık yerine Asri Mezarlık adı verilen yeni mezarlık kullanılmaya başlanır (Enç, 2007a:221). Asri Mezarlık şehrin kuzeydoğusunda kurulur, şehir halkı tarafından önceleri

benimsenmez ancak daha sonra eski mezarlığın yeterli olmaması sebebiyle yeni mezarlığa ilgi artar (Enç, 2007a:221). Mitat Enç, Asri Mezarlık'ın şehrin yaşlıları tarafından çok beğenildiğini belirtir:

“Burada çam koruluğu içindeki mermerden çeşit çeşit yapıların mezar olduğu kuşku götürmezdi. Ama her taraf saray bahçesi gibi ağaçlar ve çiçeklerle bezenmişti” (Enç, 2005:306-307).

3.2.10.2.Eski Mezarlık

Antep Harbi öncesinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehir mezarlığı, şehrin güney tarafındaki Eski Kargasekmez ile Mardintepe eteklerinde bulunmaktadır (Enç, 2005:306). Antep Harbi döneminde “Ermeniler, Kara Kabir'den hastane duvarına kadar, Türk mezarlığının baş taşlarının hepsini söküp, yığma bir duvar” yaparak bunun ardına gizlenirler (Enç, 2007a:56). Bu yüzden Türk Mezarlığı da denilen Eski Mezarlık, Antep Harbi sırasında zarar görür. Antep Harbi'nin ardından “güney tepelerinin yamaçlarını kaplayan mezar taşları ortada” kalır (Enç, 2007a:221). “Atatürk kenti ziyaret ettiği zaman vali ve belediye reisine, bu kasvetli görünüşü işaret edip, asrî bir mezarlık kurulmasını” söyler (Enç, 2007a:221). Eski Mezarlık böylece taşınır. Eski Mezarlık'ın akıbetini Mitat Enç, şöyle anlatır:

“Önü alınamayan insan göçüyle çevre köyler ve yoksul illerden buraya yerleşenlerin, geçmişle ilgisi ve bilgisi kıt olduğundan, birkaç yıl içinde yamaçlardaki eski mezarlık da, berbat görüntülü gecekondu mahallesine dönüşüverdi” (Enç, 2007a:221).

3.2.10.3.Kara Kabir

Şehirdeki Ermeni mezarlığına Kara Kabir denilmektedir (Enç, 2007a:51). Ermeniler ölülerini bu mezarlığa gömerler. Maarif Kahvesi'nin karşı tarafında, Kayacık'taki Ermeni Mahallesi'nin alt tarafında olduğu belirtilen Kara Kabir (Enç, 2007a:51), Antep Harbi döneminde Ermeniler tarafından siper olarak kullanılır (Enç, 2007a:56).

3.2.11.Okullar, Medreseler

Şehirde Antep Harbi'nden önce pek çok okul bulunmaktadır. “Türk Ticaret İdadisi, misyonerlerin koleji, Fransız Katolik Okulu” (Enç, 2007a:145), Ermeni okulları savaş döneminde kapanırlar. Cumhuriyet döneminde misyonerlerin yeniden okul açmalarına izin verilmez. Türk okulları kurulur. Bu okullar arasında Kız Lisesi de bulunmaktadır (Enç, 2007a:13). Ancak açılan okullar ilköğretim düzeyindedir ve uzunca bir süre ortaokula gidecek öğrenciler şehir dışındaki yatılı okullarda eğitim

görmek zorunda kalırlar (Enç, 2007a:145). Mitat Enç de bu öğrencilerden birisidir ve ilköğrenimini Gaziantep’te tamamladıktan sonra ortaokulu ve liseyi İstanbul’da okumak zorunda kalır.

3.2.11.1.Amerikan Koleji

Antep Harbi öncesinde, şehrin batı taraftan şehre girenlerin ilk dikkatini çeken üç katlı, görkemli Kolej binalarıdır (Enç, 2007a:13). Amerikan Koleji misyonerler tarafından eğitim verilen bir özel okuldur.

“Kolej olarak işlediği günlerde buraya hemen hemen tümüyle Ermeni gençleri devam ederlerdi. Türklerin çocuklarını orya göndermeye kalkmaları tehlikelerle dolu bir Frenkperestlik sayılır, maazallah dinlerinin değiştirileceğinden, gâvurlaşacaklarından korkulurdu. Bize orası, gizlice Müslüman çocukları yakalayıp içeri alarak iğneli beşiğe yatırıp salladıkları söylenen Yahudi evleri gibi bir şey duygusu verirdi” (Enç, 2007b:64).

Şehri Fransızlardan önce işgal eden İngilizler, “geniş Kolej alanını çevreleyen yüksek taş duvarların, kale kapısını andıran büyük” (Enç, 2007a:125) kapının ardında kendilerini emniyete almaya çalışırlar. İngilizlerin şehirden çekilmesinin ardından şehre gelen Fransızlar, Kolej binasını karargâh olarak kullanırlar. Fransızların şehirden çekilmesinin ardından Kolej binasını gezen Mitat Enç, çocukluk anıları arasından şunları seçer:

“Kapıyı bulabilmek için yolumuz üç katlı büyük okul yapısının önünden geçiyordu. Kent savaşı sırasında, kuzeydeki topçu birliklerimizden birisi bu yapıya birkaç onbeşlik sallayıp, cephesinde büyük bir gedik açmış, üç-beş günlük ateşkesi bozmuştu. Boş binanın kapısında nöbetçi göremeyince girip bir göz atmaya karar verdik. İkinci ve üçüncü kattaki mermi göçüklerinden içeriye serin bir rüzgâr esiyordu. İşe yarar bir şeyler bulabilir miyiz diye, her köşeyi iyice gözden geçirdik, ancak tüm yapı tamtakırdı” (Enç, 2007a:126).

3.2.11.2.Müzellef Kızının Kur’an Okulu

Küçük yaştaki öğrencilerin Kur’an öğrenmeleri için yanına verildiği bayan hocanın adıyla anılan okuldur (Enç, 2005:73). Cumhuriyet’ten önceki dönemde hizmet verir. Okul öğrencileri, “rahleleri başında durmadan ileri geri sallanarak, düzensiz bir koro hâlinde habire ‘elifi, küsü, enni’ çeken çocuk” (Enç, 2005:73) sürüsünden ibarettir. “Üç yıllık avrat hoca öğretimi” (Enç, 2005:73) sonrasında mezun olan çocuklara âmin alayları düzenlenmekte ve şehrin sokaklarında ilahiler söyleyerek dolaşan çocuklar dua toplamaktadırlar. Cumhuriyet döneminde çocuklar Kur’an öğrenmek için sadece yaz aylarında bu okula gitmeye başlarlar.

3.2.11.3.Sarı Mektep

Antep Harbi'nden önce de eğitim veren Sarı Mektep denilen ilkokulun binası savaş döneminde zarar gördüğünden, Antep Harbi'nden sonra Çukurbostan'daki Ermeni okuluna taşınır (Enç, 2007a:108-109). Bir süre eski Ermeni okulunun binasında eğitime devam edilir. Mitat Enç, savaş sonrası dönemde Sarı Mektep'e gider. Dokuz ay kadar sonra Sarı Mektep'in eski binası tamir ettirilerek eğitime orada devam edilmeye başlanır (Enç, 2007a:123).

Okul binasının ön tarafındaki “sınıf kapılarından bir kısmının açıldığı ve avluya bakan sundurma kılıklı balkon”, okul yöneticilerinin okul bahçesinde toplanan öğrencilere hitap ettiği yerdir (Enç, 2007a:127). O dönemde Sarı Mektep'te öğretmenlik yapan Ömer Asım Aksoy'un bu balkondan öğrencilere hitap ettiği belirtilmektedir (Enç, 2007a:127). Bu balkondan bakıldığında karşıdaki Çıkrıkçı Camisi'nin avlusu da rahatlıkla görülebilmektedir (Enç, 2007a:132). Kalabalık törenlerde ise öğrenciler, okulun pencerelerinden görülen karşıdaki Çıkrıkçı Camisi'nin avlusunda toplanmaktadır (Enç, 2007a:127). Mitat Enç, kendisinin orada okuduğu dönemde Ziya Gökalp'ın da okullarını ziyaret ettiğini belirtmektedir (Enç, 2007a:131). Mitat Enç, Ziya Gökalp'ın şehre gelen devrin önemli isimleri gibi öğrencileri bahçede toplayarak onlara balkondan seslenmektense sınıfları tek tek dolaşmayı yeğlediğini anlatmaktadır.

Öğrencilerin her gün ders aralarında oyunlar oynadıkları okulun bahçesindeki “geniş toprak teneffüshanenin ortasında” bulunan havuzun etrafında diploma törenleri düzenlenmekte, mezuniyet dolayısıyla piyesler sergilenmektedir (Enç, 2007a:142). “Diploma töreninden önce, mezun olan öğrenciler”, öğretmenleriyle birlikte “okulun cami avlusuna açılan kapısının önünde fotoğraf” çektirmeyi âdet hâline getirirler (Enç, 2007a:143).

Antep Harbi'nden sonraki dönemde şehirde faaliyet göstermeye başlayan ilk eğitim kurumu olması sebebiyle Sarı Mektep şehir halkı için oldukça önemlidir. Sarı Mektep'in ardından şehirde pek çok okul açılır.

3.2.11.4.Tahtalı Cami Medresesi

Mitat Enç, aynı medreseden *Selamlık Sohbetleri* kitabında “Hafız Abdullah Efendi Medresesi” olarak da bahsetmektedir. Kendisi de Sarı Mektep'in tatil olduğu yaz aylarında bu medreseye devam etmiştir (Enç, 2007a:111-112). Mitat Enç, Tahtalı Camisi Medresesi'ni şöyle anlatır:

“Medrese de çok sevimli bir yerd. Hücre kapıları çepeçevre mermer döşeli sundurmalara açılıyor; avlunun tam ortasında toprak bir ekinliğin göbeğinde de genişçe bir havuz şıkır şıkır akıp, serinlik veriyordu. Havuzun çevresinde domates, mısır, patlıcan gibi sebzelerin üstlerinin renkli ürünlerle donanmış olduğunu görünce, bu kadar körpe besinlerin, başları ak sarıklı çömez ve kalfaların elinden yakayı nasıl kurtardıklarına akıl erdirememiştim” (Enç, 2007a:112).

Oyun oynamanın yasak olduğu (Enç, 2007a:113) medresede okutulan derslerin “Kur’an, tecvid, emsileden başka Arapça, özellikle de fiil çekimi” olduğu belirtilmektedir (Enç, 2007a:112-113). “Sabahları ikişer, üçer hocanın rahlesi önünde diz çöküp” önceki günün derslerinden sınava tabii tutulan öğrencilerin derslerini ezberletmek medresedeki kalfalara düşmektedir (Enç, 2007a:112). Medrese hocaları ise sadece günde bir iki saat ders anlatırlar. Okulun hocaları Hafız Abdullah Efendi (Enç, 2007a:111) ile Hafız Abdurrahman Efendi (Enç, 2005:76)’dir. Okuldaki kalfalardan sadece Kalfa Kazık Mehmet’ten bahsedilmektedir (Enç, 2005:76, Enç, 2007a:112).

3.2.12.Resmî Daireler

3.2.12.1.Belediye Binası

Mitat Enç, dedesi Güceylioğlu Lütfi Efendi’nin belediye başkanlığı döneminde ziyaret ettiği Belediye Binası’nın yerini ve binanın içini tarif etmez. Dedesinin makam odasının “kubbesinin ufacak pencere camlarından renk renk ışıklar dökülen, salon kadar geniş” (Enç, 2007a:26) bir oda olduğunu belirtmekle yetinir. Antep Harbi’nin ardından Belediye Binası’nın önünde savaşta şehit düşenlerin dul ve yetimlerinin yardım alabilmek için uzun kuyruklar oluşturduğundan bahsetmektedir (Enç, 2007a:130).

3.2.12.2.Hükümet Konağı, Adliye, Defterdarlık, Sağlık Müdürlüğü, Eğitim Müdürlüğü

Cumhuriyet’in ilk yıllarında şehirdeki resmî dairelerin kendileri için yapılmış özel binaları olmadığı görülmektedir. Valilik de dâhil olmak üzere pek çok resmî kurum terk edilmiş evlerden ya da hanlardan bozma binalar içerisinde hizmet vermektedirler.

“O zamanlar kentin gösterişli bir hükümet konağı yoktu. Sürgün Ermenilerin evlerinden bir kesiminin avlu duvarlarında açılan kapılarla bunlar birbirine bağlanmıştı. Birisi valilik, ötekisi adliye, bir başkasıysa defterdarlık olarak kullanılıyordu. Devlet kapısında işi olanlar bu dolambaç içindeki merdivenlerden birini inip ötekini çıkarak sorunlarının peşinden koşar dururdu” (Enç, 2005:95).

Sağlık ve Eğitim Müdürlükleri de bu bitişik binalar arasında yer almaktadır (Enç, 2005:95). Bu binaların önü, sürekli yolunu bulamayarak etraftakilere “avlusuz mermer havuzlu evi” ya da “iki merdiveni dışta küçük yapıyı” soran şehirliler ya da köylülerle doludur (Enç, 2005:95).

3.2.12.3. Postane

Postane binasının yeri ya da binanın özellikleri anlatılmamaktadır. Postane binasından sadece Antep Harbi dönemi anlatılırken bahsedilmektedir.

“Önce boz üniformalı, kafaları ışıl ışıl taslı Alman subaylarının otomobilleri, bir süre postane önünde duraklayıp, Maraş yolunda, yoğun toz bulutları kaldırarak, kuzey yönünde geçmeye koyuldular” (Enç, 2007a:43).

3.3. İNSANLAR

3.3.1. Savaştan Önceki Şehrin İnsanları

Yirminci yüzyılın başında, Osmanlı Devleti’ne bağlı küçük bir sancak olan Antep’te, insanların birbirleriyle iyi ilişkiler içerisinde olduğu, toplumun genel anlamıyla tam bir uyum içerisinde yaşadığı görülür.

“Delisi, akıllısı, bilgilisi, kara cahili fakiri ve zengini omuz omuza yaşar aynı yerlerden alışveriş eder, selâmlaşır, yarenlik ederlerdi. Mahallenin deve dişi gibi önde gelenleri hatır kırmamaya, yoksulları horlamamaya uğraşır, yeryüzünde abasından başka varlığı olmayanlar da ululara saygıdan geri kalmazdı” (Enç, 2005:59).

Batı toplumundakine benzer şekilde kalın çizgilerle birbirinden ayrılan sınıflar, sınıflar arası çatışmalar görülmemektedir.

“Buna rağmen belirsiz ve önemsiz sınıf sınırları da yok değildi. Ortadan kişilerin hiçbirisi tıraş için koltuğa kurulmayı aklından geçirmez, bilmeden sınırı aşmaya kalkanları da kalfalardan birisi tutup kerevete çekerdi. Kesesi elvermeyenler Gündül’de cartlak kebabı dürümü yer, kendine güvenen de Güllü’de ayrınlı, baklavalı kebabla midesini doldururdu” (Enç, 2005:59).

Bu birkaç istisnai durum haricinde zengin-fakir ya da işçi-işveren ayrımına rastlanmaz. Halkın yaşadığı mahalleler Batı toplumundaki gibi birbirinden ayrılmamıştır. Zengin ya da fakir mahalleri yoktur. Varlıklı yoksul aynı mahallede birlikte huzur içinde yaşayıp, komşuluk ederler.

“O yıllarda kentin düzeni ve yaşamı her yönüyle eşitliğe dayanırdı bir açıdan. Varlıklı-yoksul mahallesi diye bir ayırım yoktu. Her mahallede birkaç yavru kapılı eşraf konağı bulunurdu. Bunların çevresinde de her boydan ve soydan esnaf, işçi, işsiz barınakları öbeklenirdi” (Enç, 2005:59).

Ancak zenginler arasında belirgin bir ayırım söz konusudur: “...kentin kökü toprakta soylu aileleri, Karun gibi de olsa tüccarı bir tür horlar, esnaf sınıfından sayardı” (Enç, 2005:251). Şehir halkı arasında esnaf ile eşraf ayrımı rahatlıkla göze çarpar.

Şehir insanının genel olarak çalışkan ama zevkine de düşkün, hayatın tadını çıkarmaya çalışan bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır.

“Çalışkan olmanın beraberinde, yiyip içmeye, oynayıp eğlenmeye de tutkun bir kenti bizimki... Her mevsimin ayrı ayrı tadını çıkarmak için, hiçbir fırsatı kaçırmazdık” (Enç, 2007a:231).

Şehir halkının yaşam felsefesini eğlenmek için yaşamak şeklinde özetleyen Enç, savaş öncesindeki şehir halkının günlük yaşayışını şöyle anlatır:

“Elbette ki, bu Epiküryen yaşam sabahtan akşama uyuklayarak sürdürülemez; çocuk, kadın, erkek, fakir, zengin arı gibi çalışırdı. Altı-yedi yaşını dolduran çocuklar hemen bir işe çırak verilir; ev kadınları günlük işleri dışında, fıstık kavlatıp, uçkur örek aile gelirini arttırmaya uğraşırdı. Erkekler sabah ezanıyla kalkıp, namazlarını kıldıktan sonra, düvenlerinin kepenklerini kaldırır; akşam ezanı okunurken de, besin ve ekmek çıkınlarıyla dönüş yolunu tutarlardı” (Enç, 2007a:231-232).

Şehir halkının günlük yaşayışı Osmanlı Türk şehirlerindeki uyumdur.

Ayrıca Antep halkının, ticaret yolları üzerinde kurulan şehirde refah içerisinde, birbirleriyle uyumlu bir şekilde yaşadıkları görülmektedir. Şehrin azınlıklarıyla da savaş öncesinde herhangi bir problem yaşanmadığı anlaşılmaktadır.

Bu dönemde devletin diğer şehirlerinde ve özellikle de İstanbul’da Tanzimatla başlayan Batı hayranlığının daha da ilerlediği görülür. Mitat Enç, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki bu yanılığını biraz da alaylı bir üslupla dile getirmektedir:

“Yalnız kazancımızla değil, başımıza giydiğimiz festen tutun da dil ve düşüncelerimize kadar her yönümüzle onlara kulluk etmeye alıştırmıştık. Görkemli dükkân levhalarında *Au Galerie de Pera*, *Karlman*, *Le Bone*, *Maxim* adları sırtırdı. Tramvay ve trenlerde ‘tükürmek yasaktır’ uyarılarının altında, Frenkçe karşılığı da yazılıydı. Aydınlarımız ‘mon cher’le söze başlar, Paris modasına göre giyinmeye özenirlerdi” (Enç, 2007a:227).

Yenilikleri erkeklerin daha çabuk benimseyip hemen uygulamaya geçmelerine karşın tutuculuğun ve gelenekçiliğin simgesi olarak gösterilen kadınların yenilikleri kolay kolay kabul etmedikleri ve alışkanlıklarından vazgeçmemekte direndikleri söylenmektedir. Mitat Enç böylece ilerici-gerici, eskici-yenici gibi tanımlamaları belli toplumsal bir sınıfa atfetmeksizin cinsî bir ayrım gibi göstermeyi tercih eder. Kadınlar genel olarak hep tutucu, erkeklerse yenilikçi olarak anlatılırlar:

“Dedem, il merkezindeki Meclis-i İdare toplantılarına gidip geldikçe, misafir olduğu Baron otelinde gördüğü yeni bir şeye tutulup, benzerini almaya kalkmaktan bir türlü vazgeçemedi. Bir seferinde de eve pirinç topuzları ışıltılı yanan bir karyolayla dönmüş; büyük bir hevesle bunu yatak odalarına kurdurmasına nenem önce ses çıkarmayıp, ancak ilk akşamdan sonra da, şiltesini yere serdirerek, ayrı yatmaktan kıl payı ödün vermemişti. Bununla da yetinmeyip, karyolanın bir yanını duvara dayatıp, uyurken düşersin bahanesiyle, açtıktaki yanına da çamaşır ipiyle sağlam bir ağ ördürmüştü. Gece karanlığında ayak yolu derdiyle bu ağı aşmaya kalkan dedem, birkaç kez nenemin üstüne kapaklanınca yılgınlık getirerek, yatağı söktürüp, tavan arasına taşıtmaya mecbur kaldı” (Enç, 2007a:21).

Aynı konuyla ilgili verilen bir başka örnekte de yine kadınların tutucu, gerici ve yeniliklere karşı olarak nitelendirildikleri görülmektedir. Kadınların gelenekleri

koruma ve sürdürme hususunda aynı dinden ve kültürden olmayan hemcinslerinden yardım aldıklarının belirtilmesi gelenekçiliğin şehirde kültürler ve dinler üstü bir boyutta kadınlara atfedildiğini göstermektedir.

“Nenemin uykularını kaçırın bir başka olay da, atlas kaplı koltuk ve kanepelerle bezenmiş misafir odası duvarlarının, günün birinde Mithat Paşa, Namık Kemal ve Şinasi gibi ünlülerin çerçevesi büyük fotoğraflarıyla bezenmesiydi. Ona göre sanem ve resim, putperestlikti. Ancak, dedemin tutkularına da açıkça karşı gelmek istemediğinden, çok geçmeden bu soruna da uygun bir çözüm bulmakta gecikmedi. Frenk akli var diye beğendiği, kapı komşumuz Garoç ustanın, ev işlerimize sık sık yardıma gelen karısı Nussuya bacıyla bir süre fısıldaştılar. Aradan bir ay geçmeden de Nussuya, koltuğunda açılan bohçadan, hastane işi yapan Ermeni kızların ürünü kalın atlas üzerine rengârenk ipek ipliklerle işlenmiş, “İnna fetehnâ leke”, “Bismillah”, “Tevekkeltü taâlAllah” levhaları birer birer açılmaya başlandı. Sonra dedemin evden irak olduğu bir gün, resimler acele duvarlardan indirilip, çerçevelerinden çıkarıldı ve yerlerini bu kutsal dileklere bıraktı. Bu salona yalnız mutasarrıf, hâkimler ve kent eşrafına sazlı, işretli şöenler çekildiği zaman giren dedem de, gerçekleşen İslâm kültürüne dönüşün uzun süre farkına varamadı ” (Enç, 2007a:21-22).

Mitat Enç, kadınlar ve erkekler arasında âdeti gizli bir rekabetin yaşandığı bu durumu üstü örtülü bir savaş gibi görmektedir. Aslında bu durum, dönemin Batı hayranı aydınlarının Tanzimat döneminden başlayarak verdikleri Batılılaşma savaşının ailelerin içine kadar girdiğinin de bir göstergesidir. Aileler toplumun en küçük birimleri olarak belirgin gelenekleri olan ve bu geleneklerinden kolay kolay ödün vermeyen topluluklardır. Aile içindeki geleneklerin yenici olarak tanımlanan erkeklerce yıkılmaya çalışılıp kadınlarca bu tutuma karşı çıkılması da artık bir çözümlenin başladığının göstergesidir.

“Kökleşmiş geleneklerle, frenkperestlik arasındaki sürüp giden bu çekişme, yaşamımızın her boyutunda etkiliydi. Babam evde kaldığı akşamlar, anneme de dinletmek istediği ‘Sefiller’, ‘Altın Gölü’ gibi yapıtları yüksek sesle okumaya girişince, sanırım tek kelimesi bile kulağından girmezdi annemin. O ancak, adağı olduğu zamanlar öpüp başına koyarak, satırlarını parmağıyla sürdüğü ‘Kur’an-ı Azimü’ş-şan’ı eline almaya yeminliydi ” (Enç, 2007a: 23).

Şehir genelindeki tüm erkeklerin yeniliklerden ve Batılılaşmaktan yana olmadıkları da görülmektedir. Şehirdeki pek çok kişi Birinci Dünya Savaşının kaybedilmesinin sebebinin Batı özentisi olduğu kanaatinindedir:

“Contürklerin Frenklere özenmesi Tanrı’yı gazaplandırmış, o da bize bir ibret dersi vermeye girişmişti” (Enç, 2007a:41).

Kadın ve erkekler arasındaki bir başka problem de eğitimin hangi okullarda alınması gerektiği ile ilgilidir:

“Nenem ve annem geleneksel âmin alayı ile müzellef kızının Kur’an okuluna başlamamızı isterken, dedemle babam mahallede yeni kurulan, omzu şallı Ermeni kızlarının yönettiği anaokuluna gitmemizde diretiyordu. Uzun tartışma ve çekişmelerden sonra, yazları Kur’an okuluna, diğer mevsimlerde de anaokuluna gitmemizde uzlaşma sağlanabildi” (Enç, 2007a:23-24).

Savaştan önceki şehirde erkekler hemen her konuda baskın ve söz sahibidir.

Sokaklar, çarşı-pazarlar, hanlar erkeklerle doludur. Kadınlar, sokağa hemen hiç

çıkılmazlar. Evlerinde sürdürdükleri hayata binde bir ara verip de dışarıya çıkmaları gerektiğinde ise erkeklerin bulunmadığı sakin sokakları tercih etmektedirler. Mitat Enç'in "kaç-göç" adını verdiği düzen üzere harem-selamlık uygulaması sokaklarda dahi sürdürülmektedir.

Aileler geniş ve kalabalık ailelerdir. Çekirdek aile denilen anne, baba ve çocuklardan oluşan aile tipi şehirde nadiren görülmektedir. Akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin sıkı olduğu anlaşılmaktadır. O dönemde küçük bir şehir olan Gaziantep'te şehirdeki hemen herkes birbirini tanımaktadır. Sosyal ilişkiler güçlü ve buna bağlı olarak da toplumun bireyler üzerindeki yaptırım gücü fazladır.

Şehir halkı istisnasız aynı durumlarda aynı tepkileri vermektedir. Bunun temelinde şehrin yerleşik kültürünün büyük bir payı vardır. Yüzyıllardır sürdürülen geleneklerin, nesilden nesile aktararak korunduğu ve devam ettirildiği görülmektedir. Mitat Enç, şehirdeki geleneksel yapının baskın oluşunun bazı önemli toplumsal problemlerin üstünün örtülmesine ya da görmezden gelinmesine sebep olduğu kanaatinde dir.

Şehir, bu anlatılan yönleriyle dağılmakta olan Osmanlı İmparatorluğu'nun da bir minyatürü gibidir. Basit bir kadın erkek çatışması olarak yansıtılan, Tanzimat'tan itibaren gittikçe artan bir hızla ülke geneline yayılan batılılaşma arzusu Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da devam edecek ve toplumun temel tartışma konularından birisi olan yenilikçi-gelenekçi, aydın-yobaz, ilerici-gerici gibi adlar altında günümüze kadar sürüp gelecektir.

3.3.2.Savaşın Şehrin İnsanları

Birinci Dünya Savaşını Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybetmesinin ardından yapılan Sevr Antlaşmasıyla düşman orduları Osmanlı topraklarını işgale başlarlar. Antep Sancağı'nı 1919'da önce İngilizler ardından da Fransızlar işgal ederler. Şehirlerini işgalden kurtarmak isteyen Antep liler olanca güçleriyle varları, yoklarıyla savaşır lar. Ancak savaşın sonuna doğru dışarıdan yardım alması engellenen Antep halkının durumu içler acısı bir hâl alır.

"Kuşatma sırasında yenip yutabilecekleri her şeyi tüketen insanlar, sonunda kedi, köpek ne bulabildilerse girtlağına yapışmak zorunda kalmış; onların elinden canını kurtarabilenlerse ya açlıktan ya da çöküntü altında telef olup gitmişlerdi" (Enç, 2007a:103).

Savaşlara karşı olan Mitat Enç, savaşın insanları ne hâle getirdiğinin hafızalara kazınmasını ister ve savaş sırasında günlerce aç kalan birinin yemeğe kavuştuğu anı şu çarpıcı cümlelerle anlatır:

“Oysa biteviye eliyle lokma işareti yapıp ağzına götürerek yemek işareti yapıyor, açığını belirtmeye uğraşıyordu. İçeriye koşuşup ekmek, pilâv ne bulduksa getirip çöktüğü kapı dibinde önüne yığıldık. Yiyeceklere e sürmeden gözlerini ayırmış hayran hayran bakıyor, iri iri yutkunuyor ve biteviye eliyle ‘daha daha’ işareti yapıyordu. Nihayet titreyen elleriyle bir lokma yufka ekmek kopardı. Pilav lengerinden iri bir lokma düdü ve ağzına tepti. Sanırım tükrük bezlerinin kaynağı kurumuştur. Çünkü lokmayı dermansız çiğniyor, bir türlü yutamıyordu. Eline bir tas su tutuşturduk. Onun yardımıyla üç, dört lokma yedikten sonra dayanıp kaldı. Açlıktan küçülen midesi daha fazlasını alamıyordu. Bir elinde bir lokma ekmek, ötekisiyle, yer açmak istermişçesine biteviye midesini ovalıyor, pilav lengerinden ayıramadığı, açık kahverengi gözlerinden solgun yanaklarına aralıksız yaşlar sızıp duruyordu. Onunla birlikte hepimiz ağlaşmaya koyulduk” (Enç, 2005:171-172).

Şehir insanı savaş sırasında kendine olan güvenini de yitirmiştir. Yüzyıllardır özgür yaşamaya alışan Antep halkı, esareti hazmedemez. “Evin yolunda rastlayabildiğimiz birkaç kişi sanki varlıklarının farkında olunmasından korkarcasına, başları öne eğik, sine sine geçip gittiler” (Enç, 2007a:103). Bu korku şehir halkını bezdirip mücadeleden alıkoymaz. Tam tersine halk tekrar özgürce yaşayacakları, kendilerine ait bir şehir için savaşır ve binlerce şehit verir.

3.3.3.Yeni Şehrin İnsanları

Savaştan sonra şehir yıkık dökük bir hâl alır, insanlar yaralarını sarmaya çalışırlar. Mitat Enç’in satırlarında, yıkık dökük bir şehirden yeni bir şehrin kuruluşunu seyretmek mümkündür. Savaşın ardından şehirdeki çarşılar açılır halk gündelik hayatına dönmeye başlar. İnkılaplarla birlikte halk yeni bir hayatla tanışır ve bu dönem bir uyum sürecini de beraberinde getirir.

İnsanların uyum sağlamakta zorlandıkları inkılaplardan biri de kılık-kıyafet inkılâbıdır. Bu dönemde: “İman ve inancın, sarığının kıvrımlarında yaşadığına inanlardan epey bir kesimi de, ‘giyersem eğer, avradım boş olsun’, diyerek, sokak kapısından dışarı adım atmaz olmuşlardı” (Enç, 2007a:197).

Erkeklerin kıyafetlerinde nispeten Tanzimat döneminden başlayarak bazı değişiklikler olmuş ve tahsilli erkeklerin yeni kıyafet ve hayat tarzlarına uymaları daha kolay olmuşsa da kadınların yeni giysilerine ve hayat tarzına uymada önemli sorunlar yaşadıkları görülür:

“Kılık, kıyafet devriminin, kadınlara ilişkin yansımaları ise, daha da ciddi boyutlardaydı. Çarşafı, peçeyi çok daha önce bir yana atarak, maşlah ve başörtüsü ile piyasaya çıkan İstanbul hanımları için bile devrim, baş döndürücü yenilikler getirmiş; tramvaylarda, perdeyle hanımlara ayrılmış iki ön sıranın sınırları kalktığı yetmezmiş gibi, vapurlarda hanımlara mahsus yan kamaralar da lağvolmuştu. Artık onlar da fotr

şapkalı beylerle, taşıtlarda itiş kakış oturabilecekleri yer derdine düşmek zorundaydı” (Enç, 2007a:199).

Osmanlı şehirlerinin hemen hepsinde olduğu gibi Antep Sancağı’nda da savaştan önce ticaret daha çok azınlıkların elindedir. Azınlıklar önemli zanaatlarla uğraşırken bunu özellikle Türklere öğretmemişler ve Türkleri bir yerde kendilerine bağlı kılmanın yolunu aramışlardır. Ticaretin önemli bir kısmında söz sahibi olduklarından zenginlikleri artmış ve bunu savaş döneminde yüzyıllardır komşuluk yaptıkları Türklerin aleyhinde düşmana destek vermek için yeri geldiğinde kullanmışlardır.

“Devrimin bir diğer önemli boyutu da ekonomik yönüydü. Cumhuriyette önce alış-veriş, esnafılık ve üretim öncelikle azınlıkların elinde olduğundan ve onlar da barıştan sonra ülkeyi terk edip gitmeyi yeğlediğinden, gayret dayıya kalmıştı. Sanırım biz Türkler de, ticareti ve bu yoldan para kazanabilmeyi ancak ondan sonra öğrenmek zorunu duyduk” (Enç, 2007a:200).

Önemli inkılaplardan bir tanesi de harf inkılâbıdır. Böylece eski harfler kullanımdan kaldırılıyor ve yeni harflerle okuyup yazma zorunlu kınılıyordu. Gençler yeni harfleri okullarda öğrenirler. Yaşlıların bir kısmı yeni harfleri öğrenmeye yanaşmazlar. Orta yaşlılar ise açılan okuma-yazma kurslarında yeni harfleri öğrenmeye çabalarlar. Mitat Enç, harf inkılâbının toplumda farklı bir sorunu da ortaya çıkardığı görüşündedir:

“Toplumun aydın geçinen küçük kesimini, geçmiş ve geleceğinden koparan en önemli olaysa, harf devrimiydi. Bu devrimle aydınların tümü, birdenbire elifi görünce mertek sanan kara cahillere dönüştü” (Enç, 2007a:200).

Yapılan bir diğer önemli değişiklik ise tatil günlerinin cumartesi, pazara alınmasıdır. Mitat Enç yeni tatil ve bayram günleriyle ilgili şunları söyler:

“Halkın, daha önceleri takvim ve tatillerle zaten başları dönmüştü. Zilkade, Zilhicce karşılıklarını öğrenmek; sabahın, öğlenin hangi saatlere denk geleceğini bellek yetmezmiş gibi, bir de hafta tatilini Perşembe-Cuma yerine, Frenklerde olduğu gibi cumartesi, pazara çevirmek gerekmişti. Nefes aldırmadan birbirini izleyen bu yeniliklere, zıvanadan çıkmadan uyabildikleri için, o kuşağı yürekten kutlamak gerekir” (Enç, 2007a:202).

Cumhuriyet döneminde şeriat ilkeleri yürürlükten kaldırılarak yerine laiklik ilkesi üzere din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır. Mitat Enç: “Dahası da, laiklik ilkesi gereği, şeriat yasalarını bir yana iterek, Batı yasaları benimsenmeye başlandığında, toplum düzeni tümünden alt üst oldu.” (Enç, 2007a:203) şeklinde toplumun durumunu anlatırken aslında yeniliklere alışmakta güçlük çeken insanların hâlini gözler önüne sermeye çalışmaktadır.

Eğitim sistemi de değiştirilerek yeni okullar kurulur, medrese sisteminden okul sistemine geçilir. Yeni okullarda farklı bir tarzda eğitim verilmektedir. Eski medrese sistemine alışan halkın bu yeni okul sistemini benimsemekte özellikle yeni

karma sisteme alışmakta zorlandıkları aşikârdır. Bu yeni ve daha önce görmedikleri karma okullara tepki gelmesi de kaçınılmazdı. İnkılâplar ve yeni hayat düzeni yavaş yavaş hazmedilmekteydi.

“...Doğduğum kentin okulları, ilkten başlayarak, liseye kadar muhtelit (karma) oluvermişti. Yönetici ve öğretmenler, bu karma öğretim işiyle önceleri hayli zorlandılar. Sınıfın bir yanını kızlara, diğer yanını da erkeklere ayırmakla yetinmeyip, teneffüshaneler, azat saatleri bile ayrı tutuldu. Bütün bu, ateşi baruttan uzak tutma önlemlerine rağmen, birbirini uzaktan da olsun görebilmek bile, köklü bir değişimdi aslında. Çünkü daha birkaç yıl öncesine kadar ünsa (hüsna, dişi) mekteplerinin on iki, on üçüne diren öğrencileri okula çarşaf, peçeyle gitmek zorundaydı. Hatta taassubu kabaran bir kesim veliler, ünsa okulu ile fazlaca ilgileniyor diye, bir müfettişin başından aşağı kova dolusu boya döküvermişlerdi ” (Enç, 2007a:205-206).

Mitat Enç, toplumun tüm bu yeniliklere karşı aslında beklenenden de az bir tepki gösteren Gaziantep halkının yeni inkılaplara çabucak uyum sağlamasının öneminin altını çizer:

“Kafesinin daracık dünyasında doğup büyüyen evcil kuşlar da, kapıyı açık bulunca kolay kolay kanat çırpıp, önlerinde açılan geniş ufuklara dalamazlar. Bu nedenle, çarşafı peçeyi atıp, ikinci sınıf vatandaşlıktan bir nefeste kurtuluveren yetişkin kuşağın, böylesi bir kültür şokunu hafif atlatarak, yeni yaşama bu kadarcık uyabilmeyi başarması bile, gerçekten hayranlık duyulması gereken bir esneklik ve yetenektir” (Enç, 2007a:207-208).

Tüm bu inkılapların ardından hızlı bir toplumsal dönüşüm görülür. Özellikle kadınlar hayata hemen her alanda dâhil olmaya başlarlar. Yaşanan bu ilk uyum yıllarının peşi sıra yepyeni bir şehir halkı ortaya çıkar.

“Toplum dokusunda oluşan gelişmelerse, hepsinden daha dikkat çekici ve önemlidir. Savaşın bitiminde, tek ortaokulu bile bulunmayan il merkezinde artık lise, yüksek okul, daha sonraları da, üniversite yapıları yükselmeye; sayısı her yıl artan okullarda kız-erkek aynı sırada öğrenim görmeye başlamıştı. Öğretmen kürsüsünden, yeni kuşağa bilgi ışığı dağıtanlar arasında hanımların sayısı hızla artmış; yeni iş hanlarının kapılarındaki tabelalarda kadın doktor, dişi ve avukat isimleri çoğalmaktaydı. Devlet daireleri, bankalarda kadın-erkek yan yana çalışıp; adliye koridorlarında cübbesini savurarak kalabalık içinde kendine yol açan kadın avukatlara, hâkim kürsüsünde adalet dağıtan kadınlara, kimse hayretle bakmıyordu” (Enç, 2007a:223).

Mitat Enç, bu yeni hayatı yeni kadın tipiyle özdeşleştirir. Kadınların daha tutucu ve gelenekçi olduğu görüşündeki Mitat Enç, şehrin kadınlarının yeni hayata uyum sağlamakta gösterdikleri başarıdan oldukça etkilenmiştir:

“Kadın-erkek eşitliği ve kılık devriminin ilk yıllarında, sıkılğan, kızarmış terli yüzlerini yere dikerek, şaşkın adımlarla yürümeye çalışan hanımlara ise artık rastlanmadığı gibi, her yaş ve kılıktan Havva kızları, güvenle kollarını sallayıp, selâm dağıtırken, aynı zamanda esnafla çekişip, pazarlığa girip, alış veriş yapmayı becerebiliyordu. Hele önceleri erkek kafası dışında bir şey görülmeven bahçe, gazino ve sinemalardaki aile birimlerini de, kimse yadırgamaz olmuştu” (Enç, 2007a:223).

Mitat Enç, hızlı değişimin halkın başını döndürdüğü ve modernleşmeyi yanlış anladığı kanaatindedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki yeni bir devlet kurmuş olmanın verdiği hevesle durmaksızın çalışan ve Batı toplumlarını her alanda yakalamak ve hatta geçmek için uğraşan insanların zaman ilerledikçe ideallerini

unutarak başka bir yönde ilerlemeleri Mitat Enç'i acı acı gülümsetir. Bu âdetta bir bozulma sürecidir ve toplumdaki bozulma ailelerin içine kadar sirayet etmektedir.

“Bu aileler arasında, başını alıp giden hızlı yarışma da hemen dikkat çekerek, günlük haber ve konuşmaların, gülünerek anlatılan öykülerine dönüşmekte gecikmemiştir. Komşulardan birisi yeni model bir Mercedes araba edinecek olsa, Murat'ı, Chevrolet'si olan evlerde artık huzur diye bir şey kalmıyor; ne yapıp edip, onlar da kapının önüne bir benzerini çekme seferberliğine kalkışıyordu. Bu yarışlarda, takıya-takı, kürke-kürkle yanıt vermek de yetersiz kalınca; çocukları pahalı özel okullarda okutmaktan tutun da, nişan, nikâh, hatta cenaze törenlerinde bile, herkes birbirinden geri kalmamak için, tüm enerji ve gelirini seferber etmekten çekinmez hâle gelmişti artık” (Enç, 2007a:225).

Yeni hayatı farklı şekilde yorumlayanların toplumun bozulmasında da etkin bir rol üstlendiği görüşündeki Mitat Enç, savaş öncesi toplumla modern hayata alışmaya çalışan ve farkında olmadan da olsa değişen ve yozlaşan yeni toplumu eleştirir:

“Yalnız o yıllarda çocuk ve yeniyetmeleri açık saçık yayınlardan koruyan yasalar olmadığından, Vakas Tarçın bey ya da Karagöz'le zenneler arasında açık saçık sevişme sahneleri düzenlemekte sakınca görmezdi. Seyircilerden bir kısmı kızarıp bozarak, bir kesimi de iri iri yutkularak seyrederdi bu gösterileri. Öte yandan bugün her köşe başı sinemasının panolarını dolduran çiftleşme ilânlarına ve film adlarına bakınca Vakas'ın aşırılıkları çocuk oyuncu gibi kalır” (Enç, 2005:272).

Toplumun böyle bir dönüşümde ayağının takılması onu hüznülendirir. Yazar, modern hayatın bu yozlaştırıcı tarafına saplanıp kalmadan doğduğu şehrin insanların yeni hayata uyum sağlamalarını ister.

Şehir halkının bu şekilde hızlı bir değişime uğramasını hazmedemeyenler olarak daha çok yaşlıları görürüz. Onlar savaş öncesi ile savaş sonrası hayat arasında bir köprü vazifesi görürlerken bir taraftan da yeni hayatı eleştirmektedirler. *Uzun Çarşının Uluları*, adlı eserde eski Antep evini yıktırmamak için uğraşan Asiye teyze yeni hayatı ve yeni insanları eskisiyle şöyle karşılaştırır:

“Hele şunlara bak şunlara. Kız, oğlan karma karışık güle yala giderler. Şu kızların eteğine bir bak. Nerdeyse ayıpları gözükecek. Saç, baş, kol, bacak açık. Önlerini artlarını sallıya sallıya utanmadan giderler. Sanki erkeklere, gel beni kaldır yere vur, derler. Töbe anam töbe. Bizi kızlığımızda on üçüne basmadan çarşafa sokarlar, yüzümüze de iki kat peçeyi takarlardı. Anamızın önüne düşmeden kapıdan adım atamazdık. Öyle çarşı pazarın ortasından kıcını sallayarak geçmek kimin haddine. Kötü avrat diye arkasına düşerlerdi alimallah. Bi kelle elimi yeldirmeden çıkarıp da çarşafın eteğini düzliyecek olmuştum sokakta. Anamın koluma bastığı çimdiğin moru günlerce gitmediydi. Orospu, sokakta dalını kolunu ortaya çıkarın mı? diye saatlerce başımın etini yedi durdu. Oysa yolda erkek serçelerden özge kimse yoktu. Mezarından bir kalksa da sokakta tayatora oyuncularını gibi seke seke giden şu cahalları bir görse” (Enç, 2005:297).

Asiye teyze bir taraftan yeni hayat tarzını ve insanları eleştirirken bir taraftan da eskiyi eleştirmeden edemez. Eski ve yeninin iyi taraflarının bir arada sürdürülmesi, kötü taraflarının bırakılması gerektiği görüşündedir.

Georg Simmel, modern büyük şehir insanların hayatı yalnızca maddesel değerlere dönüştürdüğü ve hayatı “Kaça?” sorusuna indirgediklerini belirtir

(Aydoğan, 2005:170). Yazar da benzeri bir anlayışla Bilâder Ağa'nın ağzından yeni hayatı, değişen koşulları, savaştan sonraki şehrin durumunu ve insanlarını şöyle anlatır:

“Tahılı Mangır etmeyen eski toprak ağaları, köylerini faizcilere ipotek ederek zorla geçinebiliyordu. Sonra savaş sırasında ona aldırış etmeyen yeni bir kuşak türeyivermişti. Bunların bazıları savaş sırasında silâh zoruyla varlıkları soyup yükünü tutan şimdi de particilik denen zorbalıkla Ermeni mallarını yok pahasına kapatanlardı. Bir kesimi de ‘tomofil’ denen o şeytanarabası alım satımı ve işletmesiyle tüyleniyordu. Garağcı, tamirci diye adları önceleri bilinmiyen zanaatlarla varlık toplayanları da vardı. Durmadan para kırıyor, çarşı ve kahvelerde kasılarak dolanıp başköşeyi kimseye bırakmak istemiyorlardı. Bunların eğlenceleri de başkaydı. Eskiler gibi edepli, erkânlı düğünler, davetler yapmıyorlardı. Hovardalığı saz, bar denen yerlerde önü, arkası açık kahbeleri oynatıp ayaklarına şampanya denen köpüklü içkiler patlatıp keyfediyorlardı. ‘Tiyatora’ sinama denen yerler de açılmıştı artık. Çeyreği verip içeri girince herkesin gözü önünde sarmaş dolaş nerdeyse çiftleşme utanmazlıklarından tut da adam öldürüp ev soymaya kadar ne var ne yoksa seyredilebiliyordu. Kentin avratları bile kudurmuştu. Sanki hepsi dört gözle çarşaf, peçe yasağını bekliyormuş gibi hemen yüz ve gözlerini açmış ortaya dökülüvermişlerdi. Gelip gazinolara erkekleriyle birlikte oturdukları, Kırkayak boyunda el yüz açık salınarak gezdikleri yetmiyormuşçasına sinamalar kapatıp, düğün dernek kuruyorlar, saz kızlarının karşısına geçip göbek yarışına bile kalkıyorlardı. En kötüsü fes de ortadan kalkmış, herkes başına bir gâvur serpuşu uydurmuş...” (Enç, 2005:55-56).

Yeni hayatla birlikte giyim kuşam da önem kazanmıştır. Bu dönemde şüphesiz ki maddi gücü yerinde olan kişiler kılık kıyafete daha rahat para harcayabilmekteydiler ve eski şehrin tutumlu insanlarından sonra yeni bir şehirli insan tipi ortaya çıkiyordu. Tüketime daha açık, gösterişe daha meraklı bu insan tipinin hem genel hareket özelliği ve para harcama şekli, hem de parasını nasıl ve nerede harcadığını göstermesi açısından Mitat Enç'in babasının kumaş mağazasının müşterilerinden hareketle tanıttığı üç farklı tip insan oldukça önemlidir.

“Giyim, kuşam ve süs eşyasına para yatırabilen üç tür insan vardı: Birincisi ve belki de kaynaklarının en körü memur aileleriydi. Mutasarrıf ya da defterdarın eli, yüzü açık eşi bin eda ve kasıntıyla içeri girer, saatlerce şunu indir bunu kaldır diye tezgâhtarları terletir, sonunda beğendiği krep, jarse ya da sadakorun doğru ölçülüp düzgün kesilmesine titizlenirdi. (...) Bunlardan para çıkabilmesi için ay başını beklemek gerekirdi. Çoğu parça bölük de olsa kovalamaya ihtiyaç göstermeden hesabı kapardı. (...) Bu gibilerin peşine Fotinli'yi takmak olmazdı. Çünkü böyle sıkıştırılıp kafası kızanlar hükümet kapısına iş düşünce insana kan kustururdu” (Enç, 2005:259-260).

Cumhuriyet döneminde memur ailelerinin maddi yönden sıkıntı çekmedikleri ve rahat bir hayat sürdükleri görölr. Memurların eşleri, şehirdeki diğer kadınlara göre yeni hayata daha çabuk uyum sağlarlar.

“İkinci tür müşteriler, kentin kalburüstü varlıklı âyânı ya da evlerinin horantasıydı. Çoğu köy, bahçe, bostan konak sahibi adı belli kişilerdi. Fakat varlıkları kasadaki paradan çok bahçe bostanın gelinine dayanırdı. Böylelerinin kesesi her zaman dolu olmazdı. Ürün mevsimlerinde bunlar iyi para ediyorsa keseleri şişerdi. (...) Ama sıra oğlan everip kız gelin etmeye veya giysileri yenilemeye gelince iş kesedeki paraya dayanırdı. Kesesi dolu olanlar bile alışverişin tutarını hemen Mısta efendinin önüne sayıp dökemezdi. Bir ucunu öder gerisini borç defterine yazdırıp Allah'ın inayetine ve Fotinli'nin çabasına bırakırdı” (Enç, 2005:260).

Şehrin varlıklı aileleri savaştan sonra da varlıklarını korurlar. Paralarını toprağa bağlar, nakit parayı ellerinde tutmazlar. Savaş sonrasında şehrin zenginlerinde, esnaf, eşraf ve memurlarda, nakit para bulunmamaktadır. Oysa sıcak para bambaşka ellerdedir:

“Peşin parayla alışverişe gelenlerse saz kızları ve genelev sermayeleriydi. Alışverişe çoğunlukla fayton içinde gelirlerdi. Arabanın durduğunu gören komşu esnaf, ip kırığı- incir çürüğü bahanelerle aç ciğerci kedileri gibi ayak altında dolaşmaya geçerdiler. Bunlar çoğunlukla hiç pazarlık etmez, memur karıları gibi şunu indir, bunu kaldır diye tezgâhtarları terletmezdi. Bir bakışta seçimi yapar, ya da akıllarına o anda esivereni sardırır, parasını tıkr tıkr sayar, kırıtp sırtarak çekilir giderlerdi” (Enç, 2005:260-261).

Tüm bu hızlı değişim karşısında şehir halkı yeni hayata uyum sağlamakta önemli sorunlar yaşar. Toplumsal dönüşüm hemen her alanda kendini hissettirmektedir. Mitat Enç, bu değişimi başarıyla yakalar ve eserlerinde okuyucuya aktarır. Adım adım şehir halkının nasıl bir değişim gösterdiğini gözler önüne serer.

3.3.4. Erkekler

3.3.4.1. Ağzıkara Mahir Bey

Varlıklı bir aileye mensup olduğu anlaşılan Mahir Bey, ailesinden miras kalan serveti kısa sürede eğlence hayatında tüketen bir karakter olarak anlatılmaktadır. Tanzimat döneminden başlayarak edebî eserlerde sıkça eleştirilen mirasyedi tipinin gerçek hayattaki bir örneğidir.

“Adam babadan kalan sayısı ve sınırı belirsiz varlığı içki, avrat, kumar ve kuşçulukta har vurup harman savurmuştu. Elde kalan üç beş parça toprakla yavru kapılı konak da giderini karşılayabilmekten uzaktı. Yaşam yolunu değiştirip ayağını yorganına göre uzatmak niyetinde ve gücünde olmadığından da kaç yıldır debdebe ve eğlenceyi başkasının keselerinden sürdürüp gidiyordu. Meyhaneci, kasap, kuyumcudan tutun da kapısından bir türlü kopamayan kâhyasına kadar herkese borçluymuştu. Alacaklılara karşı da iyice şerbetlenmişti” (Enç, 2005:264).

Çocukluğundan beri zenginlik ve refah içerisinde büyütülen kişilerin ileriki yaşlarında hiç bitmeyecekmiş gibi gördükleri aile servetlerini çarçur edip sonunda da alıştıkları zengin hayatı idame ettirebilmek için borç batağına saplandıkları oldukça sık görülen vakalardandır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde her hangi bir ideali olmadan sadece rahat yaşam hülyalarıyla hayatlarına yön vermeye çalışan pek çok kişiyle karşılaşmaktadır. Aynı durum devlet açısından da söz konusudur. Dağılmanın eşiğindeki imparatorluğun başındakiler de eski debdebeli günlerini devam ettirebilme gayretindedirler. Devletin başındakilerin bu tutumunun halka da sirayet ettiği görülür. Önceki dönemlerden daha da fazla olmak üzere halk arasında mirasyedilerin servetlerini nasıl batırdığına dair hikâyeler anlatılır. Romanlara,

hikâyelere bu tarz insanların hayatı konu olur. Servetlerini kaybedip borç batağında yüzen insanların durumu aslında imparatorluğunkinden pek de farklı değildir.

Ağzıkara Mahir Bey ise borçlarından kurtulmanın farklı bir yolunu bulmuştur: borcunu almaya gelenleri ya birkaç bahaneyle savuşturur ya da küfür eder.

“Bu yüzden de çoğu esnaf borcunun altını çizip ona daha fazla bir şey kaptırmamaya çalışırdı. Ama herkes onun kara ağzından çekinirdi. Yeni bir alışveriş için karşılarna dikilince ‘olmaz’ diyemezlerdi. Çünkü insanı bir kez diline dolayınca kurtuluş yoktu. Her yerde onu yerer, her türlü düzenbazlık ve dolandırıcılıkla suçlar, hatta avradının bir süre kendine oynashlık ettiğini anıştırmaktan bile kaçınmazdı” (Enç, 2005:264-265).

Onurlu bir insan gibi çalışıp kazandığıyla geçinmeyi aklına bile getirmeyen Mahir Bey’in borçlarının altı çizmekte maharet kazandığı görülür. Bunda da insanların zaaflarından ve toplumsal korkularından faydalanır. Dedikodunun ve yersiz iftiraların elinde oyuncak olan insanların haklarından bile vazgeçebilmeleri toplumsal açıdan önemli bir göstergedir. Herkesin birbirini tanıdığı henüz bir sancak hâlindeki şehirde paranın kişinin itibarından daha geri planda yer aldığı görülür.

3.3.4.2.Ahmet Amca

Mitat Enç’in dedesinin selamlığının müdavimlerindedir. “Lâstik top kadar yuvarlak, kıpır kıpır, yerinde hiç duramayan” (Enç, 2007a:25) Ahmet Amca, her akşam selamlık cemaatine yatsı namazını kıldırır (Enç, 2007a:30). Selamlığa ilk gelen daima odur.

Yazarın Ahmet Amca dediği şahsın genel itibariyle düzenden hoşlanan, her şeyin tertipli olmasını isteyen bir yapısı vardır.

“Ahmet amca, yerine oturmadan kapının karşısındaki masanın üzerinde dizili nargile düzenini denetlemeye; iyi temizlenmemiş sigara tablaları, tozu alınmamış köşeler konusunda Hacı ve Tısoğlan’a komutlar yağdırmaya girişirdi” (Enç, 2007a: 25).

Mitat Enç, bu görüşü destekler nitelikte şunları da söyler:

“Üvey ağası gibi avukatlık peşinde koşan Ahmet amca, tuttuğu işi bir an önce sona erdirmekten hoşlanan, eline eteğine çabuk mizaçlı birisiydi. Kavşakları kireçli cemaatinin epeycesini, ondan bir-iki rekât geride kalırdı” (Enç, 2007a :30).

Mesleğinin önemli özellikleri olan tuttuğunu koparan, hareketli, tertipten hoşlanan bir insan özelliği taşımaktadır.

Antep savaşından önceki dönemde şehirdeki avukatların sayısı beş, altı kadardır. Dava ve mahkeme sayısı da az olduğundan bu kişiler tüm şehirdeki davalara yetişebilmekteydiler. O dönemin başlıca avukatları şunlardır: Mazlum Efendi (Mazlum Enç), Ahmet Efendi (Ahmet Batur), Cafer Tayyar Bey ve Ömer

Şevki Bey (Çitçi ve Yener, 1999: 15). Anlaşılacağı üzere Mitat Enç'in Ahmet Amca dediği kişi aslında Ahmet Batur adlı zattır.

3.3.4.3.Ahraz

Mitat Enç'in dedesinin evindeki selamlık kısmı çalışanlarından birisidir. "Sarıya çalan iri gözleri" yüzünün en dikkat çeken tarafıdır. "Sarkık yanakları altında pos bıyıklarıyla" oldukça sevimli bir simadır (Enç, 2005:162). Kendisine sağır ve dilsiz olduğu için "Ahraz" denilmektedir. Ahraz'ın selamlıktaki başlıca görevleri nargilelerin ateşini ayırmak, Hac' Arap esnaflara ikram yapmayı onları horladığında misafir esnaflara kahve pişirip ikram etmektir (Enç, 2007a:32), ayrıca ahırlardaki hayvanlara bakmaktan da Ahraz sorumludur.

"Bütün çocuklar ve sanırım ahırdaki her tür hayvan için selâmlığın en ilginç ve çekici kişisi oydu. Seyisler gibi bir görevi vardı orada. Yılda bir aba, kuşak, bir çift yemeniyle birkaç mecidiye ücret karşılığında hayvanların yemini tutar, tumarını yapar, gübrelerini küreleyip altlarını temizlerdi" (Enç, 2005:161).

Ahraz'ın evin içinde en az sevdiği kişi Hacı Arap'tır. Konuşmadığı için anlatmak istediklerini çeşitli hareketlerle anlatan Ahraz: "Ondan söz etmek zorunda kalınca, biteviye kırıştırdığı çipil gözlerinin bakışlarını taklit eder, sonra da bir elini yere doğru silkip tükürürdü" (Enç, 2005:161). Ahraz'ın kişiliğinde yazar, ilk defa çocukluğunda kendi evlerinde yaşayan bir dilsizi tanıma fırsatı bulmuştur. Onun hareketlerini sürekli takip etmiştir. Ahraz'ın en yakın arkadaşı yine Ahraz gibi bir dilsiz olan Alnisakar'dır. Alnisakar ile Ahraz'ın şahsiyetlerinde insanların konuşmasalar da dost olabileceklerini ve farklı yöntemlerle iletişim kurabileceklerini görür. Bu iki dostun sohbetlerini Mitat Enç, şöyle anlatır:

"Yarenlik aşaması başlayınca her iki dilsizin de gözleri, tüm yüz kasları, el ve kolları aralıksız işliyen koca karı çeneleri gibi verimli bir iletişim aracına dönüşürdü. Ağzlarından tek söz çıkmadan peşi sıra dizilen el kol hareketleri, kaş çatma, göz ayırma, ya da sırtmalarla birbirine neler anlattıklarını anlamayı çok isterdik. Fakat her şey o kadar hızlı akıp giderdi ki, küçük aklımız bunları birbirine bağlayabilmeyi pek başaramazdı" (Enç, 2005:162-163).

Ahraz'ın hayvanlarla kurduğu iletişime hayrandır yazar. Âdeta evin ahırındaki tüm hayvanlar onu tanımakta ve sevmektedirler (Enç, 2005:168). Savaş öncesinde, eski şehrin insanları hayvanlarla iç içe bir yaşam sürmekte ve modern şehir insanları gibi hayvanlarla iletişim kurmaktan kaçmamaktadırlar.

3.3.4.4.Akça Kâhya

Şehrin zengin halkı savaş öncesi dönemde ellerindeki parayı daha çok bağ, bostan almakta kullanmışlardır. Ancak bu bahçelere kendileri başlarında durarak

bakamayacakları için bahçenin bulunduğu mevkideki en yakın köyden bu bahçelere bakıp senelik ürün hâsılatını yarı yarıya paylaşacak ortaklarla anlaşılmıştır. Mitat Enç'in dedesi de şehrin varlıklı toprak sahiplerindendir ve şehre yakın pek çok köyde toprakları vardır. Burç köyündeki topraklarına bakan ortağı ise Akça Kâhya'dır (Enç, 2007a:54). Osmanlı dönemindeki bu köylü şehirli ortaklığı oldukça adaletli bir sistemdir. Şehri toprak satın almak için parasını kullanmak zorunda kalmadan ve kira bedeli ödemediği topraklarını ekip biçmekte buna mukabil mal sahibi de o sene çıkan mahsulün az ya da çok olmasına itiraz etmeksizin yarısını kabul etmektedir. Bu sistem köylü ihanet etmediği, mal sahibi de verilene razı oldukça adaletli bir şekilde devam ettirilmiştir. Batı'daki gibi bir işçi, işveren çekişmesi ortaklar arasında hiçbir zaman yaşanmamıştır. Bu sistem günümüzde de kısmen sürdürülmektedir.

Mitat Enç, Antep Harbi sırasında şehir etrafına kazılan hendekleri görmek için suhracılar arasına karışarak cephe gerisine gider. Akça Kâhya'yla harp döneminde tekrar karşılaşmasını: "Burçlu ortağımız Akça Kâhya, Çınarlı'da nöbet tutuyormuş. Karavanacılar arasında beni fark edince, kaşlarını çatıp, 'senin ne işin var burada', diye çıkıştı." (Enç, 2007a:54) şeklinde anlatır. Akça Kâhya gibi civar köylerden de Antep Harbi'ne pek çok katılan olur. Savaş döneminde kimsenin birbirinin hâlini sormadığı bir dönemde bile ortağının torununu korumaya çalışması şehirli-köylü ortaklığının akrabalığa benzer sağlam temeller üzerine oturduğunu göstermesi açısından önemlidir.

3.3.4.5. Aktar Musa Efendi

Mitat Enç'in *Uzun Çarşının Uluları* adlı eserindeki ilk hikâyenin de adıdır. Aktar Musa Efendi, Uzun Çarşı esnafındandır. Yazar: "O hiçbir yanıla öteki çarşı esnafına benzemezdi" (Enç, 2005:9) diyerek farklı kişiliğini belirtir.

"Her kıvrımı üzerinde titizlikle durulmuş sarı, ince ahmediye sarığından ayaklarındaki lapçinli mestlerine kadar kılığının tümü titiz, temiz ve düzene düşkün bir çelebiyi andırırdı. Kaşları daima iki iri uzatma işareti gibi hayretle kalkmış, burnunun aşağısına doğru yerleştirdiği, teneke çerçeveli gözlüklerinin üstünden bakan kahverengi gözlerinde, masal dünyasını seyreden çocuksu bakışların duru hayranlığı ışıldardı. Soluk ince, uzun, sakalsız bir yüzü vardı. Kısa kırılmış bıyıklarının altında, dudakları daima, derin düşüncelere dalmışçasına büzüşük dururdu" (Enç, 2005:9).

Aktar Musa Efendi, diğer çarşı esnafıyla muhatap olmayan (Enç, 2005:10), boş vakitlerinde ve esnafın namaza gittiği saatlerde sürekli kitap okuyan (Enç, 2005:11), herkesin katılarak güldüğü konulara bile tepki vermekten, gülümsemekten kaçınan (Enç, 2005:10), hayatında kitap okumaktan ve ilaç yapmaktan sonra en çok

keyif aldığı sigarayı bile günde sadece bir kez içmeye katlanabilecek kadar prensipli (Enç, 2005:11), sürekli aynı ses tonuyla konuşan (Enç, 2005:10), müşterileri arasında zengin-fakir ayrımı yapmayan (Enç, 2005:11) bir kişidir. Yazar çocukluğunda onu tezgâhı başında havanda ilaç katarken gördüğü zamanlarda “Ortaçağ simyager”lerine benzetmiş (Enç, 2005:9) çarşı esnafının genel hareket tarzını benimsemeyişi ve farklı davranışları yazarın dikkatini çekmiştir.

Aktar Musa Efendi'nin bir tür filozof olduğu kanaatindeki yazar: “Yeryüzünde onun cevapsız bırakacağı soru yoktu. Her şeyi uzun uzun düşünmüş, kendine göre bir açıklama yolu bulmuştu” (Enç, 2005:12) der. Aktar Musa Efendi'nin onu en çok etkileyen sözü: “Efendim beşeri hayvanattan ayıran akıldır, akıl” (Enç, 2005:12) olmuştur. Aktar Musa Efendi tüm bu anlatılan özellikleriyle bilime meraklı, boş işlerle uğraşmaktansa düşünmeye, okumaya önem veren bir zattır. En önemli özelliklerinden birisi olan hakka riayet edişini yazar şöyle anlatır:

“Terazinin iyice dengelenmesini sabırla bekler, kimsenin kimseye hakkı geçmediğine inanınca paket kâğıdını ikiye katlayıp kenarlarını özenle kapatmaya girişirdi” (Enç, 2005:12).

Musa Efendi'nin aktar dükkânı, dönemindeki diğer aktar dükkânlarına oranla daha az kazanan bir iş yeridir. “Mal çeşidi ve stoklarıyla aktar olarak esnafın en alt basamağına bile sokulabilecek durumda değildi. Bütün geçimi buna dayansa, belki de açlıktan ölebilirdi” (Enç, 2005:14). Bu dönemdeki aktar dükkânları, Pineci Pazarı ve Arasa Çarşısı'nda bulunmakta olup Yemenici Pazarı ile Arasa Çarşısı arasındaki çarşıya “Attar Pazarı” denilmekte, aktar dükkânlarında züccaciye ve kırtasiye de satılmaktaydı (Çitçi ve Yener, 1999: 14).

Aktar Musa Efendi'nin asıl mesleği ve en severek yaptığı iş ise ilaç hazırlamaktır.

“Onun önem verdiği asıl müşterileri derdine deva aramaya gelenlerdi. Gelen, kulunçtan, ince ağrıdan yakınmaya ya da ona doğru uzanıp fısıltıyla karısının kısrılığı veya bel güçsüzlüğünden dertlenmeye koyulunca hemen görünüşü değişiverirdi. Gözlerindeki donukluk ışıltıya dönüşür, ağır ve ölçülü hareketleri canlanır gibi olurdu” (Enç, 2005:13).

Asıl mesleği aktarlık olan Musa Efendi'nin ilaç yapma işine daha sonra başladığı anlaşılmaktadır. İlaç yapımındaki mahareti sayesinde kısa zamanda ünü çevre illere yayılmıştır.

“Fakat dizdiği merhemler, yuvarladığı haplar ve şuruplarının ünü sancağın hayli ötelere kadar yayılmıştı. Besni, Malatya hatta Sivas'tan gelen kervan sürücülerini bile ona devasız dertler için siparişler verirler, devayı alıp giderlerdi” (Enç, 2007a:14).

Musa Efendinin ev ve iş hayatı arasında bir uçurum vardır. Kendisinin düzenli karakterine rağmen eşi oldukça düzensiz, temizlikten hazzetmeyen bir

hanımıdır. Senelerce eşini değiştirmeye, yola getirmeye uğraşan Musa Efendi sonunda pes ederek eşini değiştirmeye çalışmaktan vazgeçtiyse de evindeki düzensizlik kendisini huzursuz ettiğinden evde olabildiğince az bulunmaya gayret eder.

“Dükkânında elinden gelse, uçan sineğin konacağı yeri bile kendisi kararlaştırmak ister, başıboş toz habbeciklerine bile sözünü geçirmeye uğraşır. Hâlbuki bütün çarşı esnafından sonra gittiği evinde, düşkün bir akrabayı ziyarete gelmek zorunda kalan vezirler gibi bir kenara ilişiverir, hemen kalkıp gidecekmiş izlenimini verir” (Enç, 2005:15).

Aktar Musa Efendi evinde mutlu olmadığından kendisini işine biraz daha fazla verir. Mümkün olduğunca bir evi dahi olduğunu hatırlamamaya çalışır. Kendisini ait hissettiği tek mekân düzenini, temizliğini yine kendisinin sağladığı aktar dükkânıdır. Kendi kurduğu dünyasında sosyal ilişkiler kurmadan kitaplarıyla baş başa gündüzlerini oldukça mutlu geçirir. Geceleri ise evinde, eşinin huysuzluklarına, kendisinden olduğuna bile hayret ettiği içkici oğlunun bağırıp çağırımlarına tahammül etmekle oldukça uzun ve huzursuz geçmektedir.

Aktar Musa Efendi'nin oğlu Vehbi içkiye alışmış ve bir alkolik hâline gelmiştir. Ağzına içki bile koymayan babasını meyhaneye gönderip içki aldırarak oğlunun (Enç, 2005:18) kendisine yaptığı hakaretlere, saygısızlıklara, ettiği küfürlere sadece sabretmektedir. Çünkü Musa Efendi çocukların dövülerek terbiye edilemeyeceği görüşündedir. “Karanlık bastıktan hayli sonra içeri girdiği günlerde Musa Efendi hayret dolu bakışlarını ona dikip başını iki yana sallamakla yetinirdi” (Enç, 2005:17).

Alkol bağımlılığının sadece insanın kendisine değil, çevresindekilere, ailesindekilere de zarar veren bir hastalık olduğunun ve tedavi edilmesi gerektiğinin bilincinde olması gereken Aktar Musa Efendi ise oğlunu tedavi ettirmeye çalışmaz. Sadece her zamanki durağan hâliyle olayları dışarıdan seyredip oğlunun zulmünden kurtulmak için ona içki satın almakla yetinir. Aslında oğlunun bu hâle gelmesinde karısının düzensizliğini bahane ederek evine oldukça az uğrayan ve babalık sorumluluklarını yerine getirmeyen Aktar Musa Efendi'nin de payı vardır. Aktar Musa Efendi'nin hikâyesi, aslında kendi işleriyle fazlaca meşgul olup ailesini ihmal eden şehirli bir babanın dramıdır.

Oğlunun daha sonra sadece alkolik değil aynı zamanda da esrar bağımlısı olduğunu öğrenen Aktar Musa Efendi, yoksunluk sendromu yaşayan oğlunun kriz dönemlerini rahat geçirmesi, daha doğrusu bu dönemlerde kendisini rahatsız etmemesi için ona hazırladığı ağır kesici hapların içerisine biraz da afyon ekler.

Oğlunun geçirdiği nöbetler gittikçe şiddetlenmekte, Aktar Musa Efendi dükkânından kazandığı tüm parayı afyona yatırmaktadır.

“Musa Efendi boşalan kutuları doldurmakta zorluk çekiyor, ne yapacağını kestiremiyordu. Utanmasa ve alışık olsa esnaftan borç isteyecekti. Borç yiğidin kamçısı derler amma Musa Efendi bundan şeytan gibi çekinirdi” (Enç, 2005:21).

Borç batağına düşmekten korkan, o ana kadar oğlunun iyileşmesi için hiç çaba sarf etmemiş olsa da, oğlunun iyileşmesinden ümidini kesen Aktar Musa Efendi bir çıkış yolu aramaktadır. Dostu Müderris Abdullah Efendi’yle sohbetleri sırasında şunları söyler:

“Efendim hayatı beşer hayır ve şer kuvvetlerinin savaşından başka bir şey değil. Bir bakarsın şer kuvvetleri zinciri koparıp ortaya dökülmüş... Her yanı kasıp kavuruyor. Hayır kuvvetleri korkup sinmiş, deliğine çekilmiş benziyor. Ama efendim gazâ meydanı şerre bırakılmaz. Hayat cehennem olur. Yaşamının tadı tuz kalmaz. Hayır kuvvetleri toparlanıp cihada girişmeli... Şerri yok etmeli” (Enç, 2005:22).

Aslında Musa Efendi en baştan beri kararını vermiştir ancak yapacağı şeyin doğru olduğuna öncelikle kendisini inandırması gerekmektedir. Sonunda kendini ikna etmeyi başaracak doğru cümleleri kurar. Bir insanın öldürülmesi ancak savaşta, gaza meydanında mubahtır. Şer kuvvetlerine karşı savaşmak hayır kuvvetlerine düştüğüne göre, oğlu Vehbi şer kuvvetlerini, kendisi de hayır kuvvetlerini temsil ettiğine göre oğlunu öldürmeli ve bu savaşı kazanmalıdır. Kendisi katil değildir, aslında savaş meydanlarında şer kuvvetlerine karşı zafer kazanan cengâverlerden ne farkı vardır ki? Düşman oğlu da olsa düşmandır. Önemli olan savaşı kazanmak, hayrı galip kılmaktır. İnsan ne çok yalan söyler kendine. İnsan en çok kendini kandırır ve yine en kolay kendisini.

Oğlu o gece yine afyonlu haplardan istediğinde:

“Çaresiz Musa Efendi kalkıp giyindi. Feneri eline alıp dükkânın yolunu tuttu. Ölçüp tartmaya, havana koyup karmaya girişti. Afyon kutusuna el atıp etiketi okumak için fenerin yanına sokuldu. Bir göz atınca teneke çerçeveli gözlüğün arkasından gözleri ayrılıp kaşları iyice dikleşti Nasıl olup da eli aldanmış, yanlış kutu çekmişti” (Enç, 2005:23).

Bu andan itibaren Aktar Musa Efendi bilinçaltının kontrolüne girer, günlerdir kafasında belki de bilinçsizce kurdukları gün yüzüne çıkmaya başlar.

“Ağzı hafifçe ayrılmış, şakakları hafifçe nemlenmişti. Nihayet kutuyu yarı yarıya yerine soktu. Doğrusunu arayıp buldu. Havana cömert bir afyon dozu boşalttıktan sonra karmaya koyuldu. Amma hareketlerinde bir kararsızlık vardı. Eli de hafifçe titriyordu. Bir ara havanelini bırakıp doğruldu. Uzun uzun yarı yarıya yerine sokulmuş kutuya dalıp gitti. Gözleri küçülmüş, lambanın soluk ışığında uyurgezer olmuştu sanki. Sağ eli ürkek, yarı çıkık kutuya uzandı. Sonra dokunmadan yanına sarktı. Hafif hafif şakağını kaşdı. Nihayet kararını vermişçesine hızla uzanıp kutuyu yerinden çekti. Havanın yanına yerleştirdi. Titremesi artan elleriyle kapağı açmakta zorluk çekiyordu. Kaşığın burnuyla aldığı tozu havana boşalttı. Karıştırdı. Hapları yuvarlayıp kutuya yerleştirence, ibrikten su döküp elini iyice sabunladı. Herkes sabah namazı için caminin yolunun tutarken Musa Efendi hırsızlıktan geliyormuşçasına telâşlı, kepengi indirip, arka yollardan evin yolunu tuttu” (Enç, 2005:23).

Ellerini iyice yıkayarak sanki o hapları kendi hiç hazırlamamışçasına temiz ama eline tutuşturulmanın içindekini de bilerek telaşlı ama kararından da dönmeyerek evine gider. Eşine hapları verip dükkânına döner sessizce beklemeye başlar, oğlunun ölüm haberi geldiğinde şaşırılmış görünmez. Komşularının yardımıyla dükkânını kapatır.

“Yalnız yüzünü dikkatle izleyenler soluk benzinde alışık olmadıkları, hafif bir gülücüğe benzeyen bir ışıltı fark edebilirdi. Kim bilir belki de Musa Efendi kendini saldırgan şer kuvvetlerine karşı savaştan hayır ordusunun komutanı gibi hissediyordu” (Enç, 2005:24).

Aktar Musa Efendi, ne yazık ki hayatı boyunca bir savaşçı, mücahit olduğunu düşünerek yaşayamayacaktır, eninde sonunda başkalarına şifa dağıtmak için ilaç hazırlayan bir adamın oğlunu öldüren zehri aynı ellerle hazırlamış olmasının verdiği acıyla hayatını devam ettirmek zorunda kalacaktır.

Alkolizm, uyuşturucu benzeri bağımlılıklarla mücadelede Aktar Musa Efendi'nin o yıllarda seçtiği kesin tedavi yöntemi öldürmek olmuştur. Mitat Enç, o dönemde tedavisi olduğu dahi belki bilinmeyen bu tarz bağımlılıklarla mücadelede toplumun ve ailenin bağımlı bireye sırtını dönmemesi gerektiğinin altını çizer. Dışlanan birey gittikçe toplumdaki daha da uzaklaşmakta ve bir suçlu hâline gelmektedir. Çocukların büyüme dönemlerindeki ailenin ilgisizliği, yanlış arkadaşlar ve sorunların üstüne zamanında gitmeyerek üstünün anlık çözümlerle kapatılmaya çalışılması sonucunda bir baba kendi evlâdının katili olur.

Aktar Musa Efendi'nin oğlunun ölüm haberini getirenin Musa Efendi'nin komşusunun oğlu Ökkeş olduğu söylenmektedir (Enç, 2005:24). Aynı Ökkeş'in Mitat Enç'in çocukluk yıllarındaki mahalle arkadaşı, komşu çocuğu Ökkeş (Enç, 2007a:72) olması muhtemeldir. Böylece Aktar Musa Efendi'nin Mitat Ençlerin bir komşusu olduğu da anlaşılmış olur.

3.3.4.6. Ali Rıza Efendi

Ali Rıza Efendi, “durgun” ve “güleç yüzlü” birisidir ve Kadıkasteli'nin karşısındaki toptancı dükkânının sahibidir (Enç, 2005:129). Köylerden ortakların getirdiği sebze, meyve onun dükkânının önünde arabadan indirilip tartıldıktan sonra şehirli ortağın hesabına işlenir. Ali Rıza Efendi uzun köy yolundan gelenler arasından sevdiklerine dükkânının önünde meyan şerbeti ikram eder (Enç, 2005:128-129). Antep Harbi öncesindeki dönemde köylerden toplanan ürünler araya araçlar

konulmaksızın şehirdeki anlaşmalı toptancı dükkânlarına getirilir ve bu dükkânlar aracılığıyla şehirdeki manavlara ulaştırılırdı.

3.3.4.7. Alnisakar

Alnisakar, “Uzun Çarşı’daki fırınlardan birinde pişiricilik” (Enç, 2005:162) yapmaktadır. Sağır ve dilsizdir. En iyi arkadaşı yine kendisi gibi sağır ve dilsiz olan Ahraz’dır (Enç, 2005:162). Sağlam bir dostlukları vardır. Aslında insanın en yakın dostunun ve kendisini en iyi anlayabilecek kişinin yine kendisine en çok benzeyen olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Yazar, bu iki engelli dostun şahsında âdeten iyi dostların her ne şekilde olursa olsun iletişim kurulabilenler ve dostunu anlayabilenler olduğunu vurgulamak da ister.

3.3.4.8. Arzuhalci Hacı ya da Kara Memik

Hükümet kapısına işi düşüp Hükümet Konağı’nın dolambaçlı binasında yolunu bulmaya çalışırken bir oraya bir buraya koşturanların “kurtarıcısı Arzuhalci Hacı”dır (Enç, 2005:95).

“Ona gâvur Hacı diyenler de vardı. Boyunsuz, belsiz, uzun aralıklarla ustura gören kara sakalının üstündeki yanaklarıyla, terini elinin tersiyle sıyırmak için ikide birde arkaya ittiği kasketinin altındaki dazlak kafası al bayrak gibi yanan tıknaz bir kişiydi Hacı. Suratına göre oldukça ufak düşen ve biteviye fıldır fıldır çevresini tarayan kara gözlerinde garip, ilk bakışta insanı irkiltten bir ateş yanardı. Yaşına göre dinç ve çevikti ve bir türlü olduğu yerde birkaç dakikadan fazla duramazdı” (Enç, 2005:95-96).

Sabahları odacılardan bile önce Hükümet Konağı’na gelmekte ve bütün gün hükümet binasında kalmaktadır.

“Arzuhalci denmesine rağmen belli bir işi, bir görevi yoktu. Koltuğundan hiç eksilmeyen dolgun bir dosya zarfıyla ortaya çıkar, sanki herkesin görev başında olup olmadığını denetleyen bir daire başkanımışçasına kapı kapı dolaşır hatır sorar, sataşanlara karşılık yetiştirmeye uğraşır” (Enç, 2005:96).

Hükümet binasına her gün erkenden gelip binanın dolambaçlı yollarında kaybolanlara yollarını tarif etmeyi, davalar üzerine fikir yürütüp yorumlarda bulunmayı, memurların sabah çaylarını getirmeyi, öğle yemeği siparişlerini almayı, daireler arasında evrak taşıyıp, dilekçeleri evraka kaydettirmeyi kendisine görev edinmiştir (Enç, 2005:96-97). Aslında “Onun bütün bu karşılıksız koşturma ve didinmelerinin tek amacı yalan dolanla elinden kapılan baba mirasını kurtarmanın yolunu bulmaktır” (Enç, 2005:97).

Arzuhalci lakabını almadan önceden Kara Memik, Uzun Çarşı esnafı arasında hamallık yaparak geçimini sağlamaktadır (Enç, 2005:98). Tokgözlü kendi hâlinde, sevilen bir insandır.

“Hiçbir gün yaptığı iş, ya da taşıdığı yük için verileri horlayıp daha çoğunu koparmaya uğraşmadığından esnaf da, müşteriler de severdi onu. Sonra eline de atık, tetik meşe kütüğü gibi güçlü bir adamdı” (Enç, 2005:98-99).

Yazar, ilginç bir şekilde mevsimlere göre kişiliğinin değiştiğinden bahsetmektedir.

“Esasen hemen her güz üstüne böyle bir kesiklik gelir, işini görürken kafasının içinde bir şeyler evirip çeviriyor izlenimini bırakıyordu. Bu dönemlerde Yüzükçü Hanı'nın ahır katındaki, penceresi avluya bakan harap odasına erkenden kapanır, çarşı iyice kaynamaya başlamadan da pek ortaya çıkmazdı. Bu dönemin özelliğini öğrenen esnaf ‘Memik gene kış uykusuna yattı’ derdi” (Enç, 2005:99).

Kara Memik ile ilgili olarak burada çizilen tablo ağır bir kış depresyonu vakasını andırmaktadır. Kara Memik'in mevsimlere göre karakterindeki değişimlerin bu kadar bariz bir şekilde dışarıdan izlenebilmesi ruhsal problemleri olduğuna işaret etmektedir.

“Fakat nisan gelip Sarıgüllük ve öteki bahçeler bezenmeye başlayınca Memik kış uykusundan silkinirdi. İçine bir huzursuzluk, kaslarına yeni bir güç yürümeye başladır. Aylardır kendisine söylenenleri çoğu zaman duymazlıktan gelen adamın çenesinin bağı da çözülür, biteviye söylenir, önüne gelene sataşmaya koyulurdu. Günler uzayı sıcaklık yoğunlaştıkça konuşma ve sataşmaları daha da hızlanırdı. Bu dönemlerde sanki içindeki uyur hatiplik ve şairlik yetenekleri yularını koparıp şahlanırdı. Habire tekerlemeler, nükteler, şiir gibi kafiyeli sözler övütür dururdu. Üstüne de bir kabarıp böbürlenme gelir, sanki çarşı hamalı değil de kılık değiştirmiş hükümdar kasıntısıyla dolaşırdı” (Enç, 2005:100).

Memik âdeta iki farklı kişilik arasında gidip gelmektedir. Ancak elbette ki bu basit bir depresyonun değil ağır bir ruhsal bozukluğun emaresidir.

Kara Memik, bir önceki sonbaharda Hacı Ömer'in evine yük taşırken evin güzelliğinden çok etkilenir. Bir sonraki bahar “kış uykusu”ndan uyandığında Hacı Ömer'e işletmesi için verdiği “beş küp dolusu çil altınla, tırtıkları bile aşınmamış on küp mecdiye” den bahsetmeye başlar (Enç, 2005:98). Bir süre sonra Hacı Ömer'i çarşıda gördükçe yanına sokulup kazancın durumunu sormaya daha sonra da kazançtan pay istemeye başlar. Hacı Ömer, başlangıçta sesini çıkarmayıp gülümseyip geçmekle yetinir. Ancak sonunda Memik'in dengesiz davranışlarından yılıp Memik'i görünce yolunu değiştirmeye başlar (Enç, 2005:100).

“O kaçıkça Memik hikâyeyi telleyip pulluyor, önüne gelen herkesin yakasını avuçlayıp anlatıyordu. Biteviye ondan ‘Gâvur Hacı’ diye söz etmesi geriye tepmiş, esnaf nerdeyse Kara Memik'i unutup Gâvur Hacı diye çağırmaya başlamıştı” (Enç, 2005:100).

Kara Memik, Hacı Ömer'in adını Gâvur Hacı'ya çıkarmayıp da bu lakap kendine kalınca bundan çok fazla rahatsızlık duyar.

M. Oğuz Göğüş, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep* adlı kitabında Antep Harbi döneminde önemli yararlılıklar sağlayan, Şahin Bey'le birlikte köyleri dolaşıp destek toplayan Gâvur Hacı isimli bir kişiden bahsetmektedir. Bu lakabın kendisine verilme sebebi ise savaştan önceki dönemlerde Ermenilerin Antep

sancağı civarındaki köylerden ısrarlı bir şekilde arazi toplamaya çalıştıklarını fark edince Gâvur Hacı'nın Ermenilerin civar köylerde güçlenmesine engel olması şeklinde belirtilir (Göğüş, t.y.:101-102). Muhtemelen burada bahsedilen kişi Mitat Enç'in anlattığı kişi değildir. Muhtemelen "Gâvur Hacı" lakabı Antep ve civarında sık kullanılan bir lakap olduğu için hikâyede tercih edilmiştir.

Memik'in sonu gelmez dert yanmalarından bıkip Memik'i başından savmaya çalışan bir esnaf ona dava açması aklını verir. Memik önce günlerce dava açacağını söyleyip durur. Sonunda da dava dilekçesini yazdırıp vali muavininin yanına gider, bin bir ısrarla günlerce kapısında bekledikten sonra vali muavininin gönlünü edip dava dilekçesini imzalatmayı başarır (Enç, 2005:101). Kara Memik günler geçtikçe dava dilekçelerine yenilerini ekletip sonunda bir dava dosyasına bile sahip olur, dosyanın üzerine de adını yazdırır (Enç, 2005:101).

Güzelliğine hayran kaldığı bir evin sahibinden belki intikam almak belki onun zenginliğinden istifade etmek amacıyla en çok da kendi hayal dünyasında kurduğu hayalleri gerçek dünyaya taşımak gayretiyle davasının sonuçlanması için çaba harcar. Hayallerinin ve Hacı Ömer'e verdiği altınların gerçek olduğuna kendisini de inandırdıktan sonra bu gerçeği çevresindekilere de ispatlamak için bir davanın peşi sıra senelerce uğraşır. Kara Memik'in psikolojik tablosu oldukça ilginçtir. Küçük bir yalanla Memik'in tüm hayatı değişir, alt üst olur. Başlangıçta yalan olduğunu kendisi bilse de yalanı dava dosyalarına dönüştükçe yalanının gerçek olduğuna kendisi de inanmaya başlar. Hiç sahip olmadığı altınların uğruna hayatını heba eder. Mitat Enç'in hazırlamış olduğu *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*'nde bu duruma "gerçeksizlik düzeyi" denilmekte ve şöyle açıklanmaktadır:

"Kişinin ruhsal çevresinde (yaşam alanı) etkinlik, düşünce ve devinimlerin gerçekçi durumdan çok; gereksinme ve isteklerle belirlendiği bir bölge (imgeler, gerçekleri değiştirme, uydurmalar ve abartmalarla, peşin yargılar gerçeksizlik düzeyi görüngüleridir)" (www.tdk.gov.tr).

Aynı durumla ilgili olan başka bir ruhbilim kavramı "gerçeklerden kaçış" ise yine aynı sözlükte şu şekilde açıklanmaktadır: "Gerçeklerle yüz yüze gelme ve onlara olduğu gibi uyma yerine hastalık, düşleme, neden uydurma gibi davranışsal tepkilerle bunlara sırt çevirme" (www.tdk.gov.tr). Bu kavramlardan hareketle Kara Memik, belirgin bir "gerçeksizlik düzeyi"nde "gerçeklerden kaçış" eğilimindeki bir şahsiyet olarak tanımlanabilir.

Buradaki diğer bir önemli konu ise bir yalanın bir insanın ısrarlarına dayanamayan memurlarca gerçekmişçesine devlet kayıtlarına bile sokulabilmesidir

(Enç, 2005:102). Memurların Kara Memik'e inandıklarını değil sadece senelerdir hükümet binasında âdeta yanlarında çalışan bir iş arkadaşlarının hatırını kıramayarak bir yalanın gerçekmiş gibi gösterilmesine farkında olmadan nasıl yardımcı olabildikleri görülür. Bürokrasinin açık yanını burada Mitat Enç gözler önüne serer. Sistem sonuçta ne kadar belli kurallar dâhilinde yürütülüyor da olsa sonuçta insanların elindedir. İnsan faktörü yazılı kanunlara çeşitli insani duygularıyla yeri geldiğinde hükmedebilmektedirler.

Dava sonuçlanmaz, Hacı Ömer bu davadan dolayı suçlanmaz. Aslında Kara Memik'in etrafındaki herkes de bunun bir yalan olduğunun farkındadır ama kimse Kara Memik'in karşısına çıkıp bunun bir yalan olduğunu söylemeye de cesaret edemez.

Büyük Kar senesinde Arzuhalci Hacı hastalanır ve yataklara düşer. Kimse eksikliğin farkına varmaz. Kaldığı hanın sahibi odasının kapısını çalıp, Hacı'ya seslenir:

“İçerden ne bir ses ne de bir nefes çıkmayınca kapıyı kırıp içeri girmişler, donmaya ve hafif tertip kokuşmaya yüz tutmuş cesedini çuval yığınının altında katılıp kalmış bulmuşlardı” (Enç, 2005:102).

Odasının duvarları senelerdir özenle biriktirdiği dava dosyalarıyla doludur. Soğuk sebebiyle cenazesine ancak birkaç kişi katılabilir (Enç, 2005:103). Ölümüne ise iki kişi çok sevinir. Hacı Ömer böyle bir beladan kurtulduğu için ve senelerdir kaldığı hanın sahibi Hancı Durdu kış boyu yakacak bu kadar çok kâğıdı olduğu için. Sonunda Kara Memik'in gerçeklediği yalanlar bir sobada kış boyu yakılır.

Kara Memik, aslında kendi kurduğu ve gerçek olduğuna inandığı bir dünyada yaşadığı için o dünyayı gerçek kılmıştır. Şehir insanının hele de bir ailesi yoksa ve bir ideale tutunmaya ihtiyacı varsa tutunabileceği en yakın idealin hayalleri olduğu vurgulanmaktadır. Kara Memik'in, sonunda yapayalnız, senelerce gözü gibi baktığı dava dosyaları arasında ölmesi şehir insanının sonsuz yalnızlığını da anlatır. Günümüzde büyük şehirlerde benzeri yalnızlık öykülerine daha da sık rastlanmaktadır.

3.3.4.9. Aziz Dede

Aziz Dede, şemsiye tamirciliği yaparak ve ağızlık satarak geçinen yaşlı, aksakallı, güleç yüzlü bir kişidir. Gözlerinin içi güler, hayattan zevk almaya bilir, vakarlıdır (Enç, 2005:87). Remzi Çitçi ve Şakir Sabri Yener'in hazırlamış oldukları *Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları* adlı kitapta “Şemsiyeciler” başlığı altında

verilen bilgiye göre şehirde sadece “Kalender Baba” adlı bir zatın şemsiyecilik yaptığı söylenmektedir. Kalender Baba hakkında kitapta şu bilgiler verilmektedir:

“Burun delikleri hizası sigara dumanından sararmış pos bıyıklı, top aksakallı, kısa boylu, tıknaz vücutlu daima güler yüzlü olan Kalender Baba yaz kış şemsiye tamir ederdi. Ancak kendisinin oturabileceği ve onarılacak şemsiyelerin konulacağı kadar küçük dükkânı Karagöz Camii’nin güney sınırı olan Eski Saray ile Kara Nazar Hanı arasındaki yol üzerinde camiye bitişikti” (Çitçi ve Yener, 1999:49-50).

Mitat Enç’in Aziz Dede olarak hatırladığı kişi büyük ihtimalle, Remzi Çitçi ve Şakir Sabri Yener’in kitaplarında bahsettikleri Kalender Baba’dır.

3.3.4.10. Başöğretmen Mehmet Efendi

Mehmet Efendi, savaştan sonra kurulan ve Sarı Mektep adı verilen okulun başöğretmenidir. Hakkında çok fazla bilgi verilmez. Sadece iri yarı bir kişi olup, sinirli bir yaradılışa sahip olduğu ve öğrencilerin kendisinden çok korktukları, başında sürekli “iki kefenlik ak sarığıyla” (Enç, 2007a:131) gezdiği ve “etli iri elleriyle” öğrencilere, sinirlendiği zaman, okkalı birer tokat attığı söylenmektedir (Enç, 2007a:133).

3.3.4.11. Bektaşî Dedesi

Direkçi Pazarı’nda doğramacılık yapan bir kişidir (Enç, 2007a:197). Yirminci yüzyılın başında Direkçi Pazarı ya da Direk Pazarı denilen yerde “direkçiler” bulunmaktaydı. Direkçilere, “sırıkçılar” da denilmekteydi. Bu kişiler direk ve kerestelik tomruk satarak paralarını kazanmakta ve Direkçi Pazarı’nda toplu olarak bulunmaktaydılar (Çitçi ve Yener, 1999:25). Mitat Enç’in bahsettiği Bektaşî Dedesi de aynı mesleğin mensubudur.

Ramazan aylarında kale burcundaki iftar topunu doldurup, iftar saatinde patlatarak şehir halkına iftar vaktinin geldiğini haber verme görevi de kendisindedir (Enç, 2007a:197). Mitat Enç, Bektaşî Dedesinden şöyle bahseder:

“Başındaki dilimli kavuğun sarığı, işlemeli cepken ve gömleği, dizlerinin altında düğümlenen bol poturu ile, esnaftan çok Doğu’lu bir hükümdar izlenimini bırakırdı. Etli dudağını, siyah çember sakalına doğru sarkıtarak çalışırken, hiç de ekmek parası için didinen birini anımsatmazdı” (Enç, 2007a:197).

Kılık kıyafet inkılâbının çıkmasının ardından pek çok kişi yeni giyim tarzına uyum sağlayamaz. Mitat Enç, “Kıyafet yasası çıkınca dede, dükkânın kepenklerini indirip, ortadan kayboldu. Onu bir daha çarşıda göremedik” (Enç, 2007a:197) der. Bektaşî Dedesi, kendisini kıyafeti ile bir bütün olarak görmektedir. Dilimli kavuğu, işlemeli cepkeni ve gömleği bol poturu ile şehirde dolaşmaya alışık olan dedenin

kendisiyle bütünleştirdiği metadan vazgeçmeyip bunun yerine şehri terk etmesi, insan-eşya, insan-giyim arasındaki psikolojik bağlılığı göstermesi açısından da önemlidir.

3.3.4.12. Berber Hüseyin

Uzun Çarşı'nın önemli simalarından birisi olan Berber Hüseyin'in berber dükkânı Saraç Pazarı'nın köşesinde bulunmaktadır. Mitat Enç çocukluk yıllarından tanıdığı Berber Hüseyin'i şöyle anlatır:

“Tıknaz bir gövdesi, içkiden kızışmış burnu ve dolgun yanakları, donuk mavi gözleriyle güleçliği hiç eksilmeyen bir yüzü vardı. İçki ateşinden mi, yoksa dervişçe kişiliğinden mi bilinmez, ahmediye sarıklı fesini daima geriye iter ve mintanın birkaç düğmesi açık dururdu” (Enç, 2005:60).

Berber Hüseyin, keyfine düşkün biridir. Dükkânda sadece işleri uzaktan gözetlemekle yetinip geri kalan zamanını da hoşça geçirmeye çalışmaktadır.

“Hüseyin ustayı bizim kuşaktan elinde makas, ya da usturayla birinin ensesi gerisinde dikilir gören olmamıştı. Yıllar önce o bu tür güncel işleri kalfalarına bırakmıştı. Zaman ve gücünün büyük kesimini yatığı ile yüksek düzeydeki uzmanlık işlerine atamıştı. Kış bastırınca dükkândaki kerevetin kapı tarafındaki köşesi ona göre donatılırdı. Yaz başı sıcakları bastırınca da tahtgâhı, çarşı yönündeki kapının karşısındaki Saraç Pazarını ayıran boşluğa taşınırdı” (Enç, 2005:59-60).

İçkiye hayli düşkün olan Hüseyin Efendi, sabah erkenden çırağını “Şaraküstü yolundaki Ermeni meyhaneleri”ne gönderip içkisini aldırır. Akşama kadar kerevetinin üstünde yan gelip yatarak gizliden gizliye içkisinden yudumlar (Enç, 2005:60). Hemen hiç yemek yemez sadece içkisiyle birlikte badem şekeri atıştırarak gününü geçirir (Enç, 2005:60), günde birkaç kez de serinlemek için içtiği şerbetlerle akşamı eder (Enç, 2005:61). Çevre esnaf tarafından sevilen bir insandır. Misafirleri sıkça gelip kahvesini ya da şerbetini içip sohbet ederler (Enç, 2005:61).

Berber Hüseyin'in kötü bir alışkanlığı daha vardır:

“...önünden gelip geçen saraç çıraklarına sataşmaya koyulurdu: ‘Ulan o elindeki ne?... Kime iletirsin... Sohul hele şöyle yanı başıma.’ diye sarkıntılığa koyulurdu. Huyunu henüz bellememiş olanlar yaklaşıp kekeliyerek görevlerini anlatırken, o söylediklerine pek kulak vermeden hain gözlerle yüzlerini süzer dururdu. Çok hoşuna gidenlere cebinden birkaç badem şekeri, ikramlar, fırsat bulursa küt parmaklarıyla yanaklarından bir de makas alırdı” (Enç, 2005:61).

Sürekli olarak tekrarladığı ve çarşıda herkesin malumu olan bu davranışı yüzünden “Çarşıda adı oğlancıya çıkmıştı” (Enç, 2005:61) diyen yazar şunları da ekler: “Ama bu ilginin eflâtunî düzeyden öteye gidecek gücü olmadığı da belliydi. Bu sarkıntılığı da bademşekeri gibi sanki içkisine meze olarak kullanıyordu” (Enç, 2005:61). Mitat

Enç'in hazırlamış olduğu *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*'nde Oğlancılık²: “Cinsel ilginin erkek çocuk ya da gençler üzerinde toplanıp onlarla doyurulması” (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Berber Hüseyin'in bu durumunu çarşıda herkes bilmesine rağmen kimsenin tepki vermemesi ilginçtir. Bu sapkınlığı ileri seviyelere taşımaması sebebiyle çarşı esnafının bildikleri hâlde göz yumdukları düşünülebilir ancak küçük çocukların bu şekilde tacizi geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemli bir sorundur. Çocukların ileriki yıllarda psikolojik sorunlar yaşamalarına dahi sebebiyet verebilmektedir. Mitat Enç, böyle bir duruma halkın tepkisiz kaldığını söylemekle yetinir. Ancak tepkisiz kalmak, üstünü örtmek ya da görmezlikten gelmekle bu tür sorunların toplumda çözülemeyeceği açıktır. Toplumsal tepkisizlik ilerleyen dönemlerde kabullenışı de beraberinde getirecektir.

Berber Hüseyin'in bütün şehir için önemliyse ek bir meslek olarak yaptığı dişçilikten ileri gelmektedir.

“Ustanın bütün çarşı ve kent için olan önemliyse ancak yanına suratını eliyle bastırarak sokulan bir müşteri belirince ortaya çıkardı. Bu tür müşterileri önce uzandığı yerden bir iyi süzer, dertlerine bir bakışta teşhis koymaya çalışırdı. Gelen, beyni diş sancısıyla şişlenen birisi ise anı başındaki arkalıklı sandalyeye oturtur, yerinden doğrulup kırmızı yemenilerini ayağına geçirir ve komutunu verirdi: ‘Ağzını aç ulan... Eyle çarşı ağasının kapısı gibi aralama. Cami kapısı gibi arkasına daya... Aç, az daha aç... Ulan parayla mı açarsın ağzı? Bu delikten el girer mi içeri?’ İnlিয়েক sonuna kadar ayırttığı ağızdaki dişleri iki parmağı arasında ileri geri iterek birer birer yoklardı” (Enç, 2005:61-62).

Diş çekim anlarını Berber Hüseyin'in özel bir tören hâline getirdiği görülür.

Günümüzdeki anestezi ve sağlığa uygunluk koşullarından yoksun bir ortamda diş çekimi o zamanlar şöyle yapılır:

“Çekilecek olan köpek ya da azı dişine oluşuna göre araçlarını seçer gelir, sonra mintanının yenlerini kıvırmaya girişirdi. Hazırlığını izleyen kalfalardan en güçlü olan ikisi, ellerindeki işi bırakır hasta sandalyesinin gerisinde yerlerini alırdı. Usta hazırlığını tamamlayınca ‘Ya pir, ya Allah.’ her birisi müşterinin bir koluna yapışır ve sandalye arkılığına doğru bükürdü. Kapana yakalamış kurt gibi debelenmeye başlayan hastayı usta da çenesinin altından yakalar, kafasını geriye iter, alt çenesine bastırarak ‘Aç ulan aç.’ bombardımanına koyulurdu. Kolayca teslim olmayanları da ‘Ulan yanlış diş çektirir

² Oğlancılığın Latince karşılığı pedofilidir. Halk arasında “sübyancılık” olarak da bilinmektedir. “Pedofil hemen her zaman erkek olmak üzere yaşça ergenlik dönemindeki çocuklara karşı ilgi duyan kişidir. Bu yaş dönemi ergenlikten hemen önceki ve sonraki dönemleri de kapsar. Pedofiller cinsel doyuma çocuklarla ya da çok genç kişilerle cinsel ilişkiye girerek ulaşırlar. Bunların bedensel gelişimlerini tamamlamaları onları pedofillerin gözünde daha az çekici kılar. Pedofili heteroseksüel, eşcinsel ve biseksüel tipte olabilir. Bu alanda erişkinlerle erkek çocuklar arasındaki ilişkiler daha sıktır. Ayrıca yeğ tutulan yaş dilimleriyle ilgili değişiklikler olabilir. Bu da gerek cinsel ilişki biçimi, gerek sosyal yargı açısından birbirinden çok farklı durumları temsil edebilir. (...) Pedofiller üç büyük yaş grubu altında toplanır: Delikanlılık çağı, 30 yaş ve sonrası ve 50 yaş ve sonrası. Pedofillerin büyük bölümü görece gençtir, 40 yaşın altındadır. Toplumsal konum, entelektüel düzey ve ruhsal rahatsızlık derecesi bakımından pedofiller hakkında kesin veriler yoktur. Bazı çalışmalar pedofillerin genellikle ortalamanın üzerinde bir eğitim düzeyine sahip olduklarını, gençler ve çocuklarla ilişkili işler yaptıklarını ortaya koymaktadır. Evli ve çocuklu olanları varsa da, çoğu evli değildir. Bazılarının erişkinlerle ve yaşlılarıyla sosyal ilişkileri zayıftır.” Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*(1993), c.X, Ana Yayıncılık, s.59.

beni günaha sokar, üstelik sabah ezanına kadar da ulur durursun.’ diye tehdit ederdi” (Enç, 2005:62).

Tüm bu zahmetli süreç sonunda dişi çekmeyi başaran Berber Hüseyin zafer kazanmış bir komutan edasına bürünüp kerpetenin arasındaki dişi sahibine verir ve köşesine çekilip tekrar içkisini yudumlamaya koyulur (Enç, 2005:62-63). Çektiği dişlere karşılık parası olmayanlardan para istemeyen Berber Hüseyin, kendisine verilen ücrete razı olur. İki farklı mesleği olan Berber Hüseyin’in:

“Önemsediği tek şey, bu kazancı dükkânın tıraş gelirine katmamaktı. Belki de can yakarak kazanılan paraları hayırlı bir gelir saymazdı. Bununla yalnız rakı ve badem şekeri aldırırdı” (Enç, 2005:63).

Hüseyin Efendi’nin içkiye verdiği paranın insanlara acı çektirerek kazandığı para olması ironiktir. Berber Hüseyin, büyük ihtimalle diş çekiminden kazandığı paranın haram olduğunu düşünmektedir. Haramdan kazanılan paranın yine haram bir yolda kullanılabileceğine dair bir saplantısı olduğu anlaşılmaktadır, aslında farkında bile olmaksızın bu saplantısı sebebiyle kendisini içki içerek cezalandırmaktadır.

Berber Hüseyin’in kapısına, diş çektireceklerin yanı sıra:

“Başı ağrıyanlar, göğsü hırlayanlar, devrilip düşecek gibi olanlar da ona gelirdi. Hatta yeni doğanların pis kanını akıtmak için de ona gelenler olurdu. (...) Bebeklerin çizilirken çıkardığı iç parçalayıcı çığlıklar karşısında sanki çok önemli ve yararlı bir iş yapıyormuşçasına ablak yüzünü yumuşak bir gülücük kapsardı” (Enç, 2005:63).

Berber Hüseyin ayrıca sünnetçilik ve kırık-çıkıkçılık da yapmaktadır (Enç, 2005:64-65). Mitat Enç, “Her şeye rağmen ustanın önemli bir kamu hizmeti yaptığı da kuşku götürmezdi” (Enç, 2005:65) der.

Cumhuriyetin ilanından sonra şehrin büyümeye ve gelişmeye başlamasıyla birlikte eski dükkânlar, çarşılar kapatılır. Eski yerlerinde kalsalar bile herkes yeni açılan mağazalara, dişçi ve doktor muayenahanelerine, hastanelere, berber dükkânlarına gitmeye başlar. Eski, tarihte kendisine ayrılan naçizane birkaç sayfayla yerini alır. Yeni şehir, eskisini yutar. Bu arada pek çok insan da eski şehirle birlikte ebedî istirahat mekânlarına çekilirler. Mitat Enç, Berber Hüseyin’e mezarından kalkıp bugün yaşama şansı verilse: “...kanlı gözleriyle kısa bir bakıştan sonra toprağı hemen yeniden sırtına çeker ‘Her şey vaktinde gerek oğlum’ diye homurdanarak derin uykusuna yeniden dalardı” (Enç, 2005:67) diyor. Şehre mal olmuş bir insan daha, eski şehirle birlikte böylece göçüp gider. Mitat Enç, büyüyen, modernleşen şehirle birlikte şehrin sadece kendisinin değil, o şehri şehir yapan insanların da değiştiğini anlatmaya çalışır. Bir şehirde yaşayan insanların değişmesi, farklılaşması o şehrin de değişmesine sebep olur.

3.3.4.13. Bilâder Ağa

Senelerdir onu tanıyan herkes Bilâder dediği için o da diğerleri gibi asıl adını unutmuştur (Enç, 2005:40). Mitat Enç, Bilâder Ağa'yı şöyle tarif eder:

“İnsan türüyle akrabalık bağı kuran böyle bir alâkaya da ihtiyacı vardı. Çünkü onu yaratırken Tanrı'nın ya güçlü bir mizah duygusunun etkisi altında ya da aşırı bir tutumluluk çabası içinde olduğuna insanın inanacağı gelirdi. Sanki yaratan, yaratıcılığında artakalan döküntüler ziyan olmasın diye şöyle elinin kenarıyla onları gelişigüzel bir araya iliştirivermişti” (Enç, 2005:40).

Mitat Enç, Bilâder Ağa'nın dış görünüşünü hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Gövdesi on yaşındaki, iyi beslenmemiş bir çocuğunkinden de çelimsizdi. Suyunu iyi alamamış kavruk bir kelekten farksız yüzünün üst yanındaki kara boncuk gözleri, şişkin ve kirpiksiz gözkapakları arasından çevresini değil de biri birini görmeye uğraşıyormuşçasına burnuna doğru bakışırdı. Ama bu çabaları boşunaydı. İki gözü ayıran ve nerdeyse alt dudağına kadar uzanan kızıl, uçlu, iri burnu, ufacak bir hortum gibi ikisinin arasına dikilmişti. Tanrı kuluna, ya da soyuna bozulunca doğanın sırtına bir kanbur kondurmuştu. Bilâdere de herhalde iyice içerlemiş olmalı ki, bir tanesiyle yetinmemiş, sırtındakinden başka bir tane de göğsüne oturtmuştu. Çarşı içinde duraklayıp, daha kısa olan sağ bacağını dengeye almak için koltuk değneğine dayanınca göğüs kanburu daha da dışarı fırlar, hâline, Osterliç zaferinden sonra ordusunu denetliyen Napolyon karikatürü azameti verirdi” (Enç, 2005:40-41).

Toplumda görünüş itibariyle farklı olan kişiler hemen dikkati çeker ve insanlar genellikle böyle kimselerle dalga geçme ya da onları aşağılama yolunu seçerler. Bilâder Ağa da farklı dış görünüşüyle çarşı içerisinde hemen fark edilen bir kişi olarak anlatılmaktadır. Böyle farklı vücut yapısına sahip kişilerin farklı davranışlar sergilediği görülür. Bazıları çevredeki insanların bakışlarından ve davranışlarından rahatsızlık duyup kendilerini toplumdan soyutlamayı seçerken bazıları da farklı yönlerini ön plana çıkararak eksikliklerini örtmeye toplum içerisinde kendilerine bir yer edinmeye ve kendilerini sevdirmeye çalışır, bunun için de sonsuz bir çaba harcarlar.

Vücut yapısı itibariyle diğer insanlardan farklı olan Bilâder Ağa'nın giyim kuşamına dikkat eden ve kıyafetine özen gösteren bir şahıs olduğu görülür:

“Bilâderin yapısındaki bu sınırsız çarpıklığa karşın giyim ve bakımı olağanüstüydü. Minicik fesinin çevresine doladığı ahmediye sarık her zaman temizdi ve sağ yandan bir dal fesleğen hiç eksik olmazdı. Kavruk, küçük yüzü hep traşlı, kısa, kırçıl bıyıkları bakımlıydı. Sırtındaki sakosu, pazen gömleği, kıl şalvarında tek bir yama, sökkük ya da leke görülmezdi. Bir bakışta ya zengin bir kapının çalgın çocuğu, ya da hükümdar soytarısı kanısını aşıları” (Enç, 2005:41).

Bilâder Ağa, geçimini eski fesleri alıp tamir ettirip satarak kazanır, eski feslerin temizlenmesinde eşi de kendisine yardımcı olur (Enç, 2005:41). Bilâder Ağa'nın eşi bu toplanan eski fesleri iyice yıkayıp kurutur, “Sonra Bilâder, yanır, yirik yanlarını boylu boyuna parmak eninde keser, kalıplar, yeni püskül uydurmuş” (Enç, 2005:41). Fes kalıpcıları fesleri şöyle kalıplarlar:

“Tezgâhları üzerindeki sabit maltızlarda ısınan kalıplarda fesleri nemlendirdikten sonra kalıplarları... Fes kalıpları iç içe giren, silindir biçiminde, fakat altı daha geniş, tunçtan

dökülmüş, tornalanmış araçlardı. Alttaki kısım üzerine fes, onun üzerine, üste konan kısım geçirilerek basınç yapılır. Bir süre basınçta bırakılarak kalıplama işi tamamlanırdı” (Çitçi ve Yener, 1999:30).

Bilâder Ağa yalnızca sabahları Kadıkastel’i civarındaki Köylü Pazarı’nda satış yapar, kalabalık arasında kalın ve tok bir sesle bağırarak yolunu açtırdı. “Yerin dibinden fişkırıyormuş sanılan bu kalın ses bilen bilmiyen herkesi irkiltir, açılıp ona yol verirlerdi” (Enç, 2005:42). Böylece Bilâder Ağa küçük bedenini yüksek ses vasıtasıyla normal insanlar boyutuna getirmeye çalışırdı.

Bilâder Ağa, fes satacağı uygun müşteriye bulduğunda onu bir yana çekip törensel bir havayla fesleri müşterinin başında dener. Böyle törensel bir atmosfer yaratmaktaki amaç hem müşteriye kendisinin işinin ehli olduğunu göstermek hem de müşteriye en uygun fesin Bilâder’ce seçileceğine ikna etmektir.

“Yeni bulduğu insan fosilini, kasıntıyla inceliyen ünlü bir bilgin kuruntusuyla alıcıyı gözden geçirişi, nereye baktığı kestirilemiyen gözlerinden değil, kavruk yüzündeki kıpırtılardan fark edilirdi. İncelediği kafanın yapısı hakkında bir sonuca varınca torbasını n ağzındaki düğümü çözer, bileğine kadar içine daldırıp araştırır, sonra çekip çıkardığı fesi önündeki kelleye yerleştirirdi. Fesin kulağa kadar inmesinin, ya da tepede emanette kalmasının onca pek önemi yoktu” (Enç, 2005:42).

Bilâder Ağa sabah kısmında birkaç fes sattıysa bununla yetinir asla öğle vaktini geçirmez (Enç, 2005:43). Alışkanlıklarına oldukça bağlıdır. Bilâder Ağa’nın öğle rutini Kadı Çeşmesi’nden su içmek ardından da Kavaflar Çarşısı’ndaki esnaf ahbablarının dükkânlarına uğramaktır.

Bilâder Ağa’nın çarşı esnafı tarafından sevilen bir kişi olduğu görülür. Herkes biraz olsun eğlenebilmek için Bilâder’in kendi dükkânına konuk olmasını ister:

“Bilâder ardı arkası kesilmeyen bu satışmaların hiçbirinin altında kalmaz, her birine uygun karşılığı bulurdu. Fakat ona en çok dokunan Ayuş bacının mercimekliyi fes yağıyla pişirdiğiydi. O zaman başını geriye atıp sarığını hafifçe arkaya iter, göğüs kamburunu şişirir, kirpiksiz göz kapaklarını yarı yarıya kapardı: ‘Gidin ulan dibi delikler... Bilâderin her yıl Salman ağanın çiçek yağını yer.’ diye böbürlenirdi” (Enç, 2005:44).

Kara Salman’dan gelen bu yağ aslında Bilâder Ağa’nın bileğinin hakkıyla kazandığı bir gazilik madalyasıdır. Düğünlerde, içkili meclislerde biraz olsun gülüp eğlenmek isteyen şehrin varlıklıları Bilâder Ağa’yı da meclislerine çağırırmaktadırlar. Karadağ Beyi’nin oğlu Kara Salman’ın düğününe Bilâder Ağa da davet edilmiştir. Düğünde:

“Misafirler yalnız yiyip içmek ve lüver boşaltmakta değil asıl Bilâder’e satışmakta birbiriyle yarışıyor. Onu gelinlik kız gibi sekiden sekiye kaçırıyolar, bir tarafın oyunu bitmeden öteninki başlıyordu. Birisi meze diye ağzına, içi barut gibi biberle dolu bir domates sokuşturuyor, bir başkası tabancayı şakağına dayayıp tas dolusu boğmayı bir nefeste dikmeye zorluyordu. Bilâder şakaların en kaba ve hoyratı karşısında bile gözünü kırıp yılgınlık getirmiyor, güler yüzle ‘Etme şeyhim... ellerinden öperim.’ demekle yetiniyordu” (Enç, 2005:46).

Bilâder Ağa'nın bu hoş görülme tavırları Kara Salman'ın daha da ileri gitmeye cesaret etmesine sebep olur. Bahçedeki tuvalete giren Bilâder'in kapısına iri bir köpek bağlatır. Bilâder'in korkusundan tuvalette dengesini sağlayamayıp oradaki pisliğe bulanması davetlileri daha da eğlendirir. Kimse Bilâder'in yalvarıp yakarmalarına aldırmaz etmez.

“Tutsak fareyle tok kedilerin oynaması gibi uzun uzun ona, akla gelecek her eziyeti yaptıktan sonra keskin dışkı kokusundan yarı baygın çekip dışarı aldılar. Üstü, başı toz, çamur içinde, kıl şalvarının paçasından kirli sular sızarken de sırtmaya uğraşıyordu: ‘Ulan ağa pohu amma da keskin kokarmış.’ diye onları eğlendirmeye çabalıyordu” (Enç, 2005:47).

Bilâder'in içler acısı hâline acımayan Kara Salman ertesi sabah gelin getirme hazırlıkları sırasında Bilâder'i zorla giydirip süsleyip gelin alayının başına köyün en vahşi atının üstüne bindirir. Ağa hiç acımaksızın:

“... iri eliyle sağrısına bir şaplak indirince dört ayağı üstünde bir kasılıp tok ve dolgun bir kişnemeyle etrafı inlettikten sonra şaha kalkmıştı. Yükselen toz bulutu içinde Bilâder bir anda, efsane tanrıları gibi uçup göğe çekilivermişti sanki...Çok geçmeden aygırı köyün arkasındaki fundalıklarda otlarken buldular. Bilâder de Koçlu'ya giden tozlu patikanın kenarında baygın yatıyordu. Sağ ayağı baldır kemiğinden kırılmıştı. Ama elinde, yüzünde çizikten başka bir şey yoktu” (Enç, 2005:49).

Bu durumu gören Kara Salman, Bilâder'e evinde baktırır, tedavi edilmesini sağlar ancak o günden sonra sağ bacağı öbüründen biraz kısa kalır (Enç, 2005:49). Sakatlanmasına karşılık da bir gazilik madalyası gibi, bir özür mahiyetinde, her sene evine bir tenke yağ gönderir.

Bilâder Ağa bu tür meclislerde aranan bir isimdir.

“O meclise girer girmez içkinin donuklaştırdığı kafalar kıvılcımlanmaya, asık suratlar sırtmaya başladılar. Ona eziyet etmek, akla gelmeyecek oyunlar kurmak için herkes birbiriyle yarışa kalkardı” (Enç, 2005:49).

Bilâder Ağa'ya davetlilerin bu kadar kolay eziyet edebilmesinin asıl sebebi de yine Bilâder'in izin vermesidir. Kendisiyle bir oyuncak gibi oynanmasına, dalga geçilmesine, alay edilmesine hiçbir şey söylemediği için insanlar üzerine daha da çok gelmektedirler. Aslında Bilâder'in sakatlığını örtmeye çalışma ve toplum içerisinde sevilen bir kişi olma çabaları kendisini bu hâle getirmiştir. Bu tür davranışlar “aşağılık duygusu”nun ve sevgi yetersizliğinin göstergesidir. Mitat Enç'in hazırladığı *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*'nde “aşağılık duygusu” şu şekilde tarif edilmektedir: “Kişinin gerçeklere uyan ya da uymayan nedenlerle, benliğini yetersiz ve küçük görmesi” (www.tdk.gov.tr). Sonuçta horlansa da alay da edilse aranan bir kişi olmanın sevincini yaşar gibidir. Yazar Bilâder'in bu tutumunu yadsımaz: “Bu hoyratlıklar için onları kınamak da doğru değildi. Tanrı'nın onu böyle bir görev için yarattığı ortadaydı” (Enç, 2005:49-50).

Bilâder Ağa, mecliste herkesin dikkatinin sürekli kendisinin üzerinde olmasını istemektedir. Dikkati üzerine çekebilmek için “oğlancılık oyunu” bile oynamaktan çekinmez.

“Esasen çevresindekiler onu biraz unutup ihmal etmeye kalksalar Bilâder duramaz, kaşınır, sataşılmaya çanak tutardı. Bu iş için çokluk meclisteki setre pantolonlu, sakalı tıraşlı memur takımından birini seçerdi. (...) Sataşılan onu tanıyorsa hemen dilinden anlar kırılarak karşı saldırıya geçer, Bilâder’in orasını burasını gıdıklayıp gülüşmeye yardım ederdi. Fakat bazen yanlış kişi seçip baltayı taşa vurduğu da olurdu. Davet sahibi sataşılanın yüzünün al al olup kaşlarının çatıldığını fark edince hemen Bilâder’in ipini çeker, etsiz kışına bir şaplak indirip eziyete koyulur ve ortalığı yatıştırırdı” (Enç, 2005:50).

Kendisine eziyet edilmesinden zevk alan Bilâder’in bir mazoşist gibi davrandığı görülür. Mitat Enç’in hazırlamış olduğu *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*’nde mazoşizm karşılığı olarak “üzgülenmecilik”³ terimi verilmekte ve şöyle tanımlanmaktadır: “Genel olarak kötölemek, üzgülemek ve hor görülmekten haz duymak” ve “Kişinin yıkıcı ya da yok edici eğilimlerini kendi benliğine yöneltmesi” (www.tdk.gov.tr).

Bilâder Ağa bu duruma kendince bir açıklama da bulmuştur:

“Sonra bu işin Tanrı yoluna hizmet gibi bir görev olduğunu da sezinliyordu galiba. Öyle ya kentin dışı, tırnaklı ünlülerinin içini dolduran bütün kin ve garezleri sünger gibi emerek onları daha az kötülük edebilir duruma sokmak yırtıcı hayvan eğitimi gibi bir işti” (Enç, 2005:53).

Her ne kadar kendini kandırmaya çalışsa da Bilâder Ağa’nın mazoşist tutumuna karşılık halk da ona karşı sadist davranışlar içerisindeydi. Bunun bir karşılıklı anlaşma gibi düşünüldüğü ve halk tarafından da bu gizli anlaşmaya göre davranıldığı görülmektedir.

“Doğduklarından beri içlerinde sinişip kokuşan her tür ilkel ve yırtıcı duyguyu, bunu da Tanrı yarattı demeden, şaka kılığı altında üstüne kusanlardan hiçbirine Bilâder’in kırılıp küstüğü görülmemişti. En azgınları karşısında bile yılgnlık göstermez, kirpiksiz gözkapaklarını kırıpıştırarak her tür işkenceye katlanırdı. Bunların çelimsiz, çarpuk bedeninde bıraktığı geçici ya da sürekli izlerden hiç yakınmaz, aksine övünürdü” (Enç, 2005:53).

Sırf birazcık olsun insanlar tarafından sevebilmek ve kendisini ait olduğu topluma kabul ettirebilmek için acı çekmekten zevk alan ya da zevk almak zorunda kalan bir bireyle, bu bireyin zaafını eğlenmek için kullanıp, eğlence adına her türlü eziyeti yapabilecek insanların basit bir anlaşması olarak bu durumu kabul edebilmek

³ “Mazoşizm zevk ve şehvete yalnızca acı duyarak ulaşılabilen bir ruhsal ve bedensel dünyayı tanımlamak için kullanılan ve artık günlük dile de girmiş bir terimdir. (...) Mazoşizm teriminin günümüzde cinsellik alanını aşan daha geniş bir anlam kazandığını da belirtmek gerekir. Başkalarına bağlı olma, başkalarının buyruğuna girmekten zevk duyma, kendi beceriksizlik ve yeteneksizliklerinin tadını çıkarmak için bela arama sosyal davranışları ve yaşama karşı böyle özgül bir tutumu tanımlamak için de mazoşizm terimi kullanılır.” Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*(1993), c.X, Ana Yayıncılık, s.63.

oldukça zordur. Mitat Enç, bu toplumsal soruna parmak basmak istemiştir. Her iki tarafın da bu duruma razı olması bu tutumu mazur ya da meşru kılmaz. Toplumsal bağların böyle alış-veriş ilkeleri üzerine kurulması öncelikle o toplum için bir tehlikedir.

Bilâder Ağa'nın sevmediği hatta biraz da korktuğu tek kişi kendisi gibi eşraf toplantılarında soytarılık yapan İt Yusuf'tur (Enç, 2005:53). Bilâder, bir yere davet edildiğinde öncelikle İt Yusuf'un gelip gelmeyeceğini sorar. Onun geleceği yere gitmez. Mehmet Efendi'nin davetlisi olarak bağ evindeki toplantıya katıldığında Bilâder oyuna getirildiğini anlar. İt Yusuf'un ulumasını duyan Bilâder Ağa:

“Tuzağa düştüğünü anlayan şaşkın bir fare gibi sığınacak bir delik bulmaya çabalarken uluma saldırı havlamasına dönüşmüştü ve kaçmanın yolunu araştıran Bilâder'in üstüne atıldı. Herifin tknaz, iri gövdesi altında yumruk kadar Bilâder kayboluvermişti. Yusuf bir yandan havlıyor, bir yandan da Bilâder'in ele geçirebildiği yanlarını dişleyip duruyordu. Hem bu şakadan bir ısırma değildi. Yakaladığı koyun budunu kemiren aç kurtlar gibi saldırıyordu ona” (Enç, 2005:54).

Bilâder Ağa'nın canını yakan İt Yusuf'un ısırıkları değil, kendi sınıfından birisi tarafından alt edilmektir. “Öyle ya kentlin ulularının ezip işkence yapması başka şeydi; it Yusuf gibi bir soysuzun maskarası olmak gene başka bir şeydi” (Enç, 2005:54-55).

Savaş sırasında ortadan kaybolan Bilâder Ağa, savaştan sonra açlıktan daha kuruyup küçücük kalmış bir hâlde şehre geri dönmüştü. “Kent ağır ağır canlanıp damarlarına yeniden kan yürümeye başladığı zaman bile Bilâder çağını doldurduğunu anlamak zorunda kalmıştı” (Enç, 2005:55). Fes yasaklanmış, eşraf meclisi diye bir şey kalmamıştı. Bu Bilâder Ağa'nın para kazanacağı bir mesleğinin de kalmaması demektir. Eşi Ayyuş Bacı da savaş sırasında ölmüştü. Evi yıkılmış, Bilâder ortada kalmıştı. “Eski bir tanıdığı olmasa bir köşede açlıktan geberip gidebilirdi” (Enç, 2005:56). Fıstıkçı Hacı Efendi kiraladığı handa Bilâder'e bir oda vermişti. Birlikte yiyip içiyorlardı:

“Şamşihoglu'ndan bir şişe boyalı ispirto ile kelleciden iki de kuzu başı yakalarlarsa keyiflerine diyecek yoktu. Hintyağı içer gibi yüzlerini buruşturup şişeyi sırayla kafaya dikiyorlar sonra bir kâğıt parçası üstüne ayıkladıkları baş etleriyle avurtlarını doldurup eski günleri anarak son günlerini geçiriyorlardı” (Enç, 2005:56-57).

Bilâder şehirdeki yeni hayata, şehrin değişen insanlarına alışamamıştı. Bilâder dertliydi: “Nerde o eski günler... eski adamlar” (Enç, 2005:57), “Ağa ağalığını, uşak uşaklığını bilirdi. Hele bir de efendi diye ortada dolanan dibi delik soytarılar bak... Cebine beş on kuruş giren soytarı da hemen adam olmaz ya...” (Enç, 2005:57) Bilâder ne yeni hayatı benimseyebildi ne de yeni zenginler içine

sindi. Eski şehir gibi o da devrini doldurmuştu. “Devrini doldurduğu hâlde yaşamı sürdürmek zorunda kalmak dayanılacak soytarlıklardan değildi” (Enç, 2005:57).

3.3.4.14.Bilâl Bey

Bilâl Bey, şehrin Ceza Mahkemesi Reisi'dir. Bilâl Bey, Mitat Enç'in dedesinin evindeki selamlığın müdavimlerindenidir.

“Bilâl Bey, her daim pırıl pırıl boyalı, yandan düğmeli fotinleri; ütülü pantolonu; terziden henüz gelmiş sanılacak istanbulini ile Anadolu'nun bu uzak yöresine, olumsuz kader rüzgârının sürüklediği bir yaprakta sanki” (Enç, 2007a:27).

İnsanlar senelerce aynı mesleği yaptıktan sonra bedenlerinde ve yüzlerinde mesleklerinin izleri görülmeye başlanır. Zamanla insanlar meslekleriyle bütünleşirler. Hayatını farklı illerde Ceza Mahkemelerinde tüketen Bilâl Bey'in de yüzüne bakıldığında mesleğini tahmin etmek oldukça kolaydır. İnsanların meslekleriyle bütünleşmelerinin en güzel örneklerinden birisidir Bilâl Bey.

“Ceza Mahkemesi Reisi olduğundan, yüzü ve gözleri gülücük nedir pek bilmemesine rağmen, hiç ürktücü bir havası olmadığı gibi, her sözü ve davranışı da kurallara uygundu. Çevresindekiler ona saygılı olmak zorunu duyar, elden geldiğince kibar ve nazik olmaya çabalarlardı” (Enç, 2007a:27).

Ceza Mahkemesi Reisi Bilâl Bey, Mitat Enç'in dedesinin de iyi arkadaşıdır. Bu arkadaşlıkta ikisinin de benzer meslekleri olmasının da payı vardır. “Zaman zaman önemli gördüğü ceza davalarını da yüklenen dedemle çok iyi anlaşır, birbirlerini pek severlerdi” (Enç, 2007a: 27).

3.3.4.15.Bodur

Nurganalı Hasan Çavuş'un iki oğlundan biridir. Kardeşinin adı Gebeş'tir. İki kardeşin dış görünüşleri de karakterleri de birbirinden oldukça farklıdır. Asıl isimlerinin ne olduğu bilinmemekte, herkes kendilerini lakaplarıyla çağırılmaktadır (Enç, 2005:116). Osmanlı döneminde soyadı olmaması sebebiyle insanlar genellikle lakaplarıyla anılırlardı. Lakaplar takıldığı insanın dış görünüşünü, alışkanlıklarını, konuşma tarzını ya da belirgin özelliklerini yansıtacak şekilde seçilir. Bodur da boyunun kısalığından bu adı alır. “Bodur ufak tefek, yusyuvarkak...” (Enç, 2005:117) bir vücut yapısına sahiptir.

İki kardeşin babalarının farklı, zıt özelliklerini kendilerinde topladığı görülür. İyi özellikler Bodur'a geçerken, kötü yanlar da Gebeş'e kalmıştır.

“Babasının iş üretme yeteneği ile iyimser ve güleç yanı Bodur'a kalmıştı. Anası, babasından tut da sümüklü küçük bacısına kadar kimsenin hatrını iki etmez, yusyuvarkak yüzünün üstündeki iki kara gözün güleç ışıltısını hiçbir felâket

karartamazdı. O yüzden de hemen herkes her şeyde ona yüklenir, koştururdu” (Enç, 2005:117).

Gebeş oldukça tembel, bütün gün yan gelip yatan bir karaktere sahiptir, herkese emirler verip durur. Oysa Bodur abisinin tersine çalışkan bir kişiliğe sahiptir. Kendisine ne denilse yapmaktadır. Ailenin akıllı çocuğu Bodur’dur. Aynı ailede yetişen iki kardeşin bu kadar farklı iki karaktere sahip olmasının en önemli sebebi Gebeş’in uzun boylu düzgün fiziği yüzünden çocukluk yaşlarından itibaren el üstünde tutularak büyütülmüş olması Bodur’un ise kısa boyu yüzünden sürekli aşağılanmış olmasıdır. Aileler çoğu zaman farkında bile olmaksızın daha güzel olan çocuklarını şımartırken görünüşü vasat olan çocuklarını şımartma yoluna gitmezler. Bu davranış tarzı vasat görünüşlü çocuğun iki farklı şekilde karakterinin gelişmesine sebep olur. Bu çocuklar ailelerinin ilgilerini üzerlerinde toplayabilmek için onların istediği gibi akıllı, çalışkan bireyler olup daha çok sevilme çabası içerisine girerler ya da ilgiyi üzerlerine çekebilmek için kötü alışkanlıklar edinip, çevrelerindeki zararı verip içlerindeki sevgisizliğin verdiği öfkeyi sürekli dışarı yansıtma yolunu tutarlar. Tüm amaçları ailelerinin sevgisini daha fazla kazanabilmektir. Bodur ile Gebeş’in karakterlerinin bu kadar farklı olmasının altında yatan bu ailesel etkidir. Ebeveynlerin ufak hatalarının çocuklarının geleceklerini nasıl değiştirebileceğini göstermek isteyen Mitat Enç, Antep Sancağı’nın son dönemlerindeki bir aileyi örnekleyerek toplumun genelindeki aile yapısını eleştirir. Ailelerinin bu hatalı tutumları topluma da nüksetmiş, zaman içinde genel kabul görmüş ve fark edilmeden de olsa uygulanan gizli bir gelenek hâlini almıştır.

Toplumda da ailedekine benzer şekilde insanlar öncelikle dış görünüşlerine göre değerlendirilmekte ve vasatın üstündeki bir fiziki görünüme sahip olan kişiler yollarına daha avantajlı bir şekilde başlamaktadırlar. Günümüz kapitalist toplumlarında ise bu durum daha da tüyler ürpertici bir hâl almaktadır. Dış görünüş itibarıyla vasatın altında sayılan kişiler ise toplumda horlanmakta ve ancak üstün başarılar göstermek şartıyla toplum tarafından kabul görmektedir.

Bodur’un babası şehirli ortağının mallarını ekip biçerek geçimini sağlamaktadır. Babalarının ölümünün ardından Bodur babasının ekip biçtiği topraklara yetişebilmek için daha da çok çalışmaya başlar.

“Ellerindeki bütün malların derilip devşirilmesiye Bodur’un ufarak omuzlarına yüklenmişti. Bodur işin kat kat artışından pek yakınmıyordu. Ufarak lastik bir top gibi o yana, bu yana zıplayarak her işe yetişmeye uğraşıyordu. Ona asıl koyan, kara gözlerindeki iyimserlik ışıltısını bulandıran Gebeş’in tutumundaki değişmeydi” (Enç, 2005:119).

Gebeş babasının ölümünden sonra ailenin büyük çocuğu olarak babasının otoritesini devralıp Bodur'a gün boyu emirler yağdırırken kendisi daha da tembel bir hayat sürmeye başlar. Bodur'un tek başına işlerin üstesinden gelemeyeceğini anlayan köylüler şehirli ortağa sürekli ikramlarda bulunarak Bodur'un baktığı toprakların kendilerine verilmesini isteyip dururlar.

“Bu ziyaretlerin asıl nedenini efendi de akıl edecek kadar tecrübeliydi. Ama akıllı ve insafılı adamdı. Bunca yıl hizmetini gören Çavuşun kırk mevlidi okunmadan çoluk çocuğun elinden mal çekip almak olamazdı. Sonra adaylar arasında en iyisinin kim olacağını da iyice kestirmek gerekti. Bir tembel ya da hırsızına çatarsa kötü olurdu” (Enç, 2005:120).

Sonunda Cafer Kâhya adında bir köylü şehirli toprak sahibinden Bodur ve Gebeş mallara bakamazsa kendisinin bakabilmesi için izin koparır. Bu andan itibaren çocukları yıldırım için elinden ne gelirse yapar. Bodur sürekli problemlerle karşılaşsa da sesini çıkarmaz ve sabretme yolunu seçer.

“Bodur'sa her şeyin nedenini avucunun içi gibi biliyordu ya, Cafer kâhyanın şer arayan tutumuna bulaşmak istemiyordu. Dalaşmak onun kanında yoktu. Olsa da ne işe yarıyabilirdi. Kâhya onu parmakları arasında kehle gibi öfeleyiverirdi. Gebeş'teyse onunla güreş tutacak yürek yoktu. Ama Bodur'un güleç yüzünün, kötülük nedir bilmiyen bakışlarının bir gün gelip Cafer kâhyayı insafa getirebileceğini ummak da boştu” (Enç, 2005:121-122).

Bodur'un sabretmesi sonuç vermez, Cafer Kâhya yaptığı eziyetlerden vazgeçecek gibi değildir. Bodur sonunda Cafer Kâhya'nın çıkardığı problemlere dayanamaz ve bir gün onu tarlanın arıklarından birini yıkarken suçüstü yakalar:

“Çenesini küreğin sapına dayamış, gözüünü kâhyanın haymasından yana dikmiş, kararsız öyle duruyordu. Öyle dikilip durarak içinde yücelen öfke bulutunu denetlemeye uğraşırken, bu karartı birden kafasına vurdu. Düşünme ve tartma yeteneğini uyuşturdu. Haftın üstünden atlayıp Cafer'in bahçesine girdi. Cafer sırtını haymanın direğine verip boylu boyuna yere uzanıvermişti. Bodur'u birden karşısında görünce şaşırır gibi oldu. Sonra, yalvarıp ağlıyacak, yiğitliğine sığınacak sandı. Pis pis sırttı. Bodur çenesini gene küreğin sapına dayamış, gözlerini kırpmadan ona bakıyordu. Bu bakışlar Cafer'i hafifçe irkiltir gibi oldu. Onlarda alışık olduğu çocuksu güleçlikten iz yoktu sanki. Aksine denetlemeyi öğrenemediği koyu bir kin ve öfke koyu koyu yanıyordu gözlerinde” (Enç, 2005:122-123).

Cafer Kâhya'yı suçüstü yakalayan Bodur, öfkesine hâkim olamaz. Sinirlerine hâkim olamayan Bodur, Cafer Kâhya'yı öldürür. “Bodur galiba ne yaptığının farkında bile değildi” (Enç, 2005:123). Cinayetlerin böyle öfke anlarında daha fazla işlendiği bilinmektedir. Öfke kontrolü iyi yetiştirilen bireylerin bile zorlukla başarabilecekleri bir bilinç durumudur. Hareketinin sonuçlarını düşünmeksizin o anlık öfkesinin kurbanı olan insanların genellikle eğitim seviyesi düşük bireyler olduğu herkesin malumudur. Toplumdaki eğitim seviyesinin yükselmesi ise maalesef ki cinayetlerin sayısının azalmasına sebep olacağı yerde ironik bir şekilde modern şehirlerde tersine artmasına sebebiyet vermektedir.

Bodur, olanları öğrenince Efendi'nin yanına gidip ona olanları anlatır ve Efendi'nin verdiği akılla söyledikleri üzere ifade verir.

“İşler efendinin ismarladığı yönde gelişti, onun etkili savunması sonucu Bodur'un suçu bir çeşit nefis savunması sayıldı. Beş yıl giyerek yakayı kurtardı. İki yıl sonra da cülus affı çıktı ve kurtuldu” (Enç, 2005:126).

Bodur'un Cafer Kâhya'yı öldürdüğü andan itibaren hayatı değişir. Toplumda Cafer Kâhya gibi güçlü bir insanı öldürmek bir zafer kabul edilir. Bodur hapisanede bir “yarı tanrı” gibi karşılanır. Orada bambaşka bir insan hâline gelir. O güne kadar hiçbir kötülüğü görülmeyen bir kişinin girdiği hapisanede çevresinin etkisiyle geçirdiği değişim çevrenin birey üzerindeki olumsuz etkisinin görülmesi açısından önemlidir. Buradaki yeni arkadaşlarından Bodur esrar içmeyi, kumar oynamayı, haraç almayı öğrenir (Enç, 2005:127). Hapisaneden çıkarken artık bambaşka biridir.

Kendisi hapisteyken abisi Gebeş, ortak oldukları malların bakımını beceremediği için malları şehirli ortakları başka köylülere verir. Bodur'un böylece Cafer Kâhya'yı öldürmesi ve hapse girmesi de boşa gitmiştir. Durumu öğrenen Bodur şehirli ortağın yanına giderek birkaç parça malın bakımını üstlenir ve köye öyle döner.

Köydeki insanların Bodur'a karşı tutumları değişmiştir. Bu değişikliğin sebebi Bodur'un cinayet işleyerek bir suç işlediğinin değil hakkını savunduğunun ve güçlü bir kişi olarak kendisini ispatladığının düşünülmesidir. Bu önemli toplumsal yanılgılardan biridir. Öldürmek güç ispatı olarak algılanmakta ve kişi toplumun dışında bırakılacağına toplum içinde işlediği cürümden dolayı yargılanacağına başköşeye oturtulmakta ve kendisine saygı gösterilmektedir. Toplumun suça bakışı açısından bu durum önem arz eder. Kanunlar önünde ve dinen suç olan bir hareketin toplumsal kabulü toplumun kanunları benimsemediğini, dini öğretileri yeri geldiğinde farklı bir şekilde yorumlayabildiği ortaya koyar. Nitekim Bodur da köye dönüşünde horlanmaz.

“Eskiden kendine ‘Ulan Bodur şunu getir, şunu götür.’ diye komuta vermekten başka söz bilmeyenlerin böyle sekide oturdukları yeri ona ikramlaması onu bir açıdan utandırmıştı. Erkek yerine koymayıp gelip geçerken sataşan köyün genç kızları bile, pınar başında yazmalarının bir ucuyla yüzlerini kapayıp bakıyordu ona. Hele döndüğünü duyup yuvarlana yuvarlana sekiyi boylayan Gebeş'in, elini mi öpsün, boynuna mı sarılsın şaşırması da içini bütün karıştırmıştı” (Enç, 2005:131).

İşlediği suç yüzünden dışlanacağını düşünen bireyin tam tersine toplum tarafından kabul görmesi hatta bu suç yüzünden toplumda saygın bir birey olarak addedilmeye başlaması hem bireyin işlediği cinayeti suç gibi görmekten kurtulmasına yol açmakta hem de ileride işleyeceği suçlar için bireyi

cesaretlendirmektedir. Ayrıca toplumdaki diğer bireyler için de kötü bir örnek teşkil etmektedir. Çevrede diğer gençlerin de toplumsal kabulü ve saygıyı kazanabilmek adına çeşitli suçlara meylini hazırlamaktadır. Ancak toplumsal zihin bunları düşünmeksizin sadece güç ispatına odaklanmıştır. Toplum güçlü olanı bulup onu baş tacı etmek niyetindedir. Bireysel gücün toplumu güçlü kılacağı kanaatinden kaynaklanması muhtemeldir ki tarih öncesi dönemlerden beri toplumlar kendi kahramanlarını yaratmaya çalışmaktadırlar. Kahramanların en önemli vasıfları ise her zaman güçlü olmalarıdır. Dede Korkut hikâyelerinden Boğaç Han hikâyesinde Boğaç Han, bir boğayı öldürerek bu adı hak eder. Bundan sonra da toplumda saygı görmeye başlar. Boğaç Han'ın gücü toplumsal olarak merkeze sürüklenip Boğaç Han toplumsal güç odağı hâlinde algılanmaya başlar. Toplum her zaman merkezine oturduğu güç odağının gölgesinde kendini korumaya çalışır, bir nevi liderlerinin gücü etrafında kenetlenip kahramanlarının kendilerini korumasını bekler. Bu yüzdendir ki eski dönemlerden beri gücünü göstererek kendini ispatlayacak kahramanlar bulup toplumsal bir odaklanmaya gitme eğilimindedirler. Ancak burada zaman içerisinde gelişen bir toplumsal yanlış ortaya çıkmaktadır. Eskiden kendilerini düşmanlarına karşı koruyan kişilerin kahramanlaştırılması yerinde bir tutum iken toplum zamanla her güç gösterisi yapanı yanlış seçimlerle merkeze itme eğilimi göstermeye başlamıştır ki Mitat Enç de bu yanlışın altını çizme gayreti içerisindeydi. Nitekim köylüler de benzeri bir toplumsal psikolojiyle hareket ederler:

“Öyle ya, köylünün çoğunun çekindiği ve yıllarca hükümet zaptiyesine meydan okuyup yol kesen Cafer kâhyanın bir kürekte işini bitirivermek, oğlanın yüreğinin gövdesinden de büyük olduğunu belli etmemiş miydi?” (Enç, 2005:131-132).

Bodur'un bundan sonraki davranış tarzı ise toplumun merkeze itme eğilimine bireyin verdiği cevabı göstermesi açısından ilgi çekicidir. Etkilenime açık bireyin bundan sonraki toplumsal konumunu yönlendirmede ortaya koyacağı davranış tarzı hemen her zaman tipik bir özellik arz eder. Toplum bireyi yönlendirir. Bireyin tepkisini sınırlayarak, toplumun istediği yönde olmasını sağlar hatta fark ettirmeden bunu zorunlu kılar.

“Mapushanede Bodur, öteki kanlıların zoruyla çevresindekilere höt, küt etmeyi öğrenmişti. Ama anasından doğduğunu bilen bu kişiler arasında edindiği yeni kimliği hemen benimseyip kasılmakta zorluk çekiyordu. Ama köyün donsuz döllerinden, sakalı göbeğini döven ihtiyarlarına kadar herkes onu, bu rolü sürdürmeye zorluyordu sanki... Fakat köye dönüşü izleyen günlerde Bodur'un tutumu en çok ve en çabuk Gebeş ağasına karşı değişivermişti. Sanki Gebeş birdenbire anasının küçük oğlu, Bodur da ağası oluvermişti. Uzun yılların birikmiş hıncını alıyordu ondan” (Enç, 2005:132).

Çocukluğundan beri tüm gayretlerine rağmen hak ettiği ilgiye hiçbir zaman yeterince nail olamayan Bodur gibi bir bireyin toplumun kendisine biçtiği bu role

uymakta zorluk çekmeyeceği açıktır. Böyle bir bireyin ilgiyi üzerinde toplayabilmesi onun için en büyük ödüldür. Toplumun bu ve benzeri hatalı yönlendirmeleri bireyleri yanıltıcı bir özellik arz eder ve toplumun sağlıklı gelişimini de baltalar.

Yaptığı eylemin bir suç olduğunun farkında olduğunu gösterir nitelikte Bodur bu sefer eski baktıkları bahçelere bakan Uzunoğlan'a farklı bir şekilde davranır. Cafer Kâhya'yı öldürmek zorunda kalmıştır ancak bu sefer akıllıca bir çözüm yolu üretmek gayreti içerisindedir. Uzunoğlan da nasıl bir tehlike içerisinde olduğunun farkındadır ve sonunda en güzel kızını Bodur'a verip onun kayınpederi olarak Bodur'un istediği malların bakımını ona bırakıp hayatta kalmayı başarır. Cafer Kâhya sonuçlarını düşünmeden Bodur'u zayıf gördüğü için onu ezmeye çalışırken Uzunoğlan aynı Bodur'un gücünden korktuğu için kızını Bodur'a verip baktığı malları da ona devreder. Toplumsal teamüller hep güçten, güçlüden yanadır. Zayıf olanın ezilmesi güçlünün zayıfı ezme hakkına sahipmiş gibi davranması İslam dinine mensup bir toplum için normal olmaması gereken bir tutum iken diğer toplumlarda da olduğu gibi güçlünün haklı olduğu kanaatinin toplumu yönlendirdiği görülmektedir.

3.3.4.16.Buharalı

Şehirler ticaretin merkezidir ve ancak bu işlevlerini devam ettirebildikleri sürece şehir olma vasıflarını koruyabilirler. Antep Harbi'nden sonraki dönemde şehir yeniden canlanmaya başlar, tekrar bir ticaret merkezi hâlini alır.

Şehrin kuyumcuları: “Saban Pazarı'ndan Tekke Camisi'ne giden dar yolda karşılıklı dükkânlarında daha çok gümüş işleri yapar satarlardı. Buraya Kuyumcu Pazarı denirdi” (Çitçi ve Yener,1999:40).

Mitat Enç, savaş sonrasında açılan ilk kuyumcu dükkânlarından birinin Balıklı Caddesi'nde olduğunu söyler, sahibi de Buharalı lakaplı esmer bir kişidir (Enç, 2007a:123). Bugün Gaziantep'te hâlâ “Buharalı” soyadını taşıyan pek çok kişi yaşamaktadır.

3.3.4.17.Cafer Kâhya

Gaziantep'e bağlı Nurgana köyünde yaşayan Cafer Kâhya eski eşkiyalardandır ve sert bir mizaca sahiptir (Enç, 2005:121). Arkadaşı Hasan Çavuş ölünce onun baktığı şehirli ortağının mallarına el koymaya niyetlenir. Toprak sahibinden de söz alan Cafer Kâhya, vefat eden Hasan Çavuş'un çocukları Bodur ile

Gebeş'i biktırıp toprakların çabucak kendine geçmesi için elinden geleni ardına koymaz. Bu topraklara ortak olabilme hırsıyla yanıp tutuşmaktadır (Enç, 2005:120). Bu yüzden de yaptığı her türlü eziyeti kendince haklı görmektedir. Bu esnada köylülerin de korktukları Cafer Kâhya'ya engel olmaya çalışmadıkları görülür. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi kendilerinin de aynı toprakları istemeleridir. İkincisi ise Cafer Kâhya'dan korkmaları ve ezilene destek olup güçlü tarafı karşılına almak istememeleridir. Şehre bu kadar yakın bir köydeki toplumsal ilişkiler kapalı bir köy toplumunun genel davranış tarzından çok şehirdeki birbirlerinden uzak bireylerin oluşturduğu açık bir topluma özgü bir özellik arz etmektedir. Bu açıdan bozulmakta olan bir köy toplumu örneği teşkil etmesi açısından Cafer Kâhya ile köy halkının davranış biçimleri ilgi çekicidir.

Cafer Kâhya'nın hırsı kendi ölümüne yol açar. Bodur kendisini öldürüp hapse girerken Cafer Kâhya da hırsı ve aç gözlülüğü yüzünden ölür.

3.3.4.18.Çarşı Ağası Nuri Efendi

Çarşı ağası: “Çarşının kamu düzeninden ve özellikle geceleri korunmasından sorumlu görevli” (www.tdk.gov.tr)dir. Mitat Enç'in 'çarşı ağası' terimini çarşının kamu düzeninden sorumlu zengin esnafı anlamında kullandığı görülür.

Nuri Efendi, Uzun Çarşı'nın çarşı ağasıdır. Varlıklı bir tüccardır. Ambarcılık yapmaktadır (Enç, 2005:30). O dönemlerde ambarcılık iyi kazandıran bir meslektir. Ambarcılar, mevsimine göre piyasada ürünün en bol ve fiyatının en ucuz olduğu dönemde kurutulan mahsulleri toplayıp ambarlara doldururlar, kış ayları gelince ya başka şehirlere göndererek ya da şehirde ürünün piyasada tükendiği dönemlerde satarak ilk aldıklarının üstüne belli bir miktar koyar, kazançlarını da bu şekilde sağlarlar. Çarşı Ağası Nuri Efendi de bu yoldan zengin olan bir ambarcıdır (Enç, 2005:31).

Nuri Efendi, şehrin zenginlerine bile tepeden bakan, varlığına güvenen bir kişidir. Ancak herkese tepeden bakan bu zat, çarşıdaki İmam Baba adındaki bir meczuba oldukça fazla saygı gösterir. İmam Baba'yı görünce:

“...kent ünlüleri için bile küpeştesinin bir yanını hafifçe kıpırdatarak selâmlayan ambarcı zengin, kerevet minderini örten acem halısından kuş gibi fırlardı” (Enç, 2005:30).

Nuri Efendi'nin İmam Baba'ya gösterdiği bu sonsuz saygının sebebi onun sayesinde zenginliğini arttırmasından kaynaklanmaktadır. “Varlığının önemli bir kesimini Baba'ya borçlu olduğunu bütün çarşı biliyordu” (Enç, 2005:31).

Osmanlı toplumu inançlarına oldukça bağlı bir topluluktur. İnsanların kerametlere inandığı, işlerini rüyaların yorumlarına, dervişlerin kerametlerine güvenerek yürüttükleri bir dönemde Nuri Efendi de İmam Baba'nın kerametine güvenme yolunu seçmiş ve böylece zengin olmuştur.

Fıstığın bol olduğu yıllarda esnaf fiyatların düşük olmasından şikâyet edip ele geçen fıstığın verilen emeği karşılamadığından yakındığı bir dönemde:

“Nuri efendiyle birlikte herkesin böyle tasaya boğulduğu sırada bir gün Baba Yorgan omuzda Çarşı Ağasının kapı eşiğinde gözükmüştü. Nuri efendi tılsım tüm bozular ve işler daha da kötüye gidebilir endişesiyle isteksiz yerinden davranıp kasanın kapağını açmıştı. Baba bozukluk tasından aldığı yüzlüğü, kirli, ince parmaklarının arasında evirip çeviriyor nedense hemen gitmek istemiyordu. Parmağı arasındaki bozukluğa dikilip kalmış sanılan iri, siyah gözler Nuri efendinin yüzüne doğru dönmüştü. Sanki görmeden bakan, fakat nedense iliklere bile işlediği sanılan bu bakışlar ambarcıyı hafifçe ürpertmiş, elinin üstündeki kıllar, yüzündeki sakal uçları dimdik oluvermişti. Baba sessiz onu bir süre süzmüş, sonra esrar dumanından boğuklaşmış bir sesle mırıldanmıştı: ‘Fıstık al fıstık.’ Nuri Efendi yeterince anladığı bu sözlerden şaşırıp donmuştu sanki” (Enç, 2005:32).

Uzun uzun düşündükten sonra Nuri Efendi, İmam Baba'nın öğüdünü tutup piyasadaki tüm fıstıkları önce gizliden gizliye sonra açıktan toplatıp şehirde bulduğu bütün boş ambarlara yığdırır (Enç, 2005:32-33-34). “Derken kış içinde piyasa kıpırdamaya başlamıştı. (...) Bahar güneşinin kış ayazını yumuşatmaya başladığı sırada Nuri Efendi artık fıstığı aldığı on katına yüklüyordu” (Enç, 2005:34).

Nuri Efendi'nin hareketlerinde zenginliğinin artmasından sonra ani bir değişim görülür. İtibarının zenginlikle artacağına inanan pek çok kişi gibi o da gücün parada olduğunu düşünmeye başlar. İnsanlar doğaları gereği hep gücü ellerinde bulundurmak isterler, bu yüzden de paranın ve zenginliğin peşinde koşarlar. Nuri Efendi de istediği gücü eline geçirdikten sonra bambaşka bir insan hâline gelir.

“Çarşıdan geçerken herkes ona hasret yanan gözlerle bakıyor, kentin rakipsiz Yahudi banka müdürü bile onu kapılara kadar geçirmek zorunluluğunu duyuyordu. Onun tutumuna da iyice kasıntı gelmişti. Uzun suratlı, dal fesli başını daha da arkaya atarak sanki herkese tepeden bakıyordu. Her adımda kandilli selâmlar sarkıtan tanıdıkların saygı gösterilerine, yüzünden sinek kovarcasına baştan savma karşılık verip geçiyor, öyle eskisi gibi yolda önüne gelenle dikilip yarenlik etmiyordu” (Enç, 2005:34-35).

Herkese tepeden bakmayan başlayan Nuri Efendi'nin kendisini zengin eden İmam Baba'ya ise saygısı hiç eksilmez hatta daha da artar. İmam Baba'nın hastalandığını işitince evinin kapılarını ona sonuna kadar açar. Doktor çağırıp muayene ettirir, ilaçlarını temin edip tedavisini en iyi şekilde yaptırır. İyileşmesine tek çocuğu hastalıktan kalkmış kadar sevinir (Enç, 2005:36).

Nuri Efendi, kendisinin toplumdaki itibarını kazanmasını sağlayan bu kişiye olan saygısını, sevgisini hiçbir zaman yitirmez. İmam Baba'yı elinden geldiğince hoşnut etmeye çalışır. Mitat Enç'in bu konudaki yorumu ise oldukça ilginçtir. Ona

göre Nuri Efendi'nin İmam Baba'ya iyi davranmasının sebebi minnet borcundan değildir. “Sanki onun bütün insanüstü sezgi ve yeteneklerinin ürünlerini tekeline almaya uğraşan bir tutum içindeydi” (Enç, 2005:30) diyerek Nuri Efendi'nin minnet borcundan çok paranın gücünün yanı sıra keramet gücünün de peşinde olduğunu ileri sürer.

Osmanlı toplumunda paranın olduğu kadar kerametlerin de etkin birer güç kaynağı olduğu görülmektedir. Parayı ve kerameti elinde bulunduran gücü de elinde bulundurmaktadır. İnançlı bir toplumun dinî inançlarının⁴ bir güç vesilesi olarak kullanılmasına göz yumması ise oldukça ilginçtir. Toplumun güce ve gücü elinde bulundurana verdiği değeri göstermektedir. Güç odaklı Osmanlı toplumunun yansımalarından biri olarak bu durumu değerlendirmek de mümkündür.

3.3.4.19.Çaycı İmam

Antep Harbi'nden önceki dönemde, bugün de çarşılar içinde olduğu gibi, çarşı esnafının çay siparişlerini toplayan ve çaylarını dağıtan çaycılar bulunmaktaydı. Çaycı İmam, *Selamlık Sohbetleri* adlı eserde Yenihan'ın çaycısı olarak tanıtılmaktadır (Enç, 2007a:82). Ancak hakkında ayrıntılı bir bilgi verilmemektedir.

3.3.4.20.Çebiş İmam

Mitat Enç, ilginç bir tanımlamayla Çebiş İmam'ın mesleğini şöyle anlatır:

“Kentin büyük bir camiinde Tanrı ile kulları arasında aracılık yapardı. Varlıklı çarşı esnafının çoğuyla mahallenin eşrafı cemaati arasındaydı. Gür, kulağı okşayan tatlı sesi, usûl ve erkân bilişi yüzünden kentin adı bellilerinin mevlüt, hatim, nikâh gibi törenlerinde aranırdı” (Enç, 2005:68).

İmamların, İslam toplumunda Tanrı ile kul arasında herhangi bir aracılık görevlerinin olmadığı aşikârdır. Ancak Mitat Enç'in imamların ön safta bulunarak namaz kıldırılmalarını bir tür aracılık olarak nitelendirdiği görülür. Şehrin büyük, cemaatinin çoğunluğu zenginlerden oluşan bir camisinde imamlık yapmanın o dönemde önemli bir toplumsal mevki olduğu anlaşılmaktadır. Zaten Osmanlı toplumu dinine oldukça bağlı ve din adamlarına saygılı bir toplumdur. İmamlara gösterilen saygının temelinde de bu vardır.

Çebiş İmam, bir cami imamı olarak vazifesini hakkıyla yerine getiren bir insandır. Toplumdan ve dünya hayatından kopmayan bir insan olarak da tasvir edilmektedir. “Çebiş İmam Allah adamı olduğu hâlde, dünyasını öyle horlayanlardan

⁴ “Dinî inanç” terimi burada sosyolojik anlamıyla kullanılmıştır.

değildi” (Enç, 2005:68) derken Mitat Enç o dönemde din adamlarının dünyayı boş veren bir hayat içerisinde bulunmadıklarını da gözler önüne serer. O dönemin Antep Sancağı’nda hem dünya hem de ahiret için yaşanan dengeli bir hayat söz konusudur. Bunun en iyi örneği de din işleriyle meşgul olan bir din adamının hayatı algılayış ve yaşayış biçimidir.

Çebiş İmam’ın dış görünüşü şöyle anlatılmaktadır:

“... kara kaşlı, kara gözlü, bakımlı çember sakalıyla iri kıyım bir adamdı. Kan damlayan yüzü, katmerli ensesiyle besili bir boğa kadar gösterişliydi. Üç kefenlik beyaz sarığı, yeri süpüren, uzun siyah latası heybetini daha da arttırırdı” (Enç, 2005:68).

Çebiş İmam’ın hayattaki en büyük sıkıntısı bir çocuğunun olmamasıdır. Pek çok ilaç kullanmış, adak yerlerini ziyaret etmişse de çocuğu olmaz. İlk iki eşinden çocuğu olmayan Çebiş İmam, o zamanki mecellenin müsaadesi dâhilinde, kendisine üçüncü bir eş alır. Günümüzde olduğu gibi o günlerde de kısırlık önemli bir problemdir. Bu problemin çözümü için o günün şartlarında kendince elinden gelen her şeyi yapan Çebiş İmam’ın ilk eşinden çocuğu olmadığına suçlu kendisinde aramasına karşılık ikinci eşinden de çocuğu olmadığına “suçlu”nun kadınlar olduğunu düşünmeye başlaması ilginçtir. Çebiş İmam: “Tövbe estağfurullah, ne günah işledim ki, Hak Taalâ kentin bütün kısır hatunlarını bana musallat ediyor?” (Enç, 2005:70) şeklinde sürekli yakınıp durur. Kadınları deneme tahtası gibi görür ve kullanır. İmam’ın hayatındaki tek ideali bir evlada sahip olmaktır. “Allah’tan gelene de gelmeyene de şükür” eden Osmanlı toplumunun genel hareket tarzına uymayarak ısrarla bir çocuk isteyen imam sadece bir çocuk sahibi olabilmek için evlenip durur. Eşlerinin durumunu dahi gözetmez.

Üçüncü eşinin hamile olduğu müjdesini alan Çebiş İmam o günden sonra bambaşka bir insan hâline gelir. Çocuğunun doğacağı ve evladını kucaklayacağı günü ipe çekmeye başlar.

“Komşu kanevetçi Nuri’nin evinde benzi bozarmış, habire dualar mırıldanarak tesbih çekiştiren Çebiş imama bir oğlu olduğunu muştuladıkları zaman sevinçten nerdeyse boğuluyordu” (Enç, 2005:71).

Çebiş İmam’ın oğluna kavuştuktan sonra kendine güveni yerine gelir. Hayatta istediği her şeyi elde etmiştir. Mutlu bir insandır. Günümüzde olduğu gibi o dönemde de güç odaklı toplumda bir evlat sahibi olmanın hele ki bir erkek evlat sahibi olmanın erkekler için bir güç alameti olarak anlaşıldığı görülür. Erkekliğin güçle özdeşleştirildiği bir toplumda çocuk sahibi olamamanın güçsüzlük göstergesi olarak anlaşılması da doğaldır. Çebiş İmam bir evlat sahibi olmakla topluma gücünü de ispat etmiş olur. Çebiş İmam, aslında, bu güç göstergesi için Allah’a şükreder.

Çebiş İmam'ın, Allah'tan kendisine verilenin sadece bir şükür vesilesi olmayıp bir imtihan da olduğunu anlaması oğlunun mahalle mektebindeki arkadaşlarının oğlunu “kız-oğlan” diye dışlayıp, aşağılamalarıyla ortaya çıkar. İlk başta söylenenlere inanmak istemez. “Ama Çebiş imamın içine de iyice kuşku girer. Ocağını tüttürecek tek evlâdının köse olması olanağını havsalası bir türlü almıyordu” (Enç, 2005:77). Bu düşünceler, gücünün güçsüzlüğe dönüştüğü kanaatiyle daha da fazla sinirlenmesine sebebiyet verir.

Çebiş İmam'a bir türlü kabullenmek istemediği gerçeği Doktor Hoseb söyler: “Senin anlayacağını oğlun köse... Dölü, döşü olmaz... İşte böyle kadın-erkek arası büyüür gider” (Enç, 2005:77). Çebiş İmam gerçeği doktorun ağzından duyunca dünyası başına yıkılır. Çebiş İmam önceleri tek çocuğunun durumunu kabullenmek istemez. Aileler bu tip durumlarla karşılaştıklarında önce bunun yüzlerine söylenmesine kızarlar. Kusurlu kendileriymiş gibi hiddetlenir, gerçeklerden kaçmaya çalışırlar ancak sonunda da gerçeği kabullenmek zorunda kalırlar. Çebiş İmam da uzun süre gerçeği bildiği hâlde görmezlikten gelmeye çalışsa da sonunda kabullenmek durumunda kalır. Okuldan ayrılıp başıboş gezmeye başlayan oğlunun toplum tarafından horlanması bir baba olarak Çebiş İmam'ı daha da fazla üzmektedir. O dönemlerde toplumun böyle kişilere oldukça önyargılı bir tutum sergilediği görülür. Toplumun dışına itilen çocuğun suça meyletmesi kaçınılmazdır. Sadece çocuk toplum dışına itilmekle kalmaz, çocuğun ailesi de dışlanır. Eğilimlerindeki sapkınlıklar topluma da zarar verebilecek bir boyuta gelebilir. Ancak toplum genel olarak sağlıklı, güçlü ve güzelden yanadır. Çirkini, sağlıksız saklama, dışlama eğilimindedir. Bu tutum günümüz toplumunda da özellikle cinsel rahatsızlıklar söz konusu olduğunda hâlâ geçerlidir.

Çebiş İmam, her ne kadar oğlunun durumundan rahatsız da olsa onun iyiliğini düşünüp onun için uğraşmaya devam eder. Askere gitmesini önlemek için “çürük raporu” alır (Enç, 2005:80). Oğlunun istediği işle meşgul olmasına izin verir.

Antep Harbi sırasında şehri terk eden Çebiş İmam ve ailesi savaşın akabinde şehre geri dönerler (Enç, 2005:81). Çebiş İmam savaşta yıkılan camiyi onarttırmaya çalışır (Enç, 2005:81). İlerleyen yaşı sebebiyle artık çalışamaz duruma geldiğindeyse ancak oğlunun verdiği günlük harçlıkla geçinebilir (Enç, 2005:84). Oğlunun zamanında tasvip etmediği işinde mutlu olduğunu gören Çebiş İmam da hayatının sonunda mutlu olmayı ve elindekiyle yetinmeyi öğrenir.

Mitat Enç, toplumda nadiren rastlandığı sanılan böylesi bir durumla karşılaşan babanın çaresizliğini dile getirirken toplumun sert tavrını da eleştirmek istemiştir.

3.3.4.21.Deli Bekir

Mitat Enç, Deli Bekir için “Çarşı'nın gülü, gülşeni” (Enç, 2005:86) der. Sürekli başındaki tas biçimli deveci külahıyla gezer (Enç, 2005:86). Fakir bir adam olduğu anlaşılan Deli Bekir, kervancılara yardım ederek gününü geçirir. Başka bir mesleği yoktur.

“Bir açıdan geçim yolu kervancılara hizmetti. Akşamları her yanları toz giyisine bürünmüş avluya giren kervanların yükünü indirmeye, kuyudan su çekip yalaklarına boşaltmaya, deveğe çekip yemlerini tutmaya yardım ederdi. Sabah erkence yola koyulacakları ahırdan avluya alır, ıhtırır, güçlü kollarıyla yüklerinin çatılıp sarılmasına yardım ederdi. Hem kervancılar hem de hancı görürlerdi onu bu hizmetler için. Arada bir eline birkaç ellilik tutuşturulur, kebab, lahmacun artıkları ikramlanır, baklava sahanlarının dibindeki şerbeti parmağıyla sıyırıp, gözlerini bayıltarak yalanmasına gülünürdü” (Enç, 2005:86).

Kervancılardan, *Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dallarını* adlı kitapta “katırcılar” adıyla bahsedilir. Şehirlerarası eşya taşımacılığı yapan katırcıların şehirde konaklayabilmeleri için Uzun Çarşı'da iki tane katırcı hanı vardır (Çitçi ve Yener, 1999:65). Muhtemelen Deli Bekir de bu iki katırcı hanından birinde çalışmaktadır.

İnsanlar, kendilerine benzemeyen, görünüş ya da davranış itibarıyla kendilerinden aşağı buldukları insanlarla dalga geçip gülüp eğlenme yolunu seçerler. Toplum genelde bu konuda oldukça acımasızdır. Bazı akıl hastalarını ve psikolojik rahatsızlıkları olan kişileri bile kendi eğlencelerine alet etmekten çekinmeyen insanların sayısı toplumda oldukça fazladır. Bu günümüzde olduğu gibi geçmişte de sık rastlanan bir durumdur. Toplumun bunu bir eğlence olarak algılamasının altında toplumdaki bireylerin kendi aşağılık duygularını yansıtacak bir oyuncak bulup onunla oynamaktan hoşnut olmalarının da payı olduğu şüphesizdir.

Mitat Enç, özelde Gaziantep'in savaş önceki döneminde ancak genel olarak Doğu ya da Batı ayrımı yapmaksızın tüm toplumlarda yaşanan ve toplumun kendine olan saygısı adına, en çok kendisine zarar veren ve doğru kabul edilen bir durumu gözler önüne serer.

Eğlence arayan, gününü gülererek geçirmek isteyen Uzun Çarşı esnafının bir numaralı eğlence kaynağı hemen her zaman Deli Bekir'dir. Dış görünüşü ve hareketleriyle Çarşı esnafı tarafından canlı bir tiyatrocunun gibi algılanıp kötü niyet olmaksızın hareketlerine görünüşüne gülündüğü anlatılır.

“Gülmek için bir şey söylemesi ya da yapmasını beklemeye ihtiyaç yoktu. Çarşı'nın Kazancı pazarına kavuştuğu dört yolun ağzında gerilip kasılarak ortaya çıkışını görmek yeterdi. Basık keçe külahı altındaki ablak güleç yüzü, patlak iri siyah gözleri, her ucu bir yana kaymış gür bıyığıyla gerçekten çok karikatürü andırırdı hâli. Bunun altında, yamalarla bezenmiş mintana rağmen çöreklenmiş evran gibi kıpırdayan geniş omuz ve kaslı iri gövdeyi, parmak uçları nerdeyse yere sürünen iki uzun güçlü kolla, yeterince gelişmeye nedense fırsat bulamamış iki bodur bacak süslerdi. Bütün hâliyle insandan çok, mor şalvar ve yamalı mintan giydirilmiş bir gorili andırırdı” (Enç, 2005:87).

Deli Bekir de toplumun kendisine biçtiği tiyatrocü kimliğini benimsemiş gibidir. Psikolojik yönden kendisini yetersiz hisseden ve çeşitli psikolojik problemleri olan insanlar toplumun kendilerine değer vermediğini, insanların sürekli kendilerini aşağıladığını düşünürler. Toplumun kendilerini kabul edip aralarına alabilmesi için ve ilgiyi üzerlerine çekebilmek için normal insanların yapmayacağı hareketleri yaparlar. Deli Bekir de ilgiyi üzerine çekmenin yolunun Çarşı ortasındaki sahneye çıkıp gösterilerini sergilemekten geçtiğine inanır. Her gün kendisini Çarşı meydanında gösterir. Sergilediği gösteri ise sağlıklı bir ruh hâline sahip olmayan bir insanın basit ilgi toplama gösterilerinin oldukça ötesindedir.

Deli Bekir, bir tiyatrocü misali sahnede yerini alıp seyircilerinin karşısına geçer. Gösterisi için alkış toplamaya başlar.

“Bekir kuşluk vakti Dört Yol ağzına dikilince bir süre kafası geride göğsü dışarıda, topraklarını denetlemeye gelen köy ağası gibi kasılıp durur, en yakınındaki esnaftan birinin sahneye çıktığını fark etmesini beklerdi. Varlığını gören elindeki işi bırakır, suratını yayvan bir gülüş kapsar, sesinin bütün gücüyle ‘Çıkarır, çıkaramaz’ diye gürlümeye koyulurdu. Bu sözü işiten ötekiler de usta, çırak dükkânın önüne uğrar, iki yandan ‘Çıkarır, çıkaramaz’ nağraları korolaşmaya yüz tutardı” (Enç, 2005:87).

Deli Bekir'in teşhir gösterisi günde birkaç kez yinelenmesine rağmen esnafın bu durumdan bıkmadığı ya da kimsenin Deli Bekir'e kızmadığı, engel olmaya çalışmadığı görülür. Deli Bekir'in yaptığı eylemden memnun görülmesi de işin narsizm boyutunu gündeme getirir. Teşhircilik⁵ gibi bir sapkınlığın toplum tarafından bu kadar rahat kabullenilip bir eğlence konusu hâline getirilmesi ise toplumun dışlayamadığı bazı sapkınlıkları eğlence adı altında üstünü örtmeye çalışmasının bir göstergesidir. Ancak Deli Bekir'e toplumun gösterdiği müsamahayı diğer toplumların göstermeyeceği açıktır.

⁵ “Teşhirci genellikle cinsel organlarını yabancı kişilere gösterme yönünde sürekli ve karşı konamaz bir istek duyan kişidir. Bu davranış ona öbür cinsel eylemlerin veremediği bir ruhsal gevşemeyi sağlar. (...) Teşhir eğilimi genellikle ergenlikten sonraki yıllarda ortaya çıkar ve bütün yaşam boyunca sürer. (...) Bu kişilerde genellikle teşhir dürtüsünü uyandıran özgül bir etken söz konusudur. Bu belli bir yaş grubu, bir saç rengi, saç tarama ya da giyinme biçimi, bazı insan grupları vb. olabilir. (...) Bir teşhirci genellikle özel ve sürekli bir davranış biçimi gösterir. (...) Teşhircilik bütün toplumsal kesimlerde görülür. Bir ‘ilkelliğin’, ‘hayvanlaşmanın’ ya da sorumluluk duygusu eksikliğinin ifadesi değildir. Tersine birçok teşhirci taşıdığı güçlü dürtüden dolayı mutsuzdur.” Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*(1993), c.X, Ana Yayıncılık, s.61.

Deli Bekir'in bir başka özelliği ise herkesin kolay kolay anlayamadığı tekerlemeler söyleyerek herkesi güldürmesidir. “Bu nedenle ilk numarası sona erince esnaf, müşteri, gönül eğlendirmek için Bekir'i yakalayıp ağzından gülecek bir iki söz koparabilmek için yarışırdı” (Enç, 2005:88).

Deli Bekir, Çarşı esnafı arasından sadece sevdiği kişilerin yanına giderken sevmediği kişilerin yüzüne bile bakmamaktadır. Uzun Çarşı'da en çok sevdiği iki kişinin Aziz Dede ile Aktar Musa Efendi olduğu belirtilir (Enç, 2005:88). Bu iki insanın benzer davranış tarzları dikkat çekicidir. İkisi de yaşlı, az konuşan ve çevreleriyle fazla ilgilenmeyen kişilerdir. Deli Bekir'in bu iki yaşlı adama yakınlık göstermesinin sebebi çevreleriyle ilgilenmeyen bu kişilerin bile dikkatini üzerine çekebileceğini ispatlamak olabileceği gibi bu iki yaşlının yanında sevgi açlığını gidermeye çalışması da olabilir.

Deli Bekir'in psikolojik rahatsızlığının bir başka delili ise silahlardan korkmasıdır. Muhtemelen bu bir çocukluk dönemi travmasından kaynaklanmaktadır.

“Nedense Bekir değnek parçası, ya da baklavacı oklavasını tüfek gibi kaldırıp kendisine nişan alanlardan ürker, ya da yalancıkta korkmuş gözükürdü. O zaman uzun kollarını havalanmaya çabalayan kelkenes kanatları gibi iki yana sallayarak kaçmaya koyulurdu” (Enç, 2005:90).

Mitat Enç, Uzun Çarşı'da herkesin Deli Bekir'le eğlenmesine karşılık Deli Bekir'i eğlendiren tipler olduğunu da belirtir. Bu iki isim Berber Hüseyin ve Lahmacuncu Hoca'dır. Bu iki ismin ortak yanıysa ikisinin de şişman kişiler olmasıdır. Kendisine dış görünüşü yüzünden gülen toplumdaki intikam alırcasına o da bu iki şişman insana güler.

Deli Bekir'in çok parası olsa ne yapacağını sorulması üzerine verdiği iki farklı ve birbirini tamamlar cevap ise oldukça dikkat çekicidir. Soruya verdiği ilk cevap şu şekildedir:

“Bir kelim torbayı önüme boşaltır, bir bir sayardım tamam mı diye... Sonra birer birer iki parmağımın arasına alır, ağzıma baklava dilimi gibi sokar karnımı doyururdum. (...) Karnı doyurmazsa ne boha yarar bu meret” (Enç, 2005:89).

Soruya verdiği ikinci cevap ise şöyledir: “Hayır usta olamaz. Çil altın deve tersi gibi yumuşak olmaz. Yatınca adamın her yanına batar. Sonra kışın da buz gibi soğuk olur” (Enç, 2005:93). Deli Bekir'in şaka ya da gerçek paraya değer vermediği ve katırcılar hanında develerin ahırında develerle birlikte uyumaktan memnun olduğu görülür.

Mitat Enç, savaş döneminden sonra bir daha göremediği Deli Bekir'in de diğer birçok Çarşı esnafı gibi savaştan sonraki yeni düzene uyum sağlayamayarak ortadan kaybolduğu kanaatindedir (Enç, 2005:94).

3.3.4.22.Doktor Mecit Barlas

Mitat Enç, çocukluğundan tanıdığı ve “doktor amca” diye hitap ettiği Mecit Barlas hakkında çok az bilgi verir. Dış görünüşüyle ilgili olarak “kavşağı dondurulduğu için sağ dizini bükemediğini” belirtirken Antep Harbi sırasında şehirdeki tüm yaralılara tek başına baktığını söylemekle yetinir (Enç, 2007a:77-78). Mitat Enç ve ailesi Dr. Mecit Barlas’ın önemli yardımlarını görürler. Mitat Enç ve ailesinin harp sırasında Antep’ten kaçmalarına yardımcı olan Mecit Barlas iyi bir aile dostlarıdır.

Aslen operatör olan Doktor Mecit Barlas, Antep Harbi döneminde Şih Camisi’ndeki Müdafaa-i Milliye Hastanesi’nde başhekimlik yapmış ve savaş süresince maaş almamıştır (Göğüş, t.y.: 85-86).

Adil Dai, *Olaylarla Gaziantep Savaşı* kitabında Lohanlı Mustafa Nurettin’in Doktor Mecit Barlas hakkındaki şu sözlerine yer verir:

“Doktorlar yokluklar içinde, canlarından feda ederek çalıştılar. Bu kadar yorgunluk içinde bile doktorlardan birinin yüzünde tebessüm eksik olmadı. Mecit Bey âdeta bir insan mimarı idi. Parçalanmış ayaklar, hurdahaş olmuş omuzlar onun Mahireliyle eski şekline giriyor, hiç olmazsa yok olmaktan kurtuluyordu. Mecit Bey eli kolu sıvalı, gece gündüz çalışıyordu” (Dai, 1992:156).

Adil Dai aynı kitabında Dr. Mecit Barlas’ın adının geçtiği Antep Harbi’ni konu alan bir türküyü de aktarır (Dai, 1992:156)⁶.

Mecit Barlas, Gaziantep’in ilk Türk doktorudur. Şakir Sabri Yener hakkında şunları söyler:

“...Bütün doğu ve güney illerinde ün salmış ehliyetli bir operatördü. Çok merhemetli idi. Fakir fukarayı meccanen muayene ve tedavi ettiği için halkın gönlünde tahtını kurmuştu” (Çitçi ve Yener, 1999: 27).

3.3.4.23.Dokumacı Şükrü Çavuş

Gaziantep’te savaştan önceki dönemde dokumacılık önemli ticaret dallarından biridir. Şehirde, Gaziantep yöresine özgü pek çok kumaş çeşidinin yanında aba, çorap vb. giyecekler de dokunmaktadır. Alacacılar da bir tür dokumacılık yapmaktadırlar.

“Mahalle aralarındaki dükkânlarında el tezgâhlarında alaca dokuyanlara alaca ya da alaca kalfası denirdi. Bunlar dokudukları alacaları götürürler, bağlandıkları alacacı

⁶ Dr.Mecit Barlas’ın adının geçtiği ünlü türkü şöyledir:

“Antep’in etrafı dumanlı dağlar
Doktor Mecit gelmiş yaramı bağlar
Analar ah çeker bacılar ağlar
Hani benim mor sümbüllü bağlarım
Antep diye hazin hazin ağlarım” (Dai, 1992:156).

ustasına, borçlarının birazına mahsuben yatırılır, birazının işçilik ücretini alırlardı. Borçsuz olanlar ücretlerinin tamamını alırlardı. (...) Kışın alaca dokuyucuları çalışmazlardı” (Çitçi ve Yener, 1999: 12-13).

Şükrü Çavuş bir alacacı ustasıdır. Dükkânı Uzun Çarşı’daki mescidin kayyum odasının altındadır. İşyeri ya da mesleği hakkında fazlaca bilgi verilmez sadece bir dönem Çebiş İmam’ın oğlu Köse Hafız’ı Şükrü Çavuş’un yanına işi öğrenebilmesi için “ayak kalfası” olarak yerleştirdiği belirtilir (Enç, 2005:79).

Şükrü Çavuş, sert, aksi ve yüzü gülmez bir adamdır (Enç, 2005:79). Dış görünüşü şu şekilde tasvir edilir:

“Kayzer Wilhelm’inkine meydan okuyan, özentiyle burulmuş kara bıyıkları, çökük avurtlarının iki yanında nöbetçi süngüsü gibi dimdik dururdu. Gözleri oldukça ileri bir aşamada trahomluydu. Çapaklı, habire sulanır, mekiklerdeki ipliklerin rengini burnuna yaklaştırmadan ayırt edemezdi” (Enç, 2005:174).

Şükrü Çavuş, Çanakkale Savaşındaki kahramanlıklarını anlattığı abartılı hikâyeleriyle meşhurdur. Halk arasında “Martaval atmakta Şükrü Çavuş’un yerine çıkmak” (Enç, 2007a:193) şeklinde bir deyim bile kullanılmaktadır.

Şükrü Çavuş savaş hikâyelerini çocuklara anlatarak onlardan yiyecek, giyecek, para toplamaya çalışır. Çocukları ve savaşı kendi menfaati için kullanır. Savaş sonrasındaki dönemlerde Şükrü Çavuş benzeri pek çok insan ortaya çıkarak maalesef ki kendilerinin bile olmayan anıları anlatıp bunlardan faydalanma yolunu seçmektedirler. İnsanların verilen savaşa, savaş meydanlarında kahramanca savaşan askerlere, savaşta şehit ya da gazi olanlara saygısını kullanan çıkarıcı insanların sayısı her toplumda, günümüzde bile, oldukça fazladır.

Çocuklardan belli taleplerde bulunan Şükrü Çavuş, taleplerinin karşılanması hâlinde rica, minnet hikâyelerini anlatmaya başlar.

“Dilediği yerine getirilirse Çavuş Çanakkale savaşındaki serüvenlerini anlatmakta çok ustaydı. Habire süngü hücumlarına kalkar, her seferinde en az bir taburu önüne katıp ya delik deşik eder, ya da tümünü denize döküp boğardı” (Enç, 2005:175).

Bir tiyatro oyuncusu gibi anlattığı hikâyenin inandırıcı olmasını sağlamaya, izleyicilerini-çocukları- anlattıklarının gerçek olduğuna ikna etmeye çalışır.

“Yalnız sürekli asık suratı, kalın ve öfkeli sesi ve bıyıkları yüzünden bakana iri yarı bir adammış duygusu aşıları. Bu yanlgı yüzünden de hepimiz ondan çekinir, her söylediğinin doğru olduğuna inanırdık” (Enç, 2005:174).

Şükrü Çavuş, bir meddah gibi hikâyesini belli bir yerde keserek daha sonra kaldığı yerden devam etmek üzere bırakır. İstekleri yerine getirilirse hikâyelerini anlatmaya devam eder.

“Ona hikâyelerini tamamlatabilmek için evden yiyecek, giyecek ve yakacak aşırmakta hepimiz epeyce tecrübe kazandık” (Enç, 2005:175).

Şehrin çocukları Şükrü Çavuş’un hikâyelerine inanırken, büyükleri Şükrü Çavuş’un yalanlarına inanmamaları için onları sık sık uyarır. Şükrü Çavuş aslında Çanakkale

Savaşı'na bile gitmemiştir. Tüm anlattıkları hayal ürünüdür. Ancak çocuklar izledikleri gösterinin öyle etkisi altındadırlar ki gerçeği kabul etmek bile istemezler.

“Hacı’ya göre Şükrü çavuş yalancı, düzenbaz herifin birisiydi. Çanakkale savaşları konusunda anlattıklarının hiçbirinin aslı yoktu. Bunları ya başkalarından dinlemişti, ya da selâmlıkta posta günleri babamın yüksek sesle cemaate okuduğu Akşam gazetesi, Donanma ve Harp dergilerindeki hikâyelerden öğrenmişti. Oralarda sel gibi insan kanı akarken bu herif mekik sallayıp keyfine bakmıştı” (Enç, 2005:180).

Şükrü Çavuş, kendi kafasında yarattığı hayalî dünyada yaşayan, gerçeklik düzeyini kaybetmiş, psikolojik rahatsızlığı olan bir insan değildir. O, pek çok benzeri gibi, sadece insanların acıma duygularını bir sömürü unsuru hâline getirerek kendi çıkarları için bunları kullanan, yalan söylemekte, hikâyeler anlatmakta başarılı bir kişidir.

3.3.4.24.Duran Ağa

Enç’lerin komşusu aynı zamanda da selamlıklarının müdavimlerinden birisidir. Asıl mesleği arpacılıktır. Arpacılar:

“Zahire satanlardır. Zahire; biri Buğday Pazarı’nda, biri de Arpacı Hanı’nda olmak üzere iki yerde ölçekle satılırdı. (...) Zahireler Buğday Pazarı meydanına ve Arpacı Hanı avlusuna yere köme köme yığılır, açıkta satılırdı. Ölçülerek alanların çuvallarına doldurulurdu” (Çitçi ve Yener, 1999: 14).

Mitat Enç’in dedesinin topraklarından gelen ürünleri satıp, bunların parasını tamı tamına teslim eden güvenilir bir insandır (Enç, 2007a:27).

Şehir halkının genel kılık kıyafetine uygun bir giyim tarzına sahip olan arpacı Duran Ağa’nın dış görünüşü şöyle anlatılmaktadır:

“...meşe gövdesi kadar heybetli bedeninden isteksizce uzanan suyunu iyi almamış bitkiler gibi güdük, kol ve bacakları vardı. Cana yakın dış görünüşünü, hayli kırçılmış sakal ve bıyıkla örtülü ablak yüzünün üstünde, hemen uçurecekmiş gibi emanet duran fesine doladığı ince ahmediye sarığı tamamlardı. Yüzünün en etkileyici özelliği ise, art düşünce belirtisiyle gölgelenmeyen, ufacık, açık mavi gözlerindeki çocuksu bakışlarıydı” (Enç, 2007a:26).

Selamlıkta yapılan sohbetler esnasında Duran Ağa, anlamadığı konularda durmadan sorular sorarak bunları bilgili kişilerin cevaplamasını bekler. Selamlık sohbetleri Duran Ağa sayesinde âdeta bir Karagöz-Hacivat gösterisi hâlini alır. Duran Ağa, cahil denebilecek kadar bilgisiz ancak çok meraklı bir kişidir. Anlamalı ya da anlamsız durmadan sorduğu sorularla cahilliğini ortaya koymaktan çekinmeyen ancak bilgisini arttırmaktan yana olan, bilgi cahilliğini her fırsatta gidermeye çalışan bir kişi olması hasebiyle şehir halkının genelini temsil etmektedir.

3.3.4.25.Durdu Efendi

Sabunculuk Gaziantep yöresinde çok eski dönemlerden beri devam ettirilen bir meslektir. Sabunhanelere bu yörede “masmana” adı verilmektedir.

“Sabun yapılan yerler Gaziantep’te eskiden beri büyüklü küçüklü pek çoktur. Şehrin çeşitli yerlerinde masmanalar vardı. Kürkçü Hanı arkasında Kürkçü Masmanası, Sabun Hanı karşısında Söylemez Sait Masmanası, Gümüş Kasteli dolaylarında Yetkinler’in Masmanası, kendi adıyla anılan Kara Nazar Hanı’nda Kara Nazar Masmanası en büyükleriydi” (Çitçi ve Yener, 1999:46).

Zengin bir aileden gelen Durdu Efendi, babasının vefatının ardından genç yaşında iyi gelir getiren bir işletme olan sabunhanenin başına geçer. Genç yaşında, çelimsiz görünüşünden beklenmeyecek bir başarı gösterip çevresindekilerin iflas edeceği yönündeki kehanetlerini boşa çıkararak oldukça başarılı bir iş adamı olur (Enç, 2005:243).

“Kendinde olmayanı kuruntu etmek, olanı da olduğundan büyük görmek onun yapısında yoktu. Bu yüzden de, çevresinin haset ve yarışma duygularını ayaklandırmadan babasından kalanı sessizce artırıp genişletmişti” (Enç, 2005:245).

Zamanında evlilik konusunda da aynı tavrı sergilemiştir. Babası kendisine “güzelliği dillere destan Kadir Bey’in kızını” (Enç, 2005:243) almak istese de o dayısının çirkin kızıyla evlenmeyi tercih eder. Bunun sebebini de şöyle açıklar:

“Ana dengi dengine olmalı. Avradın güzelinin gönlünü hoş etmek zor olur. Dilin işlek, belin güçlü olmalı. Şakire bana yeter de artar” (Enç, 2005:245).

Durdu Efendi her işinde evliliğinde de olduğu gibi akılcı hareket etmeye çalışır, duygularını ön plana çıkarıp kendisini duygularının yönlendirmesine izin vermez.

“Kendi evliliğinde varlığı görünüşten yeğ tutan Durdu efendi oğlunun evliliğinde nedense güzelliğe ağırlık vereceğe benziyordu. Kent içi ve çevresindeki en değerli malları ipliğe dizip boynuna geçirdikten sonra evinin içinde yüzüne bakılabilecek alımlı bir dişinin bulunması gereğini daha iyi kestirmeye başlamıştı sanki” (Enç, 2005:251).

Kararlarını sürekli akılcı bir şekilde veren Durdu Efendi’nin sıra oğluna geldiğinde hele ki evlilik kadar önemli bir konuda hata yapmamasını ister. Evliliğin bir iş sözleşmesi olmadığını anlamıştır. Eşinin tek kusurunun ise güzel olmaması olduğunu düşünmekte olmalıdır ki oğluna güzel bir bayan almak niyetindedir. Kendi hayatlarındaki hataları çocuklarının tekrarlamasını istemeyen ebeveynler aslında çocuklarının hayatını da istedikleri şekilde yönlendirerek ikinci bir hayat hakkı daha elde etmek isterler. Farkında olsunlar ya da olmasınlar ebeveynler, çocuklarının hayatlarını kendi hayatlarında yapamadıklarıyla donatma gayretindedirler. Çocukları başarısız olduğunda kendilerinin ilk yaptığının doğru olduğunu görecektir ve içleri huzura kavuşacaktır. Ancak bu arada çocuklarının ne düşündüklerini, ne hissettiklerini hesaba katmak akıllarına bile gelmez. Çocukları için en iyisini isteyen

anne-babalar aslında kendileri için en iyi olanı istemektedirler. Yüzyıllardır ebeveynlerinin baskıcı tavırlarına karşı çıkmayı başaramayan nesiller, intikam alırcasına kendi çocuklarına da ailelerinden gördükleri şekilde davranmaktadırlar. Maalesef ki çocuklarının hayatının bir deneme tahtası olmadığını fark edememektedirler çünkü çocuklarının farklı bir birey olduğunu bir türlü kabul etmek istememektedirler. Hele ki mesleklerin babadan oğla geçtiği, aile reisinin her dediğinin kanun hükmünde olduğu kapalı toplumlarda çocuklara söz hakkı bile verilmemektedir. Bu şekilde yetişen nesiller babaların karar verdiği hayatları yaşarken nefret ederek günlerini geçirmekte, hayatlarına yeni idealler ekleyememektedirler. Bu ise idealsiz bir toplumun oluşmasına, hayatından zevk almayan, kendi hayatlarını yönlendiremeyen bireylerle dolu bir toplumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Farkında bile olmaksızın oğlunun hayatını kendisinininkine eklemek isteyen Durdu Efendi, sonunda oğlunu şehrin en güzel kızıyla evlendirir. Ancak oğlu da mutlu olamaz (Enç, 2005:251).

3.3.4.26.Duvarcı Kel Ahmet

Mesleği duvarcılık olan Kel Ahmet, bütün gününü Şaraküstü semtinin az ilerisindeki Duvarcılar Kahvesi'nde müşteri çıkmasını bekleyerek geçirir. "Kalleşliği yüzünden kimsenin zorda kalmadan iş yaptırmadığı..." (Enç, 2005:238) için de pek fazla müşterisi yoktur.

3.3.4.27.Ekmekçi Hoca Abdulkadir Efendi

Mitat Enç'in dedesinin selamlığının müdavimlerinden birisi de Ekmekçi Hoca'dır. Oldukça şişman olan Ekmekçi Hoca'nın selamlığa gelişi ve dış görünüşü şöyle anlatılmaktadır:

"Ekmekçi Hoca Abdülkadir Efendinin, selâmlığa doğru yolda olduğu, önümüzdeki mescidin binek taşları hizasından duyulmaya başlandı. Yokuşu tırmanırken değneğinin takırtısı, kumbara patlıyormuş sanılan geçirme ve yellenmelerinin gürültüsü yetmezmiş gibi, bir de karayele tutulmuş kadirge benzeri inilti ve gacırtı sesleri çıkarıp dururdu. Gerçekten de bu inleme ve oflamalar boşuna değildi. Yırtmaçları bir türlü kavuşmayan zubununun altındaki iri kubbeyi, kalın kuşağı zoru zoruna bir arada tutabilir; sudan yeni çıkmış, heybetli bir suaygırını andıran yavaş adımlarla, salınarak ilerlerken, yırtmaçları arasından sarkan nakışlı uzun uçurları, cami saatlerinin rakkası gibi bir sağa, bir sola sallanıp dururdu" (Enç, 2007a:28).

Selamlıkta her gece başköşedeki yerini alan Ekmekçi Hoca, fazla kiloları yüzünden rahat oturamadığı için büyük bir sedire tek başına yan olarak serilmektedir (Enç, 2007a:29). Namazlarını aşırı kilolarından dolayı cemaatle kılmamaktadır (Enç,

2007a:30). Sürekli ter koktuğu için kimse yanına yaklaşmak istemez (Enç, 2007a:29). Şakacı tabiatlı (Enç, 2007a:29), dedikoducu, insanların başına gelen kötülükleri uzaktan seyredip gülen ve hayatını bu şekilde yönlendiren birisidir.

“Büyük oğluna, çevrendeki gençleri içkiye, kumara, avrada alıştıracaksın ama, sen hep geride duracaksın haa, diye öğütlediği, dilden dile dolaşırdı” (Enç, 2007a:192).

Ekmekçi Hoca'nın zor günleri cumhuriyetin ilanından sonra başlar. Halkın çoğu yeni giyim tarzını farklı buldukları ve kendilerine uygun bulmadıkları için kabullenmek istemez. Oysa Ekmekçi Hoca'nın problemi bambaşkadır:

“Bol ve rahat giysilere bile öyle kolayca sığdıramadığı muhteşem gövdesini, basitçe pantolon ve ceket içine tıkıvermesi olanaksızdı. Bu yüzden de bir süre, iyice kavuşmayan yırtmaçlı entarisinin uçkurunu sallayarak dolaşmaya yeltendi. Fakat bu pervasızlığını, gündüz gözü çarşıya da kaydırmaya kalktığında, rastladığı bir emniyet görevlisi, elindeki makasla, entarisini tepeden aşağıya doğrayıverdi. Bunun üstüne ona, kimbilir kaç top kumaştan şalvarımsı bir pantolla, bir de ceket uydurmak gerekmiş; ancak, bu bolluğa bile zorla tıkıştırılan butları ile öyle yan yatarak, Roma senatörleri gibi rahatlama özgürlüğü, geri gelmemek üzere elinden uçup gitmişti. Dizinin üstünden aşan göbeğini, ömrü billah, iki avucu ile zaptetmeye çabalayarak, mutsuzca sedir kenarına ilişmek zorunda kaldı” (Enç, 2007a:198).

Ekmekçi Hoca da savaştan önceki rahat hayatının bozulmasından hoşnut değildir. O da eski şehrin pek çok insanı gibi yeni hayat tarzına uyum sağlamakta güçlük çeker. Eski ile yeni arasında bocalayarak ömrünü tamamlamak zorunda kalır.

3.3.4.28.Ekmekçi İbrahim Efendi ve Ekmekçi Şerif

Yirminci yüzyılın başında savaştan yeni çıkmış olan şehirde pek çok ekmekçi dükkânı vardı. Ekmek fırınlarının çoğu Arasa Çarşısı'ndayken diğer çarşılarda da ekmek fırınları bulunmaktadır (Çitçi ve Yener, 1999:29).

“Hemen hepsinin bir tarafında kebabçı, öbür tarafında helvacı dükkânı bulunurdu. Ekmekçiler yalnız pide yaparlardı. Pidelere; açık, tırnaklı, yahudi ekmeği denilen çeşitlerde yapılırdı” (Çitçi ve Yener, 1999:29).

Savaş öncesinde, Mitat Enç, Uzun Çarşı'da üç tane ekmek fırını bulunduğunu söyler. Ekmek fırınları ya da bu fırınların sahipleri hakkında ayrıntılı bilgiler vermez. Ekmekçi Hoca Abdulkadir Efendi dışında iki ekmekçinin daha isimlerinden bahseder. Bunlardan birisi Uluçarşı'nın Kazancıpazarı'na birleştiği köşedeki ekmek fırının sahibi Ekmekçi Şerif (Enç, 2005:87) diğeri ise Ekmekçi İbrahim Efendi'dir (Enç, 2005:29).

3.3.4.29.Elbeylioğlu

Selamlığın müdavimlerinden olan Elbeylioğlu hakkında çok az bilgi vardır. Sadece “küt bedenli ve tok sesli” (Enç, 2007a:31) olduğundan bahsedilmektedir.

3.3.4.30.Emin Mazlum Enç

Mitat Enç'in babasıdır. Mitat Enç, babasının karakteri ya da dış görünüşü hakkında hiç bir bilgi vermez.

Emin Mazlum Enç, evlendikten sonra da babasının evinde yaşamaya devam ettiği için evin ya da ailenin reisi değil sadece ailenin büyüyüp evlenen oğlu olarak kalır. Gaziantep'te yirminci yüzyılın ortasına kadar devam eden oğulların aileleriyle birlikte yaşama geleneği büyük ailelerin devamını sağlar. Evin reisi ölene kadar hep büyükbabalardır. Onların izni alınmadan asla hareket edilmez. Eşler birbirlerine ve içinde yaşadıkları büyük aileye karşı oldukça saygılılardır. Bu saygıyı Mitat Enç, şu şekilde anlatır:

“Bu eğlence gecelerinde, ne kadar geciktiğini dedem fark etmesin diye ayaklarının ucuna basarak yukarı çıkan babam, suçunu bastırmak için her seferinde koltuğunda anneme bir ikramla dönmeyi âdet edinmişti” (Enç, 2007a:23).

Gençler evlendikten sonra da aileleriyle yaşadıkları için sorumlulukları çok fazla artmaz ancak tam bir birey hâline de gelemesler. Nitekim Mitat Enç, babasının seferberlik sırasında gerçekten büyüyüp bir birey, bir baba hâline geldiğini anlatır. Savaşta çocuklar kadar, büyükler de büyürler.

“...savaşın ilk elden bize yansıyan yanı, seferberlik davulları olmuştur. Davulların yankıları sürüp giderken, babam bedel askerliğine başladı. Her gün, erkenden üniformasını kuşanıp, kasaturasını sallayarak Zerdalilik'e talime giderken, gözümde bambaşka biri oluvermişti. O artık, dedem ortaya çıkınca sigarasını arkasına saklayıp, onun buyruklarını dinleyen saygıyla, **baş üstüne baba**'ları sıralayan kişi olmaktan çıkıp, dedemin bile saygıyla baktığı biriydi. Hele annem, her sabah gözünde yaşlarla, onu sanki Yemen askerliğine yola vuruyormuş gibi uğurlamaya başladı kapıdan” (Enç, 2007a:34-35).

Emin Bey'in evdeki görevlerinden birisi de selamlıktaki konuklara akşamları İstanbul'dan gelen son gazeteleri okumaktır. Bu dönemde okuma-yazma bilen kişi sayısı oldukça azdır. Emin Bey, devrine göre oldukça kültürlü ve okuma-yazma bilen birisidir.

“Cemaatin en yoğun olduğu akşamlar posta günleriydi. O zaman babam, küçük odadaki dostlarını bırakarak içeriye gelip, Ahmet amcanın kürsüsünün yanı başında tünemek zorundaydı” (Enç, 2007a: 32).

Antep Harbi sırasında evin idaresi, babası İstanbul'a gidince (Enç, 2007a:44), Emin Mazlum Bey'e geçer. Bu sırada çeteler halktan savaş sırasında kullanılmak üzere para toplamaktadırlar. İlk iki seferde borca girerek de olsa istenen parayı veren Emin Mazlum Efendi, üçüncü sefer istenen parayı bulamayınca çeteler tarafından hapse atılır. Bir süre burada kalır. Hapishane olarak kullanılan Millet Hanı'nın yıkılması üzerine serbest kalan Emin Mazlum Enç, ailesini de yanına alarak, Doktor Mecit Barlas'ın yardımlarıyla şehri terk eder.

Savaş bittikten sonra şehre dönen Emin Mazlum Enç, Bonmarşe adında bir mefruşat mağazası açar. Uzun süre ticaretle uğraşan Emin Bey, maddi sıkıntılar yaşamaya başlayınca mağazasını kapatır.

3.3.4.31.Emmun Bacı'nın ikinci eşi

İlk eşi savaştan önce vefat edince kızı ile ortada kalan Emmun Bacı köyden şehre göçer. Emmun Bacı, Mitat Enç'lerin evlerinin karşısındaki amcasından kalan yıkık eve yerleşir ve kısa sürede Enç ailesiyle iyi ilişkiler kurar.

“Tıknaz, düşük bıyıklı, gözlerini çevresindekilerden kaçırarak sessiz bir adam” (Enç, 2005:203) olan ikinci eşi hakkında çok az bilgi verilir: “Hüderci yanında çalışmış. Tüccar gibi bir şeymiş. Dul, çocuksuz, gözü yerde bir kişi diyorlarmış” (Enç, 2005:202). “Hüder, zerzavat-sebze demektir. Hüderciler Pazayeri'nin Direkçi Pazarı ile Tuz Pazarı arasındaki dükkânlarda” (Çitçi ve Yener, 1999:33) satış yaparlar.

Emmun Bacı'nın sessiz, sakin bir adam olduğu için evlendiği ikinci eşi hiç de sandığı gibi birisi çıkmaz. Vakitli vakitsiz kendisi evde yokken eşinin eve gelmesinden huzursuz olan Emmun Bacı bir gün eve geldiğinde eşini kızını taciz ederken bulur. Eskiden olduğu kadar günümüzde de ensest⁷ ilişkilere toplumda oldukça sık rastlanmaktadır. Ergenlik dönemlerinde ensest ilişkiye maruz kalan

⁷ “Genellikle ensest, aynı genetik bağa sahip insanlar arasındaki cinsel ilişkiye atıfta bulunur. Ensesti tanımlamak, ona karşı olan yasakların vurgusu temeline dayanır; yani ensest tanımında esas olan unsur “yasak olgusu”dur. (...) Günümüzde ensest; ahlaki, hukuki ve dini bakımdan evlenmeleri yasak olan, yakın akraba konumundaki bireylerin cinsel ilişkide bulunmaları olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamda ensest bazı kültürler hariç, tabu olarak kabul edilmiştir. (...)Genellikle ensest bir ‘aile sorunu’ olarak algılanmaktadır. Ensest davranışı; özellikle baba ile kızı, anne ile oğlu ve erkek kardeş ile kız kardeş arasındaki cinsel ilişkiyi içermektedir. Ancak ensest davranışıyla ilgili yasal ve kültürel düzenlemeler bazen bu üç örneğin ötesine de geçmektedir. Örneğin, üyeler arasındaki ilişkiyi de ensest olarak kabul edenler bulunmaktadır. Yetişkin akrabalar arasındaki ensest ilişki, en az yetişkin ile çocuğu arasındaki ensest ilişki kadar yasaklıdır. (...)Enseste bağlı olsun ya da olmasın çocuğun cinsel istismarı bakım verme yükümlülüğündeki kişilerin, diğer yetişkinlerin ya da çocuktan daha büyük yaştaki diğer çocukların çocuğu bir cinsel haz nesnesi olarak kullanması şeklinde tanımlanır. Yetişkin kadınların %20'sinin, yetişkin erkeklerinse %5-10'unun çocuklukta cinsel istismara uğradığı ve istismar eden kişilerin büyük kısmının çocukların tanıdığı kişiler olduğu ifade edilmektedir. Çocuğun cinsel istismarı şeklinde ortaya çıkan ensest ilişkinin en fazla baba-kız arasında olduğu ileri sürülmektedir. (...) Özellikle günümüzde ensest ilişkiyi yaşayan kişiler toplum tarafından ayıplanıp kınanmaktadır ve bu ayıbı yaşamları süresince üzerlerinde bir yük olarak taşımak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısı ile bireylerin böyle bir ‘etiketlenme/damgalanma’ ile yaşaması, sosyal çevrenin ona kötü gözle bakması kendisini değersiz biri olarak algılamasına yol açar. Karşılaştığı kişi ya da kişiler tarafından ona bir mesafe ile yaklaşılır. Bu da toplumsal uzaklık duygusunun yaşanmasına ve bireyin toplumdan izole olmasına neden olduğu gibi onu yalnızlaştırır ve sonuçta intihara kadar götürebilir. Böylece sosyal bağları kopan birinin ise depresyona girmesi ve daha çok psikolojik sorunlar yaşaması kaçınılmazdır.” Ayrıntılı bilgi için bakınız: Aylin Görgün Baran ve Nühket Paksoy Erbeydar (2009). Yasak Cinsel İlişki: Ensest. [http:// www.huksam.hacettepe.edu.tr](http://www.huksam.hacettepe.edu.tr) (10.02.2009).

gençlerin ilerde sağlıklı bireyler olamayacakları açıktır. Mitat Enç, toplumdaki enest ilişkilere dikkat çekmek ister. Sağlıklı bireylerden oluşacak sağlıklı bir toplumda enest benzeri sapkın ilişkilerin olmaması gerekir. Bu sorunun geçmişte olduğu gibi üstünün örtülmeye çalışılarak halledilemeyeceği ortadadır. Bu önemli toplumsal problemin çözümü gelecek nesillerin sağlıklı olması açısından oldukça önemlidir.

Emmun Bacı, ikinci eşinden boşanıp, kocasının tacizle kalmasına şükretmekle yetinecektir. Kocasını evden kovup, ondan boşanan Emmun Bacı, bu konuyu kapatmaya karar verir. Birkaç komşu haricinde kimseye duyurmayarak sorunu çözümlendiğini zannederek hayatına devam etme yolunu seçer.

3.3.4.32.Emmun Bacı'nın üçüncü eşi

Emmun Bacı'nın üçüncü eşi bir çerçidir (Enç, 2005:206). Mitat Enç, komşularının üçüncü eşini şöyle anlatır:

“Ortadan biraz uzun, genç mi yaşlı mı olduğu pek kestirilmeyen bir adamdı. Sakalındaki aklara, yüzündeki çizgilere bakılırsa içi göçmüş, Emmun'a pek bir yararı kalmamış sanılırdı. Eşeğini yükleyip yemini tutarken, sıırım gibi yağsız bedeninin çevik hareketlerine bakılırsa daha birkaç karı eskitire benziyordu” (Enç, 2005:206).

Emmun Bacı, üçüncü eşi çerçinin her köyde ayrı bir nikâhlısı olduğunu öğrenince, Çerçi'den de boşanır.

3.3.4.33.Emmun Bacı'nın dördüncü eşi Bacımın Boku

Emmun Bacı'nın dördüncü eşi şehirde “Bacımın Boku” lakabıyla tanınan iri yapılı, yakışıklı bir beydir.

“Öte yandan tutum ve davranışı koca bedeninden umulmayacak kadar mahcup ve çekingendi. Kütüğe benzeyen kol ve bacaklarını nereye saklayacağını kestiremiyor sanılırdı. Ama çok geçmeden gün batınca bambaşka bir kişiliğe büründüğü, ortaya çıktı” (Enç, 2005:208-209).

Dördüncü eşin de bir kusuru vardır. Alkoliktir. Gündüzleri sessiz sakin bir adam olan Bacımın Boku, geceleri bambaşka bir insan hâline gelip mahalleyi birbirine katmaktadır.

“Yatsıya yakın yokuşun Kazancıpazarı ucundan sesi duyulurdu. Kâh akortsuz bir maya, kâh bir uzun hava tuttururdu. Sık sık türküyü kesip uzun bir nara attıktan sonra, bütün gün içini şişiren bilinmez düşmanlara ana, avrat sövmeye koyulurdu. Bazen bağırıp çağırmadan nefesi daralnca mescidin önündeki binektaşına oturur, derin derin soluyarak küfür etmeyi sürdürürdü” (Enç, 2005:209).

İçkiyi fazla kaçırdığı günlerde Emmun Bacı'yı da döven Bacımın Boku'ndan rahatsız olan mahalleliler gözünü korkutmak için birkaç sefer de döverler ancak tövbesini defalarca bozan Bacımın Boku'nun hakkından sonunda Emmun Bacı gelir.

“Anlaşıldığına göre erkek dayağına dayanıklı olan herifin karı köteğine pek idmanı yoktu. Eve gelmeyi gitgide seyrekleştirdi. Sonra da büsbütün ortada gözükmez oldu” (Enç, 2005:211).

Aile içi pek çok huzursuzluğun temelinde alkol bağımlılığı yatmaktadır. Alkol insanı bambaşka bir kişi hâline getirmekte, aile içi şiddete zemin hazırlamaktadır. Çoğunlukla aşağılık kompleksli erkekler, ailesi dışında, toplum içinde aşağılandıklarını düşünmekte ve hakları dahi yense seslerini çıkaramamaktadırlar. Ancak evleri dışında sürekli aşağılanan bu insanlar senelerden beri içlerinde biriktirdikleri kin ve nefreti evlerine döndüklerinde kendilerinden bedenen daha zayıf gördükleri eşlerine yansıtabilme hakları olduğunu zannetmektedirler. Hele ki bu derece aşağılık duygusuyla yaşamak zorunda kalan erkekler, bir de alkol kullanınca tüm kontrollerini kaybederek hiçbir zaman sahip olmadıkları ve hiçbir zaman da sahip olamayacakları bir güce sahip oldukları zannına kapılarak eşlerini dövmektedirler. Alkol ve şiddet aile kurumunun köküne konan dinamitlerdir. Ailedeki bu önemli sorun tüm toplumu da etkilemektedir.

3.3.4.34.Emmun Bacı'nın beşinci eşi Bodur

Bodur'un asıl mesleği sabancılıktır. “Ağaç çiftçi araçları yapıp satan sabancıların dükkânları Arasa Çarşısı'yla Gümüş Kasteli arasındaydı. Buraya ‘Saban Pazarı’ denirdi” (Çitçi ve Yener, 1999:49).

Mesleğinin sabancılık olduğu söylene de aslında Bodur çalışmaz, bütün gününü evde geçirir.

“Sabah kalkar kalkmaz kuyu başına koşuyor, bir kova taze su çekiyordu. Sonra kutsal bir anlamı varmışçasına özenle bir yana yerleştirdiği esrar kabağını güzelce yıkayıp temizliyor, koynundan çektiği keseden karışımlar yapıp lüleye basıyordu. Ekinliğin dibindeki şiltenin yastığına Sezar gibi yaslanıp gözleri kapalı kabağından uzun nefesler çekiyordu” (Enç, 2005:212).

Uyuşturucu bağımlılığı insanın çalışmasını engelleyen, tüm hayatını değiştiren bir bağımlılıktır. Bağımlıların sadece kendileri değil aileleri de bağımlıyla birlikte sorunlar yaşarlar. Emmun Bacı ilk günlerde eşi sürekli gözünün önünde evde oturduğu için memnundur ve eşinin esrar içmesine ses çıkarmaz. Evinde esrar içilmesine izin verdiği için suçlu durumuna düşeceğini bile düşünmez.

Uyuşturucu bağımlıları, uyuşturucuya arkadaş ortamında alışırlar ve bağımlı hâline geldikten sonra da bu ortamdan bir daha kolay kolay kopamazlar. Bodur da arkadaş ortamından kopamaz ve arkadaşlarını kumar oynayıp esrar içebilmek için Emmun Bacı'nın evine davet etmeye başlar.

“Bodur'un eski kabak arkadaşları birer, ikişer evine damlamaya, esrar kabağı elden ele dolaşmaya başlamıştı. Emmun önce bundan da pek yakınmadı. Ama kısa süre sonra

ortaya boyalı aşık kesesi de çıkıvermişti. Esrcarlar, nefesten donuklaşmış gözlerini dört açarak atılan aşıkların hangi yönde duracağını izliyordu. Bazen aşık partileri geç vakte kadar sürüyor, paralar tükenince de sedef kaplı bıçaklar, savatlı saatler ortaya sürülüyordu” (Enç, 2005:213).

Bu duruma daha fazla dayanamayan Emmun Bacı kurtuluşu Bodur ve arkadaşlarını polise ihbar etmekte bulur.

Uzun Çarşının Uluları kitabında Mitat Enç, Nurganali Bodur adında bir köylünün daha hikâyesini anlatır. Bodur, cinayet suçuyla girdiği hapiste esrara ve kumara alışır. Emmun Bacı'nın beşinci eşi Bodur da kumar ve esrar alışkanlığı olan bir kişidir ancak şehirde oturmaktadır. Anlatılan iki kişinin aynı kişi olup olmadığı ise belirtilmemektedir.

3.3.4.35.Eşek Kasabı Ali Bayram⁸

Çarşıda sürekli görülen simalardan olmayan Ali Bayram, şehre geldiği dönemlerde “Kalealtı Pazarı’yla Salhane köprüsünden geçip Hacibaba’daki taş ocağına giden toprak patika” (Enç, 2005:140) civarında bulunmaktadır. Lakabı deli olmasa da şehrin “en zırdelisi” olduğu şehir halkı tarafından bilinmekte bu yüzden de diğer delilerle dalga geçme yolunu tutan şehir halkı Ali Bayram’dan korkup kaçmayı tercih etmektedir (Enç, 2005:140).

Mitat Enç, Eşek Kasabı Ali Bayram’ı şöyle anlatmaktadır:

“Sulak yerde alabildiğine gelişmiş çam yarması bir herifti. Suratı ve boynu, başındaki uzun püsküllü fesin uzantısı sanılacak kadar kıızıldı. Sıcak yaz aylarında bu kıızıllık daha da koyulaşır. Yüzündeki kasların her birisi de ayrı makamdan oynar dururdu. Çoğu zaman çevresindekileri öfke ya da kuşkuyla bakışlarla süzer, kendi kendine durmadan anlaşılmayan bir şeyler mırıldanır dururdu. Bizi en çok ürküten saat kösteyi gibi kuşağından sarkan kalın zincirle onun katları arasından ucu gözükken iri, sustalı bıçaktı” (Enç, 2005:140-141).

Toplum tehlikeli akıl hastalarına karşı nasıl davranacağını çoğunlukla bilemez. Bazıları hızla akıl hastasının bulunduğu yerden kaçmaya, bazıları iyi davranarak kendilerine zarar vermesini önlemeye çalışırlar. Ali Bayram’ın kendilerine yaklaşmakta olduğunu gören şehir halkı da ne yapacağını bilemez.

“Ortada gözükince çarşı esnafı da gizlemeye uğraştıkları bir gerginlik düşerdi. Hemen herkes bize ulaşmasın diye başını öte yana çevirip görmezlikten gelmeye kalkardı. Ama birinin önünde durup da üzümle ya da domatesi yoklayıp fiyat sormaya kalkarsa komşular hemen seferberlik yapar, sezdirmeden kimi küreğin sapını, kimisi de batman

⁸ Lütfiye Aydın, *Anka Kentim Antep'im* adlı kitabında çocukluğundan tanıdığı Ali Bayram adında birisinden bahseder. “Elinde kanları damlayan bir takım ciğer, kanlı gözleriyle sağa sola meydan okurcasına bizim oralardan geçen Ali Bayram, belki de Mitat Enç’in de anlattığı aynı Ali Bayram’dı. Hani kentin dışındaki taş ocaklarında kestiği lagar eşeklerin, beygirlerin etini kasaplara zorla sattığını anlatırlardı. Şimdi gerçeğin hiç de öyle olmadığını düşünüyorum. Büyük olasılıkla bizim oralardan geçen herhangi birine öteden beri kulaklarımızda olan, yani kolektif bilinç altımızda yaşayan eşek kasabı Ali Bayram’ın adını yakıştırıp biz de kendimize bir mit edinmiştik herhalde” (Aydın, 2008:142-143).

demirini eline alırdı. Çünkü herifin ne zaman hangi nedenle hır çıkarıp karşısındakine saldıracağı kestirilemezdi. Böyle bir durum oluşunca da kendisiyle ancak beş on kişi arada baş edebilirdi” (Enç, 2005:141).

Şerrinden korkan esnaf Ali Bayram’la hiçbir zaman pazarlığa girişmez, Ali Bayram ne verirse onu kabul eder (Enç, 2005:141). Ancak Ali Bayram yaz ayları geldiğinde daha da tehlikeli bir insan hâline gelmektedir. Bu dönemde önüne gelenle kavga etmek için bahaneler arayıp bulan Ali Bayram, öfkesini dışarı atmanın yolunu insanlarla dövüşmekte bulmaktadır.

“Bazen kantarın topunu kaçırıp zaptiyelik de olurdu. Ayağına pırangayı, bileklerine de kelepçeyi geçirebilmek için nerdeyse kentin tüm kanun adamlarının seferber olması gerekirdi. Onu bağlayıp deliğe tıkmak için gönüllü yardımcı aramanın da gereği yoktu. Kutsal savaş açılmışçasına herkes işini bırakır, depik ya da yumruğundan kaçarak iri bedeninin bir yanını denetim altına almaya uğraşırdı” (Enç, 2005:142).

Bir akıl hastasını denetim altına almanın tek yolunun onu dövmek olduğu düşünüldüğünden halk hastaya yardım edermişçesine ya da onu tedavi edermişçesine akıl hastasını döverler. Bunu biraz da kendi canlarını kurtarmak için yaparlar. Mitat Enç’in anlattığı üzere, mahkemeye çıkarılan Ali Bayram’ın deli raporu olduğu için mahkeme Ali Bayram’a ceza verememektedir, akıl hastanesine gönderilen Ali Bayram ise birkaç ay içerisinde akıl hastanesinden ya iyileştiği gerekçesiyle ya da kaçarak şehre geri dönmektedir (Enç, 2005:142).

Yaz aylarında saldırganlığı artan Ali Bayram’ın davranışları kış aylarında tamamen değişmektedir.⁹ “Üzerine bir çöküntü gelir, delik balon gibi söner, dalı kolu sarkardı. O zamanlar iki karış çocuk bile ağzına vurup lokmasını elinden alabilirdi” (Enç, 2005:142-143). Ali Bayram bu sakin geçirdiği dönemlerde bir köşeye çekilerek içine kapanıp uzun süre hareketsiz olduğu yerde oturmaktadır. Bu sakin dönemin ardından Ali Bayram aniden eski saldırgan dönemine geri dönmektedir. Bu gidiş gelişlerin sürekliliği iki uçlu bir psikolojik rahatsızlığın göstergesidir.

Akıl hastanesindeki doktorların çare bulamadıkları saldırganlığımı tedavi etme yolunu Ali Bayram yine kendisi bulmuştur.

“Bereket versin geçim yolu, insanlara karşı duyduğu kuşku, öfke ve nefreti bir ölçüde zararsız bir yoldan boşaltmaya elverişliydi. Bu yoldan irinini akıtmasa çevresini belki de tümüyle kırıp geçirirdi” (Enç, 2005:143).

Ali Bayram, pazardan özenle seçtiği yaşlı, zayıf bir eşeği satın alıp eşeğin üstüne biner ve taş ocağı yolundan belirlediği yere kadar götürür. Dinî bir ayine hazırlanır gibidir. Hep tekrarladığı ama her tekrarlayışında daha çok zevk aldığı

⁹ Mitat Enç, psikolojik problemi olan insanların mevsimlerle karakterlerinin değiştiğini Arzuhalci Hacı’nın hikâyesini anlatırken de belirtmektedir.

ayinin kurallarını ezbere bilen, ezberledikleri ile huzurlu dervişin kendinden emin tavrıyla tören alanına yaklaşır.

“Deri ve kemikten başka taşıyacak yükü kalmayan yularsız, semersiz eşeği Ali Bayram boşluğa salıverdi. Hayvan toz toprak içinde bulabildiği kuru ot artıklarını kemirirken kendisi de gölgelik bir kayaya sırtını verir, bacaklarını boylu boyuna uzatırdı. Belinden çektiği saldırma iriliğindeki bıçağını ele geçirdiği bir çakmak taşıyla iyice biler, sözlerini ayırt edemediğimiz bir türkü mırıldanır dururdu. Mırıltısıyla birlikte aşağıdan yoğun bir leş kokusu da yükselirdi. Açıklığın orasını burasını donatan boy boy hayvan iskeletleriydi kokunun kaynakları” (Enç, 2005:144).

Ali Bayram bu yeri sessiz, gözlerden uzak bir yer olduğu için kendine tören alanı olarak seçer. Mekânda daha önceki ayinlerin izlerinin bulunması ayinin kutsallığını arttırmaktadır. Aslında Ali Bayram’ın ayini, tarih öncesi dönemlerdeki hayvan kurban etme törenlerini andırır. Ali Bayram, elleriyle seçtiği hayvanı elleriyle kurban etmenin zevki içerisindedir.

“Uzaktan bile onun bu ortam içinde keyfinin iyice yerinde olduğu kuşku götürmezdi. Arada bir bıçağın demirine bir tükruk atıp taşlamaya devam eder, bir türkiyü yarıda bırakıp ötekine geçerdi. Sonunda bıçağın keskinliğini tırnaklarından birinde dener, sonra kapatıp beline sokardı. Bu iş bitince yorgunluk cigarasını dürer, derin nefesler çekip burnundan salıverirdi. Arada bir kafasını yukarı kaldırıp güney göklerinde halkalar çizen çaylaklara bakardı. Herhalde bu kuşlar da onu ve işini tanıyordu. Daha taşocağı yolundayken sevinç çığıllıkları atarak yücelerden onu izlerlerdi” (Enç, 2005:144).

Mitat Enç’e göre, bu ayine ayinin yapıldığı mekân kadar o yörede yaşayan canlılar da alışmışlardır. Artık olanları sıradan kabul etmeye başlamışlardır. Hatta yaptıklarını bilen şehirliler de Ali Bayram, kendilerinden uzak olduğu sürece onun yaptıklarını hoş görme taraftarıdır.

Ayinin tüm kuralları yerine getirildikten sonra sıra hayvanın kurbanın edilmesine geldiğinde Ali Bayram birden yerinden fırlar:

Tozlar arasında geveleyecek bir şeyler araştıran eşeğe uzun bir göz atar, sonra yanı başındaki urgan yumağını kavrayıp yekinirdi. Hayvanı uzun kulaklarından avuçlayarak kesim yeri olarak seçtiği yere sürüklerdi. İş çok iyi bilen zenatkâr güveniyle hayvanın ön ayaklarını çeke çeke bağlardı. Direnip debelenerek dengesini korumaya uğraşan hayvanın arka ayaklarından birine de çelmeyi atar, iri gövdesiyle abanıp onu yere yıkardı. Sonra ipin öbür ucuyla da mecalsiz, havayı tekmelemeye uğraşan arka ayakları bağlardı. Bunları yaparken habire homurdanır, direnmeye yeltenen hayvanın orasına burasına yumruk tekme atarak küfürler savururdu. Sonunda yeniden bıçağını çekip açar, cırlak sesiyle ‘ya Pir, ya Allah’ çekerek diziyi yere yapıştırdığı boynun bir yerine güneşte ışıdıyan bıçak demirini bastırırdı. Eline, yüne fişkırkan kanlara aldırış etmez, testereyle tahta kesiyormuşçasına bıçağı ileri geri işletirdi. Bu işi bitince kanlı aracını çekip hayvanın tüyleri üzerinde temizler, düşmanını yere seren gladyatörler gibi dim dik doğrulup göğsünün şişirirdi. Elinin tersiyle yüzündeki kan izlerini temizlerken hayvanın gittikçe Zayıflayan tepilerini yoğun bir mutluluk içinde izlerdi” (Enç, 2005:144-145).

Kurban ettiği hayvanın ölümünü büyük bir zevkle izleyen Ali Bayram, bir koyunun derisini yüzer gibi eşeğin derisini yüzüp iç organlarını da parçalara ayırarak leşle beslenen kuşlara atar. Hayvanın kemikleri üzerinde kalan et parçalarını kuşların

yemesini keyifle izleyen Eşek Kasabı, eşeğin derisinin iyice kurumasını bekler (Enç, 2005:145-146). Şehre gidip eşeğin derisini istediği fiyattan satar.

Ali Bayram'ın, eşekleri kurban ederek bastırmaya çalıştığı saldırganlığı frenlenemez bir noktaya varır ve sonunda gereksiz yere çıkan bir tartışma sırasında bir adamı öldürür. Ali Bayram, mahkeme kararıyla tımarhaneye gönderilir, ancak herkes o esnada bile ne zaman tımarhaneden kaçacağını merak etmektedir (Enç, 2005:149-150).

Toplum sadece akıllılardan ya da ruh sağlığı yerinde olan insanlardan oluşmamaktadır. Özellikle günümüz modern şehirlerinde eski şehirlerinden çok daha fazla sayıda olmak üzere çevresel, ailesel, biyolojik ya da toplumsal kökenli psikolojik rahatsızlıkları olan insanlar yaşamaktadır. Modern şehirlerde insanların yalnızlaşması ve sosyal ilişkilerin zayıflaması insanları psikolojik rahatsızlıkların kucağına itelemektedir. Toplumun görevi ise bu insanları tecrit etmek değil, iyileşmelerine yardımcı olmaktır. Mitat Enç, şehir halkının bir akıl hastası karşısındaki çaresizliğini özellikle anlatmaktadır. Bilinçsiz şehir halkının yanı sıra yetkisiz mahkemeler, yetersiz akıl hastaneleri ve iyileşmeden tehlikeli akıl hastalarını salıveren doktorlar eleştirilmektedir. Ali Bayram'ın günahsız bir adamı öldürmesinde tüm bu eleştirilen kişilerin ve kurumların da payı vardır.

3.3.4.36.Fırıncı Sakıp ve Fırıncı Şakir Usta

Mitat Enç'in eserlerinden fırıncılık mesleğinden ekmekçilikten ayrı olarak bahsedilmektedir. Ancak iki meslek arasındaki fark belirtilmemektedir. Fırıncı Şakir Usta (Enç, 2005:232) ile Fırıncı Sakıp (Enç, 2005:28)'in sadece isimlerinden bahsedilmektedir. Haklarında başka bilgi verilmemektedir.

3.3.4.37.Fıstıkçı Hacı Efendi

Fıstıkçı Hacı Efendi, savaştan önce şehrin varlıklı insanlarından biridir. Şehir dışında fıstıklıkları ve bağ evi bulunan, fıstık ticaretinden para kazanan Hacı Efendi, savaş döneminde tüm mal varlığını kaybeder (Enç, 2005:52). Elinde kalan son parayı da Hacı Efendi, faizcilere kaptırıp parasız kaldığında savaş döneminde boşaltılan, تنها bir hanı kiralayarak orayı işletmeye başlar.

Savaş öncesi dönemde ticaret yolları üzerindeki şehre pek çok kervan gelip hanlarda konaklamaktadır. Hanlar konaklanan ve ticaretin yapıldığı yerler görevi görmektedir. Hancılar, hanın sahipleri ya da kiracılarıdır.

“Hanlar; tüccar hanları, ticarethane hanları, kimi sanatkârların iş yeri olarak kullandıkları hanla, depo ve ardiye olarak kullanılan hanlar, gece yatma için odaları kiralanan hanlar... gibi ya da bunların karışımı hâlinde çeşit çeşitti” (Çitçi ve Yener, 1999:31).

Savaş sonrasında ticaret hayatında değişmeler başlar. Arabaların şehre gelmesiyle birlikte şehrin hanlarında konaklayanların sayısı azalır. Ticaret için konaklama ihtiyacı hissedilmeksizin günü birlik şehir ziyaretleri yapılmaya başlanır. Hanlar gittikçe işlevlerini yitirip birer birer kapatılmaya başlanır.

Yaşlı ve artık işe yaramadığını düşünen Hacı Efendi, hayatının son günlerini geçirebilmek için تنها bir han kiralamayı tercih eder. Mekânla uyumlu bir hayat sürmeye başlar. Kendisi gibi yaşlı, kimsenin uğramadığı bir handa yaşayan Hacı Efendi'nin tek arkadaşı savaştan önce bağ evinde düzenlediği içkili toplantılarda misafirleri eğlendirmesi için çağırdığı Bilâder'dir (Enç, 2005:56).

3.3.4.38.Fotinli Mehmet Efendi

Fotinli Mehmet Efendi, Mitat Enç'in babasının savaştan sonra açtığı “kentin en büyük manifatura mağazası Bonmarşe'nin tahsildarı”dır (Enç, 2005:259). Fotinli lakabını kıyafetleri sayesinde kazanmıştır. Şehirde genellikle insanlar ayakkabı yerine şehre özgü kırmızı yemeni giymeyi tercih ederken Mehmet Efendi, “bir çift bakımlı” fotin giymektedir (Enç, 2005:262).

“Bunların ipleri yukarı kadar özenle bağlanır ve koncun üstünde denk görüşte fiyonklanırdı. Yürürken eskiyip aşınmalarından korkuyormuşçasına adımlarını ölçülü atar, çamura, su birikintilerine basmaktan kaçınırdı. Bu yüzden de herkes nerdeyse ayaklarına bakmak zorunda kalırdı” (Enç, 2005:262).

Mitat Enç, Fotinli Mehmet Efendi'nin dış görünüşünü şöyle anlatılır:

“Fesi daima kalıplı, püskülüyse az önce yenilenmiş gibi dururdu. Solgun, ince avurtları çökük yüzünü her sabah sinekkaydı tıraş eder, karga burnu altındaki kıranta bıyığını makasla düzeltirdi. Yırtmaçsız entarisinin belinde ince bir kuşak bağlıydı. Bunun üstüne giydiği, havı biraz dökülmüş temiz sakosunun önünü yukardan aşağı düğmelerdi. Bu hâliyle kılığının titizlik yansıtan özelliği bir yana, giyimi o günlerin gereklerine tamamen uygundu” (Enç, 2005:262).

Tahsildarlar, büyük mağazaların hesap defterlerine aldıkları malları borca yazdırıp söz verdikleri zamanda borçlarını ödemeyen müşterilerden alacakları tahsil etmekle vazifelidirler. Fotinli Mehmet Efendi de, Bonmarşe Mağazası'na borç yazdırıp ödemeyen müşterilerden borçlarını tahsil etmeye çalışır. Ancak diğer tahsildarlardan farklı yöntemleri vardır.

“Borçluya yalnızken sokulduğunu gören olmamıştı. Daima borçlunun ya bir oyun partisine oturmasını veya meyhane, berber dükkânında birkaç dostuyla yaşam ve dünya sorunlarını çözmeye koyulmasını beklerdi. Oyunun ya da sohbetin yeterince yoğunlaşıp kızıştığına karar verince, sığındığı gölgeden sessizce sıyrılır ve avının oturduğu sandalyenin bir adım gerisinde saygı anıtı gibi dikilip kalırdı” (Enç, 2005:257).

Borçlunun kendisini başından göndermesine aldırış etmeyip sokakta, pazarda peşini bırakmaz. Bazen aylarca peşinde koşturur, borçlu takip edilmekten bıkmıncaya kadar peşinde koşar, bu sırada asla kavga etmez, sesini yükseltmez, sınırlarını bozmaz (Enç, 2005:259).

Mitat Enç, Fotinli Mehmet Efendi'nin tahsilât işindeki üstün başarısını şöyle anlatır:

“Bu işi herkesten çok iyi bildiği de ortadaydı. Devlet baba yeteneğini takdir edip onu hazine tahsildarı atasa, en azgın, jandarma uğramayan toprak ağalarının bile âşar borçlarını tereyağından kıl çekercesine sızdırmanın yolunu bulabilirdi” (Enç, 2005:266-267).

Fotinli Mehmet Efendi, insanlara karşı soğuk ve mesafelidir, sosyal ilişkileri oldukça sınırlıdır. İşini etkileyeceği ve tahsilatlarda problem yaşayacağı düşüncesiyle insanlarla samimi olmaz. “Boş kalınca kahveye oturup bir çay içmek, ya da tanıdıklarla sokak ortasında dikilip çene yarıştırmak onun defterinde yoktu” (Enç, 2005:261). Fotinli Mehmet Efendi, farklı kişiliğiyle şehrin en renkli simalarından birisi olarak anlatılmaktadır.

3.3.4.39.Fotoğrafçı Maksut

Fotoğraf makinesi Gaziantep'e on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru gelir. Şehirde savaş sonrasında sadece birkaç tane fotoğrafçı vardır. Mitat Enç, şehirdeki fotoğrafçılardan sadece Fotoğrafçı Maksut (Enç, 2007a:143)'tan bahsetmektedir ancak hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Osmanlı'nın son yıllarında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında şehirde önemli kutlamalar esnasında fotoğraf çektiğinin yaygın bir gelenek hâline geldiği anlaşılmaktadır.

3.3.4.40.Gebeş

Nurganali Hasan Çavuş'un oğlu, Bodur'un abisidir. Bodur'un çalışkan kişiliğine karşılık Gebeş oldukça tembel bir kişidir. Gebeş, sadece yemek vakitlerinde uzandığı yerden kalkar. İri yarı, uzun boyludur.

“İri, siyah gözlerinden uyuklu bir kendinden geçmişlik akar, dolgun, sarkık yanaklarının ortasındaki etli dudakları esnemekten birbirine kavuşmazdı” (Enç, 2005:118).

Tembel insanların ruhlarındaki uyuşukluktan hiçbir zaman kurtulamadıkları ve yapmaları gereken işleri daha akıllı oldukları yanılgısıyla başkalarına yaptırarak kendilerinin tembellik ettikleri herkesin malumudur. Gebeş de tipik bir tembeldir.

“Babasının korkusundan, söylenen işin ucuna yapışır gözüdür, o öte yana döner dönmez de tümünü ya Bodur'un, ya karısının üstüne yıkar, kimseyi bulamazsa beli, kazmayı

toprağa dikip en yakınındaki çocuğa: ‘Deden ararsa aptest bozmaya gitti.’ demesini fısıldayıp ortadan toz oluverirdi” (Enç, 2005:118).

Babasının vefatından sonra bütün işleri yüklenen erkek kardeşi Bodur da hapse girince Gebeş, işleri idare edemez, “bahçeler, bostanlar bakımsızlık ve susuzluktan ziyan olup “ gider (Enç, 2005:127).

3.3.4.41.Güllü

Antep Harbi’nden önce, şehrin zenginlerinin kebab yemeyi tercih ettikleri şehrin en ünlü kebabçısının¹⁰ sahibi, Güllü Efendi’dir. Hakkında ayrıntılı bilgi verilmez. Güllü’nün kebabçı dükkânından “yayılan ve sindirim salgılarını hızlandıran kebab kokusu” (Enç, 2005:28)nun insanları çarşıya çektiği söylenmektedir.

3.3.4.42.Hacı Arap

Mitat Enç’in dedesi Mazlum Efendi’nin evindeki selamlık kısmı çalışanlarından olan Hacı Arap’ın diğer çalışanları denetlemek, nargile şişelerinin suyunu değiştirmek (Enç, 2005:182), selamlık sedirlerini düzeltmek, mangalları yakıp kahve kavurmak (Enç, 2005:187) evdeki görevlerinden sadece birkaçıdır. “Selâmlığın kahvecisi, bitişiğindeki mescidin müezzini daha da önemlisi evin vekilharcı” (Enç, 2005:188) da odur. Mitat Enç, Hacı Arap’ı şöyle anlatmaktadır:

“Güneşe bakamayan çipil, kirpiksiz gözleri, iri beyaz sarığı ve yeri süpüren latasıyla hacı Arap hizmetkârlardan çok ilmiye sınıfından, düşkün bir müderrisi andırırdı. Yalnız kılığı değil tutumu ve konuşması da bu havayı aşılardı. Selâmlıkta işlerin en rahat ve kolayını kendine ayırırdı” (Enç, 2005:187).

Hacı Arap, otoriteyi elinde bulundurmaktan hoşlanan bir kişidir. “Hacı’nın herkesten çipil gözleri gibi esirgediği ve bir tür otorite aracı olarak kullandığı kahve-şeker kutusu” (Enç, 2005:162) onun gücü elinde bulundurmaktan hoşlandığını göstermektedir. Hacı Arap başına buyruk hareket etmekten zevk almaktadır. Evin günlük alışverişini bile kendi kafasına göre yapmaktan çekinmemektedir (Enç, 2005:188). Müezzinlik hususunda da başına buyruk davranmaktan çekinmez:

“Uykusu geldiği ya da gönül eğlendirecek bir şey bulamadığı zamanlar vaktin gelip gelmediğine aldırış etmeden kayyum odasının merdiven başına tırmanır, cırlak sesiyle yatsıyı okumaya girişirdi. Çünkü yatsı kılınır kılınmaz, kavşakları kireçlenmiş, tık nefes ihtiyarlar deynek ve şemsiyelerini kapıp birer, ikişer evlerinin yolunu tutardı” (Enç, 2005:188).

¹⁰ “Eskiden kebabçılar hem kebab, hem baklava yaparlardı. Ayrıca baklavacı yoktu. Bazı kebabçılar ayrıca yemek de pişirir, kebabçı-aşçı olarak çalışırlardı” (Çitçi ve Yener, 1999:37). Kebabçı Güllü Efendi, bugün ünü ülke çapına yayılan Güllüoğlu Baklavaları’nın sahiplerinin dedesidir.

Köylü ortakların şehre gelip Mazlum Efendi'yle görüşecekleri zamanlarda kendisini aracı koymak isteyenlerden en yüksek rüşveti verenin ortak olmasını sağlamaya çalışır (Enç, 2005:189). Hacı Arap köylülere faize borç para verir. Mazlum Efendi bu durumdan haberdar olup tasvip etmese de Hacı Arap işverene bile aldırılmaz, faizli borç para dağıtmaya devam eder (Enç, 2005:190). Borçlunun köyüne yolu düşünce borcunu mutlaka ister, borçlu ölmüş bile olsa ailesinden borcunu talep eder (Enç, 2005:191). Paraya düşkün, cimri bir adam olan Hacı Arap, yastığının altına koyduğu para kesesinin çalınacağı korkusuyla geceleri “daima bir kulağı tetikte” (Enç, 2005:192) uyur. Parayı ve maddiyatı hayatının merkezi hâline getiren Hacı Arap gibi kişilerin o dönemin güç odaklı toplumunda yadırganmadıkları görülür. Hacı Arap kendisine güç sağlayacak nesnelere peşindedir: Para ve hatta kahve-şeker kutusu. Başına buyruk davranışları da güçlülüğünü ispat amacı taşır.

Hacı Arap'ın önemli bir özelliği ise Halk Edebiyatına vâkıf olmasıdır. Keyfi yerinde olduğunda hep aynı maniyi söylemektedir:

“Dülükbaba'dan halledim.
Kaşık sapıyla belledim.
Haleb'e pekmez yolladım.
Nesine benim bağımın” (Enç, 2005:182).

Hacı Arap günlük işlerini yaparken: “Gözlerini belirsiz bir noktaya diker, derin felsefe sorunları çözüyormuşçasına” bir hâl alıp “biteviye mâniler, koşmalar, ilâhiler” (Enç, 2005:187) mırıldanır. Mitat Enç, Hacı Arap için şunları söyler:

“Edebiyat yanı da hayli güçlüydü. Nerdeyse halk edebiyatı antolojisine benzerdi. Sedir düzeltip kahve çekerken biteviye Yunus'tan nefesler, Âşık Ömer'den koşmalar, Karacaoğlan'dan mâniler mırıldanır dururdu” (Enç, 2005:193-194).

Hacı Arap, paraya olan düşkünlüğüyle öne çıkan kurnaz, cahil tipi olarak anlatılır. Bütün hayatını para biriktirmekle geçiren Hacı Arap, biriktirdiği paraları harcayamadan vefat eder (Enç, 2005:197).

3.3.4.43.Hacı Kılıma

“Bedesten kapısının dibinde” (Enç, 2005:233) iş yeri olan bir esnaftır. Yaptığı iş ya da kendisi hakkında bilgi verilmez.

3.3.4.44.Hacı Ömer

Hacı Ömer, kentin varlıklı kişilerinden birisidir. Şehrin içinde ve dışında pek çok değerli mülkü vardır (Enç, 2005:98). Hacı Ömer hakkında anlatılanlardan ambarcılık yaptığı ve köylerdeki mallarından gelen ürünlerin satışıyla geçimini sağladığı anlaşılmaktadır.

“Hacı yaz içinde sancağın dört yöresindeki mülklerinden deve, beygir yükleriyle gelen tahılları kâgir konağının samanlık ve kilerlerindeki iki adam boyu ambarlara doldurtup bekletirdi. Kışın ağzında buğday, mercimek fiyatları baş yukarı oynamaya koyulunca bunları yavaş yavaş Buğday pazarına döker, mendil dolusu gelen altın ve mecediyeleri fişek yapıp kasaya dizerdi” (Enç, 2005:99).

3.3.4.45.Hacivatçı Vakkas

Geleneksel seyirlik oyunlarımızın en önemlilerinden birisi de Karagöz oyunudur. Gaziantep yöresinde, “Karagöz oyununa ‘Hacivat’, bu oyunu oynatanlara da ‘Hacivatçı’ denilmektedir” (Tokuz, 2004: 81). Hacivatçı Vakkas, şehrin tanınmış Hacivatçılarındadır¹¹.

Hacivatçı Vakkas, gösterilerini “Kavaf Çarşısı’nın başında, Fıfış Kastel’in üstünde” (Enç, 2005:271) bulunan Yüksek Kahve¹²,de sergiler. Hacivat gösterileri sadece Ramazan ayında yapılır. Hacivat gösterisinden önce Hacivatçı Vakkas, akrobasi gösterisi yapar. Mitat Enç, Vakkas’ın sahne olarak kullandığı kahvenin meydanına çıkışını şöyle anlatır:

“Nihayet Vakkas, ıslık ve çığlık fırtınası ortasında, meydanın girişinde bütün ihtişamıyla boy gösterirdi. İşlemeli takkesi, çatık kaşları altındaki donuk bakışlı gözleri, boynundaki nazarlık muskası, yağlıca kaslı gövdesine yapışan fanila giysisi içinde sağ eli beline dayalı durur, bu hâliyle de mindere çıkmaya hazır cihan pehlivanını andırırdı. Kısa bir süre böyle heykel gibi duraklar ve görünümü büyük, küçük herkesin iyice içine sindirmesini beklerdi. Sonra câmi kubbesi kadar yüksek tavandan sarkan salıncağın altındaki o güzel yerdeki sandalyeye doğru emin, kesin adımlarla ilerlerdi” (Enç, 2005:270).

Akrobasi gösterisinin ardından Karagöz perdesi ardına geçen Vakkas Usta (Enç, 2005:271), Hacivat oyunundaki tiplerini Gaziantep ağzı (Tokuz, 2004:88) ile konuşturur.

Vakkas Usta, Hacivat gösterileri sırasında seyircilerini eğlendirirken bir yandan da dönemin yöneticilerini, bürokratlarını eleştirir. Bir gece gösteri sırasında kahveye bir komiserin girdiğini görünce oyunu o anda değiştirip, “perdeye bir komiser tasviri çıkarır, onu meyhaneye götürür, içirir, hoş olmayan davranışlar yaptırır” (Tokuz, 2004:87). Şehirde, Vakkas Usta ile ilgili anlatılan bu ve benzeri daha pek çok hikâyeye vardır.

Hacivatçı Vakkas, Ramazan ayı dışında gelirini Yüksek Kahve’den sağlar. Ayrıca şehirdeki düğünlere, toplantılara ve şehir dışından gelen davetlere de katılarak

¹¹ “Gaziantep’teki o zamanın meşhur Hacivat sanatçıları arasında tespit edilebilen en eski usta Gaziantep’te; Halil Usta’dır. Sonra sıra Sakallı Ali’ye gelir. Ustası Halil Usta’dır. 3. Sırada Mамет Usta (Mehmet Parlaksoy), Çalgıcı Meneş’in oğlu Ali Usta, Vakkas Usta (Tabakhanede), Reşit Usta ve Ali Usta yer alır” (Tokuz, 2004: 100).

¹² Gonca Tokuz’un *20.Yüzyılda Gaziantep’te Eğlence Hayatı* kitabında Hacivatçı Vakkas’ın gösterilerini Kelleci Pazarı’ndaki kahvehanede sergilediği belirtilmektedir (Tokuz, 2004:100).

geçimini temine çalışır (Enç, 2005:274). Haftada bir gün Kavaf Çarşısı esnafının biriken kahve borçlarını toplamak da onun görevidir. Vakkas Usta, cambazlık ve Hacivatçılık dışında şehirde, yaptığı kuvvet gösterileriyle de ünlüdür. “Yeme ve içmede de onunla yarışa kalkacak Allah kulu olmadığı” (Enç, 2005:272) söylenmektedir.

Vakkas Usta'nın güç gösterileri sebebiyle olsa gerek şehirde herkes onun yıkılmaz, “topun tüfeğin işleyemeyeceği çelikten bir insan kalesi, Azrail'in uzak durmayı yeğ saydığı yenilmez” bir adam olduğunu düşünmektedir. Yenilmez sanılan Vakkas Usta hayatının sonuna doğru felç geçirir. Çocukluk kahramanı Vakkas Usta'yı felç geçirdikten sonra ilk görüşünü Mitat Enç şöyle anlatır:

“İri yapılı bir hamalın sırtında ağır ağır yokuşu iniyordu. Gene başında fesi, sırtında avcı ceketi vardı. Fakat boğa boynuzu, herkese meydan okuyan bıyıklarının süngüsü düşmüş, renkli yanakları solup sararmıştı. En kötüsü yüzünün sol yanı, ipleri kopmuşçasına aşağı sarkmıştı ve ancak bir koluyla hamalın boynuna sarılmıştı. Ötekisi boş bir ceket yeni gibi yanibaşında duruyordu. Geçip gidişlerini, kahvenin kapısında gözden kayboluşlarını olduğum yerde donup kalarak izliyebildim” (Enç, 2005:275).

Günümüzde şehirde Hacivat gösterileri yapılmamaktadır. Eski şehirle birlikte Hacivat gösterileri de tarihe karışmıştır.

3.3.4.46.Hafız Abdullah Efendi

Hafız Abdullah Efendi'nin medresesine çocuklar yaz tatillerinde Kur'an öğrenmek için gitmektedirler (Enç, 2007a:111). Hafız Abdullah Efendi, kendi adıyla anılan medresede hocalık yapmaktadır. Disiplinli ve otoriterdir. Mitat Enç, kendisinin de hocası olan Hafız Abdullah Efendi'yi şöyle anlatır:

“Bereket versin, Hafız Abdullah Efendi hiç öyle korkunç birisi çıkmadı. Seyrek, kırçıl sakallarının üstünde, çocuk yüzü kadar taze iki kırmızı yanak, onların üstünde de içinde gülücükler yakamozlanan, yeşile çalar gözleri vardı. Ak sarığı bile öyle heybetli değildi. Herhalde, kısa boynunu daha da bastırıp küçültür endişesiyle, bir kefenlik ölçüsünü bir yana bırakmıştı” (Enç, 2007a:112).

Hafız Abdullah Efendi, tipik bir medrese hocasıdır.

“Hafız Abdullah Efendi, geniş ders odasında hepimizi karşısına dizdi. Gözlerindeki gülücükten hiç eser kalmamıştı. Sesini gürleştirip, oyun oynamanın ne kadar günah olduğu konusunda ayet ve hadislerle, uzun bir söylev çekti bize. Hazreti Hasan ve Hüseyin kelleleriyle top oynatan zındıklar durumuna düştüğümüzü açıkladı” (Enç, 2007a:113-114).

Cumhuriyetin ve inkılapların ilanından sonra, şehirde bambaşka bir hayat yaşanmaya başlanır. Herkes yeni kanunlara, yeni hayata uyum sağlamaya çalışmaktadır. Bazıları yeni kıyafetlerden, bazıları yeni harflerden şikâyet ederken Hafız Abdullah Efendi'ye “en çok evliliğin tek avratla kısıtlanması” (Enç, 2007a:203) dokunur.

3.3.4.47.Hafız Abdurrahman Efendi

Tahtalı Camisi'nin imamı ve müderrisidir (Enç, 2005:71). Çebiş İmam'ın iyi arkadaşlarından birisidir. Medreseye gelen öğrencilere Kur'an öğreten Hafız Abdurrahman Efendi, yeşile çalan gözlü, anlayışlı, güleç yüzlü bir hocadır (Enç, 2005:74).

3.3.4.48.Kendini Arayan Adam Hamo

Hamo, Mıstık Ağa'nın oğludur. Mıstık Ağa, Karadağ Köyü'nden kan davasından kaçarak şehre gelir. Hamo, köyden şehre göç eden bir ailenin çocuğu olarak şehre intibak etmekte ilk günlerde güçlük çeker (Enç, 2005:276-277). Kan davasından korkan babası Hamo'nun evin dışına çıkmasına izin vermediği için Hamo'nun günleri evlerinin avlusunda geçer (Enç, 2005:278). Mıstık Ağa'nın korkularının azalmaya başlamasıyla Hamo evden çıkmaya ve zamanla yeni arkadaşlar edinmeye başlar.

Hamo, yeni arkadaşlarından önce şehir çocuklarının oynadıkları aşık gibi oyunları öğrenir (Enç, 2005:278). Şehirli çocuklar gibi okula gitmek isteyen Hamo, zar zor babasını ikna edip okula başlar (Enç, 2005:279). Okula senelerce devam etse de derslerinde başarılı olmayı bir türlü beceremez. İri yarı vücut yapısıyla diğer öğrencilerin yanında onların hocası gibi görünmeye başlayınca babası onu okuldan alıp halasının kızıyla evlendirir (Enç, 2005:284). Evlendikten sonra Hamo, babasının sorumluluklarını üzerine alır ve işlerinin başına geçer.

“İnce uzun boyu, dar omuzları üstündeki irice kafası, üst dudaklarını süsleyen gür, burma bıyıklarıyla görünüşü de, benimsediği genç ağa rolünü yeterince pekiştiriyordu” (Enç, 2005:284).

Yıllar sonra bir gün Maarif kahvesinde okul arkadaşlarıyla karşılaşır. Artık iki çocuklu bir aile babasıdır, arkadaşları ise lisede okumaktadırlar ve tatil için şehre dönmüşlerdir. Onların üniversite ve gelecek planlarını dinleyen Hamo çok etkilenir.

“Kaç yıldır kafasının bir yanına itilip harman tozları altında unutulmuş, okuyup, adı belli bir kişi olmak özlemi, sanki daldığı derin uykudan uyanmış toz, saman yığınları arasında gerinerek kendine gelmeye uğraşıyordu” (Enç, 2005:286).

Okumaya karar veren Hamo, işe ilkökul derslerinden başlar ancak sınavda başarısız olup da tanıdıklarına rezil olacağı korkusuyla bitirme sınavlarına girmeksizin bu sefer ortaokul derslerine çalışmaya başlar (Enç, 2005:287-288).

Okuduklarından ve üniversitede okuyan arkadaşlarının anlattıklarından etkilenen Hamo, hayatını değiştirebilmek için yanıp tutuşmaktadır. O da arkadaşları

gibi modern bir hayat yaşamak istemektedir. Bu sırada Abdülhak Hamid'in bir dergide resmini görüp ona hayranlık beslemeye başlar. Adını Hamit olarak değiştirip bununla da yetinmeyip eşinin adını da değiştirmeye çalışır. Yaşadığı hayattan, eşinden memnun değildir. Alafranga hayata özenmektedir ve bu hayata adapte olmanın en kolay yolunun da dış görünüşünü ve ismini değiştirmekten geçtiği kanaatindedir. Sonunda karısını alışık olduğu hayattan vazgeçiremeyeceğini anlayıp eşini babası evine gönderir (Enç, 2005:289).

Karısından ayrılınca tek başına kalan Hamo yeni adıyla Hamit, kıyafetini, konuşmasını özendiği hayata uydurmaya çalışır. Sonunda lise ve hukuk fakültesi kitaplarını da sınavlara girmeksizin bitirir. Sürekli adliyeye gidip gelmektedir artık, adliyenin ayrılmaz bir parçasıdır ama avukat olamamıştır. Resmîyette hâlâ ilkokul mezunu bile değildir (Enç, 2005:292).

“Köyü kenti, malı mülkü unutup hukuk biliminin gayyasında kendini yitiren Hamit bey yıllar geçtikçe gittikçe kötülüyordu. (...) Eski baba ocağında tek başına oturuyordu. Her yanı toz toprak ve örümcek ağları bürümüştü. Elbiselerinin havı dökülmüş, saç sakal birbirine karışık, delik pabuçlarını sürükliyerek iş saatlerinde yine adliye çevresinde dolanıyordu. Evine dönünce de masasındaki, iyice yıpranmış ciltleri, dağılmaya yüz tutan kitaplardan birini önüne açıyor, kirli tırnaklarıyla biteviye yapağılaşmış saçlarını parmaklarıyla tarayarak hukuk kültürünü derinleştirmeye devam ediyordu” (Enç, 2005:293).

Tanzimatla birlikte başlayan modernleşme, zaman içerisinde insanların düşünce yapılarını, hayata bakışlarını, psikolojilerini, kıyafetlerini, dünyaya bakışlarını ve inançlarını değiştirir. Batı'ya ve alafranga hayat tarzına özenen toplum hızlı bir değişim sürecine girer. İnsanın aklına gelebilecek, çevresindeki her şey değişmektedir, tabii kendisi de. Bu değişime ayak uydurmayı reddedenler olduğu gibi değişmek isteyenler de çoğunluktadır. Bu hızlı değişimle birlikte toplumda tahsilli insanlara olan rağbetin artmasıyla birlikte sadece birer Batılı etiket sahibi olabilmek için insanlar üniversitelere gitmeye başlarlar. Bazıları da sırf bu etikete sahip olmadıkları için kendilerini aşağı seviyede zannetmeye koyulurlar. Hamo'nun durumu da Osmanlı toplumunun yaşadıklarından çok farklı değildir. Köyden şehre gelen Hamo, yüzünü Doğu'dan Batı'ya çeviren Türk toplumundan farksızdır. Şehirde gördüğü yeni hayata uyum sağlamakta yaşadığı güçlükler, başarısızlıkları, değişmek istemesi ancak neden değişmek zorunda olduğunu bilmeyip değişimin kendisini hedef zannetmesi, tahsili modern hayatın giriş bileti sayması hayatını kendi elleriyle mahvetmesine yol açar. Sonunda geldiği noktada ne köylü ne kentli, ne cahil ne tahsilli, ne alafranga ne alaturka bir insan hâline gelir. Kendisini yalnızlığa,

başarısızlığa, arada kalmaya mahkûm eder. Hukuk eğitimi almak isterken mübaşir bile olamayan Hamo'nun davranışlarında Oblomovcu bir tarz sezilir.

3.3.4.49.Hancı Durdu

Hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen Hancı Durdu'nun Yüzükçü Hanı'nın sahibi olduğu söylenmektedir (Enç, 2005:102). Arzuhalci Hacı'nın senelerce yaşayıp sonunda öldüğü hanın sahibi olarak kendisinden bahsedilmektedir. Arzuhalci'nin senelerce biriktirdiği evrakların Arzuhalci'nin ölümünden sonra kendine kalmasına sevinen Hancı Durdu, bencil ve kazancından başka bir şey düşünmeyen bir karaktere sahiptir.

3.3.4.50.Hasan Çavuş

Nurganalıdır. İki oğlu vardır: Bodur ve Gebeş. Kısa boylu, kütüz bir adamdır. Hasan Çavuş'un karakterinin birbirine oldukça zıt yönleri bulunmaktadır (Enç, 2005:116).

“Huyu yüzünden köylü de onun karşısında, bir türlü kaynaştırılamayan duygular içinde bocalar dururdu. Kurgusu tükenmeyen, makineye benzer çalışma gücünü herkes kıskanırdı” (Enç, 2005:116).

Hasan Çavuş, hiç durmadan çalışan, tembelliği sevmeyen bir adamdır. Ancak bazı günler Çavuş, tüm çalıştığı günlerin acısını çıkartmak istermişçesine, bütün gün oturduğu ağacın gölgesinden kalkmaz, yanına yaklaşanlara da bağırıp çağırır, küfreder. Derin düşüncelere dalıp gider. Daha sonra bu öfkesini işine yansıtıp tüm gücünü toprağa aktarır (Enç, 2005:117). Köyde kimse gücünün karşısında duramaz.

Şehirli ortağı Mazlum Enç'in köydeki mallarına senelerce tek başına bakmış ve iyi bir ortak olduğunu ispatlamıştır. Genç yaşında aniden ölümü üzerine bir anda kurduğu tüm düzen bozulur. Mitat Enç, “Çavuşun ölümü yalnız evinin değil, köyün, hatta kentin dirliğini bozar gibi olmuştu” (Enç, 2005:119) der. Toplum görünmez zincirlerle birbirine bağlı halkalardan oluşan bir bütündür. İşini iyi yapan bireyin vefatı bu halkalardan birinin aniden kırılması anlamına gelir ki başta ailesi olmak üzere, iş ortakları, köyü ve o güne kadar kurduğu düzen bir anda alt üst olurlar. Mitat Enç, Hasan Çavuş'un ölümüyle şehrin bile bundan etkilendiğini söyleyerek aynı zamanda da o dönemde köy ve kent arasındaki yakın ilişkiye de dikkat çekmektedir.

3.3.4.51. Helvacı Sait

Helvacı Sait'in dükkânı Uzun Çarşı'da bulunmaktadır (Enç, 2005:27-28). Helvacı Sait'in mesleği haricinde kendisiyle ilgili bilgi verilmez. O da diğer çarşı esnafı gibi mesleğiyle bütünleşenlerden birisidir. Âdetâ Helvacı Sait, "kırmızı mermer döşeli" (Enç, 2005:269) tezgâhının ardında her an helva satmak için hazır beklemektedir.

3.3.4.52. İbrahimoğlu

İbrahimoğlu, Uzun Çarşı esnafındandır. "Bütün kervancıların sicimden çuvaldıza, balmumundan çuvala kadar her tür ihtiyacını karşıladığı çarşının en büyük dükkâncısı" (Enç, 2005:89) olmasının haricinde hakkında bilgi verilmemektedir.

3.3.4.53. İmam Baba

İmam Baba, Uzun Çarşı'da yaşamaktadır. Çarşı'nın "en renkli ve ilginç kişisi" (Enç, 2005:25)dir. Çarşı'nın en varlıklı esnafından en yoksuluna kadar herkesin saygı duyduğu sevdiği bir kişidir (Enç, 2005:25). Evi olmadığı için Uzun Çarşı'da Helvacı Sait'in dükkânıyla simit fırının kepenkleri arasındaki küçük boşlukta hayatını sürdürmektedir.

Mitat Enç, İmam Baba'yı şöyle anlatmaktadır:

"Yaşamı boyunca berber makası, ya da sabun ve su yüzü görmemiş kirli, rengi belirsiz uzun saçları omuzlarına dökülürdü. Başını çevreleyen bu kıl bolluğuna karşın, kirli, esmer, avurtları çökük ince yüzünde tek bir tel bile yoktu. En anlamlı organı iri, siyah gözleriydi. Akları sapsarı olduğu hâlde, bizim göremediğimiz başka ve daha renkli bir âlemi seyreden bakışları büyüleyiciydi" (Enç, 2005:25).

İmam Baba tüm gününü elinde esrar kabağı esrar içerek geçirmektedir (Enç, 2005:25). Derbeder bir hayat yaşayan İmam Baba'yı kimse fakir olduğu için aşağılamaz. Tam tersine kendisine çarşı esnafınca çok fazla saygı gösterilmektedir. Dervişlerin, abdalların kerametlerine inanıldığı bir dönemde İmam Baba'ya halkın gösterdiği saygı Osmanlı toplumunun genel özelliğine aykırı değildir. O dönemde kerametler bir güç simgesi olarak algılanmaktadır. Güç odaklı bir toplumda bir güç simgesi olarak keramet sahibi kişiler merkeze itilmekte ve saygı görmektedirler. İmam Baba da keramet sahibi olduğuna inanılan bir kişi olduğu için esrar içmesine rağmen toplumdan dışlanmayıp tam tersine toplumda saygı görmektedir.

"Onlara göre İmam Baba'yı kızdırmak cami duvarına işemek gibi bir şeydi. Çünkü Baba, fırsat buldukça sataşılacak, sıradan bir esrarkeş değildi. Dilediğini bolluk ve mutluluğa erdiren, dilediğini aç, kötürüm sürdürebilen insanüstü bir varlıktı. Bolluğu, kıtlığı, savaş ve salgınları herkesten önce sezinler, kolayca anlaşılabilen peltek ve çarpık sözcüklerle çok önceden haber verirdi" (Enç, 2005:26).

İmam Baba'nın önemli kerametleri vardı. Büyük Kar'ı önceden bilmiş(Enç, 2005:35), Balkan Harbi'ni bir yıl önceden haber vermiş (Enç, 2005:33), fıstığın en bol olduğu zamanda kıtlığı önceden haber vermişti (Enç, 2005:35).

İmam Baba çarşı esnafı tarafından çarşı ile özdeşleştirilir. Yatsı namazından sonra gece sabaha kadar çarşıda yalnızca İmam Baba kalmaktadır. Esnaf sabah dükkânlarını açıp satış yapmaya başlamak için İmam Baba'nın uyanmasını beklerler. İmam Baba sabahları kalkınca çarşı hareketlenmeye, siftahlar edilmeye başlar (Enç, 2005:26). İmam Baba'dan çarşı esnafı para almaz. İmam Baba'ya bütün dükkânların kapısı ardına kadar açıktır. İmam Baba canının çektiği ne ise tezgâhın ardına geçip kendi elleriyle alır. Esnaf ne kirli ellerine aldırış eder ne de izin almadan dükkânlarına girilmesine. Aksine İmam Baba'nın işyerlerini ziyaret edip şereflelendirmesi, esnaf için gurur kaynağıdır (Enç, 2005:27).

“Çarşı esnafı, aman tezgâhımızdan bir şey alıp ağzına atсын diye gözünün içine bakardı. Bütün insancıl tutku ve ihtiyaçların üstüne yükselen yaşamında besin ancak gerekler zorlayınca hatıra gelebilen önemsiz bir yükü” (Enç, 2005:29).

İmam Baba'nın hayatta bağımlı olduğu tek şey esrardır. Çalışmadığından esrar almak için parası da yoktur. Ancak çarşının uğuru sayılan İmam Baba'yı esrarsız bırakmamak için çarşı esnafı para vermekte âdeta birbirleriyle yarışır.

“Yiyecekte olduğu gibi para için de kimseye el açmayı onuruna yediremezdi. Çarşının bütün para çekmeceleri ve kasaları onun emrindeydi. (...) O gün hayır ve berekete boğmayı kararlaştırdığı dükkân ya da han odasına dalar, para çekmeceyi veya kasanın önüne dikilirdi. Anahtar üstüneyse sorgu sual etmeden çekmeceyi çeker gümüş bozukluklar arasından bazen iki ellilik, bazen iki yüzlük seçerdi. Önünde altın da yığılı olsa bundan fazlasına dokunmazdı” (Enç, 2005:30).

Büyük Kar sırasında üşüterek hastalanan ve donmaktan son anda kurtulan İmam Baba'ya, bolluk zamanında kıtlığı haber vererek zengin olmasını sağladığı Çarşı Ağası Nuri Efendi evinde bakar. Tedavi ettirir. El üstünde tutar. İmam Baba iyileştikten sonra Çarşı'daki yerine geri döner.

Toplumun İmam Baba'ya olan saygısı küçümsenemez. Başta Uzun Çarşı esnafı olmak üzere tüm şehir halkı İmam Baba'yı şehirle inanç ekseninde özdeşleştirmişlerdir. Kerameti ellerinde tutmak ve kaçırmamak şehir halkı için önemlidir. Keramet sahibinin gönlünü hoş tutmanın işlerinin yolunda gitmesini sağlayacağına dair inançları, İmam Baba'nın yaptıklarını hoş görmelerini sebep olmaktadır.

İngilizler şehri işgal ettiklerinde İmam Baba'ya dokunmazlar. İngilizlerin sokağa çıkma yasağı ilan ettikleri dönemde acıyarak zavallı bir meczup diye ses çıkarmadıkları İmam Baba'ya şehir halkının keramet sahibi bir insan olarak saygı

gösterip el üstünde tutması toplumlar arasındaki farklılığı da ortaya koyar. Akılcı Batı toplumuyla, maneviyatçı Doğu toplumu arasındaki farkın temeli inanmakla ilgilidir.

“Çarşı’nın iki başına dikilen zırlı araçların çevresinde Frenk askerleri nöbet tutuyor, kuş uçurmuyorlardı. Onlar bile, çevresine büzülmüş itlerin ortasında kara gözlerini ayırmış kendilerini seyreden bu garip yaratığa dokunamadılar. Belki yerli Ermeni tercüman onun kimliğini anlatmıştı. Fakat herkes Baba’nın başka bir dünyaya bakan esrarlı, kara bakışlarının gâvuru bile ürküttüğü kanısındaydılar” (Enç, 2005:37).

Savaş sırasında Uzun Çarşı kapanınca İmam Baba, Millet Hanı’nın karşısında yaşamını sürdürmeye çalışır (Enç, 2005:38). Fransızlar, Millet Hanı’nı top ateşine tuttıkları gün¹³, İmam Baba da oradadır.

“Tozlar yatışıp afetin muhasebesinin yapılmasına sıra gelince onun da cesedini taş, toprak arasından çıkardılar. Parçalanmış nargilesinin kopuk marpuçunu sımsıkı ince, kemikli parmakları arasında tutuyordu. Ya koyu kirden, ya da damarlarında leke yapacak kadar bile kan olmayışı yüzünden, yırtılıp yumaklanan yorganı ve yamalı giysilerinde kan lekesi bile görülemiyordu” (Enç, 2005:39).

Mitat Enç, şehirle özdeşleştirilen İmam Baba’nın ölümüyle ilgili şunları söyler: “Onunla birlikte yalnız Uzunçarşı’nın değil tüm kentin yaşamında geriye dönmeyecek bir çağın perdesi inmişti” (Enç, 2005:39). Savaştan sonra şehir hızla değişmeye başlar. Batılı modern şehirler örnek alınarak kurulan yeni şehrin halkı inanç eksenli değil para eksenli yaşamaya başlayacaktır. Hayatın merkezinde paranın durduğu bir şehirde, şehirle özdeşleştirilecek manevi kahramanlara da, kerametlere de ihtiyaç yoktur.

3.3.4.54. İt Yusuf

İt Yusuf, şehirdeki eğlencelerde, düğünlerde ortamı şenlendirmesi, misafirleri eğlendirmesi için çağırılan bir kişidir. Mitat Enç, onun için “eşraf toplantılarının soytarısı” (Enç, 2005:53) tabirini kullanmaktadır. İt Yusuf’tan *Uzun Çarşının Uluları*’nda şöyle bahsetmektedir:

“Abani sarığı, sert kıllı top sakalı, iri gözleri, dolgun ve tıknaz gövdesiyle Karagöz kılığına girmiş besili ve azgın bir çoban itini andırırdı. Hele ulumasıyla değme itler yarışamazdı. Ağzını havaya dikip ver gitsine başlayınca yedi köy ötede uyuklayan kancık itler bile tedirgin olurdu” (Enç, 2005:53).

İt Yusuf’un kendisiyle aynı işi yapan Bilâder Ağa ile anlaşamadıklarından ve meslekî bir rekabet içinde bulduklarından da bahsedilmektedir.

¹³ Mitat Enç, *Selamlık Sohbetleri* kitabında, Fransızların Millet Hanı’nı bombaladıkları gün, Millet Hanı’nda tutuklu olan babası için endişelenip oraya gittiğini ve yıkılan binayı ve çevredeki ölü ve yaralıları gördüğünü anlatır. Muhtemelen gördükleri arasında İmam Baba da vardır. Ancak kendisinin İmam Baba’nın cesedini gördüğünden bahsetmez.

3.3.4.55.Kadir Bey

Kadir Bey'e babasının vefatının ardından büyük bir miras kalır. Mirasının kıymetini bilmeyen Kadir Bey, sonu gelmeyecekmiş gibi parasını içki âlemlerinde kadınlarla yer. Bir kısmını faizcilere kaptırır, geriye kalanları da kuşçuluk merakına harcar. Tipik bir mirasyedidir. Mitat Enç, Kadir Bey için : “Düşkünce bir soyludur” (Enç, 2005:243) demektedir.

3.3.4.56.Kahveci Mıdık-Şerbetçi Mıdık

*Uzun Çarşının Uluları'*nda Şerbetçi Mıdık, *Selamlık Sohbetleri'*nde Kahveci Mıdık olarak bahsedilen şahıs muhtemelen aynı kişidir. Kahveciler yaz aylarında şerbet sattıkları için böyle söylenilmektedir. Kahveci Mıdık, esnafın sipariş ettiği çayları tepsiye doldurup kapı kapı dağıtır (Enç, 2007a:123), yaz aylarında ise sıcaktan bunalanlara soğuk şerbet yetiştirir. Ayrıca yaz aylarında dondurma da satmaktadır. Şerbetçi Mıdık'ın “sakız gibi sünen, gül şuruplu dondurması” (Enç, 2005:89) methedilmektedir.

3.3.4.57.Kalfa Kazık Mehmet

Medreselerde eğitim veren müderrisler yanlarına çocuk yaştan aldıkları çıraklarını kalfa olarak yetiştirirlerdi. Müderrislerin yanında senelerce ders tahsil eden çıraklar sonunda kalfalık mertebesine yükseltirlerdi. Kalfa Kazık Mehmet de Hafız Abdullah Efendi'nin medresesinde kalfalık yapmaktaydı.

Kalfa Kazık Mehmet, medreseye gelen çocuklara bir gün evvel hocalarından öğrendikleri dersleri tekrarlatmakla görevlidir (Enç, 2007a:112). Ayrıca çocukları başıboş bırakmamak, hocaların olmadığı saatlerde öğrencilerin düzeni bozmalarına engel olmak da görevleri arasındadır. Medreselerde her kalfaya birkaç öğrenci düşmektedir. Yaramazlık yapan çocukların cezalandırılmasında kalfaların görevli olduğu anlaşılmaktadır.

“Kazık Mehmet ve bir diğer kalfa, duvar boyu sırlananlardan birer birer çekip, huzura dikeyyor; ayağına bir çelme atıp, sırt üstü devirince de ayak bileklerini falakanın ipiyle iyice sıkıştırıp, hocanın atışlarına hazır duruma getiriyorlardı” (Enç, 2007a:114).

Mitat Enç, Hafız Abdullah Efendi medresesine başladığı gün Kalfa Kazık Mehmet'in maiyetine verilir.

3.3.4.58.Kanevetçi Nuri

Gaziantep’te şehir suyunun bulunmadığı dönemlerde halkın temizlik ve içme suyu yeraltındaki kanallarla evlerdeki küçük su havuzlarına taşınır. Bu kanallar bir evden diğerine geçer. Böylece şehir halkının su ihtiyacı temin edilmiş olur. Hükümete ya da belediyeye bağlı olmayan kanevetçiler, bu su kanallarının bakım, idare ve temizliğinden sorumludurlar (Çitçi ve Yener, 1999:36).

Kanevetçi Nuri Efendi hakkında Mitat Enç’in eserlerinde ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Sadece Çebiş İmam’ın komşusu (Enç, 2005:71) olması hasebiyle kendisinden bahsedilmektedir.

3.3.4.59.Kanunî Kör Ali Bey

Ali Bey, şehirde herkesin saydığı değerli bir müzisyendir (Enç, 2007b:62). Mitat Enç, Kanunî Ali Bey’in dedesinin ya da babasının evde düzenledikleri eğlencelere takım arkadaşlarıyla birlikte gelip fasıl geçtiğini, “dolgun, davudî sesi ile şarkı ve gazeller” okuduğunu söylemektedir (Enç, 2007b:62). Ayrıca Mitat Enç, kız kardeşlerine ut dersi vermek için de Ali Bey’in evlerine geldiğinden bahsetmektedir.

3.3.4.60.Kara Bey

Ailesi sabuncu olan Kara Bey, şehrin varlıklı ailelerinden birine mensuptur. Asıl adı Ökkeş’tir. Ailesinin tek çocuğudur (Enç, 2005:243). Ökkeş, esmer, kara gözlü, tombulca bir çocuktur (Enç, 2005:247). Ailesinin tek çocuğu olduğu için üzerine titrenerek büyütülmüştür.

Çocukluk döneminde içine kapanık bir çocuk olan Ökkeş, vaktinin tümünü evde annesinin peşinde koşturarak geçirir (Enç, 2005:248). Ökkeş’in sürekli annesinin dizi dibinde vakit geçirmesinden endişelenen dedesi ve nenesi çocuğun evin dışına çıkıp arkadaş edinmesi için ellerinden geleni yaparlar. Ancak okula başladığı dönemde bile Ökkeş, diğer çocuklar gibi itişip kakışmak şöyle dursun, oyun bile oynamaz (Enç, 2005:249). Ailelerin en büyük hatalarından birisi de çocuklarını başka çocuklarla karşılaştırmalarıdır. Her çocuğun farklı bir birey olduğunun ve başkalarına benzemek zorunda olmadığı farkında olmayan aileler çocuklarının sürekli başkalarının çocuklarına benzemesini isteyerek çocuklarına en büyük haksızlığı yaptıklarının farkında bile değildirler. Güç ve iktidar odaklı toplumda maalesef ki çocuklar da birer iktidar vasıtası olarak algılanmakta ve iktidar

hırsı aileleri çocuklarını yarıştırmaya itmektedir. Ökkeş'teki çekingenliği¹⁴ anlayamayan ailesi onun da öbür çocuklar gibi olmasını ister. Annesi çocuğundan düzenli olmasını, dedesi ve nenesi haşarılık yapmasını bekler. Bu beklentilerle aile çocuk üzerinde nasıl bir baskı kurduğunun farkında bile değildir. Ökkeş okul döneminde sessiz sakin bir öğrenci oluşuyla hocalarının takdirini kazanmıştır ancak sosyal toplum fobisini yenmeyi başaramaz.

Ergenlik döneminde yakışıklı bir genç olan Ökkeş, kara kaşları, kara gözleriyle şehirde ünlenir. Herkes kendisine Kara Bey demeye başlar. Sakin sessiz hâli genç bir yaşta kendisine beyliğin yakıştırılmasına sebep olur (Enç, 2005:250). Genç yaşta kendisine bey denilmeye başlaması Ökkeş'in omuzlarına daha da ağır bir yük binmesine sebep olur. Kendisinden beklenenleri adına yakışır bir şekilde yapmak ister. Ailesinin beklentilerini yerine getirmenin yanı sıra bir de toplumun kendisinden beklediklerini yerine getirmek zorunda oluşu Ökkeş'in narin tabiatını daha da zora koşar.

Oğullarının evlenme yaşının geldiğine karar veren aile, oğullarına fikrini bile sormadan, gelinlik kız aramaya, adayların ailelerini soruşturmaya başlar. Kafalarına göre bir gelin bulduklarına karar verdiklerinde söz kesilip nişan yapılır. Düğün günü yaklaşırken:

“Bütün bu telâş, koşturma, gülüşüp itişmeden etkilenmemiş gözükten tek Tanrı kulu Kara beydi. Esmerliği benzinin uçukluğunu pek belli etmiyordu ama, dili daha da bağlanmış, titreyen elleriyle habire sigara sarıp bir iki nefes sonra atıp eziyor, sanki bu coşku ve çalkantıdan iyice ürkmüşe benziyordu” (Enç, 2005:253).

Kara Bey, evlenmek istemediğini kimseye söyleyemez. Korkularıyla baş başa kalır. Düğünden korksa da kimseye sesini çıkaramaz (Enç, 2005:253). Ailesini utandırmak, düğünden korkuyor dedirtmek istemez.

Hayatını iktidar hırsına adayan güç odaklı bir toplumda, iktidarsız kalmayı kendine yediremeyen ancak korkularının da üstesinden gelemeyen Kara Bey, düğün gecesi gelinin yanına gittiğinde büyük bir travma geçirir. Olduğu yerde donup kalır (Enç, 2005:256). Geleneklere, ailesine, topluma karşı çıkamayan Kadir Bey, kendisini farkında bile olmadan iktidar hırsı uğruna kurban eder. Toplum tabularıyla yaşamaktan vazgeçemediği içindir ki günümüzde bile Kara Bey'in yaşadıkları sıkça tekrarlanmaktadır. Sorunun temelinde toplumsal baskılar yatar. Fazla baskı ve

¹⁴ Mitat Enç'in hazırlamış olduğu *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*'nde, çekingen çocuk terimi: “Toplum ilişkilerinden kaçınan ve başkalarının etkinliklerine katılmak istemeyen çocuk” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

karşılanmak zorunda olduğu düşünülen beklentiler insanların hayatlarını mahvedebilmektedir.

Kara Bey, düğün gününden sonra bir daha konuşamaz. Hayatla olan bağlarını yavaş yavaş keser. Bir daha da eski günlerine dönemez. Mitat Enç, çocukluk günlerinden tanıdığı Kara Bey’i şöyle anlatmaktadır:

“Havanın yağışsız olduğu günlerde caddeye açılan yavrulu büyük kapının bir yanında sandalyeye oturturlardı. Entarisinin üstüne giydiği sakosu, paçaları özenle fiyonklanmış kar beyazı, patiska donu, kulağı yatık siyah pabuçları ilk giyilen bayramlıklar kadar temiz ve bakımlıydı. Çağdaş heykeller gibi keskin çizgili koyu esmer yüzünde değişmiyen, katıksız bir mutsuzluk maskesi sanki donup kalıvermişti. Gür siyah kaşlarıyla, nerdeyse bunların üstüne dökülen astragan kalpağının tüyleri birbirine karışırdı. Bunların altındaki, yuvalarına çökmüş, iri iki siyah göz, ya kucağına yerleştirdiği gümüş tabakasından sigara saran ince kemikli parmaklarına dönük olur, ya bizlerin görmeye güçlü olmadığımız bir dünyayı seyredencesine boşluğa bakıp dururdu” (Enç, 2005:242).

Genç ve sağlıklı bir adamı hayata küstürenin kendi gelenekleri olduğunun bilincindeki şehir halkı acımayla karışık bir suçluluk duygusu içerisinde Kara Bey’e şehrin delilerine davrandıkları gibi davranmamaktadırlar. Herkes ona karşı saygılı biraz da çekingendir. Belki kendilerinin ya da çocuklarının da başına onun yaşadıklarının aynısının gelebileceği vehminden kurtulmak belki de eleştiremedikleri, karşı koyamadıkları geleneklere boyun eğmek zorunda olduklarının bilinciyle, Kara Bey’in yanından geçenler onu görmezlikten gelirler (Enç, 2005:243). İktidar hırslarının mahvettiği bir genci görmek bile istemezler. Kaçmak ve unutmak toplum için kolay olandır.

3.3.4.61.Kara Salman

Karadağ ağasının oğludur. Salman Ağa’nın on beşe yakın köyü vardır. Kendi rızası olmadan sahibi olduğu köylere jandarmalar bile girememektedir (Enç, 2005:44). Girmeye cesaret edenlerin ise silahlı adamlarının elinden kurtulması mümkün değildir (Enç, 2005:45-46). On beş köyün ağasının düğünü de dillere destandır. Şehirden gelen sayısız misafir günlerce süren düğün boyunca gülüp eğlenir, yiyip içerler (Enç, 2005: 46-48). Kara Salman’ın dillere destan düğününü şehirde duymayan, Kara Salman’ın ününü bilmeyen kalmaz.

Kara Salman, Antep Harbi’nin başında kendi çetesini kurar. Şehre yerleşen düşman kuvvetleriyle mücadele edebilmek için şehre taşınır. Şehirde yerleştiği ev, Mazlum Enç’in Ermenilere kiraya verip savaş sırasında boşalan evidir. Mitat Enç, çocukluk günlerinin çeteci kahramanını şöyle anlatır:

O, koyu esmer yüzünde yanan ışıltılı siyah gözlerini örten sırmalı abasıyla biz çeteci çocuklar için, hepimizi çevresinde toplayan bir yarıtanı oluvermişti. İnce belini

süsleyen fişekliğin bir yanından tabanca, öte yanından da bir el bombası sallanırdı. Ayrıca, sağ omzundan beline kadar dolanmış başka bir fişekliği de vardı. Fakat ona asıl seçkinlik sağlayan, hemen herkesin omzunda görmeye alıştığımız İngiliz filintası, Alman mavzeri, Rus teklisi gibi silahlara karşın, beş altı kurşunu arka arkaya sıkan zenberekli otomatikti” (Enç, 2007a:55).

Kara Salman, şehirde yerleştiği evi çete karargâhı hâline getirir (Enç, 2007a:59). Antep Harbi döneminde çeteler gizli gizli Kara Salman’ın karargâh hâline getirdiği ev ve benzerlerinde toplanarak nasıl savaşacaklarını, işgal kuvvetlerini nasıl yeneceklerini kararlaştırmak için toplanırlar¹⁵. Fransızlar, Kara Salman’ın yerleştiği bu evi defalarca bombalarlar (Enç, 2007a:59).

Mitat Enç ve ailesi kaç-kaç sırasında şehirden ayrılırken Kara Salman’la tekrar karşılaşırlar. Kafilelerinin önünü kesen eşkıyaların¹⁶ başı Kara Salman’dır (Enç, 2007a:88).

3.3.4.62.Karayılan

1888 yılında Elif Köyü’nde doğan, Rişvan Oymağı’na bağlı Kabalar Aşireti’nden olan Karayılan’ın asıl adı Mehmet’tir (Dai, 1992:81). Karayılan, Şahin Bey Harpleri’ne, Nizip Yolu, Mağarabaşı, Kurbanbaba Savaşları’na katılmış ve kahramanca mücadele etmiştir (Dai, 1992:82). Sarımsaktepe hücumunda şehit düşmüştür.

Mitat Enç, Karayılan hakkında çok az bilgi verir. Karayılan’ın Mardintepe’deki hastane baskını (Enç, 2007a:56) evlerinden izleyen yazar, o gece gördüklerini ayrıntılı bir şekilde anlatır. Karayılan’dan Şehit Şahin’in öcünü alan adam olarak bahsetmektedir (Enç, 2007a:57).

3.3.4.63.Kasadar Mısta Efendi

Kasada oturup müşterilerden hesabı alan kişilere kasadar denilmektedir. Genellikle güvenilir kişilerden seçilirler. Mağazanın tüm parası kasadarlara emanet olduğu için dürüst ve açık gözlü kişiler tercih edilirler.

Kasadar Mısta Efendi, Mitat Enç’in babasının savaştan sonra açmış olduğu Bonmarşe Mağazası’nın kasadarıdır (Enç, 2005:259). Kasadar Mısta Efendi’nin

¹⁵ Çetecilerin yaptıkları gizli toplantılar hakkına ayrıntılı bilgi için bakınız: Adil Dai (1992). Antep’te Gizli Toplantılar, *Olaylarla Gaziantep Savaşı*. Gaziantep, ss. 38-42.

¹⁶ Adil Dai, *Olaylarla Gaziantep Savaşı* adlı kitabında eşkıyalarla ilgili şunları söylemektedir: “Osmanlı Devleti’nin son günlerinde Türkiye’de otorite kalmamış, başına 20-30 adam toplayan dağa çıkıp yol kesmeye adam soymaya başlamıştı” Adil Dai (1992). *Olaylarla Gaziantep Savaşı*. Gaziantep, s.82. Bu eşkıyaların bazıları Antep Harbi döneminde çetelere katılırken bazıları da eşkıyalığa devam etmişler. Harp döneminde şehirden kaçmaya çalışan insanların yollarını keserek değerli mallarına el koymuşlardır.

çalıştığı işyerine sadık, işini seven bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta mağaza sahibini parasını alamayacakları gerekçesiyle mallarını borca vermemesi için zaman zaman uyaran, çalıştığı işyerinin iyiliği için uğraşan bir çalışandır.

3.3.4.64.Kâtip Topal Hikmet

Kâtip Topal Hikmet, Durdu Efendi'nin sabunhanesinde kâtiplik yapmaktadır. "Odada müşterilere yazılan mektupların mengeneyle kopyalarını çıkarmak, dosyalarına yerleştirmek" (Enç, 2005:250) Topal Hikmet'in görevleri arasındadır. Hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir.

3.3.4.65.Kebapçı Şaşı Hamit

Uzun Çarşı esnafındandır. Mesleği kebabçılıktır. Aktar Musa Efendi'nin komşusu olmasının ve mesleğinin haricinde hakkında bilgi verilmemektedir.

3.3.4.66.Kız Ali

Yaz sahrelerinde kurulan işret meclislerinde sakilik de yapan Kız Ali, Şehreküstü yolunda küçük bir berber dükkânı işletmektedir (Enç, 2005:154-155).

Şehrin ileri gelenlerinin rağbet etmediği berber dükkânının müşterileri daha çok işyerinin çevresindeki "keçeci, huderci, kuyumcu esnafıyla köyden gelen yükçüler"(Enç, 2005:155)dir. "Yürürken erkekçe kafasını geriye atıp koltuklarını kabartarak kütür kütür gidecek yerde kötü mahallenin karıları gibi" (Enç, 2005:154) kırıtarak yürüyen Kız Ali'nin müşterileri "daha çok berber kürsüsündeki tutukluluk sürelerini Kız Ali'ye sataşarak geçirmek" (Enç, 2005:155) isteyenlerden oluşmaktadır. Kız Ali'nin berber dükkânına gelenlerin çoğunun amacı eğlenmekten öteye gitmemektedir.

Kız Ali'nin herkesin alışık olduğundan farklı davranışları vardır.

"Kaşlarının rastığı, gözlerinin sürmesi ve yüzünün pudrasını günde birkaç kere tazeler, üst dudağındaki çukuru ancak doldurabilen bıyık artığını daha da belirsiz duruma getirmeye çabalar. Suratında sakal uçlarının belirmesine hiç fırsat vermez, usturayı kapıp perdahlardı" (Enç, 2005:156).

Kız Ali'nin dükkânının önüne sandalye atıp çorap örmesi, giydiği "baldırına yapışan dar şalvar parçasıyla, bakımlı gülşeftali yemeni arasını donatan çorapları" (Enç, 2005:156), kadınsı hareketleri, yüzüne sürdüğü pudra, kaşlarına sürdüğü rastık (Enç, 2005:154), fesinin kenarına taktığı fesleğen dalı (Enç, 2005:154) çevresindekilerin kendisini yadırgamasına sebep olmaktadır. Kız Ali'nin bayanlara

özgü özellikler taşıdığı ve bunu çevresine yansıtmaktan çekinmediği görülmektedir. Mitat Enç'in hazırlamış olduğu *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*'nde bu durum "cinsel evriklik" olarak tanımlanmaktadır. Cinsel evriklik: "Karşı cinsin özelliklerini taşıma ya da onların rol ve özelliklerini benimseme durumu" (www.tdk.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır¹⁷.

Antep sancağı döneminde şehir halkı, normal kabul ettiği bir görünüşe ve davranış tarzına sahip olmayan insanları kabul etmeme, onları aşağılama yolunu seçmektedir. Bu durum günümüz toplumu için de geçerlidir. Özellikle cinsel kimliklerinin farklı olduğu bilinen kişilere toplum tepki göstermek konusunda oldukça acımasız bir tutum sergilemektedir. Ancak Mitat Enç, Antep Harbi öncesindeki şehir halkının, tahmin edilenin aksine, Kız Ali'ye kötü davranmadığını anlatır.

"Kız Ali kuşkusuz toplum düzeni içinde kel bir kafa, şaşı bir göz ya da çarpık bir organ görünümündeydi. Buna rağmen kendi iç yaşamı ve çevresindekilerle ilişkisi açısından hiçbir gerilim, çatışma ve sıkıntısı olmadığı da ortadaydı. Kentin sakalı ağartmış oturaklı yaşlıları bile onu horlamaz, selâmina, hafifçe sırtarak karşılık vermekten geri kalmazdı" (Enç, 2005:156).

Halkın Kız Ali'yi rahatça kabul edip arasına almasında Kız Ali'nin kendi kendisiyle barışık, kimseyi rahatsız etmeyen davranışlarının etkisi olduğu şüphe götürmez. Halkın sürekli içlerinde yaşayan, kendileriyle birlikte esnaflık edip dürüstçe para kazanan Kız Ali'ye ve hareketlerine zaman içinde alıştığı ve Kız Ali'yi yadırgamamayı öğrendiği anlaşılmaktadır.

"Hiç kimse câmiin aptest havuzu çevresinde yanına çömelip, rastık ve sürmelerini korumaya özenerek aptest alışını yadırgamazdı. Camide yanına dikildiği kim olursa olsun ondan bir omuz boyu uzak durmayı hatırdan geçirmezdi" (Enç, 2005:157).

Dini bütün, vakit namazlarını kaçırmamaya, orucunu tam tutmaya özen gösteren bir adam olduğu söylenen Kız Ali'nin (Enç, 2005:157) davranış tarzı, kişiliği, sakilik yapması birbirine zıt görünse de aslında Kız Ali'nin inancının yaptığı işe ve hareketlerine aykırı olmadığını düşündüğünü ya da günlük yaşantısıyla inancını birbirine karıştırmadığını göstermektedir.

"Kadeh sunan, içki veren" anlamlarına gelen sakinin görevi içkili toplantılarda halka şeklinde sıralanmış misafirler arasında sırayla dolaşarak içki ikram etmek, meclisin düzenini sağlamak ve misafirlerin eğlenmesini temin etmektir (Pala, 1999:338). Osmanlı döneminde kurulan içki meclislerinde genellikle sakiler bulunmaktadır. Sakilik yüzyıllardır devam etmektedir. Gonca Tokuz, *20. Yüzyılda*

¹⁷ Aynı sözlükte Kız Ali gibi kadınlara ait özellikler taşıyan erkekler için "kadınsı" terimi kullanılmaktadır(www.tdk.gov.tr).

Gaziantep'te Eğlence Hayatı adlı kitabının “Erkek Toplantı ve Eğlenceleri” başlıklı bölümünde Gaziantep'te geleneksel olarak yapılan ve adına “âlem” adı verilen içkili eğlencelerde mutlaka bir saki bulunduğunu ifade etmektedir. Tokuz, sakilerin bu eğlencelerdeki yerini şöyle anlatmaktadır.

“Sakiler fazla alkol alımından doğacak rahatsızlıkları önlemek için, kişilerin alkole dayanıklılığını göz önüne alarak içki sunduklarından, âlemlerde sakinin sunduğu içkiden fazlasının içilmemesi geleneği yerleşmiştir. Konuklar önce sakinin sunduğu bardaktan bir yudum alır, ardından ikram ettiği mezeden yerler. İçki olarak genelde rakı, bazen de şarap tüketilmektedir” (Tokuz, 2004:57).

Gonca Tokuz'un anlattıklarıyla Mitat Enç'in işret meclislerindeki sakiler hakkında anlattıkları uyuşmaktadır. Ayrıca Kız Ali'nin delikanlılığa yeni adım atan gençleri sahreye götürüp onlara içki içmeyi öğrettiği, meclisin adabını tanıttığı da söylenmektedir. Kız Ali'nin işret meclislerinde sakilik yaparken meclistekileri eğlendirmek için şarkı söylediğinden de bahsedilmektedir:

“Boynunun kuğu kıvrımını daha da abartıp gözlerini baygınlaştırarak ağırca bir şarkı okumaya koyuldu. Sesi kalındı. Erkek sesi olduğu kuşku götürmezdi. Fakat göz süzüp boyun kırışı, arada bir omuz titretişiyse şano kızları gibi gözükmeye iyice özeniyordu” (Enç, 2005:154).

Kız Ali'nin ölümü de sakilik yüzünden olacaktır. Kız Ali, kuyumcuların esnaf sahesine davetli olarak gider. Sahredekilere saldıran bir grup kendi eğlencelerine davet edilmesine rağmen gelmediği gerekçesiyle Kız Ali'yi kollarından tutarak sürüklemeye başlarlar. Çırpınıp didinmesi Kız Ali'ye fayda sağlamaz, kendini tutanlardan biriyle boğuşurken bıçaklanır. Kaldırıldığı Sarı Hastane'de bütün gece can çekişir ve sabaha karşı canını teslim eder. Mitat Enç, Kız Ali'nin ölümüyle ilgili şunları söyler:

“Bu öyle acı çekerek ölen bir yüze hiç benzemiyordu. Mutlu bir yaşamın sonunda, rahat döşeginde ölenlerin durgunluğu vardı yüzünde. Belki de ölümler, sanat hayatının doruğunda muhteşem bir operanın son perdesinin kapanışında ölüm şarkısını söyleyen sanatçı gibi hissetmişti kendini” (Enç, 2005:160).

Kız Ali'nin cenazesi oldukça kalabalıktır. Şehir halkı tasvip etmeseler de dışlamadıkları bu dini bütün adamı hep birlikte uğurlarlar (Enç, 2005:160).

3.3.4.67.Kör Ali

Şehrin dilencilerinden biri olarak adından bahsedilen Kör Ali, her zaman Uzun Çarşı'nın köşesinde mendilini yere sererek dilenmektedir. Geçim kaynağı dilenciliktir. Mitat Enç, dilenirken bağdaş kurup sürekli ileri, geri sallanan Kör Ali'nin durmadan “Yarabbi gönder... Çürük cevizden, kurtlu hıyardan... Kem kişiden başka ne gönderirsen gönder” (Enç, 2005:111) şeklinde dua ettiğini söylemektedir.

Mitat Enç, Kör Ali'yi emek harcamadan para kazanmaya çalıştığı ve dilencilik etmek için körlüğünü bahane ettiği gerekçesiyle eleştirmektedir. Uzun yıllar körlerin toplumda kendi paralarını kazanarak başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilmeleri için çaba sarf eder. Gözlerini kaybettiği ilk günlerde kendisini yaşama bağlayan, çalışma isteğini körükleyen Kör Ali'ye benzememe isteği ve çabasıdır.

M. Oğuz Göğüş, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep* adlı kitabında Kör Ali'den derlenen "Mal Destanı"na yer vermektedir. Şiir şöyledir:

"Bunca yoldan geldim malım sormaya
Nice eşya çanak çömlek nice oldu.
Cümle komşularımız bilir bu işi
Arpa yemez kırılmıştır hep dişi
Kuyruğundan kaldırırdı beş kişi
Odun taşıdığım kancık eşek nice oldu

Gece anam gündüz babam geyerdi
Satsa idim beş on mangır ederdi.
Sokağa çıktığında babam geyerdi.
Yakası yanı yok Miras gömlek nice oldu

Hanıya babamın bunca malı
Yırtık paçavrası kendir çuvalı
Mirasa bağladık biz bunca malı
Püskülü kopuk yağlı fesi nice oldu" (Göğüş, t.y.:273).

Şakir Sabri Yener ise Kör Ali hakkında şunları anlatmaktadır:

"Hasırcılardan Kör Ali, hem Kur'anı ezbere bilen hafızdı, hem de kabartma yazılı İncil kitaplarından, harfler, kelimeleri sağ elinin baş parmağı ile belleştire belleştire harıl harıl İncil okurdu" (Çitçi ve Yener, 1999:33).

3.3.4.68.Köse Hafız

Köse Hafız, Çebiş İmam'ın üçüncü karısı Fatma Bacı'dan olan oğludur. Asıl adı Ökkeş'tir. Cılız bir bebek olarak dünyaya gelen Köse Hafız (Enç, 2005:111), babasının tek oğludur. Senelerce evlat hasretiyle yanıp tutuşan babası Köse Hafız'a kavuşmanın verdiği sevinçle kurbanlar kestirip, beşiğinin etrafına nazarlıklar asar (Enç, 2005:72). Sessiz, hareketsiz bir çocuk olan Köse Hafız,

"Bulgur ayıklayıp dolma dolduran anasının dizinin dibinden saatlerce ayrılmıyor, öteki evlerin çocukları gibi önüne gelen her şeye burnunu sokup karıştırmaya, araştırmaya kalkmıyordu. Ama imamın üç karısı da, komşular da onun durumundan hiç işgillenmiyor, aksine hayra yoruyorlardı..." (Enç, 2005:72-73).

Köse Hafız, yaşı büyüdükçe daha da içine kapanık bir çocuk hâline gelir. Biraz olsun düzelir umuduyla babası Köse Hafız'ı Kur'an kursuna gönderir. Ancak burada da Köse Hafız, daha çok kız çocuklarla oyunlar oynar, erkek çocuklara yaklaşmaz (Enç, 2005:73). "Müzellef Kızının Kur'an Okulu" nun ardından Köse Hafız, Tahtalı Camisi

medresesine devam eder. Okulun en akıllı, çalışkan öğrencilerinden birisidir (Enç, 2005:74).

Ökkeş bir gün okuldan üzgün döner ve ne kadar ısrar edilse de derdini söylemek, okula tekrar gitmek istemez. Annesinin ısrarına dayanamayan Ökkeş, okulda başından geçenleri anlatır.

“Ökkeş önce gözleri yerde elinin tersiyle burnundan akan sümükleri kuruladı. Sonra rengi belirsiz, ıslak, iri gözlerini anasına dikti. Sanki ona bir kötülük etmek istermişçesine bakıyordu. Bir, iki yutkunduktan sonra kekeleydi: ‘Uşaklar bana kız-oğlan deyler’ (...) Sonra gene omuzları sarsılarak ağlamaya koyuldu” (Enç, 2005:75).

Ökkeş’in başına gelenleri duyan babası çocuğunu yanına alıp eski arkadaşı olan müderrisin yanına gider, Ökkeş’le alay eden çocukların cezalandırılmasını ister (Enç, 2005:76). Çocukların söylediklerinin gerçek olabileceği ihtimalini de düşünen babası Ökkeş’i doktora götürdüğünde acı haberle yıkılır. Oğlunun kriptorşidizm¹⁸ hastası olduğunu öğrendiğinde dünyası yıkılır. Halk arasında bu hastalığa “köselik” adı verilmektedir. Özellikle erken doğanlarda yüzde yirmi gibi oldukça yüksek bir oranda görülen kriptorşidizm, normal doğumlarda yüzde beş civarında görülmektedir (Medicana, 1993:83). Bu kadar sık rastlanan bir hastalığın tedavisinin halkın bilgisizliği sebebiyle geciktirilerek gençlerin hayatlarının mahvedildiğini düşünen Mitat Enç, toplumdaki bu yaraya dikkat çekebilmek için Köse Hafız’ın hikâyesini anlatır.

Toplum köse adını verdiği Ökkeş benzeri çocukları dışlamakta ve kötü yola sevk etmektedir. Nitekim Ökkeş de okuldan kaçmaya, mahalle aralarında avare dolaşıp sapanla evlerin camlarını kırmaya başlar (Enç, 2005:78). Sigara içmesi ve bıçak taşımaya başlaması ise cabasıdır (Enç, 2005:79). Daha sonra da boş vakitlerini geçirmek için Mitat Enç’in dedesinin evindeki selamlık ahırında seyis Ahraz’a yardım etmeye başlar (Enç, 2005:78).

“Ahraz’la Tısoğlan hamdaney kırsığı yedeklerine alıp Belediye hanına götürdükleri günden beri oğlan aygıra tutulmuştu sanki. O gün Sultan harasından birkaç günlüğüne getirilen hamdaney aygır, kentin soylu kırsaklarına çekilmiye başlanıyordu” (Enç, 2005:78).

Ökkeş’i babası iş öğrensin diye bir dokumacı ustasının yanına verir ancak Ökkeş hiçbir şey öğrenmeyi beceremez. Burada kendisine “Köse Hafız” lakabı takılır. Kötü arkadaşlar edinir. İçkili sahrelere, meyhanelere gitmeye başlar (Enç,

¹⁸ “Erbezlerinin biri ya da her ikisinin erbezi torbasına inmemesiyle ortaya çıkan kriptorşidizm doğuştan gelen bir gelişim bozukluğudur. Erbezi torbasına(skrotum) inmeyen erbezleri kasık ya da karında kalır. Ergenlik döneminden önce gerekli girişim yapılmazsa dölleme yeteneğinin azalmasına ya da bütünüyle yok olmasına yol açar” *Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi*(1993). c.IIX, Ana Yayıncılık, s.83.

2005:80). İçinde biriken öfkeyi dışarı vurmanın çeşitli yollarını bulmaya çalışan Ökkeş, toplumun dışladığı bir adam hâline gelir. Başını durmadan belaya sokar.

Antep Harbi sırasında, ailesi şehirden kaçmayı tercih ederken, o şehri terk etmez, çeteye katılır. Savaşta kahramanlıklar gösterir (Enç, 2005:80-81).

“Savaşın ortalarına doğru da eski tanıdıklardan beş onunu çevresine toplayıp kendi çetesini kurmuştu. Cahallık yıllarında onu horlayıp habire sataşan, savaş içinde de çete başlığına meydan okumaya yeltenenler karnına altı kurşun yiyip yere yığılıvermişti. Onu Sevmeyenler cephede nöbette olmadığı günlerde, kentin dışına çıkıp kaçağcılarının yolunu keserek soyduğunu söylüyorlardı. Fakat bu işi hangisi yapmıyordu sanki” (Enç, 2005:81).

Savaş bittikten sonra herkes kendisine bir geçim kaynağı bulmaya çalışır. Köse Hafız bu sırada senelerden beri hayalini kurduğu işi kurmaya karar verir. Köse Hafız, bir aygır alıp bu aygıra bakmaya başlar.

“Her ikindi üzeri aygırının üstüne binip Kavaklık yolunu tutunca boyu bir kat daha uzamış gibi geliyordu insana. Hele hayvan Karataşlar üzerinde sekip oynamaya, kuyruk dikip kişnemeye başlayınca keyfine sınır yoktu. Ürküp çevresinden telâşla kaçmanlara, peşine takılan çocuk sürüsüne horlarcasına bakıp kasınıyordu. Her hâliyle köse bir hafızdan çok, kıtalar fethetmekten dönen ünlü bir hükümdarı andırıyordu” (Enç, 2005:82).

Köse Hafız’ın aygırla kendisini özdeşleştirdiği görülür¹⁹. Kendisindeki eksiklikleri aygırın kapattığına inanan Köse Hafız, onunla bütünleştiğini, tamamlandığını düşünmektedir. Âdeta aygırla bir araya geldiğinde Köse Hafız, kendisini öteki “küçük insanlar” yanında çok daha üstün bir yerde görmektedir. Aygırının üstündeyken Köse Hafız, “dünyayı sapından yakalayıp topaç gibi başının üstünde çevirecek kadar güçlü” (Enç, 2005:82) hissetmektedir.

“Bahar hafifçe yaza dönüşüp kısrakları aygıra gösterme mevsimi geldiğinde ise Köse sanki bambaşka bir adam kesilirdi. Hareketlerine olağandışı bir canlılık gelir, rengi belirsiz iri gözlerinde coşan dervişlerin cezbeli ateşi yanardı sanki” (Enç, 2005:82).

Bu dönemde Köse Hafız, her şeyi bir tören havası içinde yapmaktadır.

Köse’nin kısa bir süre sonra çevre illerde yörenin en iyi baytarı olarak ünü yayılmaya başlar. Bu sayede oldukça rahat bir hayat süren Köse Hafız, kendisinden utanan babasına yaşlılık döneminde kendi elleriyle bakar (Enç, 2005:84).

3.3.4.69.Kuyucu Kör Hafız

Kör Hafız kuyuculuk yaparak geçinmektedir. Gaziantep’te “kuyuculuk” adı altında iki farklı meslek yapılmaktadır. Halk arasında kuyuya düşen eşyaları

¹⁹ Köse Hafız’ın aygıra karşı duyduğu yanlış ilgi Mitat Enç’in hazırlamış olduğu *Ruhbilimi Terimleri Sözlüğü*’nde “hayvan sapıncı” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

çıkaranlara da suyu tükenen livas adı verilen kanallarla birbirine bağlı kuyulara su dolduranlara da kuyucu denilmektedir (Çitçi ve Yener, 1999:66).

Kuyucu Kör Hafız, kuyulara düşen kova, satıl, tas, yüzük, bilezik gibi eşyaları çıkaran kuyuculardandır. Hafız henüz çocukluk yaşlarında şehirdeki evlere su dağıtılmasını sağlayan livaslara inerek kuyuya düşen eşyaları çıkarmaya başlar (Enç, 2005:108). Hafız'ın işi sadece kuyulardan eşya çıkarmak değil kuyuya düşen çocukların da hayatını kurtarmaktır (Enç, 2005:106). Zaman içerisinde bölgede bulunan tüm livasları avucunun içini gibi öğrenen Kör Hafız, kuyuculuğu kendisine meslek edinir.

“Daha parmak kadar çocukken anasına yardım için kuyudan düşük çıkarma işini birkaç yılda rakipsiz bir sanat hâline dönüştürmüştü. Ünü önce konu komşuya yayılmış, herkes ufak tefek ödüllerle ondan medet umar olmuştu. İstek alanı genişledikçe de bunu geçim yoluna dönüştürmüş ve babasının manav dükkânından getirdiğinin birkaç katı kazanç sağlar olmuştu” (Enç, 2005:110).

Kör Hafız, beş altı yaşlarındayken gözlerini çiçek hastalığından kaybeder (Enç, 2005:110). Gözlerini kaybetmeden önce başladığı Kur'an derslerini gözlerini kaybettikten sonra da bırakmaz, hatim indirir. Yüzlerce ilâhi ezberler. Kur'an okumaya başlayan çocukların “âmin alayları”na katılır (Enç, 2005:110). Dokunaklı sesiyle mevlitleri şenlendirir. İlahilerini kuyulara inip çıkarken de sürekli söyler, güzel sesinden herkesin istifade etmesini sağlar (Enç, 2005:106,109).

On yaşındayken babasını kaybeden Hafız, kendi ayakları üzerinde durmayı başarır. Akrabalarının yanına sığınmayı (Enç, 2005:110) ya da Kör Ali gibi dilenmeyi aklının ucundan bile geçirmez (Enç, 2005:111). “Bağımsızlığına taassup düzeyinde düşkün” olduğu veya “kısmetini bulamadığı” için kırklı yaşlarına geldiği hâlde hâlâ bekârdır (Enç, 2005:110-111).

Mitat Enç, çocukluğundan hatırladığı Kuyucu Kör Hafız'ı şöyle anlatmaktadır:

“Onu, hemen her sabah sağ elinde ucu çatalı değneği, sol omzunda ucu taslı; ince, uzun kuyu sırığıyla yokuş aşağı inerken görürdük. Geyre doğru attığı kemikli, keskin çizgili, kuru kafasını, gök yolunu araştıran sürübaşı turnalar gibi düzenli aralıklarla sağa sola çevirerek ilerlerdi. İki gözü de ak perdeli olduğundan bayılıp kendinden geçmiş sanılırdı. Kavruk yüzünün eski Mısır putları gibi taşlaşmış, hareketsiz görüntüsü kendinden geçmişlik izlenimini güçlendirirdi. Attığı her adımdaki güven ve kesinlik, değneğin kaldırımlarda çıkardığı aralıklı tıkırtı olmasa donup kalmış sanılabılırdı. Buna karşın ayaklarının kaldırım taşlarıyla konuşan bir canlılığı vardı. Her adımda ince, uzun ayak parmaklarının uçları önce yukarı doğru kalkar, sonra bastığı taşı kucaklamak istiyormuşçasına kaldırım taşına tabanını yapıştırırdı. Sanırım yokuş boyunca dizili çarpuk kara taşların her birinin biçimi, pürüzleri tabanının belleğine iyice yer etmişti. Çünkü yaklaştığı yol kavşaklarını güvenle kestirir, orada duraklayıp tok bir sesle ‘Kuyuya kova, sahan, taş düşürenler’ diye haykırırdı” (Enç, 2005:104).

Gözleri görmediği için kadınlar Hafız'ı evlerine rahatça çağırıp kuyuya düşen eşyalarını çıkarttırıyor, ondan çekinmiyorlardı. Hafız da bu sayede diğer kuyuculardan daha fazla rağbet görüyordu. Çevredeki tüm evlerdeki kuyuları, bu kuyulara nasıl inileceğini, kuyuların özelliklerini, taşlarını bile teker teker biliyordu (Enç, 2005:105). Mitat Enç, Kuyucu Kör Hafız'ın gözleri görmemesine rağmen kuyuculuk kadar zor bir işi nasıl yaptığını şöyle anlatıyor:

“İşi için inip de sarnıcın kenarını tabanıyla bulunca birkaç kez boğazını temizler, yayılan sestən livasın yerini kestirir, oraya çömelip sırtının ucundaki tası sulara daldırır, aracı dibi bulunca sırtığı bir koltuğuna sıkıştırır, öteki eliyle tas kenarına bağlı olan ipi tutardı. Tası hafif hafif dipte sürüterek gezdirir, aradığının tasa dokunmasını sağlamaya uğraşır. Sanki uzun sırtıklı elindeki ip ve dipteki tas cansız bir araç değil, kol ve el parmaklarının sinir uçlarıyla donanmış uzantıydı. Tasın dibine ya da kenarına dokunan ufacık bir yüzük de olsa parmakları hemen bu engelciği sezinler, kıvrak el ve kol hareketleriyle tasın sarkan kenarını düşüğe yaklaştırır, hafifçe dibi sıyırmaya uğraşır” (Enç, 2005:108).

Halk arasında Kör Hafız'ın indiği kuyularda bulduğu altın eşyaları aldığı, “savaş sırasında Kayacık'a kaçan Ermenilerin kuyularından evlerine girerek yükte hafif, pahada ağır ne bulduysa toparlayıp taşıdığı” (Enç, 2005:112) böylece de hatırı sayılır bir servete sahip olduğu söylenmektedir. Bu servetin hikâyesi dilden dile dolaştıkça Kuyucu Kör Hafız'ın talipleri artmaktadır. Bu taliplerden birisi de “Kırıkçı Şâkire Bacı'nın kızı Hattuç” (Enç, 2005:114)tur. Hafız'la evlenmeyi aklına koyan Hattuç her fırsatta kuyuya bir tas düşürüp Hafız'ı evlerine çağırmaktadır.

“İlk birkaç kez Hafız, bunu bir iş çağırısı sanarak ayrıntı kafaya diker dikmez değneğine sarılıp davranıyordu. Fakat davet sıklaştıkça o da işin içinde bir bit yeniği olduğunu sezinler gibi olmuştu. Bu yüzden sözü uzatmaya, hemen kalkıp yola düşmeği geciktirmeye başladı” (Enç, 2005:114).

Hattuç ile Hafız sonunda evlenirler. Hattuç, Hafız'ın gömülerini bulamasa da mutlu bir evlilik yapar.

Mitat Enç, çocukluğundan tanıdığı Kuyucu Kör Hafız'ı, gözlerini kaybettiği günden itibaren, kendisine hayata tutunmanın yolunu gösteren adam olarak görmeye başlar. Gözlerini kaybettikten sonraki hayatında başarılı olabilmesinde Kuyucu Kör Hafız'ın önemli bir rolü vardır. Onun dimdik kimseye yaslanmadan ayakta kalabilmesi kendi hayatındaki zorlukların üstesinden gelmesi Mitat Enç'e güç verir, onun çalışma, dayanma azmini artırır. Mitat Enç, insanın gözlerini kaybetmiş olsa da emeksiz para kazanmaması gerektiğini ondan öğrenir. Mitat Enç, Kuyucu Kör Hafız hakkında şunları söylemektedir: “Fakat o bana bugün bile elinde değneği, omzunda kuyu sırtığı, başını iki yana sallayarak dikilen bir bağımsızlık ve özgürlük anıtı gibi gelirdi” (Enç, 2005:115).

3.3.4.70.Lahmacuncu Hoca

Lahmacuncu Hoca'ya bu lakabın verilmesinin sebebi lahmacunculuk yapmasından değildir. Lahmacuncu Hoca, bir oturuşta otuz lahmacunu yiyebildiği için kendisine bu lakap takılır. Otuz lahmacunla da yetinmeyen Hoca, üstüne “bir kürek karlı ayranla”, “yarım tepsi baklava”yı da yer (Enç, 2005:91).

Lahmacuncu Hoca, aşırı kiloları yüzünden rahat yürüyemez. Yürüyemediği için de dört kişinin yardımıyla bindirildiği, kendisi üzerindeyken “beli yarım daire” olup neredeyse “karnı yere sürünecek” katırımın üzerinde çarşığı dolaşır (Enç, 2005:91). Mitat Enç, Lahmacuncu Hoca'yı şöyle anlatır:

“Çarşıya piyade çok seyrek inerdi. O zamanlar bedenini tüm saramadığı için önü ayrıık kalan entarisinin yırtmaç uçlarını kuşağının arasına sokar ve paçalı donunun nakışlı uçkurları, Alidola'daki adam boyu saatlerin rakkası gibi sallanıp dururdu. Elindeki ucu çatalı değneğine dayanarak yalpalı yalpalı yürümeye uğraşırken insandan çok karaya vurmuş bir suaygırı, ya da derya canavarını andırırdı” (Enç, 2005:91).

Lahmacuncu Hoca'nın mesleği ya da karakteri hakkında bilgi verilmemektedir. Obezite, geçmişte olduğu gibi günümüzde de toplumda oldukça sık rastlanılan bir hastalıktır. Ancak bilinçsiz toplumlarda aşırı kilolar, bir alay konusu gibi algılanmakta ve bir hastalık olduğu bilinmemektedir. Kendisiyle aşırı kiloları yüzünden alay edilen bireyler kendilerini toplumdan soyutlayarak içe dönük bir hayat yaşamaya başlamakta ve daha çok yiyerek kendilerini cezalandırmaktadırlar. Obez bir toplumun önüne geçilebilmesi için öncelikle toplumun bu hastalık hakkında bilinçlendirilmesi gerekmektedir.

3.3.4.71.Lütfü Dede (Güceylioğlu Lütfü Efendi)

Mitat Enç'in annesinin babasıdır. Selamlık cemaatinin müdavimlerinden olan (Enç, 2007a:25) Lütfü Efendi, şehrin belediye başkanıdır. M.Oğuz Göğüş'ün *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep* adlı kitabında anlatıldığı üzere: Lütfü Efendi, 1902 yılında belediye başkanı seçilir. “1902-1907 ve 19218-1921 yıllarında olmak üzere iki dönem belediye başkanlığı yapar” (Göğüş, t.y.:126). M.Oğuz Göğüş, Güceylioğlu Lütfü Efendi hakkında şunları söylemektedir:

“Kuzanlı soyunun Güceyli ailesinden olan Lütfü Bey'in Antep Savaşı sırasında belediye başkanlığı yapması, başkanlığına daha da anlam katmaktadır” (Göğüş, t.y.:126).

M. Oğuz Göğüş, Lütfü Efendi'nin “haksızlıklara boyun eğmeyen, baskılara tepki gösteren”, savaş döneminde ve sonrasında şehre önemli hizmetleri olan bir belediye başkanı olduğunu anlatmaktadır (Göğüş, t.y.:126-127).

Mitat Enç, “Kıt konuşan tok sözlü bir adamdı” (Enç, 2007b:120) dediği dedesinin “sükûtun altın değerini bilenlerden” (Enç, 2007a:26) olduğunu söylemektedir.

“ ‘Eyy, daha daha nasılsın Lütfi Efendi...’ diye konuşurmaya uğraşanlara bir süre iri, yeşile çalan gözlerini dikerek, ‘...sen kazanırsan yiyen çok’, karşılığını mırıldanıp, yine sigaralarına yumulurdu” (Enç, 2007a:26).

Mütevazı bir adam olduğu anlaşılan Lütfü Efendi, “kubbesinin ufacık pencere camlarından renk renk ışıklar dökülen, salon kadar geniş makam odasında, masasının başındaki koltuğuna da eğreti biçimde ilişerek” (Enç, 2007a:26) misafirlerini dinleyip onların dertlerine yardımcı olmak isteyen, insanları hor görmeyen saygın bir kişi olarak anlatılmaktadır. Alışkanlıklarına bağlı, dürüst bir insandır.

Selamlığa her akşam ilk gelenlerden biri olan Lütfü Efendi, her zaman kapının sağ tarafındaki aynı yerde oturup çevresiyle ilgilenmeden sigarasını içip konuşmayı sevmediği için sorulan soruları birkaç kelimeyle cevaplar. Posta günlerinde ise okunan gazete ve dergileri en ince ayrıntısına kadar dinler (Enç, 2007a:26). Selamlığı akşam sohbeti bitince ilk terk eden de yine odur (Enç, 2007a:33).

3.3.4.72.Manav Yirik Mustafa

Manavlar günümüzde de olduğu gibi sebze meyve satılan yerlerdir. Şehirde yalnız meyve satılan dükkânlara bakkal denilmektedir. Bazı manavlarda “mevsimine göre taze peynir, salamura peynir, turşu, hevenk üzüm, hevenk nar, yoğurt, pekmez, sade yağ, zeytin yağı, susam yağı (şirik)” bile satılmaktadır (Çitçi ve Yener, 1999:15-16).

Gaziantep’te Sanat ve Ticaret Dalları adlı kitapta manavlar şöyle anlatılmaktadır:

“Meyve satışlarını bağırarak yaparlardı. Salatalık ve patlıcan dükkân önüne yığılır bakkal köme önüne konulan mahralarda satardı. Diğer meyveler dükkân önüne konulan mahralarda batman ile satılırdı” (Çitçi ve Yener, 1999:16).

Manav Yirik Mustafa’nın manavı Uzun Çarşı’da Ekmekçi Şerif’in dükkânının karşısındadır (Enç, 2005:87). Hakkında başka bilgi verilmez.

3.3.4.73.Mehmet Mazlum Efendi

Mehmet Mazlum Efendi, Mitat Enç’in dedesidir. Kendisi avukattır. O dönemde şehirde bulunan beş avukattan birisidir (Çitçi ve Yener, 1999:15).

Küçük yaşta yetim kalan Mehmet Mazlum Efendi, abacı çıraklığı yaparak okuyup avukat olur (Enç, 2007a:146). Zaman içerisinde varlıklı bir insan hâline gelir. Mehmet Mazlum Efendi, çevre köylerde pek çok mülkü olan, köylüler kadar şehirlilerin de hürmet gösterdikleri, büyük küçük herkesin saygısını ve sevgisini kazanan otoriter bir kişidir.

“Boynunda yedi kişinin kanı olan adam azmanı köylü ortaklarını karşısında tiril tiril” (Enç, 2005:176) titreten Mehmet Mazlum Efendi köylü ortaklarıyla düzeyli bir ilişki içerisindeydi. Köylüler ortaklık aldıkları toprakları ekip biçerek ürünlerinden Mehmet Mazlum Efendi’ye düşen kısmını her sene getirip kendisine teslim ederler, köylerine geldiğinde evlerinde ağırlar, başları sıkıştığında yanına gelip sorunlarına çözüm bulmasını isterler (Enç, 2005:123-124). Köyden gelenler daha çok “kız kaçırma, sınır ve su kavgalarının sonuçları üzerinde akıl danışmaya koşuşan köylü” (Enç, 2007a:16) ortaklardır. Mehmet Mazlum Efendi, köylü ortaklarına yardım etmek için elinden geleni yapar, onlara akıl verip yapmaları gerekenleri öğütler, davalarını bile ücretsiz üstlenir (Enç, 2005:126).

Mazlum Efendi’nin evinin kapısı herkese açıktır. Gelenleri, “ister davacı, ister davalı olsun, ilk önce iki tarafı da önünde karşı karşıya getirip, dinler, uzlaştırma yollarını araştırır” anlaşmazlığı mahkemeye götürmeden bir ombudsman gibi hareket ederek tarafları barıştırır (Enç, 2007b:71). Güvenilir bir insan olduğu için avukatlıklarını yaptığı pek çok Ermeni müşterisi “seferberlik sürgününde” değerli eşyalarını “sandıklara doldurup ona teslim” eder dönüşlerinde de eksiksiz geri alırlar (Enç, 2007a:70).

Eğitim ve terbiyeye önem veren Mehmet Mazlum Efendi, büyük oğlu Abdullah’ın “Mülkiye-i Şahane’de öğrenciyken vereme tutularak” ölmesinin ardından öbür oğullarını okutmak istese de eşinin ısrarıyla üniversiteye gönderemez (Enç, 2007a:146). “Büyük oğlunu Amerikan Koleji’ne gönderdi diye, konu komşunun” (Enç, 2007a:61) adını “Gâvur Mazlum” a çıkarmalarına bile aldırmaz. Mazlum Efendi, “kızların da okuyup yazmasına, musiki, Fransızca öğrenmelerine özenir, öğretmenler tutar (Enç, 2007a:24). Hafız’dan ve Sadi’den pek çok Farsça mısraı ezberinde tutan (Enç, 2007a:24), Mehmet Mazlum Efendi’nin selamlık kısmındaki geniş kütüphanesinde “Camus ve Mecelle ciltlerinin” (Enç, 2007b:71) yanı sıra “Mecelle şerhleri, Kamûsı Alâm ve divan ciltleri”(Enç, 2007a:31), *Sefiller* ve *Altın Gölü* (Enç, 2007a:23) gibi romanlar, *Akşam Gazetesi* ile *Harp*, *Donanma* ve *Servet-i Fünun* dergilerinin eski sayıları (Enç, 2007a:32) da bulunmaktadır. Mitat

Enç, dedesinin kitaplarının gölgesinde, gözüne “derin düşüncelere dalan bir Osmanlı efendisi gibi” (Enç, 2007a:31) görüldüğünü söylemektedir. “Bilgi, erdem ve akıl anıtı” (Enç, 2007a:201) olarak gördüğü dedesinin kendisinin okumak için İstanbul’a gönderilmesindeki çabalarından da minnetle bahsetmektedir (Enç, 2007a:146).

Mehmet Mazlum Efendi, yenilikleri seven ve gittiği “il merkezindeki Meclis-i İdare toplantıları” (Enç, 2007a:23)nda gördüğü yenilikleri hemen hayata geçirmek isteyen bir kişidir. İl merkezinde “olduğu Baron otelinde gördüğü yeni bir şeye tutulup, benzerini almaya kalkmaktan bir türlü” (Enç, 2007a:23) vazgeçmeyen Mehmet Mazlum Efendi, evinde de o döneme göre önemli değişiklikler yapmaya uğraşır. Şehir halkının yerde yattığı bir dönemde kendisi yatak odasına pirinç bir karyola kurdurur (Enç, 2007a:23). Halkın resmin günah olduğuna dair inancına aldırmayarak “Mithat Paşa, Namık Kemal ve Şinasi gibi ünlülerin çerçevesi büyük fotoğraflarını” (Enç, 2007a:21) evinin duvarlarına astırır. Herkes yerde yemek yerken kendisi “yemeklerini salona bitişik büyük sofadaki mermer masa üzerinde yemeğe özenir” (Enç, 2007a:23).

Mehmet Mazlum Efendi, yaz aylarını sahibi olduğu Nurgana’daki bağ evinde (Enç, 2007a:46), senenin büyük bir bölümünü ise Türktepe sırtlarındaki evinde (Enç, 2007a:16) geçirir. Evinde hanımı, çocukları, gelinleri, torunları, selamlık çalışanlarıyla birlikte yaşar. Evin reisi Mehmet Mazlum Efendi’dir. Evinin selamlığını her akşam “çevre esnaf ailelerinin reisleri” (Enç, 2007a:31)ne ve akrabalarına, şehrin ileri gelenlerine açarak mahallenin, şehrin ve ülkenin durumu hakkında fikir alışverişi yapılmasına, çoğu insanın bilgilenmesine, İstanbul’dan gelen haberlerin şehirde duyulmasına ve sorunlara çözüm üretilmesine ön ayak olur. Selamlıkta sohbet Mazlum Efendi’nin selamlığa teşrifiyle başlar:

“Dedem, akşam selâmlık toplantılarına hemen herkes gelip yerini aldıktan sonra, küçük odadan sofaya geçerek, tömbeki kesesini Hacı’ya uzatıp, yerinden davrananlara ‘hoş geldiniz’ mırıldanarak katılırdı. Doğruca, gündüz ve akşamları hiç değişmeyen yerine, nargile masasına bitişik yazı masasının hemen yanına geçip oturur, misafirlere kandilli bir ‘aleykûmselâm’ savurduktan sonra da bir dizini dikip, köşesine kurulunca, bir eliyle seyrek sakallı çiçekbozuğu, uzun yüzünü perdelerdi. (...) O da yerini aldıktan sonra, sofaya bir canlılık gelir, Hacı, kahve fincanlarını tepsie dizmeye, Tısoğlan lülelere tömbeki basmaya, Ahraz maşayla nargile ateşlerini ayırmaya koyulurdu” (Enç, 2007a:31-32).

Mitat Enç, her zaman çok güçlü bir insan olarak düşündüğü dedesinin “bir elinin parmaklarıyla perdelediği yüzünden gözyaşlarının sızdığını ilk ve son kez” (Enç, 2007a:42) kıtlık zamanında gördüğünü söyler. Mehmet Mazlum Efendi, bir “cemiyyet-i siyasi” olan “İttihat Terakki Cemiyeti”nin vilâyet idare meclisinde azadır

(Enç, 2007a:120). Ordunun “Filistin ve Suriye’den çekilip, İngilizler buraları alınca, ilk iş, İttihat ve Terakkicileri toparlayıp, sürgüne gönderdikleri haberi” (Enç, 2007a:120) gelince kendisi de yakalanmamak için Antep Harbi’nin başlamasının ardından İstanbul’a (Enç, 2007a:44) kaçar. Ancak savaşın bitmesinin ardından Antep’e dönebilir. Kendisinin yokluğunda halk arasında Mehmet Mazlum Efendi’nin İstanbul’a kaçmadan önce evine bomba atılmaması için Ermenilerle anlaştığı bile söylenir (Enç, 2007a:70).

Zorlu savaş yıllarının ardından şehre dönen Mehmet Mazlum Efendi’yi cumhuriyetin ilanından sonra başka zorluklar beklemektedir. Yeni harflerin kullanılmaya başlamasıyla birlikte bir anda okuyup yazamaz hâle gelen Mazlum Efendi, yeni harfleri öğrenebilmek için çok çaba sarf eder (Enç, 2007a:21). “Yeni medenî kanun ve ceza hukuku ise onu mesleğinden” (Enç, 2007a:23) edip işsiz bırakır. Mitat Enç, dedesinin mesleğini bırakmasını şöyle anlatır:

“Çalışma masasını çevreleyen dolaplardaki heybetli Mecelle şerhi ciltleri ile melûl, mahzun bakışıp kaldı. Yaş yetmiş bulduğu sırada, tabanını bastığı geçmişi ve toplum düzeni ile dayanışmasının bu denli kesilivermesi sonucunda da, **lâhavle** çekerek, adalet ve adliye ile ilişkisini kesiverdi” (Enç, 2007a:203).

Yenilikleri sevip cumhuriyetin ilanından önce bile kendi evinde hevesle uygulamaya çalışan Mehmet Mazlum Efendi, cumhuriyetin ilanından sonra toplumdaki pek çok insan gibi yeni toplum düzenine uyum sağlamakta güçlük çeker.

3.3.4.74.Mevlevi Şeyhi Mustafa Efendi

Selamlığın düzenli ziyaretçilerinden olmayan Mustafa Efendi, bir Mevlevi şehidir. Selamlığa geldiği zamanlarda herkesin hürmet ettiği Mustafa Efendi, bir saygı göstergesi olarak başköşede konuk edilir (Enç, 2007a:31). Mitat Enç, Mustafa Efendi’yi şöyle anlatmaktadır:

“Mevlevi tekkesi şeyhi Mustafa Efendi, keçe külâhı, topuğuna kadar inen siyah lâtası, çatık kaşları ve kasıntılı tutumuyla, iri yarı, heybetli bir kişi gibi görünürdü. Hele çarşıdan geçerken esnafın yerlerinden fırlayarak, saygı ile iki kat oluşuna azametle, hafif bir baş hareketiyle yanıtı, herkes ve her şeyi yıldırım gibi çarpacak gücü olduğunu aşıları” (Enç, 2007a:197).

Şapka İnkılabının ardından uzun süre ortada görünmeyen Mustafa Efendi, akşamları kimseye görünmek istemezcesine Mazlum Efendi’nin selamlığına gelir. Kıyafetiyle bütünleşen, insanların kıyafetine saygı gösterdiği bir kişi olarak anlattığı Mustafa Efendi’yi, Mitat Enç, Şapka İnkılabının ardından ilk görüşünü şöyle anlatmaktadır:

“Derken bir gün, karanlık iyice bastıktan sonra, selâmlık merdivenlerini tırmanırken rastladım ona. Tanımak neredeyse olanaksızdı. Başındaki biçimsiz kasket, sırtındaki

basit ceketle, hamamdan peştamalsız kaçan züğürt müşteriden hiç farkı kalmamıştı” (Enç, 2007a:197).

3.3.4.75.Mıstık Ağa

“Üç kuşak öteden beri komşu köyün ağasıyla sürüp gelen çatışma ve çekişmeden yılgnlık” (Enç, 2005:276) getiren, çocuklarının kan davasına kurban gitmesinden korkan Mıstık Ağa, “yükte hafif pahada ağır nesi varsa” toplatıp “çil altınlarını kemere dizip beline” sarıp “avradı, uşağı hayvanlara bindirip bir sabah şafak sökmeden” (Enç, 2005:277) Karadağ’daki köyünden şehre göç eder.

Şehirde Mazlum Efendi’nin evine yakın bir ev tutan Mıstık Ağa, ilk günlerde kan davalılarının korkusuyla sokağa çıkamasa da zamanla korkularını unutup şehir hayatına alışmaya başlar. Mıstık Ağa ve ailesinin şehre göç etmelerinin ardından şehir hayatına alışmak için gösterdikleri çaba o dönemde de köy ve şehir hayatı arasında günümüzde olduğu gibi büyük farklar bulunduğunu göstermesi ve şehre adapte olmakta köyden gelenlerin yaşadığı problemlerin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

3.3.4.76.Muallim Abdulkadir Efendi (Kemanî Hoca)

Mitat Enç, selamlık müdavimlerinden olduğunu belirttiği Muallim Abdulkadir Efendi’ye çocukların, “boş vakitlerinde özenle uğraştığı çalgısından ötürü ‘kemanî’ adını” taktıklarını söylemektedir (Enç, 2007a:30).

Kimseyi rahatsız etmek istemezmişçesine “parmaklarının ucuna basarak merdivenleri” çıkıp “kapıyı belli belirsiz aralayıp, incecik gövdesiyle içeri süzülüp”, “yaz kış elinden düşmeyen şemsiyesini de yanı başındaki sedir kolluğuna nazikçe takıp, sedirin kapıya en yakın köşesine” (Enç, 2007a:30) ilişiveren Abdulkadir Efendi’yi Mitat Enç, şöyle anlatmaktadır:

“İnce, uzun yüzüne, sayısız gırtlak boğumlarıyla bezenmiş sıska boynuna ve renksiz suratına bakanlar, onun bir ömür boyu oruçla idare ettiğini sanırdı. Başındaki heybetli beyaz sarıgın altında ezilecekmiş ürküntüsü verirdi çevresine. Bu çöküklük ve ezikliğe karşın, kara gözlerini konuşan her ağza projektör gibi dikip, konuşmaların iyice kızışıp canlandığı zamanlarda da, bir şeyler söylemek istermişçesine, gırtlak boğumları aşağı yukarı harekete geçse de; ancak düşünce ve duyguları, boğumların dokuzunu aşmayı başarsa bile daima onuncusunda takılıp kalıvermeye mahkûmdu” (Enç, 2007a:30-31).

Muallim Abdulkadir Efendi nam-ı diğer Kemanî Hoca hakkında verilen bilgiler bunlarla sınırlıdır. Hangi okulda çalıştığı hakkında ise bilgi verilmemektedir.

3.3.4.77.Müderriş Abdullah Efendi

Hangi medresede müderrişlik yaptığından bahsedilmeyen Müderriş Abdullah Efendi, Aktar Musa Efendi'nin yakın arkadaşı, dert ortağıdır (Enç, 2005:22). “Kötürümleştığınden, iki hamalın arada bir büyük bir zembil içine oturarak” (Enç, 2005:22) kendisini çarşıya götürdüğünden bahsedilmekte sakatlığının sebebi ise anlatılmamaktadır. O dönemde tekerlekli sandalye benzeri araçlar bulunmadığından Abdullah Efendi gibi sakatlıkları olan kişilerin ancak hamalların sırtında bir yerden bir yere götürülebildiği anlaşılmaktadır.

3.3.4.78.Nuri Bey

Nuri Bey, savaş öncesi dönemde oldukça zengin bir kişidir. “Tümü kendinin üç köyden başka, bahçe bostan epeyce mülkü” (Enç, 2005:251) olan Nuri Efendi, savaş sonrasında ürünlerin para etmemeye başlamasıyla eli daralsa da yaşamını sürdürmeye çalışan şehrin varlıklılarından birisidir.

3.3.4.79.Öğretmen Recep Raci Efendi

Antep Harbi döneminde Mitat Enç'in ailesiyle birlikte yerleştiği Ballık köyünde Mitat Enç'in öğretmenliğini yapan Recep Raci Efendi (Enç, 2007a:96), bir ilkokul öğretmenidir (Enç, 2007a:95). Şehirden kaç-kaç sırasında son çıkanlar arasında olan Recep Raci Efendi, “koyu esmer, uzunca boylu, pantolonlu ve dal fesli, yirmisinde bir” (Enç, 2007a:95) gençtir. “Niyeti Besni'ye gidip iş aramak olan” Recep Raci Efendi, Mitat Enç'in babasının ısrarı üzerine Ballık'ta kalarak köyün çocuklarına savaş boyunca öğretmenlik yapar (Enç, 2007a:96-97).

Antep Harbi'nin bitmesinin ardından şehre gelen Recep Raci Efendi, belediyenin Direkçi Pazarı'nda “Halk Kiraathanesi” adıyla açtığı okuma odasında çalışmaya başlar (Enç, 2007a:109). Recep Raci Efendi, Kurtuluş Savaşı devam ettiği sürece kiraathanenin girişindeki karatahtaya Kurtuluş Savaşı ile ilgili gelişmeleri yazarak halka duyurma görevini üstlenir. Mitat Enç, bu karatahtaya yazılanlardan kendisinin ve şehir halkının öğrendiklerini şöyle anlatmaktadır:

“Recep Efendi'nin bu haberleri, beni ilk kez ülkenin başka yerlerinde de, başka düşmanlarla savaşların sürüp gittiğine dair bilinçlendirmeye başladı. Bu nedenle eski öğretmenimin çevresinde dolanıp, karatahtadaki haber özetlerinin altında başka neler yattığını öğrenmek için çabalamaya başladım. Padişahla Ankara'nın arasının pek de iyi olmadığını; Anadolu'nun, artık padişah buyruğu dinlemediğini; şimdi herkese komuta verenin, Mustafa Kemal Paşa olduğunu, ilk kez ondan öğrendim” (Enç, 2007a:109).

3.3.4.80.Ömer Asım Bey

1898’de Gaziantep’te doğan Ömer Asım Aksoy’un babası Küllüzade Abdurrahman Efendi, annesi ise Bayramzade Fatma Hanım’dır (Göğüş, t.y.:342). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden 1928’de mezun olan Ömer Asım Aksoy, posta memurluğu, Türkçe öğretmenliği, yazı işleri müdürlüğü, savcılık, avukatlık, lise edebiyat öğretmenliği, CHP İl Yönetim Kurulu Başkanlığı, Halkevi Başkanlığı, Gaziantep milletvekilliği, Türk Dil Kurumu yönetim kurulu üyeliği ve daha bir çok görev yapar (Göğüş, t.y.: 343). Türk Dili ve Antep Ağzı ile ilgili kaynak mahiyetinde önemli eserler verir.

Mitat Enç, Ömer Asım Aksoy’dan çocukluk döneminde devam ettiği Sarı Mektep’in genç öğretmenlerinden birisi olarak bahsetmektedir (Enç, 2007a:127).

3.3.4.81.Pansumancı Hacı

Şehirde Türklerin elindeki tek hastane olan Sarı Hastane’nin pansumancısı (Enç, 2005:160) olan Türk kökenli bir kişidir. Hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir.

3.3.4.82.Patpat Ali Efendi

Kemikli Bedesten’de dükkânı olduğu söylenen (Enç, 2005:226) Patpat Ali Efendi manifaturacılık yapmaktadır. Keyfine düşkün olduğu anlaşılan Patpat Ali Efendi, iri siyah gözlü, güler yüzlü, sürekli esneyen, “olur olmaz her şeye gülen”, “gelip geçen herkese sataşır yarenlik” eden bir kişi olarak anlatılmaktadır (Enç, 2005:226).

İşyeri ve evleri yan yana olan Söylemez Mustafa Efendi hayattaki tek problemi. Aralarındaki “nedeni belli olmayan çekişme” (Enç, 2005:227) yıllardır sürüp gitmektedir. İki komşu kıskançlıkla iyi günlerini kötü edip, tatlı pişirip acı yerler.

3.3.4.83.Sarı Memik

Arasa Çarşısı’nda bakkal dükkânı olan Sarı Memik için “çarşının en şamatacı” (Enç, 2007a:195) adamı denilmektedir. Satış yapabilmek için sürekli bağırarak Sarı Memik’in “ağzından yağ bal akar”, müşterilerini tatlı diliyle tezgâhına çeker (Enç, 2007a:195). “Gevezeliği yüzünden” herkesin sevdiği Sarı Memik’in “düzenbazlıklarını”, eksik tartıp, sattıklarının yarısının çürük olduğunu herkes bilse

de ses çıkarmaz. Dükkânının “kepenkleri önünde dizilen meyve mahraları” (Enç, 2005:141) ardından Sarı Memik müşteri çekebilmek için sürekli, “Mişmiş, sararmış, yere düşmüş”, “Semiz eti heder eden baklaaaa” ya da “Kap getirin dut götürün” şeklinde bağırmasıyla ünlüdür (Çitçi ve Yener, 1999:16).

3.3.4.84.Söylemez Mustafa

Söylemez Mustafa Efendi, Kemikli Bedesten’de Patpat Ali Efendi’nin dükkânının bitişiğinde onun gibi manifaturacılık yapmaktadır (Enç, 2005:226). “Uzun boylu, etsiz, yağsız, kavrukça” (Enç, 2005:226) bir adam olan Mustafa Efendi hakkında Mitat Enç, şunları söyler:

“Kısa çember sakalı, kemerli iri burnu, nereye baktığı kolayca kestirilmeyen gözleriyle, durmadan kafasının gerisinde düzenler kuran tertipçilere benzerdi. (...) Ama elleri durmadan işlerdi. Ya püsküllü, iri, kehribar tesbihini aralıksız parmaklayıp çevirir, ya da biteviye sigara sarıp tabakasını basardı” (Enç, 2005:226-227).

Komşusu Patpat Ali ile aralarında yıllardır sürüp giden görünmez bir rekabet vardır. Birbirlerine fark ettirmemeye çalışan iki komşu “içleri hırs, kıskançlık ya da öfkeden yanıp kavrulsa da her şeyi gülücük maskesi altında gizlemeğe” (Enç, 2005:227) özen gösterirler. Ailelerinden işlerine, yediklerinden giydiklerine, evlerinden işyerlerine kadar her alanda devam eden bu rekabetin devam ettiği görülür. Kendilerince aralarındaki rekabete ailelerini karıştırmamaya ve birbirlerine şaka adı altında yaptıklarını yüze vurmamaya dayalı kuralları (Enç, 2005:237) olsa da işler zaman içinde kontrolden çıkıp aileler arası bir savaş hâlini alır.

Mitat Enç, Söylemezoğlu Mustafa Efendi’den Antep Harbi’ndeki kahramanlıkları dolayısıyla hayranlık ve saygı duyduğu bir adam olarak ayrıca bahsetmektedir (Enç, 2007a:80-81).

3.3.4.85.Şahin Bey

Asıl adı Mehmet Sait olan Şahinbey, Bostancı Mahallesi’nde oturan Tellakoğulları’ndandır (Dai, 1992:52). Osmanlı ordusunda uzun süre görev alan Şahin Bey, Yemen, Çanakkale, Romanya, Filistin ve Mısır’da savaşıp Gaziantep’e döndüğünde Heyet-i Merkeziye tarafından “Kilis Yolu Kuva-i Milliye Komutanlığına” tayin edilir (Dai, 1992:52). Çapalı Köyü’nde karargâh kuran Şahin Bey, çevre köyleri dolaşarak, halkı düşmanla savaşmaları için örgütler (Aydın,

2008:285). Antep Harbi sırasında cephede de önemli görevler üstlenen Şahin Bey²⁰, 28 Mart 1920 günü, düşman ordularıyla dört gün süren muharebenin ardından, muharebeyi kaybedeceklerini anlayınca düşman ordusunun önüne koşarak tek başına savaşıma başlar, bu esnada süngülenerek şehit olur (Aydın, 2008: 286-287)²¹. Mitat Enç, Şahin Bey'in ölümü üzerine şehir halkının hislerini şöyle dile getirir:

“Onların kente girmesini engelleyebilmek için Beşgöz köprüsünde tuzak kuran Şahin Bey ve çetesinin, üstün düşman kuvvetleri karşısında, son erine kadar boğuştuğu ve Şahin Bey'in de delik deşik şehit düştüğü haberi ulaştınca, herkes kan ağladı. İşte o zamanlar ozanlar da, bu kahraman Antepliye ağıtlar dizip, övgüler besteledi” (Enç, 2007a:55-56).

3.3.4.86.Şerbetçi Kel Ökkeş

Meyan kökünden Gaziantep yöresinde yapılan özel meyan şerbetini tulumlarına doldurarak sırtlarına asıp çarşı ve sokaklarda “karlı, karlı” diye bağırp tulumlarına bağlı küçük pirinç taslarını şingırdatarak dolaşan ve şerbet isteyenlere bu küçük taslarda şerbet satanlara “meyan şerbetçisi” denilmektedir (Çiççi ve Yener, 1999:67-68).

Kel Ökkeş Uzun Çarşı'nın meyan şerbetçisidir (Enç, 2005:60). Çarşıda dükkân sahiplerinin misafirlerinin geldiğini fark eden Kel Ökkeş, “tulumunun musluk boynuna bağlı sarı, pirinç taslarını tıngırdatarak sokulmakta” (Enç, 2005:61) gecikmez.

²⁰ Şahin Bey'in, Antep Harbi sırasında Şahin Bey'in gösterdiği yararlıklar hakkında ve Fransız İşgal Kuvvetleri Kumandanlığına yazdığı mektuplar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız.:Lohanizade M. Nurettin(1989). *Gaziantep Savunması*, I. Baskı, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, ss. 37-42.

²¹ M. Oğuz Göğüş, *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep* adlı kitabında Şahin Bey'in şehit düştüğü muharebeyi şöyle anlatmaktadır: “24 Mart 1920'de Fransız birlikleri Kilis'ten hareketle Oylum Köyü'nden itibaren savaş tertibatı alarak ilerlemeye başlamıştı. Fransız Konvoyu'nu 3 piyade birliği ile 4 tank koruyordu. Fransızlarla ilk önemli çarpışma Kızılburun tepelerinde oldu. Şahinbey'in kuvvetleri Kuva-i Milliye kuvvetleriyle iş birliği yapmışlardı. İkinci büyük çarpışma Kertil civarında olmuştu. Savaşın üçüncü gününde Şahin Bey hiç uyumamış oradan oraya koşmuş Türk birlik kumandanlarına zorla yemin ettirmiş, yurt için ölmek zamanı geldiğini en güzel cümlelerle açıklamıştı. 28 Mart 1920 sabahı Fransız kuvvetleri savaş yürüyüşüne geçtiğinde Türk birlikleri de savunma mevkillerine yerleşmişlerdi. (...) Şahin Bey kuvvetleri de tam Kilis Antep yolu üzerinde bulunan Elmalı Köprüsü civarında mevzi almışlardı. (...) Elmalı sırtları ve Ulu Maasere zeytinliklerinde, Fransızlar aynı şekilde hücum etmiş, Türkler mevzilerini terk etmişlerdi. Fransızlar son olarak Şahin Bey kuvvetleri üzerine top ve makineli tüfeklerle saldırmıştı. Top ve mermi yağmuru altında sadece tüfekte karşı koymanın ölmekle sonuçlanacağını anlayan Şahin Bey kuvvetleri de çekilmeye başlamıştı. Şahin Bey'in yakınında bulunan arkadaşları, birliğin çekilmesi için Şahin Bey'e çok yalvarmışlardı. Şahin Bey çekilmek için bütün teklifleri reddetmişti. Elmalı Köprüsü'nün taşlarını siper yaparak tek başına Fransızlara ateş etmeye devam etmişti. Şahin Bey'in mermisi bitince süngüsü ile düşmana hücum etmiş Fransız piyade erlerinin süngüleri altında şehit düşmüştür” (Göğüş, t.y.:81).

3.3.4.87. Terzi Nuri

Terzi Nuri, eli oldukça ağır, diyeceği kıyafetleri asla zamanında teslim edemeyen bir terzi olarak anlatılmaktadır (Enç, 2007a:143). Mitat Enç'in Terzi Nuri dediği kişi Gaziantep'in ilk Türk terzilerinden birisi olan Atlıbaşoğlu Nuri Efendi'dir (Çitçi ve Yener, 1999:53).

3.3.4.88. Tezgâhtar Ali Efendi

Tezgâhtar Ali Efendi, Mitat Enç'in babasının Gaziler Caddesi'nde açtığı Bonmarşe Mağazası'nın tezgâhtarıdır. Sabahları mağazayı kendisi açtığı için mağazanın anahtarları kendisinde durmaktadır. Güvenilir bir insan olarak tanıtılmaktadır (Enç, 2005:261).

3.3.4.89. Tısoğlan

On yedi yaşında olmasına rağmen beş altı yaş küçük gösteren (Enç, 2005:191) Tısoğlan, Mehmet Mazlum Efendi'nin selamlık çalışanlarından. Evdeki görevleri: tulumba kolu basıp kuyudan su çekmek, nargile şişelerini fırçalayıp sularını yenilemek (Enç, 2005:187) gibi ayak işleridir.

Evdeki çocuklar tarafından “saman kalburuyla tuzak kurup” kendilerinin serçe yakalamasına yardımcı olduğu ve “bağ evinde söğüt dallarından düdüğü” yaptığı için çok sevilmiştir (Enç, 2005:191).

3.3.4.90. Topal Ahmet

Topal Ahmet, Çanakkale gazisidir. Şehirdeki herkesin saygı duyduğu, hayranlık beslediği bir kişidir (Enç, 2005:180). Çanakkale Savaşı sırasında, “süngü hücumlarında” herkesten önce siperden fırlayan, kahramanca çarpışan (Enç, 2005:183) Ahmet Çavuş'un savaş sırasında yaralanarak sağ bacağı dizinin altından kesilir, geçirdiği felç sebebiyle vücudunun sağ tarafı tutmaz olur ancak yine de yaşama sevincini kaybetmez, “iri, kara gözlerinin içi güleç güleç yanar” (Enç, 2005:178). “Üstündeki yırtmaçlı entarisi, sırtındaki yakası madalyalı sakosu her zaman bakımlı” olan Topal Ahmet evlenmez, “hükümetin bağladığı maaşla” geçinir (Enç, 2005:178).

Mitat Enç, çocukluğunda kendisi gibi pek çok arkadaşının da Topal Ahmet'in değerini anlayamadığını belirtmektedir. Görünüşe bakarak insanları değerlendirmenin insanların en büyük yanılgısı olduğunu Mitat Enç, Topal

Ahmet'in, onunla birlikte Çanakkale'de savaşan arkadaşlarından, kahramanlıklarını dinledikten sonra anlar (Enç, 2005:179-180).

3.3.4.91.Uzunoğlan

Nurganali Hasan Çavuş öldükten, oğlu Bodur da hapse girdikten sonra Hasan Çavuş'un şehirli ortağı Mehmet Mazlum Efendi'nin baktığı erik bahçesine ortak olan Uzunoğlan (Enç, 2005:127), Bodur'un hapisten çıkmasının ardından kendisine zarar vereceği kaygısıyla erik bahçesini Bodur'a bırakmak ister ama köydeki itibarını da kaybetmek istemez (Enç, 2005:133). İki tarafı da memnun edecek bir çözüm arayan Uzunoğlan, sonunda çözümü kızını Bodur'a vermekte bulur (Enç, 2005:139).

3.3.4.92.Vehbi

Aktar Musa Efendi'nin oğludur. Vehbi, Aktar Musa Efendi'nin sessiz sakin, huzurlu, kendinden emin, güvenilir karakterinin zıddı bir karaktere sahiptir.

“Filezof-şair Vehbi gibi bilgili, ferasetli olsun diye Musa efendi ona bu adı takmıştı. Fakat oğlan tam anlamıyla şalgam ektim, turp bitti olmuştu, ne okumada ne de konuştuğu bir düzineye yakın sanatta dikiş tutturabilmişti. Şamara geldiği yaşta aşık, gülleden göz açamamıştı” (Enç, 2005:17).

İçki, kumar ve esrara alışan Vehbi, günlerce eve uğramaz (Enç, 2005:17). Eve geldiği günlerde ise öğle vaktine kadar uyuyup uyandığında ise anne babasından para koparabilmek için onlara eziyet eder, bağırp çağırıp küfreder (Enç, 2005:17). Başını durmadan belaya sokan Vehbi'nin eve yüzü gözü morarmış, kendini bilmez bir hâlde arkadaşlarıncı karga tulumba getirilmesine ailesi de zamanla alışır (Enç, 2005:18).

Evde hasta yattığı dönemde babasını içki, ağrı kesici ilaç istekleriyle canından bezdiren Vehbi'nin eziyetlerine dayanamayan Aktar Musa Efendi, hayatının en büyük hatasını yaparak oğlu için hazırladığı ağrı kesici hapların içine afyon katar (Enç, 2005:21). O günden sonra bir de afyon bağımlısı olan Vehbi'nin eziyetlerine daha fazla dayanamayan Aktar Musa Efendi, oğlunu kendi elleriyle yaptığı haplarla öldürmek zorunda kalır (Enç, 2005:24).

3.3.5.Kadınlar

Selçuklu Devleti döneminde bilimsel çalışmalarda, hayır işlerinde ve sanat çalışmalarında belirli bir ağırlığı olan kadınların Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan fetvalarla eve kapatılıp kıyafetlerinin, sokakta görünmelerinin ve erkeklerle olan ilişkilerinin sınırlandırıldığı görülmektedir (Demiray vd., 2006: 35-36).

“Katılaşan dinsel kuralların ve tutuculuğun gittikçe artmasıyla kadınlar daha çok evlerine kapanıp, sokağa çıkması gereken kadınlar ise pee takmaya zorlanmıştır. Harem, pee ve çok eşlilik Türklerin simgesi olurken, kamu gvleri, siyaset, eğitim ve kültür erkeklerin alanı olur. O dönemde Şehirlerde yaşayan kadınların başlıca uğraşı, komşuları ziyaret etmek, hamama gitmek, nakış işleriyle uğraşmaktır. Kentli kadının girdiği bu toplumsal olumsuzluk, kadınların yaşamını sınırlayan fermanların yayınlanmasıyla hükümet politikasına dönüşür” (Demiray vd., 2006: 35).

Osmanlı Devleti’ne bağlı tüm Şehirlerde kadınlar benzeri bir hayat sürmektedirler. Gaziantep’te yaşayan kadınların Antep Harbi öncesindeki hayatları Osmanlı kadınlarının genel hayat tarzından farklı değildir. Gaziantep’te cumhuriyetin ilanından önce kadınların eğitim alabilecekleri tek yer ocuk yaşta gönderildikleri Müzellef kızının Kur’an okuludur (Enç, 2007a:23-24). Mitat Enç’in “ateşi baruttan uzak tutma önlemleri” olarak adlandırdığı kaç-g ya da harem-selamlık uygulaması yüzünden on iki-on üç yaşına basan kız çocukları “nsa mekteplerine”²² giderken bile çarşaf giyip pee takmak zorundadırlar (Enç, 2007a:205-206).

Kadınların ancak tek yaşam alanları olan evlerinde kendilerini sınırlı da olsa ifade edebildikleri anlaşılmaktadır (Enç, 2005:106). Mitat Enç, savaş ncesi Antep’inde kadınların günlük hayatı hakkında Şunları söyler:

“Kadınlar sokağa çıkacakları zaman iyice rtnp, kapanırlar; peçelerini çenelerinin altından sımsıkı tutarak sokağa çıkar ve تنها sokakları seçerek, gidilecek yerlere ulaşırlardı. Öyle her kadının kendi başına sokağa çıkması da uygunsuz sayıldığından, muhakkak yanlarında kendileri gibi birkaç kişinin bulunması gerekliydi” (Enç, 2007a:158).

Sürekli kapalı bir alanda yaşamaya mahkûm edilen kadınların aralarında zaman zaman tartışma ve çekişmeler yaşansa da genel olarak birbirlerinin dert ortağı, eğlencesi ve hatta hocası olan kadınların birbirleriyle iyi anlaştıkları görülmektedir. Kadınlar arasında yaşça daha büyük kadınlar, kural koyucu ve düzenin devamını sağlayıcı bir rol üstlenmektedirler (Enç, 2007a:19). Bütün günlerini çalışarak geçiren kadınların birbirleriyle yardımlaştıkları ve pek çok işlerini imece usulüyle yaptıkları anlaşılmaktadır. İmece usulü yardımlaşmalar kadınların birbirleriyle kaynaşmalarına, fikirlerini ve problemlerini paylaşmalarına da vesile olmaktadır. Kadınların imeceler vasıtasıyla bir araya geldiklerinde kendi aralarında konuştukları, zme kavuşturmaya çalıştıkları belli başlı konular ise Şunlardır:

“Aile geçimsizlik ve gerginlikleri burada sergilenir; öğütler ve zmler burada oluşturulurdu. Ev ve ayalini unuttur gibi olup, son zamanlarda saza ve oyuncu kızlara düşen kocalar için Őirinlik muskaları, by ve ttslerin reçeteleri verilir; eşek beyniyle hazırlanan besinlerin onları nasıl uysallaştıracağı ğtlenirdi. Bir türlü dl tutamayanlara zambak yağı; durmadan gebe kalıp kuzulayan tazelere korunma, düşük düşürme yöntemlerinin öğretildiği yer de, yine burasıydı ” (Enç, 2007a:19).

²² Yalnızca kız çocuklarının okutulduğu okullara bu ad verilmektedir.

Bu sohbetler esnasında kadınların eğlenmek için birbirlerine hikâyeler anlatmaktadırlar.

“Dedikoduya karın doyduğunda da, karpuz Hoca, ‘...yaşın kesileee’ çıgıllıkları arasında açık saçık fıkra ve hikâyeler anlatmaya koyulur, kantarın topunun kaçtığı, nenemin ince kaşları çatılıp, alını kırışınca fark edilirdi” (Enç, 2007a:19).

Kadınların yegâne eğlenceleri anlatılan hikâyelerdir. Hikâyeler anlatarak kadınları eğlendirme görevini üstlenen bayanların bulunduğu ve bu bayanların evlerine özellikle hikâye dinlemek için gidildiği de anlaşılmaktadır.

“Esasen dinleyici müşteri bulmak için fazla uğraşmasına da ihtiyacı yoktu. Çoğu zaman mahallenin gönül eğlendirmek, açık saçık hikâyeler dinleyip yalancılıktan utanmış gözükmek isteyen genci, ihtiyarı evinin işini koltuğuna çalar onun havuzunun başını boylardı” (Enç, 2005:16-17).

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan inkılapların ardından kadınların hayatında önemli değişiklikler meydana gelir. Mitat Enç, cumhuriyetin ilanından sonra özgürleşmeye başlayan kadınların ilk değişimi kıyafetlerinde yaptıklarını belirtmektedir:

“Çok geçmeden, özgürlük öncülüğünü kentin önde gelen ailelerinin kadınları ve kızları yaptı. (...) Halep, Beyrut ve İstanbul’dan, yanları üzüm salkımı, çiçek demetleri ve ötücü kuşlarla bezeli rengârenk şapkalar gelmeye başladı” (Enç, 2007a:199-200).

Ancak bu değişimin sanıldığı kadar kolay olmayıp yüzyıllardır alıştıkları kıyafetlerini terk eden kadınların zorlu bir intibak dönemi geçirdikleri görülmektedir.

“Ancak bu giysilerle bezenmiş kibar hanımlar sokağa çıktıklarında, ellerini nasıl tutacaklarını bir türlü kestiremiyor; coşkulu ama yüzleri al al, şakaklarından dereler gibi ter boşanarak; gözleri yerde, yollarını kestirmeye uğraşıp duruyorlardı. Hele ki, bu yüreklilerden birinin çarşı içinden geçmesi gerektiğinde, tüm esnaf işi gücü bir yana itip, ağzını ayırarak onları süzmeye koyulunca, zavallılar adımlarını iyice şaşırıyor, hatta tökezlenenler bile oluyordu” (Enç, 2007a:200).

Mitat Enç, cumhuriyetin ilanından sonra kurulan karma okullarda eğitim alabilmeye başlayan kadınların kısa sürede erkekleri bile geride bırakarak önemli toplumsal başarılarına imza attıklarını anlatmaktadır (Enç, 2007a:223).

3.3.5.1.Af’fa Hatun

Mehmet Mazlum Enç’in eşi, Mitat Enç’in nenesi olan Af’fa Hatun’un, evde eşinin bile üstünde bir otoriteye sahip olduğu görülmektedir. Evdeki büyük küçük herkes kendisinden çekinmekte ve saygı göstermektedir. Yoksul bir genç kızlık geçiren Af’fa Hatun eşinin varlıklı olmasına rağmen eski günlerini unutmadığını göstermek istercesine “yemeklerde ekmeğin kuru ve bayatını, bir gün önceden kalan artıkları kimseye” bırakmamakta her daim Allah’a içinde bulunduğu imkânlardan dolayı şükretmektedir (Enç, 2007a:20). “Başından eksilmeyen beyaz namaz bezi; boyundan tek düğmeli pazen entarisıyla, seccadesinin üstünden hemen hiç

kalkmadan dua” eden Af’fa Hatun, kimseyi eleştirmekten hoşlanmayan, yüksek sesle koşmayan bir kadındır (Enç, 2007a:20).

Şehir halkının “nefesi tüm dertlere birebir şifalı diye” tanıdığı Af’fa Hatun’un, “kemikli, narin parmaklarını, gözlerini kapayarak koyduğu her başın derdini, nefesiyle üfleyip, uçurduğu” söylenmektedir (Enç, 2007a:20). Ev halkının metafizik inanç boyutunu simgeleyen Af’fa Hatun’un gökyüzüyle ilişkisi de dikkat çekicidir.

“Nenem, elindeki iş ne olursa olsun, gözlerini sanki birini arar gibi, koyu kadife renkli güney göklerinde iri iri ışıldayan yıldızlara dikip, tepelerin arkasına yakamaz ırmağı gibi uzayıp giden saman yoluna doğru, her seferinde derinden iç çekerek, ‘Haç yoluuu... Tanrı son nefesimi almadan bir görmek nasip etsin,’ diye mırıldanırdı. Bütün ilgi ve bilgisi samanyoluyla da sınırlı olmayıp, bizleri dizinin dibine çağırınca, bellettiklerini hepimiz tek tek seçip, ‘aha işte!’ diyene kadar, Büyükayı, Küçükayı, Çobanyıldızı diye, gök kubbenin ışıl ışıl takılarını tanıtmaya çalışırdı” (Enç, 2007a:20-21).

Mitat Enç, kadınları gelenekçi, erkekleri ise yenilikçi olarak nitelendirmektedir. Eserlerinde kadınların “gelenekçi”, erkeklerin ise “ilerici” saydığı yönlerini sık sık vurgulamaktadır:

“Nenem ve annem, aile kültürümüzün tutucu kanadının üyeleri idi. Kur’an ve Ahmediyye’den başka kitaba el sürmeyip, beş vakit namazı sektirmezler; aşırı uğraşından birisi kazaya kalacak olsa, Tanrı’ya borçlarını yatırıncaya dek dur durak tanımazlardı. Her fırsatta besmeleyi çekip iman tazeleyen bu ikilinin en önemli görevi, dedem ve babamın aşırı frenkperestlik tutkusuna karşı direnmekti denebilir” (Enç, 2007a:21).

Af’fa Hatun şehir ve ev halkının maneviyatını simgelerken eşi ve anlatılan diğer erkekler maddiyatı simgelemektedir. Erkekleri daha fazla problemlili, maddiyata ve güce itibar eden sosyal varlıklar olarak anlatırken Af’fa Hatun başta olmak üzere hemen tüm kadınları manevi boyuta açılan kapılar olarak görmektedir.

Eşlerinin sözlerine açıktan açığa tepki gösteremeyen kadınlar yine de bir yolunu bulup kendi istediklerini yapmaktadırlar. Af’fa Hatun ilerleyen yaşının ve toplumdaki saygınlığının da etkisiyle istediklerini yaptırma hususunda şehirdeki kadınlardan birkaç adım ötededir. Ancak Af’fa Hatun’un bile her dediğini yaptıramadığı görülmektedir:

“Nenemin önleme yolunu bulamadığı bir tek günah vardı: Dedemin içkili ve saz takımlı şölenleri! Her seferinde ‘Berhudar olası Peygamber Efendimizin yasakladığı bu işleri, neden tutar ki?’ diye hayıflanır; mutfaktaki hummalı hazırlıklardan uzak durarak, nafiye namazı kılıp, tespih çekmekten başkası elinden gelmezdi” (Enç, 2007a:22).

3.3.5.2. Aktar Musa Efendi’nin hanımı Zelluh Teyze

Aktar Musa Efendi’nin eşidir. Zelluh Teyze sessiz, düzenli eşinin tam zıddı bir kişiliktir. Eşi ilk evlendikleri dönemde onu değiştirmeye çalışsa da seneler

içerisinde değişmediğini gördükçe bu tutumundan vazgeçerek Zelluh Teyze'yi kendi hâline bırakma yolunu seçer (Enç, 2005:15).

Mitat Enç, komşuları olan Zelluh Teyze'yi şöyle anlatmaktadır:

“Açık yeşil gözleri, tombul-ablak yanaklarından güleçliğin ışıltısı hiç eksilmezdi. Her şeye hemen kahkahayı basarken dört köşe gövdesinin her yanından fırlayan yağ birikintileri donmaya vakit bulamamış pelte gibi çalkalanır dururdu” (Enç, 2005:16).

Temiz ve düzenli bir kadın olmayan Zelluh Teyze, aşırı kilolarının da etkisiyle hareket etmekten hoşlanmayan, yemek yaparken soyduğu sebzelerin kabuklarını bile çöpe atmaktağa üşenip bahçenin ortasına atan, geceleri yere yatağı sermekten sabah toplamaktan üşendiği için yatağını sürekli toplamadan yerde açık bırakan, bütün gününü evlerinin avlusundaki havuzun başında kendisi için özel yaptırılan büyükçe bir kürsünün üstünde oturmakla geçiren bir kadın olarak anlatılmaktadır (Enç, 2005:16).

Yalnız kalmaktan hoşlanmayan Zelluh Teyze, “İlle de çevresinde hikâye anlatacak, delişmenliklerine gülecek birilerini” aradığı için ya kendisi misafirliğe giderek ya da komşularını kendi evinde misafir ederek güle eğlene günlerini geçirmek istemektedir (Enç, 2005:16).

“Mahalledekilerden usandığı zamanlarda da çarşafı başına alıp uzakça ahbabların yolunu tutardı. Üç kızıyla bir oğlunun bir kısmı beşikte, bir kısmı eşikteyken bile ayağını evine bağlamak mümkün olmamıştı” (Enç, 2005:17).

Mitat Enç, Zelluh Teyze'yi eşini ve çocuğunu umursamayan, düzensizliği yüzünden eşini evinden soğutan, kendi eğlencesinden başka hiçbir şeyi düşünmeyen karakteri ve davranışları sebebiyle eleştirmektedir. Oğlunun, kötü insanlarla arkadaşlık etmesine, okuluna devam etmemesine zamanında ses çıkarmayan ve oğlunun sonunda alkolik ve esrar bağımlısı olmasına sebep olan Zelluh Teyze'nin kişiliğinde ailenin düzenini ve huzurunu sağlamaktan kadınların sorumlu olduğunu göstermek isteyen yazar sorumsuz annelerin çocuklarını ve eşlerini ne hâle getirebileceklerini örnekleme gayreti içerisinde. Nitekim sonunda eşini oğlunun katili yapan Zelluh Teyze, sadece oğlunun bağırıp çağırılmalarından kurtulduğuna sevinir. Mitat Enç, kadınların fazla ferdiyetçi tutumlarının ailenin temelini sarstığı kanaatindedir.

3.3.5.3. Annesi

Şehrin belediye başkanı Güceylioğlu Lütfü Efendi'nin kızı, Mehmet Mazlum Efendi'nin gelinidir. Mitat Enç, annesi hakkında çok az bilgi vermekte, ismini bile zikretmemektedir.

Annesinin de babaannesi gibi geleneklerine ve dinine bağlı bir insan olduğunu söyleyen Mitat Enç, annesini de nenesi gibi “gelenekçi” olarak nitelendirmektedir. Babasıyla annesi arasındaki tek anlaşmazlığın ise babasının içki içmesi olduğunu söylemektedir.

“Babamın zaman zaman arkadaş toplantılarına katıldığı gecelerde annem, lâmbayı iyice kısıp pencereden, derin bir sessizliğe gömülen yokuşu dinler; babamın, aralıklı baston tıkırtılarına eşlik eden hafif bir şarkı mırıltısını işitir işitmez de yatağa girip, yorganı başına çekiverirdi” (Enç, 2007a:22-23).

Mitat Enç, annesi ile babaannesinin evde birbirlerini tamamladıklarını, aralarında herhangi bir anlaşmazlık bulunmadığını sık sık tekrarlar. Hatta cumhuriyetin ilanının ardından evdeki gelenekçi kanadın temsilcileri olarak yeni hayata ayak uydurmamak için birlikte direndiklerini de belirtmektedir. Yazar, annesinin yeni hayata uyum sağlamaya çalışmasının tek sebebinin ise eşini üzmemek olduğunu söylemektedir. Annesinin babasının zoruyla yeni hayata adım atışını Mitat Enç şöyle anlatır:

“Yeni dikilip, aynalı gardıropta nöbete giren kadife manto ve yabanlıklar çıkarılıp, ütülenmeye başlandı. Şölen günü geldiğinde de, mangalda ısıtılan saç maşası ile zülüflerinin buklelenmesine, gözlerine kuyruklu sürmelerin çekilmesine katlanmak zorunda kaldı. Babamın yanında kapıdan çıkarken, eğlenmeye giden birisinden çok, idam sehпасına sürüklenen bir mahkûmdan hiç farkı yoktu. Gecenin geç bir saatinde, hafif tertip çakırkeyif şarkılar mırıldanan babamla eve döndükleri zaman da, Yemen askerliğinden paçayı zor kurtarmış savaş artıkları gibi mecalsiz ama nihayet kurtuluşu görenlerin sevinciyle, canımı attı eve” (Enç, 2007a:207).

3.3.5.4.Asiye Teyze

Asiye Teyze, babadan kalma evinde senelerce değişime kafa tutarak yaşayan bir Antep hanımefendisidir. Çevredeki tüm evlerin yerine pasajlar ve yüksek binalar yapılmasına rağmen büyüdüğü, evlendiği, yaşlandığı evden vazgeçmek istememektedir. Oğullarının tek amacı ise annelerini inadından vazgeçirip oturduğu evi yıktırarak yerine büyük bir pasaj yaptırmaktır. İki oğul yeni hayatın gereği maddiyatçı bir bakış açısıyla annelerinin tutumunu eleştirerek yapılacak pasajdan kazanacakları paranın hesabını yaparken Asiye Teyze eviyle özdeşleştirdiği hatıralarından, geçmişinden ve dolayısıyla kendisini kendisi yapan değerlerden kopmak istememektedir. Anılarını ve evini para karşılığında satmak kendisine ağır gelmekte, geçmişine ihanet etmek istememektedir Oğullarının maddiyatçı bakış açısına karşılık Asiye Teyze maneviyatın temsilcisi olarak anlatılmaktadır.

Annelerini ne kadar uğraşsalar da razı edemeyen oğulları, Asiye Teyze’ye hasta olduğunu bu yüzden de dinlenmesi ve hava alması gerektiğini söyleyerek

evden uzaklaştırırlar. Bu sırada müteahhitle anlaşan oğullar, Asiye Teyze'nin de şehirde olmamasını fırsat bilerek evi yıktırırlar.

Şehre döndüğünde evinin yıkıldığını öğrenen Asiye Teyze bir anda yıkılır. Kimseyle konuşmaz. Yemek yemez. Hayata onu bağlayan tek şey evidir. Artık evi de ortada olmayınca yaşamının anlamı kalmaz. Oğullarının kendisini kandırmalarını kabullenemez. Ağzından sadece şu sözler dökülür: “Allah'tan bulun, hepiniz Allah'tan bulun” (Enç, 2005:311). Sonunda bu acıya fazla dayanamayan Asiye Teyze evinden uzakta, evinin yıkılmasının acısını da tatmış olarak, vefat eder.

3.3.5.5.Ayuş Bacı

Ayuş Bacı, Bilader Ağa'nın karısıdır. İşlerinde eşine yardımcı olan bir kadın olarak anlatılmaktadır (Enç, 2005:41). Hakkında ayrıntılı bilgi verilmeyen Ayuş Bacı'nın Antep Harbi sırasında evlerine top düşünce enkaz altında kalarak öldüğü söylenmektedir (Enç, 2005:55).

3.3.5.6.Bodur'un hanımı Emo

Emo, Nurganalı Uzunoğlan'ın büyük kızıdır. Mitat Enç, Emo'yu şöyle anlatmaktadır:

“Emo, Bodur'un tersine dolgun kaçalı, ince belli, dik göğüslü, yeşil gözlü, delikanlıları kıvrandıran bir yosmaydı. Emmisinin oğluna kesildi kesilecek sözü dönme peşinden dolanan az olmazdı” (Enç, 2005:133).

Kendisinin de amcasının oğluyla evlenmek istediği anlaşılın Emo'yu babası Uzunoğlan, ortaklık meselesi yüzünden adam öldürmekten hapse girip çıkmış Bodur'un kendisini de öldüreceği korkusuyla kızını Bodur'a verir. Emo'nun fikri sorulmaz. Babasının canını kurtarsın diye Bodur'a verilen Emo hakkında Mitat Enç şunları söyler:

“Emi kızın gönlü için için emmisi oğluna kaysa da neye yarardı. Bu... Baba sözünü çiğneyip bildiğini yapacak değildi ya. (...) Emi kız pazarlığın bağlandığını öğrenince birkaç gün kenar köşe dolanmış, iri yeşil gözlerinin pınarında toplanan yaşları yazmasının ucuyla kurulamıştı” (Enç, 2005:139).

Mitat Enç, Emo'nun şahsında şehrin bütün kadınlarının derdini dile getirmektedir. Gönülsüz evliliklerin ve kadınların bir meta gibi değerlendirilmesinin mahzuruna dikkat çekmekte, kadınların bu şekilde sömürüldüklerini anlatmak istemektedir.

3.3.5.7.Çebiş İmam'ın ilk eşi İrebiş Bacı

Osmanlı döneminde erkekler aynı anda dört kadınla evlenebilirler. Çebiş İmam da ilk eşi İrebiş Bacı ile evliliklerinin üzerinden birkaç sene geçtikten sonra İrebiş Bacı'nın çocuğunun olmadığını gerekçe göstererek ikinci bir eşle evlenmek ister. Mitat Enç, İrebiş Bacı'nın şahsında benzer şekilde üzerine ikinci ve üçüncü eş getirilen kadınların hislerine şu şekilde tercüman olmaktadır:

“Bir yatsı namazından dönüşünde İrebiş bacı mestini, çorabını sıyırıp onu yatmaya hazırlarken, sesini daha da ballaştırıp niyetini ona açmış, rızasını almak istemişti. Bacı yüreği saf bir hatundu. Kısırlık derdi onu da için için kemiriyor, kocasına toz kondurmayı akıldan bile geçirmiyordu. Öyle ya dokunduğu yerinden kan fişkıran böyle bir erin erkeklik gücünden kuşulanmak kimin hatırına gelebilirdi. Bu yüzden nereye koyacağını şaşırıldığı çorap tekiyle yanaklarından sızan gözyaşlarını kurulayıp ‘Sen bilirsin efendi.’ demekten ötesini yapamadı” (Enç, 2005:69).

Güç odaklı şehir toplumunda çocuğunun olmaması güçsüzlük simgesi olarak telakki edildiğinden erkekler sadece çocuklarının olması için ikinci, üçüncü hatta dördüncü bir kadınla evlenme hakkını kendilerinde görmekteydiler. Erkeklerin, kadınların ruhunda derin yaralar açmak pahasına sırf güçlerinin ispatı çocuklara sahip olabilmek için kadınları sömürdükleri ve bunu en doğal hakları olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

3.3.5.8.Çebiş İmam'ın ikinci eşi Firdevs Bacı

Çocuk sahibi olabilmek için ikinci ya da üçüncü evliliğini yapan erkekler, güzellik, zenginlik, soyluluk gibi vasıflara bakmazlar.

“İmam efendinin ikinci karısı Firdevs bacı sekiz çocuklu, orta hâlli bir esnafın kızıydı. Nedense kısmeti gecikmiş, Yaşı umut sınırını hafifçe geçivermişti. Ama soyunda kısırlık belirtisi denebilecek hiçbir şey yoktu” (Enç, 2005:69).

Erkeklerin maalesef ki kadınları birer çocuk doğurma makinesi gibi görmeleri, yavrulasın diye besledikleri koyunları, inekleri alırken de benzeri kıstaslar kullanmaları hazindir.

3.3.5.9.Çebiş İmam'ın üçüncü eşi Fatma Bacı

İkinci eşi Firdevs Bacı'dan da çocuğu olmayan Çebiş İmam çareyi üçüncü bir eş almakta bulur. Çebiş İmam'ın üçüncü eşini seçerken de ikinci eşini seçerken aradığı kıstasları yinelediği anlaşılmaktadır (Enç, 2005:70).

Evliliklerinin dördüncü ayında Fatma Bacı'nın sevinçli haberi eşine vermesinin ardından kuzulayacak koyunlara gösterilen bir hassasiyetle Çebiş İmam çocuğunun anasına bakmaya başlar:

“Gebelik süresince Çebiş imam, Fatma bacının elini soğuk sudan sıcaklığına sokturmak istememişti. Ne zaman ona hizmet için ileri atılacak olsa hemen kaşlarını çatıp ötekilere ‘Günah değil mi iki canlıyı ortaya sürüp yan gelir yatarsınız.’ diye çıkışıyordu” (Enç, 2005:71).

Çocuğunu doğurduktan sonra yüzüne bile bakmayacağı eşini rahat ettirmek için ilk iki eşine eziyet eden Çebiş İmam’ın eşlerinin duygularına aldırış etmediği görülmektedir.

“Doğrusu istenirse ötekiler, kendilerinin başaramadığının üstesinden gelen Fatma’ya için için hasetlenmiyor değillerdi. Ama gebeliğin verimli ve başarılı sonuçlanması için de güçlerinin yettiğini esirgemiyorlardı. (...) Aş erdiği sürece de Fatma’nın bir dediğini iki etmemişlerdi” (Enç, 2005:71).

Çebiş İmam aynı duyarsızlıkla gücünün göstergesi olsun diye istediği oğlunun güçsüzlüğünün simgesi olduğunu öğrenince -köse olduğunu öğrenince- oğlunu annesinin üstüne atıp geri çekilir. Fatma Bacı hayatı boyunca, hem sadece çocuk doğurması için evlenilen bir kadın olduğunu bilerek yaşamaya hem de oğlunun derdine derman bulamayarak acı çekmeye mahkûm edilir.

Toplumun güç odaklı yapısı gereği her türlü güç göstergesini, iyi, güzel yönleri erkeklere layık görmesine karşın kadınların acizlikle onurlandırıldıkları görülmektedir.

3.3.5.10. Gelin Emine (Emmun Bacı)

Mitat Enç, yaşadıkları mahalleye Antep Harbi’nden sonra taşınan Emmun Bacı’yı ilk görüşünü detaylı bir şekilde anlatır:

“Selâmlığı iç avluya bağlayan ara kapıdan çarşafına iyice bürünmüş çekingen bir kadın girmiş, başını bir o yana, bir bu yana çevirerek etrafta erkek olup olmadığını araştırmaya girişmişti. ...erkek olmadığı kanısına varınca, yeldirmesinin kenarıyla birlikte çenesinin altında sımsıkı tuttuğu peçesini gevşetip ucunu başının üstüne atmıştı. Boncuk gibi ışıldayan siyah gözlerinin kuyruklu sürmeleri, rastıklı kaşları ve allıklı yanaklarıyla ilk bakışta kötü kadın izlenimi bırakıyordu. Fakat bu beceriksiz düzgülerin altında, kendini parayla satanların pişkinliği değil, yavuklusunun evine götürülmeye hazırlanmış, utangaç bir köy gelini havası vardı” (Enç, 2005:198).

Kocası savaştan önce vefat eden ve on yaşında bir kızı olan Emmun Bacı, Mitat Ençlerin evinin yanındaki, amcasından kalan harap evi tamir ettirip oraya yerleşmek niyetindedir (Enç, 2005:199). Bu konuda kendisine Mitat Enç’in babasının yardımcı olmasını ister. Dul bir kadın olduğu için Mazlum Efendi ailesi kendisine kol kanat gerer. Elllerinden gelen her konuda yardımcı olmaya çalışırlar. Kısa sürede komşuluk ilişkileri de ilerler. Ev halkından biri olup çıkar. Evini tamir ettirdikten sonra Emmun Bacı, yalnızlığından yakınmaya başlar.

“Yalnız, evine yerleştikten sonra Emmun bacıda göze batan bir değişiklik olmuştu. İş görmeğe gelirken bile başına harulı bir yemeni bağlıyor, alnındaki fiyakalı düğümün arasına yeni açmış bir fesleğen sokuşturuyordu. Sürmelerinin kuyruğu biraz daha

uzamış, kaşlarının راستığı da koyulaşmıştı. Bütün bunlar yetmiyormuşçasına, solgun yanaklarına koyu bir allık da sürüyordu” (Enç, 2005:201).

Emmun Bacı'nın yeni bir eş bulmak için harcadığı emek boşa çıkmaz ve sessiz, sakin, evine bağlı bir adam gibi görünen “huderci çırağı” ile evlenir (Enç, 2005:202). Ancak kocasını evde kızını taciz ederken yakalayan Emmun Bacı, adamı evden kovar ve bir yolunu bulup ondan boşanır (Enç, 2005:204-205).

Emmun Bacı'nın bir sonraki eşi ise bir çerçidir. Eşi eve sık uğramadığı için durumundan memnun görünen Emmun Bacı, eşinin her köyde ayrı bir karısı olduğunu öğrenince ondan da boşanır (Enç, 2005:207). Daha sonra evlendiği eşi ise alkolik çıkar ve durmadan Emmun Bacı'yı döver. Mahalle halkının da yardımıyla Emmun Bacı, bu eşinden de kurtulur (Enç, 2005:209). Tam da evlenmeye tövbe ettiği sırada bir daha denemekten bir zarar gelmeyeceği düşüncesiyle beşinci kez evlenen Emmun Bacı'nın bu eşi de esrar bağımlısı, kumarbaz çıkar. Emmun Bacı, beşinci kocasından da polise şikâyet etmek marifetiyle kurtulur (Enç, 2005:213).

Mitat Enç, Emmun Bacı'nın şahsında düşünmeden, karşısındakini tanımadan yapılan evliliklerin sonuçlarına dikkat çekmek ister. Evliliklerin ya tutarsa hesabıyla göle yoğurt çalarmışçasına deneme yanılma usulüyle yapılmaması gerektiğini anlatır. Kadınlara az kalsın kızından, canından, malından olacak olan Emmun Bacı örneğini gösterir.

3.3.5.11.Halası

Mitat Enç'in Çanakkale Savaşı başlayınca İstanbul'da oturan halası evlerine sığırır. Halasının ve çocuklarının evde yadırgandığı anlaşılmaktadır. Halasının şehir halkının alışık olmadığı giyim tarzı, hâl ve hareketleri başta Mitat Enç olmak üzere tüm ev halkı tarafından yadırganır. Mitat Enç, İstanbullu bir hanımla Antep'li bir hanımı da böylece kıyaslama imkânı bulur.

“Bu İstanbul'dan kaçış ziyaretinde halam ve çocukları, evimize hiç alışık olmadığımız bir hava getirdiler. Halam bu yörelerin olmazsa olmaz, geleneksel kaç-göç havasına pek de aldırış etmediğini daha ilk günden belli etmişti. Hac'Arıp ‘...Kimse olmasın’, narasını basıp, sabah alış-veriş talimatlarını almaya iç avluya girdiğinde, telâşla kapı arkalarına sinmeyip; Nussuya bacı gibi başı açık, ortalarda dolaşmaya devam ediyordu” (Enç, 2007a:37)

Osmanlı'nın son döneminde İstanbul ve Antep şehir hayatları arasında önemli farklar olduğu anlaşılmaktadır. Âdeta imparatorluğun iki farklı ucunda iki farklı hayat yaşanmaktadır.

3.3.5.12.Karpuz Hoca

Şehirdeki çocuk ve kadınlara Kur'an okumayı öğretmektedir. Dinine bağlı bir hayat süren Karpuz Hoca'nın kadınlara karşı olumsuz tavırlar sergilediği görülmektedir. Almış olduğu terbiye ve eğitim sebebiyle erkeklerin üstünlüklerini baştan kabullenmiş bir kadın olan Karpuz Hoca, bir bayandan çok erkek gibi düşünmekte kadınlara karşı erkekleri her fırsatta müdafaa etmeye çalışmaktadır (Enç, 2005:201,208,209).

3.3.5.13.Kuyucu Kör Hafız'ın eşi Hattuç

Kırıkçı Şakire Bacı'nın kızıdır. Şehrin diğer genç kızları gibi erken yaşta evlenmez. Mitat Enç, evlenememesinin sebebini Hattuç'un güzel olmamasına bağlar. "Tombalak top gibi bedeni, iri, pürtlek gözleriyle görünüşü hiç de çekici" olmayan Hattuç, bütün gününü evde annesinin yanına gelen hastalara bakarak geçirmektedir (Enç, 2005:113).

"Gözü gören, eli ayağı tutan bir kısmetten ümidini kesmeğe" başlayan Hattuç, şehirde kuyuculuk yapan Kör Hafız'ın kuyuların dibindeki altınlardan biriktirdiği servetini duyunca Kör Hafız'la evlenmeyi kafasına koyar. Her fırsatta kuyuya düşürdüğü taşı bahane ederek eve çağırdığı Kuyucu Kör Hafız'ı sonunda evlenmeye ikna eder (Enç, 2005:113-114). Kör Hafız'ın olmayan servetine konamasa da mutlu bir evlilik yapar.

3.3.5.14.Şakire Hanım

"Değnek yapılı, sakalı kesik keçi suratlı bir yaratık" olarak tanıtılan Şakire Hanım, dayısının da oğlu olan sabunhane sahibi Durdu Efendi'nin karısıdır (Enç, 2005:243).

Durdu Efendi, Şakire Hanım ile düzenli, tutumlu, evini iyi çekip çevirebilecek bir kadın olduğu için evlenir. Şakire Hanım'ın oldukça otoriter, düzenli bir kişi olduğu anlaşılmaktadır (Enç, 2005:244).

Şakire Hanım, genç kızlığından gelen alışkanlıkla evlendikten sonra tüm eşyaları kilit altında tutar. Evdeki tek söz sahibi kendisidir. Eşine bile her dediğini yaptırabilen bir kadındır. Denetimin sürekli kendisinde olmasını arzulayan, gücü seven bir kişidir. Eşinin zenginliğinin kendisinin gücünü daha da arttırdığı inancındadır.

Şakire Hanım, oğlu Ökkeş'i yetiştirirken baskıcı bir tutum sergiler.

“Oğlanı giydirip kuşatıyor, üstünü, başını kirletmemesine titizleniyordu. Eli iş tutmadığı sıralardaysa koyu esmer yüzüyle, üzerinden hiç ayrılmayan iri siyah gözleri sonsuz bir hayranlıkla izleyip duruyordu. Şakire hatun da öyle konuşkan değildi; duygularını da kolayca ortaya vurmazdı. Oğlunu da öyle öpüp okşayarak, biteviye bebek konuşmaları yaparak büyütüyordu. Elinde ne bir iş, saatlerce diz dize oturdukları hâlde üç beş sözden öteye alışverişleri olmuyordu” (Enç, 2005:248).

Şakire Hanım’ın baskın karakterinin etkisi altında yetiştirdiği oğlu sosyal toplum fobisi olan, insanlarla ilişki kurmakta zorluk çeken, korkak bir insan hâline gelir. Yaşı ilerlese de çekingenliğini üzerinden atamayan Ökkeş, başarısız bir evlilik yapar ve daha evliliğinin ilk gününde geçirdiği ağır travma sonucunda içine kapanarak hayatının sonuna kadar kimseyle konuşamaz. Baskı altında, çekingen bir şekilde büyütülen çocukların sonlarının Ökkeş’ten farklı olamayacağı kanaatindeki Mitat Enç, ebevyenlerin hatalı davranışlarını Şakire Hanım’ın kişiliğinde eleştirmektedir.

3.3.6. Çocuklar

Şehrin en neşeli, renkli simaları çocuklardır. Antep Sancağı’nın daracık sokakları, Antep evlerinin dört yanı kapalı avluları ve çarşı, pazar çocukların güven içerisinde koşup oynadığı mekânlardır. Mitat Enç’in anlattığı şehirde çocuklar apartman dairelerine hapsedilmezler, arabaların korkusundan sokakta oynayamamanın anlamını bile bilmezler. Doğdukları şehrin sokaklarını tek başlarına keşfedip şehri kendileri tanır, şehri sevmeyi öğrenir, şehirle bütünleşirler.

Yaz aylarında şehre yakın bağ evlerine gidilir. Bağ evleri çocukların yaz aylarını neşe içerisinde açık havada geçirdikleri yerlerdir. Yeşillikler içinde derelere yakın, çevresi meyve, sebze bahçeleriyle çevrili bağ evleri çocukların doğayı tanımalarına, açık havada zaman geçirmelerine zemin hazırlamaktadır. Cevizlerin olgunlaştığı dönemde çocukların en büyük eğlencesi ağaçlardan ceviz toplamaktır.

“ O günlerde cevizlerin tepesinden hemen hiçbir yere inmezdik. Dallara tutunarak bir ağaçtan ötekine geçer, maymun yavruları gibi durmadan ceviz oyup tepişirir, karnımızı bozardık” (Enç, 2005:152).

Evliya Çelebi’nin bağları ve çeşit çeşit üzümleleriyle ünlü olduğunu söylediği Antep’in çocukları için üzüm toplamak da yıkamak da yemek de ayrı birer zevktir.

“Kesilen salkımları bağ evinin önündeki sulama havuzuna boca eder, sonra da giysilerimizi sıyırıp bizi derya kadar sınırsız gelen sulara dalarak salkım avlama yarışı yapardık” (Enç, 2005:152).

“Bitişikteki evin avlu duvarını aşarak asmadaki korukları yolup terleme” (Enç, 2005:79) yaparak karınlarını doyuran çocuklar Antep’in dar sokaklarının “ortasından akan lağım arığında değirmen kurup çamur” (Enç, 2005:73) oynayarak, “elde sapan, boş gezen haytalarla mahalle aralarında serçe avlayıp cam” (Enç, 2005:78) kırarak,

“körebe, uzuneşek, kubbe çötürüm” (Enç, 2007a:113) ve “aşık, gülle” (Enç, 2007a:69) oynayarak, “haratlara gidip topaç, çıkşa” çevirtirip (Enç, 2005:249) günün her saati evlerin ya da komşu evlerinin “mermer avlusunda cirit atıp” (Enç, 2007a:16) bazen de kavga ederek kahkahalarıyla, gürültüleriyle tüm şehri renklendirirler. Mitat Enç’e göre:

“Kuyu başında evcilik oynayan yaşça küçük kızlar; körebe, seksek, elimsende peşindeki çığlık ve yaygaralarıyla daha gelişkinler, günlük yaşamın olmazsa olmaz dokusunun önemli bir parçasıydı” (Enç, 2007a:16).

Şehir halkı çocuklarını küçük yaştan çalışma hayatını öğrenebilmeleri ve ileride bir meslek sahibi olabilmeleri için bir ustanın yanına çıraklığa verirler (Enç, 2005:155). Çıraklık yapmanın yanında çocuklar yaz aylarında Kur’an kursuna, kış aylarında ise okullarına devam ederler. Eğitim, meslek edinebilmek için bir vasıta olarak görülmektedir. Çocukların oyunlarına müdahale etmeyen aileler, çocukların saygılı bir genç olarak yetiştirilmesinde ise oldukça titiz davranırlar. Çocukların büyüklerin konuşmalarına katılması, müdahale etmesi çok büyük bir saygısızlık olarak yorumlanır (Enç, 2005:298).

Büyükler kadar şehrin çocukları da Antep Harbi’nden etkilenir. Çocuklar bir anda büyür. Savaşın en çok zarar verdiği çocuklardır. Savaşı ilk başta çocuklar yaşlarının gereği oyun sanarlar: Büyük bir oyun.

“Bu sataşma oyunlarının biz çocuklarca en eğlenceli yanlarından birisi de kaleden getirilip Çınarlı’ya yerleştirilen topun arada bir doldurularak, büyük bir gümbürtüyle kilise duvarına taştan bir mermi savurmasıydı. O sesi her duyduğumuzda oyunu bırakıp, ‘bizim kırk-buçukluk patladı’ diye seviniyorduk” (Enç, 2007a:53).

Çocuklar savaş öncesi kendi evlerinde ailelerinden öğrenirler.

“Biz çocuklar da olup bitenleri ancak yetişkinlerin baş başa vererek yaptıkları dertli söyleşmelerden, annemin gözpınarlarından hiç eksilmemeye başlayan yaşlardan ve nenemin doksan dokuzluk tespihine yumulup, mırıldandığı çözüm dualarından izleyebiliyorduk” (Enç, 2007a:69).

Savaşın gerçek yüzünün kısa sürede farkına varan çocukların oyunları bile savaştan etkilenir. Eski oyunlar yerini savaş oyunlarına bırakır. Onlar da büyükleri gibi sokak aralarında kendi çetelerini kurarlar.

“Biz çocuklar da, mahalle arasında kendi çetecilik oyunumuzu başlatmıştık. Hemen her mahallenin kendi çetesi için kızlar evlerden çul çaput yürütüp, oğlanlara fişeklik dikiliyor; bunları belimize dolayıp, tahtadan oyma tüfekler, sivriltilmiş sopalardan süngülerle, bitişik mahallelere baskınlar tertipliyorduk” (Enç, 2007a:53-54).

En değerli oyuncakları “boş tüfek kovanları” (Enç, 2007a:54) oluveren çocuklar cephe gerisinde bazen de cephede çetelere boş kovanları toplayabilmek için yardımcı olurlar.

“Kunduracı pazarının başındaki Eskisaray, cephedeki çetelerin aşevi olarak kullanılmaya başlamıştı. Avlusuna her gün höyükler hâlinde yığılan soğan, patates ve mevsimin diğer ürünlerini ayıklama hizmetleri için çeteler, ara sokaklardan ele

geçirdikleri çocukları önlerine katarak hanın avlusuna getirip, höyüklerin başına oturturlardı. Burada çoğu zaman soğan yığını önünde elde bıçak, gözyaşı dökmekten öteye ödül sağlanamazken; bazen sıçan yollarından cepheye taşınacak yetişkinlerin sayısı az gelir; soğancılar arasından iri kıyım oğlanların eline yemek kovaları verilip, taşımacılık taburunda görevlendirilirdi. İşte o zaman bizim için altın damarına giden yol da açılmış olurdu. Boşalan kova ve karavanaların geri getirilmesi de, götürülenlerin göreviydi. Çetelerin karınlarını doyurmaları beklenirken, taş toprak arasından boş kovan devşirmeye koşulan biz suhracılar da, ceplerimizi tıka basa doldurmaya çabalarlardık” (Enç, 2007a:54).

Çocuklar, ölümü ilk kez savaşta, hem de oyun oynadıkları sokakta, tanımak zorunda kalır. Ölüm onlar için hayatın alışıldık bir gerçeği hâline gelir. Şehrin çevresi ve sokaklar, şehir çocuklarının yıllarca rüyalarını kâbuslara çevirecek kadar çok ölüyle doludur.

“Ağaç gövdesinin öbür yüzüne dayanmış Gobi erinin sırtı ve yana devrilmiş başından kaymış zırhlı tası görünüyordu ama sağ mı, ölü mü kestiremediğim için nefesimi tutarak, bekledim... Ancak bir yanını gördüğümüz bedenın kıpırdamadığına bakarak biraz yüreklendiğimizde, yavaşça kafamızı uzatıp, suratını görmeye çalıştık. Dudaklarında, ani bir acının gerginliği taşlaşıp kalmış; siyahları geriye doğru kayan gözleri dehşetle ayrılmıştı. Sağ şakağından giren kurşun yarısından sızan kan iziyse, siyah suratından ve kulak arkasına doğru iki çizgi hâlinde kurumuştı bile. Bu cesede daha fazla bakmaya dayanamayıp, hemen oradan kaçtık. Ancak o kara yüz ve iri göz akları, bu yaşında bile, arada bilinçaltımdan fırlayıp, karabasanlarıma girer” (Enç, 2007a:59).

Yollarda Fransız askerlerince acımasızca öldürülen, atılan bombalarla yıkılan evlerinin enkazı altında can veren sayısız çocuğun mezarları bile yoktur. Sağ kalmayı başaranlarsa senelerce savaşın sebep olduğu korkularla mücadele etmek zorunda kalırlar.

3.3.7.Yabancılar

Mitat Enç, savaş öncesinde şehrin azınlıklarıyla Türklerin barış içinde yaşadıklarını belirtmektedir (Enç, 2007a:60). Antep Harbi’nden önce şehirde yaşayan azınlıklar Yahudiler ve Ermenilerdir.

Şehrin Kale’ye ve Uzunçarşı’ya yakın kısmında ikamet eden Yahudiler daha çok manifaturacılık, bankacılık, sarraflık gibi işlerle uğraşırlar (Aydın, 2008:296). Şehirde oturan Yahudilerin sayısı iki yüz kadardır (Abadi, 1999:18). Dinlerini özgürce yaşayan Yahudiler şehrin içinde de rahat bir şekilde yaşamaktadırlar.

“Cumartesileri de kentin Yahudi azınlığı, karılarını yanına alır, ceplerine doldurdukları kavrulmuş karpuz çekirdeklerini çıtlata çıtlata, dutlu yoldan Başkarakol’a doğru piyasaya çıkarlardı” (Enç, 2007a:48).

Müslüman halk ile aralarında herhangi bir sorun yaşanmaz. Antep Harbi döneminde savaşta herhangi bir tarafı desteklemezler.

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra seksen üç bin nüfuslu Gaziantep’teki Ermeni nüfusu otuz beş bin civarındadır (Dai, 1992:33). Antep Harbi öncesinde

evlerinde kendi aralarında ve ibadetleri esnasında bile Türkçe konuşan Ermenilerle (Dai, 1992:33) Müslüman şehir halkının barış içerisinde yaşadığını belirten Mitat Enç, ticaret, küçük sanatlar, doktorluk, eczacılık gibi hayati mesleklerin Ermenilerin elinde olduğunu söylemektedir (Enç, 2007a:60). Kentin güney kısmında oturan Ermeniler, “kuyumculuk, saatçilik, taş işçiliği, bakıcılık, tahta oymacılığı, demircilik gibi meslekler yapan, İstanbul’la yoğun ticari ilişkileri olan bir topluluktur” (Aydın, 2008:296). Şehirdeki Ermenilerin her anlamda özgürce bir hayat yaşadıkları anlaşılmaktadır. Fransız Kumandanı Abadi, *Türk Verdüünü Gaziantep’te*: “Antep Ermeniler’i âdetlerini, lisanlarını, kayıt ve tesbit edilebilen edebiyatlarını muhafaza etmişlerdir” demektedir (Abadi, 1999:19).

“Daha çok tarımla uğraşan Türk çoğunluğa göre geçim düzeyleri açısından mutlu azınlıktılar. Vergi gelirinin çoğu tarım ürünleri öşüründen sağlandığı için, vergi yükü de taşımazlar; askerlik yapmazlar; kiliselerinin çanları kentin üstünde yankılanır ve özgürce tapınırlardı. Çocuklarına gelince onlar, ya kendilerinin kurduğu veya Hıristiyan misyonerlerinin işlettiği modern okullarda eğitilirdi” (Enç, 2007a:60).

“Pazar günleri Kayacık yamacındaki büyük kilisenin çanları kent üstünde yankılanmaya başlayınca, süslenip donanan” (Enç, 2007a:48) Ermenilerin aileleriyle birlikte rahatça dinlerinin gereği ibadetlerini yapmaya gittikleri anlaşılmaktadır. Türk aileleriyle birlikte aynı mahallelerde yaşayan Ermenilerin “hemen hepsi tabanları mermer döşeli, iki-üç katlı konak yavrusu kâgir yapılarda” (Enç, 2007a:62) oturmaktadırlar. Daha varlıklı olanlarınsa “tenis kortlu, yüzme havuzlu bağ evleri” (Enç, 2007a:62) bulunmaktadır.

Türklerin, aynı mahallede birlikte yaşadıkları Ermenilerle iyi ilişkiler kurmaya çalışırlar²³, komşuluk ilişkilerine özen gösterirler²⁴, bayramlarda “kurban payı, sütlü ve zerde” (Enç, 2007a:61) ikram ederler, Ermeni komşularının evine ziyarete giderler (Enç, 2007a:48). Türkler çocuklarına “mor fesli, Ermeni Kespar hocadan piyano dersi” (Enç, 2007a:22) aldırırlar. “Hastane işi yapan Ermeni kızların ürünü kalın atlas üzerine rengârenk ipek ipliklerle işlenmiş, ‘İnna fetehnâ leke’, ‘Bismillah’, ‘Tevekkeltü taâlAllah’ levhaları” (Enç, 2007a:22) satın alıp duvarlarına asarlar. Türkler günlük hayatlarını, yemeklerini, işlerini dostları olduklarını düşündükleri Ermenilerle paylaşırlar.

²³ Lütfiye Aydın, *Anka Kentim Antep’im* adlı kitabında şehirdeki Türklerle Ermenilerin iyi ilişkiler içerisinde olduğunu belirtmektedir: “Bilinen gerçek o ki, bu iki topluluk, aralarındaki dil, din, gelenek görenek farklılıklarına karşın uzun yıllar bir arada, dostça yaşamayı başarmıştır. (...) Misyoner okullarında yetişen Ermeni hanımlar ise Türk komşularına evde İngilizce, müzik vs. dersleri vermişlerdir” (Aydın, 2008:298).

²⁴ “Onlar yalnızca Bey Mahallesi denilen Kayacık’ta değil, kentin öteki semtlerinde, Müslüman komşularıyla yan yana oturmaktadırlar. Doğallıkla birbirleriyle karışıp kaynaşan bu insanlar zaman içinde folklorun da bir parçası olmuştur” (Aydın, 2008:299).

“Oturduğumuz mahallede yoğunca bir Ermeni azınlığı vardı. Aşçılığımızı Nussuya Bacı yapar, hastalarımıza doktor Hoseb bakar, dikişleri Ardıgüzel diker, bakırlarımız Garoç usta yapıp, kalaylardı. Çocukları ile selâmlık avlusunda aşık, güller oynar, sapanla serçe avlardık. Yortularında evimize tepsi tepsi boyalı yumurta ve çörekler gelir; bayram yemeklerimizi onlarla paylaşırdık. Dedem şirketlerinin ortağı ve avukatıydı” (Enç, 2007b:168-169).

Yanlarına asla Türk çırak alıp yetiştirmeyen (Enç, 2007a:61) Ermenilerin ise Müslüman Türk komşularının evlerine darda kalmadıkça uğramadıkları anlaşılmaktadır. Yaptıkları ufak ziyaretler ise ticaretle ilgili konulardadır ve selamlık gibi mahallenin Türk nüfusunun toplanıp sohbet ettikleri ortamlara katılmamaya özen gösterirler (Enç, 2007a:31). Enç, yabancı komşularıyla günlük ilişkilerini şu cümleyle özetler:

“Bizim selâmlığa da ancak iş ilişkileri olduğu zaman, gündüzleri uğrarlardı” (Enç, 2007b:169).

Lütfiye Aydın, *Anka Kentim Antep'im* adlı kitabında Ermenilerin sosyal hayatlarının oldukça canlı ve hareketli olduğunu belirtmektedir:

“... Ermenilerin gençleri, spor yapmak, oyun oynamak için gittikleri ‘genç Hristiyanlar Mev’ası (denilen lokalde) gençliklerinin tadını çıkarmakta, Amerikan Koleji’nde genellikle onlar okumaktadır ki Türk öğrenci sayısı, mevcudun ancak yüzde biri kadardır” (Aydın, 2008:296-297).

Türk kadınlarının peçe ve çarşafıyla sokağa çıkabildikleri dönemde Ermeni kadınların “saçlarını hotoz” yapıp “omuzlarında şalla” yüzleri açık şehir içinde rahatça dolaşabildikleri ve herhangi bir sataşma ya da baskıyla karşılaşmadıkları görülmektedir (Enç, 2007b:169). Ermeni erkekleri de birlikte yaşadıkları Türk komşularına oranla oldukça rahat bir hayat sürmektedirler. Mitat Enç, sonu gelmeyen “Yemen askerliğine” gitmeyen, “Kafkas’ta tifüs ve soğuktan kırılmayan” (Enç, 2007a:62) Ermenilerin Osmanlı döneminde Türklerden daha şanslı olduklarını düşünmektedir.

“Çanakkale cehenneminde canını verenler için ‘Çanakkale içinde vurdular beni... Ölmeden mezara koydular beni...’ diye yanık, yanık inleyen aileleriye, hiç olmadı” (Enç, 2007a:62).

“Yetmiş iki buçuk milleti, altı yüz yıldan fazla bir arada yaşatan Osmanlılık, onlara tüylenip, palazlanma fırsatı sağlamıştı” (Enç, 2007a:60) diyen Mitat Enç, Ermenilerin sürgüne gönderilme sebeplerini şöyle açıklamaktadır:

“Evet, seferberlikte düşmanımızla birlik olup, bize hıyanet ettiklerinde, orduların gerisini güven altına almak için sürgüne gönderilmişlerdi. Çünkü, Bulgar, Sırp ve Rumlar gibi onlara da çoktan, ‘böl ve yönet’çi bazıları tarafından, Ermenistan vaat edilmiş; ancak onlar, İmparatorluğun her kesimindeki kentlerde, dağınık bir azınlık olarak yaşadıklarını hiç düşünmemişlerdi” (Enç, 2007a:62).

“I. Dünya savaşındaki sürgün sırasında birçokları ağırlıklarını sandık ve sepetlere basıp” şehir halkına emanet ederler, “dönüşte de eksiksiz” geri alırlar (Enç,

2007b:169). Ermenilerin Ermenistan hayalini anlamakta güçlük çeken Mitat Enç, şunları anlatır:

“Doğu ve güneydoğu kentlerinde gerçekten imtiyazlı bir azınlık olarak ülkenin kaynaklarından paylarına düşebileceğinden fazlasına sahipken; yaşadıkları bu topraklar, Balkan ve Osmanlı ordularını arkadan vuran Araplar gibi, ‘bizim topraklarımız’ diyebilecekleri bir yer de değildi” (Enç, 2007a:60).

“Ermenistan diye istedikleri toprak üstünde yükselen minare sayısı, kilise kubbesinden çok daha fazla olduğu gerçeğiniyse bilmezden, görmezden gelmeleri hayret vericiydi. Hele binlerce yıldır her soydan ve her boydan topluluk ve ulusların gelip geçtiği, uygarlıklar kurup yönettiği Anadolu’da bir zamanın Ermeni krallığını neden olarak gösterip de hak istemelerine ne demeli? Eğer bu hakdan yola çıkılacaksa, o zaman Amerika Birleşik Devletleri’ni Kızılderililere, Rus çarlığının büyük kesimini Türkmenlere, Çinli’ye bırakmaz gerekmez mi?” (Enç, 2007a:62).

Amerika’da yaptığı bir konuşma sırasında Mitat Enç bu konuya ilgili olarak şunları dile getirmektedir:

“Ülkenizde bugün, Osmanlı toprakları gibi dünyanın her yanından göç edip, yerleşmiş birçok azınlık yaşıyor. Bunlardan bazıları, hatta topraklarınızın asıl sahibi olan Kızılderililer, size saldıran düşman ülkelerle birlik olup, devletinize karşı ayaklansalar, nasıl davranırdınız? Tarihî gerçekleri saptırarak Türkleri soykırım ile suçlayan herkesin, önce kendi vicdanlarında bu sorunun doğru yanıtını bulmaları gerekir” (Enç, 2007a:64).

Amerika’da yaşadığı dönemde orada doğup büyüyen Ermeni ve Rumların bile “hastalıktan körleşen gözlerini, trafik kazasında kaybettikleri kol ve bacaklarını, Türk kıyımının tanıkları olarak göstermeyi âdet” (Enç, 2007a:63) edindiklerine şahit olan Mitat Enç’in bu gibi kişiler hakkındaki görüşleri şunlardır:

“Ne yazık ki bu insanlar, sığındıkları ülkenin sempati ve yardımlarını sağlayabilmek için abartıp, uydurdukları kişisel felâket hikâyelerinin tutsağı olmuş; hemen hepsi de kimlerin çıkarları için kullanıldıklarını düşünemez olmuşlardı” (Enç, 2007a:67-68).

Amerika’da tanıştığı Ermeni kökenli bir avukatın babasının bu konuyla ilgili görüşlerini ise şu şekilde aktarmaktadır:

“Evlât, hani bizim dilde ‘suç kürk olmuş da kimse giymek istememiş’ derler. Bizimkiler de sürgünün sorumluluğunun kendi sırtlarında olduğunu söylese kimse onlara aldırış etmez. Ağlayıp, yakınarak kendilerine acındırmaya çabalyorlar. Oradaki rahat battı onlara. San’atın, ticaretin en iyisi ellerindeydi. En iyi evlerde oturur, en âlâ yemekleri yerlerdi. Osmanlı üç kıtada yedi düvelle savaşıırken, onlar askerlik bile yapmaz, paralarının üstüne para yığarlardı. Üç beş kafası bozuğa uyup Ermenistan diye tutturunca ne yapsın Osmanlı? Başlarına gelen geldi işte! Osmanlı kalkıp bu beş-on çeteciye ‘eh al şurası da sana Ermenistan olsun’ mu diyecekti? Sonra burada yokluk yoksulluk mu çekiyorlar? Kazançları, evleri, otomobilleri, okul ve hastaneleri oradakinden çok iyi. Ama yine de bilmem neredeki pınarın, arkada bıraktıkları bahçe bostanın hasretini çeker dururlar. Daha da kötüsü, kin ve öfkelerini çocuklarına da aşıyorlar. Dertleri Ermenistan ise işte Moskof elinde var bir tane, gidip orada otursunlar!” (Enç, 2007b:167).

Kaldığı öğrenci evinde çalışan Ermeni kökenli Bayan Mandikyan sürekli olarak Türkler hakkında atıp tutmalarının sebebini ise “özür dilercesine” şöyle açıklamaktadır:

“Mitat Bey oğlum... Burada âdet olmuş. Türk’ün kötülüğünden söz etmezsen eğer, kimse sana on paralık aldırış etmediği gibi, üstelik de, ne iş bulabiliyorsun, ne de elinden tutan oluy” (Enç, 2007a:66).

Mitat Enç, Amerika’da ve Batı ülkelerinde karşılaştığı Ermenilerin kötü tutum ve davranışlarının altında yatan sebeplerden birini ise şöyle dikkatlere sunmaktadır:

“Yıllarca sonra gittiğim Batı ülkelerinde bana sık sık yöneltilen sorulardan birisi de sözde ‘Ermeni kıyımı’ oldu. Oralarda, bizden göçen azınlıklarla birlikte, ülkemizdeki Ortodoksları, Katolik veya Protestan’a dönüştürmek amacıyla kurulan, sözüm ona Ermenileri koruyucu misyonerlerin geliştirdiği bir kamuoyu vardı” (Enç, 2007a:63).

Sürgünden sonra Ermenilerin şehre dönüşünü Mitat Enç şöyle anlatır:

“Bir süre sonra da onları, avurtları çökmüş, yırtık urbaları toz ve çamur içinde, yorgun asker kolları izlemeye başladı. Onlar da, kentte duraklamadan, Kilis yolundan gelip, ayaklarını sürüyerek kuzeye doğru gittiler. Hemen arkasından, başı türbanlı, sakalı çenelerinde düğümlenmiş İngiliz sömürge askerlerinin koruyucu kanatları altında Ermeniler, sürgünden dönmeye başladı. Kasıntılarına bakarsan, Osmanlı ordusunu İngilizler değil de, kendilerinin yenilgiye uğrattığını sanırdınız” (Enç, 2007a:43-44).

İngilizlerle birlikte şehre giren Ermeniler eski evlerine ve rahat hayatlarına dönerler. Şehirdeki “Türlere karşı olan kin ve düşmanlıkları pek derin ve vahşi” (Abadi, 1999:19) olan Ermeniler “komşuluk hukukunu hiçe sayıp bir yana atarak” (Enç, 2007a:62) yıllardır birlikte yaşadıkları Türlere karşı şehri işgal eden İngilizlerden bile daha sert davranmaya başlarlar.

“Kent halkının çekindiği, her yanda üçer dörder kol gezen İngilizler değil de, sürgünden dönüp, onların gölgesine sığınan Ermenilerin sataşma ve taşkınlıklarıydı. Dedem, sürgün sırasında birçoğunu koruduğu, sandıklar dolusu ağırlıklarını, evde bir odaya kilitleyip sakladığı hâlde, biz bile çekingenlik duymaktan kendimizi alamıyorduk” (Enç, 2007a:45).

Şehri ele geçiren İngilizlere Ermeniler tercümanlık yaparlar (Enç, 2005:37). Şehrin kontrolünü İngilizlerle birlikte ellerine almak isteyen Ermeniler, halkın İngiliz işgaline karşı koymasına engel olabilmek için ellerinden geleni yaparlar. Halkın silahları toplanırken bile İngiliz askerlerinin yanındadırlar.

“Onun biraz gerisinde, ablak suratlı bir Ermeni ayakta, gelenlerin adını, oturdukları yeri, getirdiklerinin cinsini sorup, saygılı bir tavırla İngiliz’e *fank-fung* ediyordu” (Enç, 2007a:44).

İngilizlerin himayesindeki Ermeniler şehirdeki Türleri ezmeye çalışırlar (Enç, 2007b:169). İngilizlerin şehri terk etmesinin ardından şehre gelen Fransızlar başlangıçta şehir halkıyla iyi geçinmeye çalışsa da bu sefer de Fransızların himayesine giren Ermenilerin kışkırtmaları ve şehir halkına sürekli saldırımları ile şehirde çatışmalar başlar.

“Fransız gâvuru ötekiler gibi sert ve keskin değildi. Meydanlarda davul, borazan çaldırıp kentliyle iyi geçinmeye uğraşıyorlardı. Ne var ki bu barış havası uzun sürmedi. Önce Çarşı’nın öteki ucundaki Kazancıpazarının arka yamacında oturan Ermeni bakırcılar, gece karanlığında yükte hafif, pahada ağır neleri varsa sırtlayıp kentin öbür ucundaki Ermeni mahallesine göçe kalkmışlardı” (Enç, 2005:38).

Her ne kadar Ermenilerin daha önce İngilizlerle birlik olduklarını bilseler de şehir halkı Ermenilerin evlerini terk etmelerinin sebebini anlayamaz.

“Epeydir dikkatimizi çeken bir diğer husus da, evimizin çevresindeki Ermeni komşuların birer ikişer seyrekleşip, ortadan yok olmaya başlamalarıydı. Bir gün önce ocağı tüten evi, ertesi sabah boşaltılıp, kapı baca sıkıca kapanmış görüyor; geceleri gizlice, Kayacık'ta Ermeni mahallesine, Fransızların yanına kaçtıklarını öğrenince, hepimiz şaşırıp kalıyorduk” (Enç, 2007a:50-51).

Evlerini boşaltarak Fransızların yanına sığınan Ermenilerin asıl amaçları kısa sürede anlaşılacaktır²⁵. Ermeniler evlerini terk edip kendilerini sağlama almalarının ardından şehrin içini savaş meydanına çevirirler. Şehirdeki Türk nüfusun Ermenilerin elinden çekmediği kalmaz.

“Ancak, o günlerin en tehlikeli serüveni de, Balıklı caddesini kesen yan sokakların bir yanından ötekine hoplamaya kalkanların başına gelenlerdi. Caddeyi, Kayacık eteklerinden Alaybeyi Camii dönemecine kadar gören Ayıboğan Camii minaresinin ışık deliklerinin gerisine, Ermeni keskin nişancıları yerleştirilmiş; atik, tetik olamayan birkaç kişi bu geçişler sırasında onların açtığı ateşlerle yaralanmış veya can vermişti. Bu nedenle, o yörede oturanlar dışarı çıkabilmek için, karanlığın basmasını beklemek zorundaydı artık” (Enç, 2007a:53).

“Kara Kabir'den hastane duvarına kadar, Türk mezarlığının baş taşlarının hepsini söküp, yığma bir duvar” yapan Ermeniler şehri ortadan ikiye bölerler (Enç, 2007a:56). Bu duvarın ardından bir taraftan “hastane ile bağlantı kurup ikmal” (Enç, 2007a:56) yapan Ermeniler bir taraftan da şehirde rahatça savaşabilecekleri hendekler kazarlar.

Ermeniler savaş müddetince Türklere ellerinden gelen her türlü eziyeti yapmaktan çekinmezler. Senelerce dost gibi göründükleri Türk komşularının üzerine içleri acımadan sırf oyun olsun diye ateş açarlar. Pek çok Türk'ün ölümüne sebep olurlar.

Mitat Enç'in eserlerinde adı geçen ya da sadece meslekleriyle bahsedilen yabancılar şunlardır:

Meyhaneci Çolak Kirkor (Enç, 2005:18),

Doktor Hoseb (Enç, 2005:36; Enç, 2005:77),

Dişçi Artin (Enç, 2005:66),

Yahudi banka müdürü (Enç, 2005:34),

²⁵ Adil Dai, *Olaylarla Gaziantep Savaşı* kitabında İngilizlerin anlaşma imzalayarak teslim ettikleri şehrin Fransızların eline geçmesinin ardından şehirdeki Ermenilerin hal ve tutumlarını şöyle anlatmaktadır: “İngilizlerin Antep'e gelişi fazla bir reaksiyon yaratmamıştı. Çünkü İngilizler siyasi davranmış, Ermenilerin kışkırtmalarına bazen kapılmış, bazen de aldırış etmemiş, genellikle halkın hassas olduğu konulara ve mahalli idareye dokunmamışlardı. Fransızların gelişi ise Ermenileri büsbütün azdırmış, umutlandırmıştı. Ermeni kızları, Fransız birliklerini çiçekler serpererek, boyunlarına sarılıp kucaklayarak, Türklere nisbet ve taşkınlıklar yaparak karşıladılar. Fransızlar Antep'in batı kesimine, Amerikan Koleji ve Amerikan Hastanesi çevresine yerleştirdiler. Ermenilerin kışkırtmalarıyla da gelir gelmez olaylar çıkardılar” (Dai, 1992:34).

Bakırcı Garoç Usta (Enç, 2007b:54; Enç, 2007b:169; Enç, 2007a:22),
 Otacı Nussuya Bacı (Enç, 2007b:54; Enç, 2007b:169; Enç, 2007a:22),
 “Maarif bahçesinin arkasındaki sazda kantoya çıkan boyalı Ermeni kızlar” (Enç, 2005:80),
 Mr Isely (Enç, 2005:64; Enç, 2007b:64; Enç, 2007b:69; Enç, 2007b:121-122),
 Miss Phels (Enç, 2005:119).

Mitat Enç’in ailesi ile Ermeni kökenli komşuları bakırcı Garoç Usta ve eşi otacı Nussuya Bacı ile iyi komşuluk ilişkileri vardır. Garoç Usta ile eşi Nussauya bacının kişilikleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir.

Diğer yabancılardan farklı olarak Mitat Enç, gözlerini kaybettikten sonra tanıştığı Mr. Isely’nin yardımlarını, kendisine ve şehre olan katkılarını uzun uzun anlatmaktadır.

Mr. Isely, Gaziantep’e harp döneminde kapalı kalan Amerikan Koleji’ni yeniden eğitim ve öğretime açabilmek için gelmişse de cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda Türkiye’de özel okulların açılması yasaklandığından bu emeline ulaşamamış ancak bir misyoner olarak geldiği Gaziantep’te Amerikan Hastanesi’nde alım-satım ve yönetimle ilgili işlerde görev alabilmiştir (Enç, 2007b:121).

Mitat Enç, Mr. Isely’nin kentin sorunlarını tespit edip bunların düzeltilebilmesi için elinden her geleni yaptığını söyler (Enç, 2007b:121). Mr. Isely bir taraftan Halkevi’nde İngilizce dersleri verirken (Enç, 2005:64) bir taraftan da yıllarca Gaziantep’e bir orman kazandırmak için uğraşır. Sonunda şehrin ileri gelenlerini de ikna ederek okullardaki öğrencilerle birlikte savaşta yanan eski Dülük ormanından kalan boş arazinin ağaçlandırılmasını sağlar (Enç, 2007b:122). Mitat Enç, Mr. Isely’nin Antep halkına yaptığı başka yardımlardan ve hizmetlerden de bahseder.

“Isely hastane için yetiştirdiği inek ve tavuklardan taburcu olan köylülere damızlık armağan ediyor, sonra da üşenmeden köylerine kadar gidip nasıl baktıklarını denetleyip onlara yol gösteriyordu. Armağanın tek koşulu, kesip tencereye doldurmamaktı” (Enç, 2007b:120).

Mitat Enç, gözlerini kaybetmesinin ardından tanıştığı Mr. Isely’nin kendisi için Londra’dan getirttiği körler alfabesini (Braille alfabesi) (Enç, 2007b:69) onun yardımlarıyla öğrenir. Mr. Isely’nin okuması yönündeki teşvikleri ve kendisine Amerika’da burs ayarlanmasına yardımcı olmasıyla Mitat Enç’in hayatında bambaşka bir sayfa açılır. Mitat Enç, gözlerini kaybetmesinin ardından döndüğü şehirde en büyük destekçisinin Mr. İselı olduğunu, eserlerinde sık sık vurgular.

3.4. GELENEKLER

3.4.1.Evlilik

Mitat Enç, eserlerinde Gaziantep'te on dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın ortalarına kadar uygulanan evlilik ile ilgili gelenekler hakkında önemli bilgiler vermektedir. Gaziantep henüz Osmanlı'ya bağlı bir sancak iken "kaç-göç" adı verilen gelenek üzere şehirdeki bayan ve erkekler farklı birer hayat sürmektedirler. İki farklı grup görünümündeki kadınlarla erkeklerin günlük hayatta buluştukları herhangi ortak bir mekân bulunmamaktadır. Kadınlar tüm günlerini evde geçirmekte ve darda kalmadıkça da sokağa çıkmamaktadırlar. Evlenecek yaşa gelen genç bayanlarla erkeklerin birbirlerini göremediklerini ifade eden Mitat Enç, Osmanlı'nın son dönemindeki kadın erkek ilişkilerine eleştirel bir gözle bakmaktadır.

"Doğup büyüdüğüm ülkede yüzyıllar boyunca kadın ve erkeği çarşaf ve pencere kafesleri ayırmıştı. O devirde gönül oyunları, kafes ve perdeler gerisinde kıpırdayan bir hayal, yeldirme dışına çıkan parmak uçları ile başlanmış" (Enç, 2007b:188).

Kadın ve erkeklerin birbirinden uzak yaşadıkları için görücü usulü ile evlenmek zorunda bırakıldıklarını belirten Mitat Enç, bu durumun cumhuriyetin ilanından sonra kadınların istedikleri gibi giyinerek rahatça sokağa çıkmalarına rağmen değişmediğini belirtmektedir.

"Kılık devrimi gerçekleşince de, başı yerde, yabancı gözler karşısında yanaklarını al basan çekingen ve mahcup kızlar beğenilir, çekinmeden erkeklerle göz göze bakıp sırtanlar yırtık sayılırdı" (Enç, 2007b:188).

Toplumun cumhuriyetin ilanından sonra belli alanlarda değişiklikleri hızla kabullenmesine rağmen kadın erkek ilişkileri hususunda çabuk bir değişimi kabullenmediği anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilk yıllarında da kadınların ve erkeklerin gelenekler ve alıştıkları düzen üzere ayrı hayatlar sürdürmeye devam etmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

"Hoşlanılan kıza sokulabilmek için günlerce peşinde koşmak, sayfalar dolusu mektuplarla nasıl yanıp tutuşulduğunu, şiirler ve şarkılardan aktarma mısralarla dile getirmek gerekirdi. Hele kızdan da bir yanıt gelirse kalbin üstünde taşınır, çıkarıp okumaktan aşınır, sevgilinin pamuk elleriymişçesine öpülüp okşanırdı" (Enç, 2007b:188).

Evlilik hususunda ailelerin verdiği kararların gençlerin isteklerinden daha önemli olduğu görülür. Mitat Enç'in eserlerinde de bu durum dile getirilmektedir. Ailelerin, özellikle de evlenecek genç erkeğin ailesinin görüp beğendiği, oğullarına uygun gördükleri kızı ailesinden isteyerek ve çoğu kez oğullarının görüşünü dahi almaksızın hareket ettikleri anlatılmaktadır.

Gaziantep yöresinde “düğürücü gezme” denilen gelenek üzere evlilik çağı gelen genç erkeğin annesi ve yakın bayan akrabaları şehirde evlilik çağındaki genç kızları görmek için kapı kapı dolaşarak oğullarına evlenecek bir kız aramaktadırlar.

“Şâkire Hatun canfes çarşafı başına geçirip bacılarını da yanına düşürdüktan sonra bir süre, kapı kapı kız görmeye dolandı” (Enç, 2005:251).

Ailelerin oğullarına evlenecekleri kızını seçme görevlerini ifa ederken dikkat ettikleri en önemli nokta seçecekleri kızın ailesinin önceden belirlenmiş kıstaslara uygunluğudur. Özellikle şehirdeki hâli vakti yerinde ve eşraf olarak tabir edilen köklü ailelerin bu nokta üzerinde hassasiyetle durdukları anlaşılmaktadır. Eşraf ailelerinin mali durumu yerinde de olsa esnaf ailelerinin oğullarına kız vermedikleri anlaşılmaktadır.

“Çünkü kentin kökü toprakta soylu aileleri, Karun gibi de olsa tüccarı bir tür horlar, esnaf sınıfından sayardı. Elinin paraca biraz darda oluşu Durdu efendinin dolup taşan kasası karşısında, soy sop tutturup direnmesi ihtimalini zayıflattı” (Enç, 2005:251).

Aileler kendi aradıkları kıstasa uygun bir gelin adayını bulduklarında isteklerini genç kızın ailesine bildirmek üzere, kızın babasını isteklerinden haberdar etmek üzere, genç kızın evine babasının yanına giderek tanışır ailelerini tanıtırlar. Kızın babasından kızını usulüne uygun şekilde isterler.

“Durdu efendi kayın ve amcalarını alıp Nuri beyin selâmlığına söz kesmeye gidince iyi karşılandı. Şeker, şerbet ikramlandı. Her ne kadar Nuri bey söz sırası ‘Allah’ın emriyle’ye gelince hemen ‘verdim gitti’ demediye de, ‘Ev horantasına bir danışalım.’ diye karşılık verdi. Yine de istemeye gidenlerin hepsi bu işin olup bittiği kanısındaydılar” (Enç, 2005:252).

Genç kızın ailesinden istenmesinin ardından son söz kızın babasında olmak kaydıyla genç kızın anne, dede, nine, amca, dayı, teyze ve halasının da görüşlerinin alınmasının ardından aile meclisinin ortak kararının olağan birkaç haftalık bekleme süresinin ardından erkek tarafına iletilmesi âdettendir. Olumlu karar verilirse öncelikle kız tarafının evlenmeye razı olduğunu ve evliliğinin gerçekleşmesi için erkek tarafına söz verdiğinin ispatı olarak iki aile arasında söz kesilmekte ardından da evlilik yolunda önemli bir adım olarak nişan yapılmaktadır. Nişan döneminin esasen evlenecek gençler için iki taraf ailelerinin alış veriş yaptıkları dönem olma gibi bir özelliği de vardır.

“Birkaç hafta olağan bekletme ve ‘Hele durun bakalım’ dan sonra söz kesilince doğrusu Durdu efendi de tek evlâdı için kesenin ağzını sonuna kadar açıvermişti. Üşenmeden Halep, Şam’a kadar uzanmış, nişan hediyesi olarak bohçalar dolusu renk renk ipekli, iri yakut gözlü yılan bilezikler, kol bağları, elmas gerdanlık, sedef kakmalı altın boyun saatlerine kadar ne bulduysa toparlayıp getirmişti” (Enç, 2005:252).

Bu dönemde ailelerin karşılıklı hediyeleştikleri ve evlenecek gençlerin evleri için önemli miktarda para harcadıkları anlaşılmaktadır.

“Ama sıra oğlan everip kız gelin etmeye veya giysileri yenilemeye gelince iş kesedeki paraya dayanırdı” (Enç, 2005:260).

Ailelerin bütçeleri el verdiğince gelin ya da damat için en güzel ve en pahalı hediyeleri satın alınmaya çalışılır. Mitat Enç, gelin hanım için özel olarak alınan nişan hediyelerinin öneminden bahsederken bu hediyelerin neler olduğu hakkında da bilgi vermektedir.

“Kat kat ipekli entariler kesilmiş, saat dolabından en pahalı mineli gerdanlık saatler seçilmiş, pudra kutuları, allık, sürmedanlıklar tezgâhın üstünde höyüklenmişti” (Enç, 2005:265).

Nişanlanan genç kızlar gibi dul kadınların da evlilik öncesinde daha çok süslenmeye özen gösterdikleri bunun da nişanlılıklarının ispatı olduğu anlatılırken bu geleneğe uymayan bayanların evlenmek istemediğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır.

“Evdeki kızlar her sabah keçiyini düzlüyor, başındaki çiçekleri tazeliyor, kırmızı krepon kâğıtları ıslatılıp yanakları perdelanıyordu” (Enç, 2005:202).

Erkek tarafı yeni evlenecek gençlerin evini temin edip evin eşyalarını seçmekle ve düğün hazırlıklarıyla uğraşırken kız evinde de genç kızın gelinliği dikilir. Genç kızın evinde çeyizin hazırlanması ve gelinliğin dikilmesi esnasında yakın akrabalar başta olmak üzere komşu kadınların da genç kızın annesine yardımcı olmak için evde hazır buldukları anlaşılmaktadır. Evdeki misafirlerle birlikte gelinin eşyalarının hazırlanması sırasında düğün eğlencelerine başlanmakta ve bu eğlenceler artarak düğüne kadar sürmektedir.

“Evi döşenip dayanmaya, gelinlik zubunu dikilmeye başlandı. (...)Daha küçüklerse ipliğe yasemin, mercan dizerek gelin gerdanlığı hazırlıyordu. Yaseminin altındaki yazlık iş köşesinde kahkahadan geçilmiyor, ikide birde leğençeler ters yüz edilip tutulan tempoyla türküler söylenip, zılgıtlar çalınıyordu” (Enç, 2005:202).

Gençlerin oturacağı ev belli olup da kız evinin çeyiz hazırlıkları tamamlandığında gelinin çeyizini evinden alıp yeni evine taşımak üzere Gaziantep yöresinde özel bir tören düzenlenir, bu törene de “çeyiz getirme” adı verilir.

“Çeyiz getirmek içinse kentteki kervancıların en süslü peşek katırları toparlanmıştı. Hayvanların her biri ayrı tondan çingirdayan çanlarına, dükkânlarından esnaf işini, çoluk çocuk oyunlarını bırakıp seyre duruyor, kadınlar aralanmış kapı gerilerinde, sokağa bakan pencere kafeslerinin gerisinde fısıldaşıp duruyorlardı” (Enç, 2005:252).

Çeyizin getirilmesi erkek tarafına düşmektedir. Gelinin çeyizinin ve evinin eşyalarının yerleştirilmesi ise kız evinden ve erkek evinden gelen akraba bayanlar tarafından yapılmaktadır.

“Halep’ten pirinç baş topuzları pırıl pırıl yanan karyola takımı getirtmiş, tepeden tırnağa en gösterişli hastane işleriyle donatılmıştı. Üst kat sofalardan birisinin karşı odasıysa Şam işi, sedef kakmalı, oturmaya kıyılmayacak atlas kaplı bir oda takımıyla donatılmıştı” (Enç, 2005:252).

Çeyizin getirilmesinin ve gelin evinin yerleştirilmesinin ardından düğüne birkaç gün kala kız evinde bayanlar arasında bir eğlence tertiplenmekte ve bu eğlenceye de

“kına gecesi” adı verilmektedir. Bu eğlencenin mahiyeti gelini düğüne hazırlamak ve yeni evine uğurlamaktır. Özel olarak hazırlanan kına tepsisi genç kızların ellerinde gelinin çevresinde dolaştırıldıktan sonra gelini ağlatmak için hüznü türküler söyleyen yaşlı bayanların gözyaşları arasında gelinin eline kınası yakılıp üstüne de gözünün yaşı akıtılır. Erkek evinden başta damat olmak üzere damadın arkadaşı genç erkekler yola çıkarak gelin evinden kına tepsisini almak için yola çıkarlar.

“Kına getirmeye giden genç kafilesinde en azından yirmi lüks ve fener vardı. Uzunluğu ise Cihan Harbi sevkıyat taburlarından kısa değildi. Öndeki lüksün yeniyetmeleri ‘Ey hamamcı hamamına gözelerden kim gelir?’ diye gürlerken kuyruktaki takımın türküsü nerdeyse beş sokak geriden yükseliyordu” (Enç, 2005:252).

Kına gecesinin ardından kız ve erkek evindeki son düğün hazırlıkları da başlar. Düğünün yapılacağı evin avlusu küçükse “düğün okuntusu” (Enç, 2005:46) adı verilen yöntemle düğüne davet edilen konukların rahatlıkla sığabilecekleri alanın temini için komşu evlerin aralarındaki duvarların açılarak düğün evinin bahçesinin genişletildiği anlaşılmaktadır.

“Düğün gününden önce komşunun ara duvarından birkaç taş alınıp, kapı açılarak, avluya en iri kıyım bakır kazanlar dizilip, aşevine dönüştürüldü” (Enç, 2007a:35).

Bu uygulama düğünlerin henüz evlerde yapıldığı yirminci yüzyılın başında oldukça yaygındır. Evlerinin avlusu geniş olan düğün sahipleri dahi komşu evlerin avlularından düğün sırasında faydalanmayı tercih etmektedirler.

“Düğün gününden önce komşu Hasan efendinin ara duvarından birkaç taş alınıp kapı açılmış ve avlusu aşevi yapılmıştı. En azından altı yedi ocak kurulup alay kazanları yerleştirilmişti. Günlerce önceden çuvallar dolusu pirinç, turfanda bakla yığılmış, gövde gövde koyun etleri asılmıştı. Herkesin eli çalıp, eteği oynuyor, avludaki hazırlıkla uğraşan kadın öbeklerinin durmadan çeneleri işliyor, maşallah zılgıtlarının ardı arkası kesilmiyordu” (Enç, 2005:252-253).

Düğün evindeki en önemli hazırlıklar düğün yemeğinin hazırlanması ve düğün evinin süslenmesidir. Bu esnada erkek tarafından tüm kadınlar düğün evinde hazır bulunur ve hazırlıklara yardımcı olurlar.

Şehre yakın köylerdeki düğünlerin tek günlük olmadığı ve gelin alınmaya gidilmeden birkaç gün önce düğüne başlandığı anlaşılmaktadır. Karadağ köyünün ağasının oğlu Salman’ın düğüne şehirden gelen pek çok davetli üç gün önceden ağırlandı başlanır. Mitat Enç, düğünün üç gün üç gece sürdüğünü anlatır.

“Gelin getirilmeye gidilmeden önce üç gün, üç gece yenilsin, içilsin dilemişti Salman ağa. Durmadan toklular, düveler kesiliyor, kazanlar kaynıyor, boğma binlikleri boşalıyor, davullar vuruluyordu. Konağın ve bitişikteki avluların duvarları boyunca sekiler kurulmuş, kutnu döşekler yayılmış, divan sinilerinin çevresinde konuklar durmadan yiyip içerek ortada dönen köçeklere alkış tutuyor, kafası iyice kızışanlar belinden lüveri çekip havaya boşaltıyordu” (Enç, 2005:46).

Üç gün üç gece süren bu köy düğünü eğlencesinin ardından “herkes işkembesinin aldığından da fazlasını yiyip” (Enç, 2005:47) içtikten sonra gelin getirme

hazırlıklarına başlanır. Dünürcülerin ipekli poşularını sarıp fişekliklerini kuşanmalarının” ardından erkeklerden oluşan düğün alayı başta damat ve babası olmak üzere gelinin evine doğru yola koyulur (Enç, 2005:48).

Geleneksel Gaziantep düğünlerinde düğün sabahı damadı arkadaşları evinden alıp berbere götürmekle işe başlarlar.

“Bucak bucak saklanmasına rağmen düğün günü akraba gençleri peşini bırakmamış, yatışıp yüreği güçlensin düşüncesiyle bir iki tek de attırmışlardı” (Enç, 2005:254). Bu esnada düğün de yavaş yavaş başlar. Düğün evinde bayanlar ile erkeklerin ayrı ayrı eğlendikleri anlaşılmaktadır. Erkek ve kadın tarafında ayrı eğlenceler yapılmaktadır. Kadınların bulunduğu tarafta zılgıtlar çalınarak türküler söylenirken erkeklerin bulunduğu tarafta ise sazlı sözlü bir eğlence hâkimdir. İki taraftaki konuklara da aynı düğün yemeği ikram edilir.

“Ama evlerinin avlusundan yükselen çalgı ve türkü sesleriyle, aralıksız zılgıtların ayaklandığı ürpertiye biraz uyuşturur gibi olmuştu. Düğün şöleninin keme aşısı, baklavası tatlı tuzlu öteki yemeklerinden bir tepsi donatıp önüne getirmişlerdi” (Enç, 2005:254).

On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru düğünle ilgili âdetlerin de değişmeye başladığı anlaşılmaktadır. Özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde tahsil görmüş kişiler, daha faklı bir düğün anlayışını benimseyip uygulamaya başlarlar. Bu tür yeni tarz düğünlerde geleneksel olanlardan farklı olarak düğün evi bahçesine konukların oturabilmeleri için koltuklar yerleştirilmesinden dolayı “koltuk düğünü” adı verildiği anlaşılmaktadır. Mitat Enç, teyzesinin düğününün de bir koltuk düğünü olduğunu belirtmektedir.

“Sözlüsü askerî eczacı yüzbaşıyla düğünleri pek görkemli olmuş; çalgılı, çengili kına gecesi; çingiraklı, boncuklu katır dizileriyle çeyiz alayı düzenlenmişti. (...) Düğün yemeğinden önce, İstanbul’da okumuş eniştenin isteği üzere, kent için dedikodusu günlerce sürüp giden koltuk töreni düzenlenmiş; gelinin başına serpilren renkli şeker ve kurdeleli bozuk paralardan kapmak için herkes birbirine girmişti” (Enç, 2007a: 35).

Düğünde şarkılar, türküler eşliğinde konuklar eğlenip ikram edilen düğün yemeğinin de tadına baktıktan sonra düğün sahiplerine iyi dileklerini belirterek düğünden ayrılırlar.

Damadın evlilik için hazırlanmasında amca ya da dayı gibi yakın akraba erkeklerinden birinin görevlendirilerek damatla konuşması (Enç, 2005:253) ve düğünün ardından damadın arkadaşları tarafından gelinin bulunduğu odanın önüne kadar iki küçük çocuğun ellerinde taşıdığı şamdanlar arasında gelinin getirilerek odanın önünde hazır bulunan gece yengelerine teslim edilmesi âdettendir (Enç, 2005:254). Düğün gecesinin sabahında ise damadın arkadaşlarının damadın evinin

önüne gelerek damadı “güvey hamamı”na götürmek için beklemelerinin de yine Gaziantep yöresinde yaygın olduğu anlaşılmaktadır (Enç, 2005:256).

3.4.2.Ölüm

Ölen kişinin ardından taziyelerini sunmak üzere merhumun tanıdıkları cenaze evine gelerek baş sağlığı dilerler. Mitat Enç, Gaziantep yöresinde diğer yörelerden farklı bir durumla karşılaşıldığından bahsetmektedir.

“Bu kentte, ölümün arkasından geride kalanların tüm dövünme ve ahlara rağmen, Azrail’in soğuk nefesi karşısında bile, yaşam zevklerinin ipini tümüyle elden bırakmadıkları bir gerçektir” (Enç, 2007a:36).

Yaşamaktan zevk alan bu şehir halkının ölümü bile farklı bir şekilde algılayıp yaşadıklarını belirten Mitat Enç, bu durumun şehir halkının eğlenceyi ve yemeği seven geleneksel yapısından kaynaklandığını belirtmektedir. Cenaze evine gönderilen çeşit çeşit yemeklerin de yazar bunun ispatı olduğu kanaatindedir.

“Yerel geleneğe uyarak, ölü evine bütün akraba ve tanıdıklar sırayla şölen yiyecekleri gönderirlerdi. Kapı tokmağının tıkırtısına, ‘kim ooo...’ diye bakmaya gidene, falan, ya da filancadan ‘yimeecek’ diye seslenilir, aralanan kapıdan içeriye lâhmacun, kebab, baklava, börek tepsileri uzatılıp; kedi yetişemeyecek yerlere sıralanırdı. Hizmetlilerden birisi, anneannemin kulağına sokulup: ‘Hacı Abdulla’fendi’den iki tepsi kebab, bir büyük tepsi sarığburma...’ diye fısıldardı. Nedense taziye gelenler yemek öncesi saatlerini seçerler; ezan okunup sofralar kurulunca da: ‘Allahın seversen oturmuş hele, iki sohum birlikte yiyek,’ davetini geri çevirip, gitmekte direnen pek olmazdı” (Enç, 2007a:36).

Evin sürekli misafirlerle dolu olmasının ve farklı lezzetlerle cenaze sahibinin yatırılmaya çalışılmasının Mitat Enç, Gaziantep halkının cenaze sahibini teselli şekli olduğunu anlatırken şehirdeki hâkim yemek kültürünün de bir göstergesi olduğunu savunmaktadır.

Cenaze evine yapılan taziye ziyaretlerinin uzunca bir süre devam ettiği ve merhumun ardından ailesinin yalnız bırakılmak istenmediği anlatılmakta, genç yaşta kaybedilenlerin ardından ailesinin aylarca yas tutabildiği de belirtilmektedir (Enç, 2007a:36). Ayrıca vefat eden kişinin borcu varsa en kısa sürede kapatılarak rahmetlinin mezarında rahat uyumasının temin edilmeye çalışılması da yaygın bir gelenektir (Enç, 2005:191).

3.4.3.Doğum

Şehirde çocuk sahibi olmak isteyenlerin Ökkeşiye adı verilen bir türbeye giderek adak beşiği bıraktıkları ve Aktar Musa Efendi’den aldıkları zambak yağını kullandıkları anlaşılmaktadır (Enç, 2005:68). Hamile kalan bayanların güçten

düşmelerini önlemek içinse yağlı, şekerli kuymak çalınarak yedirilmekte, sütünün bol olması için ise soğanlı yemekler yapılmaktadır (Enç, 2005:71).

Eşinin doğum yaptığı haberini alan babanın haberciye para vererek sevindirmesi âdettendir. Erkeklerin önüne geçilemez egolarını tatmin etme aracı olarak gördükleri erkek çocuklarını yıllarca bekledikleri anlaşılakta, seneler sonra kavuştukları oğullarının doğumunu bir nevi güç göstergesi olarak herkese duyurmak için çaba harcamaktadırlar.

“Heyecandan kesesinin düğümlerini bir türlü çözememiş, elindeki mecediyeyi eşikteki habercinin önüne fırlatırken...” (Enç, 2005:71).

Yeni doğan bebeğe nazar degeceği endişesiyle özenle süslenen beşiğin etrafı nazarlıklarla donatılmaktadır.

“İmam efendi hemen Ökkeş’in başındaki küfünü, kundağını, beşiğini boy boy nazarlıklarla donatmıştı. Analıklarının, kaynatasının, cemaatinin hatırlı üyelerinin taktığı altınlarla oğlanın yastığı Münir paşa üniforması gibi bezenmişti” (Enç, 2005:72).
“Dedesinin yastığına iğnelediği beşibirliğin çevresi birkaç gün içinde boy boy çil altınlarla donanmıştı” (Enç, 2005:247).

Yeni doğan bebeği görmek üzere eve gelenler bebek için çeşitli hediyeler getirirler. Ayrıca bebeğin beşiğine altın takılır ki bu gelenek bugün dahi devam ettirilmektedir. Doğum yapan anneyi ziyaret etmek üzere gelen bayanlar bebeğin kırkı çıkana kadar anneyi yalnız bırakmazlar. Loğusa bayan, doğumun ardından kırk gün kadar yataktan çıkarılmaz. Özel olarak kendisi için hazırlanan loğusa yatağında istirahat ettirilir. Bu yatağa “kırk yatağı” adı verilmektedir (Enç, 2005:72).

“Her ziyarette yatağın başucunda duran loğusa emi çanağına iri, işaret parmağını daldırıp büyükçe bir lokma bulaştırıyor ve kadının ağzına ikramlıyordu: ‘Nevse emini çok ye ki sütün iyi söksün. Masumun boş yerleri dolup gelişsin.’ diye öğütüyordu” (Enç, 2005:72).

Anne, kırkı çıkana kadar neyse emi, kuymak, loğusa şerbeti gibi özel besinlerle beslenir. Doğumun kırkıncı günü ise anne ve bebek yakın akraba kadınlar tarafından “kırk hamamı”na götürülür.

“Kırkı çıkınca kınayıp alay edenleri çatlatmak için Paşa hamamı kapıdan tutulmuş, bütün hısım akraba, konu komşu kırk hamamına çağrılmıştı. Böyle fırsatlar çıkınca kadın taifesi birbiriyle gösteriş yarışına kalkardı. Hamam torbalarına ipek peştamallar, sırmalı hamam takımları, bakır ya da gümüştan nakışlı taraklıklar, balıklı hamam tasları yerleştirilirdi. Bohçalar en yeni ve gösterişli giysilerle dolduruldu. (...) Peykelere serilen acem halılarından tutun da sırma işmeli, kadife giysi bohçalarına kadar eşî bulunmaz neleri varsa hamama taşınmıştı. Bir yandan da aralıksız lâhmacun, baklava tepşileri birbirini izliyordu. Soğuklukta dört, beş leğençede çiğköfte yumruklanıyor, ayran karılıyor, çeşit çeşit piyazlar yapılıyordu” (Enç, 2005:247).

Kırk hamamı, sıkıntılı günlerin ardından bebeğine ve sağlığına kavuşan annenin günlük hayatına geri dönüşünü kutlama amacı taşıyan bir eğlence olmasının yanı sıra bebeğin sağlıklı doğuşunu kutlama özelliği de taşımaktadır. Kırk hamamında bebeğin sağlıklı olması için özel bir de tören düzenlenmektedir.

“Göbek taşında Karpuz hoca Ökkeş’in sırtını usturanın ucuyla iki dizi çizgi çizerek tuzladığı zaman oğlan mayasının da bir başka türlü olduğunu ortaya koymuştu. Bu, pis kan çıkarma törenini geçiren öteki bebekler can acısıyla akciğerlerini patlatıncaya dek haykırdıkları hâlde Ökkeş bir iki bağırıp susuvermişti” (Enç, 2005:247).

Bebeğin sırtının çizilmesi ameliyesinin her zaman kırk hamamında yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Kırk hamamında tuzlanıp şekerlenen bebekler, ilerleyen günlerde şehrin ehil berberine götürülerek sırtlarının çizdirilir.

“Hatta yeni doğanların pis kanını akıtmak için de ona gelenler olurdu. Keskin usturasının ucuyla bebeklerin sırtına iki dizi çizik çizer, sonra da alt uçlarında birer damla kan toparlanan çiziklerin üstüne tuz ekerdi. Sıkıntı, zorluk, yokluk ve düş kırıklığıyla dolu yaşamın geleceğine dayanabilmek için etkili bir sınavdı bu” (Enç, 2005:63).

Mitat Enç’in bu şekilde sırtı çizilerek pis kanları akıtılan çocukların bu karşılaştıkları ilk acıyla kendilerini bekleyen acı dolu hayata hazırlanmaya başladıklarını düşünmesi dikkat çekici ve yöre insanının düşünce yapısını yansıtır niteliktedir.

3.4.4.Yemek

Gaziantep’te hâkim geleneksel yemek kültürü şehir halkının damak tadına verdikleri önemi gösterir mahiyettedir. Yazar Mitat Enç, şehrin yemek kültürünün şehir halkının hayata ve zevke düşkün karakterini de yansıttığı kanaatinde.

“Bu kentte oldum olası evlenme, nişan, sünnet kutlamalarının şenlikleri yanında, doğum ve ölüm gibi doğa olaylarının da yemek, içmekle yaşanma zorunluluğu vardı sanki” (Enç, 2007a:36-37).

Gaziantep’te yüzyılın başında yemekle ilgili hemen tüm işlemler herkesin kendi evinde yapılmaktadır. Günlük ihtiyaçlar haricinde ise çarşı ya da pazardan alışveriş etmek yerine şehrin zenginleri senelik erzaklarını köylerde sahip oldukları mülklerden gelen erzaklarla karşılamaktadırlar.

“Pişip taşanlardan sebze, meyve mülklerinden gelir, ötekiler de evin ambar ve küplerinden çıkardı. Bu yüzden günlük yiyecek masrafları pek olmazdı. Unluk, bulgurluk buğday harman zamanı köyden gelir, yıkanıp kaynatılır ve ambarlara dolardı. Salça, yağ, peynir, kavurma gibi besinlerle kurutulmuş sebzelerin kaynağı da aynıydı. Bunlar yaz, güz boyunca eritilir, süzülür, kavrulur kurutulur ve evde yerli yerini bulurdu” (Enç, 2005:260).

Evde günlük pişirilen yemeklere evin erkeğinin karar verdiği anlaşılmaktadır. O gün canının çektiği ya da çarşıda esnafla sohbet sırasında aklına gelen yemeği hanımına erkeklerin manav çırağıyla haber göndererek emrinin yerine getirilmesini beklediği, kadınların ise kendi pişirdikleri yemeklerde bile söz sahibi olmadıkları görülür.

Kadınlar ve erkekler evde misafir olduğu ya da ev kalabalık olduğu zamanlarda ayrı ayrı yemek yemektedirler.

“Sonunda yukarı sofada erkeklere, avlunun sofadan görünmeyen kuytu bir yerinde de kadın ve kızlara sofraya kurulmuştu. Şapırtın az kılçıklı kuyruk yanı erkeklere gelmiş, hayırsız baş tarafı da ayallere kalmıştı” (Enç, 2005:232).

Senelik erzak niteliğindeki yiyeceklerin yılda bir kez evin avlusunda kalabalık bir kadın topluluğu tarafından yardımlaşa hazırlandığı anlaşılmaktadır. Evin ihtiyacı olan ekmek ise evin kadınları tarafından haftalık ya da aylık olarak hazırlanmaktadır (Enç, 2005:167). Bu erzaklardan birisi de yörenin meşhur Antep peyniridir. Senelik tüketilecek miktar peynir, kış için daha bahar aylarında hazırlanmaya başlanır. Antep peynirinin salamurası özel bir şekilde hazırlanmaktadır.

“Yardımcı kızlar, avlu mermerleri üzerine kıta haritası gibi yayılan yağ lekelerini külleyip, temizlemeye uğraşırken, yetişkinlerin lenger büyüklüğünde peynir kalıplarının üstüne yumulmasına gelirdi sıra. Leğenler dolusu sıcak suların içine peynirler doğranıp, ayarlar karılır; tel peynirler çekilerek yumaklanır; boşalan küpler temizlenip, yeniden doldurulmaya hazırlanırken biz çocuklar da, sıcak suda sünger gibi yumuşayıp, sakız gibi uzayan peynir parçalarından kap-kaç oyununa girişirdik. Aslında, bizim dört gözle beklediğimiz, fırına giden sahanlar dolusu peynir yağlarının, mis gibi kokan taze çöreklerle dönüşüp, geri eve gelmesiydi” (Enç, 2007a:17).

Birçok yemeğin yapımında kullanılan bulgur, simit, ufak simit gibi zahirenin hazırlanması da geleneksel bir tören havasında gerçekleştirilmektedir.

“Peynir küpleri de, ağızları kar beyazı tülbentlerle kapatılıp, mağaranın serinliğini boylar boylamaz, bulgur dönemi başlardı. Selamlık avlusunda kurulan büyük ocağın üstüne, havuz genişliğinde bir mäsere kazanı oturtulup, tulumbanın kolu aralıksız işlemeye başlar; buğdaylar yıkanıp taşlanır, kazanda öbeklenirdi. Pişen ilk kazanın ürününden sahanlara doldurulup, üstleri cevizlerle süslendiğinde de, küçükler haphaplarını tıkırdatarak, bunları komşulara dağıtmaya koyulurdu” (Enç, 2007a:17).

“Kuyu başından, kapı eşiğine kadar iyice siftilenen mermerlerin üzerindeki hedikler kurduğunda, bir gün şafak sökmeden değirmenciler sökün eder; unluk, bulgur, simit adam boyu ambarları doldurunca, nefes alıp ‘oh’ demeye sıra gelmeden, salça ve kuruluk kampanyasına girişilirdi” (Enç, 2007a:18).

Senelik olarak hazırlanan yiyeceklerden birisi de salçadır. Oldukça zahmetli bir iş olan salça çıkarma işi için yaz ayları beklenir.

“Yasemin çardağın altında höyüklenen domates, kırmızıbiber yığınları, tepsi ve leğenler dolusu salça olup, yazlıkların güneşli yerlerine sıralandığında, evin her köşesine ekşi bir salça kokusu siner, genizlere kaçan toz biberlerden, arkası alınamayan bir hapsiriktir başlardı” (Enç, 2007a:18).

Kışlık domates ve biber salçalarının hazırlanmasının ardından ise kışlık tatlı tüketimini karşılamak üzere tatlı sucukların yapımına girişilmektedir.

“Aradan çok geçmeden bu ekşi ve acı koku yerini, iç bayıltıcı üzüm suyuna terk ettiğinde, yazlıkların kancalı sırtlarından patlıcan, kabak kuruları indirilip yerlerini dizi dizi tatlı sucuk değneklerine bırakırdı. İşte bu dönem evin el atılan her yanının sinek kâğıdı kadar yapışkanlaştığı zamanlardı. Fitnebucağı’ndan arada bir bastıran güz yağmurları bile bu dıbbığı temizlemeyi beceremezdi” (Enç, 2007a:18).

Tatlı sucukların yapımı sırasında kadınların geceleri de çalıştığı anlaşılmaktadır.

“Akşam sofrası toplanıp erkekler selamlığa çekildikten sonra kadınlar da kuyulu odanın üstündeki yazlık boyunca serilen şiltelere yayılıp; mevsimine ve işine göre, bazen herkes elinde yorgan iğnesi, tatlı sucuk ipliklerine şirelik badem, ceviz, fıstık, dize; bunlardan nefes almaya fırsat buldukça da kışlık yün işleri, yemeni oyalarına göz nuru dökülürdü” (Enç, 2007a:20).

Tatlı sucukların ardından ise kışlık pastırma, kavurma ve sucuk imalatına başlanmaktadır. Bu dönemin daha çok sonbahar aylarına rastladığı anlaşılmaktadır.

“Tatlı sucuklar, bastık ve samsalar sandığa girer girmez de, selamlık avlusunda kavurma ve pastırmalık hayvanların kesilmesine sıra gelmiş demektir. Kavrulan etler, sucuk baharları ve turşu küplerinden burcu burcu yükselen koku senfonisi karşısında burunlar ne diyeceklerini şaşırıp tükürük bezleri salya salgılamaktan, gırtlaklar yutkunmaktan, neredeyse laçka olurdu” (Enç, 2007a:18).

Topaç da yine kışlık et ihtiyacını karşılamak için yöresel olarak hazırlanan bir yiyecektir.

“Annemizin, ak deve kapıya çökmeden topaç küpünün yüz yağını bozanın elini kırarım...” (Enç, 2005:175).

Yaz ve bahar aylarında yapılan tüm bu yemekle ilgili ağır faaliyetlerin ardından kışın yemekle ilgili yapılan tek faaliyet yaz aylarında buz yerine kullanılacak karı hazırlamaktır. Bu işleme “kar basma” adı verilmektedir.

“Hatta kış gelip de her yanı kalın bir kar örtüsü kapladığında bile çocuk, genç, yaşlı, çevredeki tepelere yayılıp, kar basmaya yumulurduk. Bu yamaçlarda ‘karlık’ denen birçok hendek kazılmıştı vaktiyle. En büyük kar yuvarlağını oluşturup, bu çukurlara yuvarlamak için herkeste bir yarıştı başlardı. Biriken karlar toprak yüzeyine yaklaştığında, iyice bastırılır, üstü saman ve kuru otları sıkıca örtülürdü. Yaz sıcakları bastırıldığında da, bu karlıklardan buzlaşmaya yüz tutmuş kalıplar kesilip, sakızlı dondurma yapımında, meyhan şerbetlerinin serinletilmesinde kullanılırdı” (Enç, 2007a:231).

Tüm bu yemek üretme ve yemeye dayalı yaşam tarzı yirminci yüzyılın ortalarına doğru değişmeye başlar. Üretmeden yemek anlamını da içinde barındıran yeni yaşam tarzı şehir halkının eski geleneklerinin bir kısmını yitirmeye başlamalarına sebep olur ancak şehir halkının yemek konusunda hâlâ aynı geleneksel lezzetin ve damak tadının peşindedirler. Şehir halkı arasında bu yeni hayatla birlikte ortaya çıkan yeni yemek kültürüne de tepkiler vardır. Mitat Enç, bu tepkileri Asiye Teyze adındaki yaşlı kadının ağzından şöyle dile getirmektedir:

“Öte yandan da her yazın ağzında bulgurluk buğday alınmasından, hedik kaynatıp kurutmaktan, değirmencileri çağırıp öğütmekten söz ediyordu. Bulgur fabrikasından çuvallar dolusu getirdiği bulgur, simide ‘sası çalıyor heç tadı yok.’ diye kusur buluyor, ev bulgurundan yapılan pilavın hasretini çekiyordu. Hele güz gelip de o şire nöbetine tutulması yok mu? Torun torba herkesi güldürüyordu. ‘Nine hangisinden istersen çarşıdan alıp getirelim.’ diyenlere ‘Kızım kendi elinle saplayıp kendi elinle batırдың sucuğun tadı heç bir şey de bulunmaz.’ karşılığını veriyordu. Sanki bugünde değil elli yıl öncesinde yaşamaya devam etmekte direniyordu” (Enç, 2005:302).

Günümüzde bu direniş yaşam koşullarının da zorlamasıyla ortadan kalkmış ve şehir halkı geleneksel yemeklerini kaybetmemeye çalışsa da modern hayatın bir gereği olarak farklı mutfakların yemeklerini de damak zevkine dâhil etmiştir.

Mitat Enç, şehirde belirli yerlerde ya da dönemlerde yenilen özel yemeklerden bahsetmektedir. Bunların başında cenaze evine gönderilen yemekler gelmektedir. Şehir halkının cenaze evlerine göndermeyi tercih ettiği yemeklerin

lahmacun, kebab, baklava, börek ve “sarığburma” olduğunu belirtilmektedir (Enç, 2007a:36). Cenaze evine gelen yemeklerin cenaze evinin dağılmasının ardından cenaze sahipleri ya da yakınları tarafından eleştirilebildiği de anlaşılmaktadır.

“Her şey gelip geçtikten, ziyaretçilerin arkası alındıktan sonra da sıra, kimden ne geldiğinin muhasebesini yapmaya gelir, etli firik pilâvı gibi baştan savmalara verip veriştilirdi” (Enç, 2007a:36).

Düğün yemeği olarak ise daha çok mevsimine göre etli bakla ya da orman ve pilav pişirilmesi gelenekseldir.

“En azından altı yedi ocak kurulup alay kazanları yerleştirilmişti. Günlerce önceden çuvalar dolusu pirinç, turfanda bakla yığılmış, gövde gövde koyun etleri asılmıştı” (Enç, 2005:253).

Köyden gelen misafirlere evlerde simit aşı ya da mercimekli pilav gibi basit ve çabuk hazırlanacak yemekler ikram edilir (Enç, 2005:129). Çarşıda ise dükkân sahipleri misafirlerine lahmacunun yanında bir tas da ayran ikram ederler (Enç, 2005:129). Sıcak yaz aylarında esnafın kendilerini ziyarete gelenlere dondurma ısmarlamayı âdet edindiği anlaşılmaktadır. Mitat Enç, çarşıda satılan ve özel olarak hazırlanan bu dondurmadan “sakız gibi sünen, gül şuruplu dondurma” (Enç, 2005:89) olarak bahseder. Esnafın yaz aylarında birbirlerine meyan şerbeti ısmarlamaları da âdettendir (Enç, 2005:129). Bu yöresel içeceğin Ramazan aylarında da iftarda ikram edilmesi yöreye özgü önemli bir gelenektir.

Ramazan aylarında şehirde bu aya özel olarak üretilen yiyecekler olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi de Ramazan kahkesidir

“İftar saati yaklaşınca dükkânların önündeki kalabalık yoğunlaşır, herkes birbirini itip önündekinin omuzu üstünden uzanarak iftar pidesi ya da yağlı kâhkesini kapıp kaçmaya çabalar, Güllü’nün dükkânından varlıklı evlere baklava, sarığburma tepsileri taşıyan çırakların sırtından ter oluk gibi boşanırdı” (Enç, 2005:269).

Ayrıca bu ayda diğer aylardan farklı olarak daha fazla sayıda ve özel şekerler de üretilmekte ve satılmaktadır. Bu özel şekerlerin Ramazan ayında çocuklar için ayrı bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

“Her zaman dükkânı dolduran leblebi, fıstık, çekirdek öbeklerinin önüne her renkten horoz, mangır, düdük şekerleri yığılır, sanki varımızı, yoğumuzu buraya yatırmaya zorlardı” (Enç, 2005:269).

Ramazana özel simit ve çöreklerin de bu ayda şehir halkı tarafından iftarda sofraya konulmak üzere dışarıdan alındığı belirtilmektedir.

“Boy boy, biçim biçim çörekler, peksimetler börek tepsilerinden tezgâhın tahtaları gözükmeyiz olurdu” (Enç, 2005:269).

Diğer aylardan daha fazla olmak üzere Ramazan ayında helva çeşitleri iftar ve sahur sofralarını süsler. Gaziantep’te bu şehre özgü pek çok helva çeşidi bulunmaktadır.

“...sayısız helva çeşitlerinin oluşturduğu öbekler döşer, dayardı: Tel, koz, susam, leblebi, tahin, kabak helvalarının harmanları...” (Enç, 2005:269).

Şehirde sahre adı verilen pikniklerde de mevsimine göre özel yemekler hazırlanmaktadır. Bahar aylarında daha çok kaymakla kahvaltı edilen sahreler ağırlıktadır.

“Yetişkinler bu dönemde gül dibinde kaymak yemeye bayılırdı. Bostancı evlerinden gelen tepsi tepsi pideleri kaplayan sakızlı çiğ kaymağın üstüne bal sürüp dürüm etmek, çenelerin iki yanından sızan dereciklere aldırış etmeden avurtmak, doyulur bir şölendi” (Enç, 2005:151).

Baharın yazı kavuştuğu günlerde gidilen sahrelerde ise sarma ve dolmanın tercih edilen yemekler arasında ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

“Onun peşinden yeşil erik ve ham şekerpareler gelir, ev horantası hiç değilse birkaç taze bağ yaprağıyla yeşili sarma sahresine giderdi” (Enç, 2005:151-152).

Yaz aylarında ise sahrede yenilen yemekler çeşitlilik kazanmakta ve yöresel ve hazırlanması kolay yemekler tercih edilmektedir.

“Karargâhı kuran her sahreci kümesi hemen ocağını tütürüp meyhane pilavının harcını tencereye yerleştirmeye, künefeyi kırıp tepsiye basmaya koyulurdu. Lobaz piyazının soğanları doğranırken şire sandığı diplerinden sıyrılan sucuk ve bastıklar da ortaya dökülürdü” (Enç, 2005:157).

Mitat Enç, yüzyıllardır sürdürülen yemeğe dayalı bu yaşam tarzının kıtlık zamanlarında şehir halkını zora soktuğunu söylemektedir. Bu kıtlık dönemlerinden birisi de Birinci Dünya Savaşı dönemidir.

“Fakat biz çocuklar kadar yetişkinlere de en çok dokunan, şeker kıtlığıydı. Şeker yerine, üzerine pekmez kıvamı gezdirilen kadayıf insanın boğazını karıncalandırıyor, kuru üzümle çay içmek ağızda berbat bir tat bırakıyordu. Babamın arada bir tüccar ahbablarından bin zorlukla ele geçirebildiği şeker kellesi, sakal-ı şerif gibi, kat kat örtülere sarılarak, keserler kırılırken, bir habbesinin sıçrayıp ziyan olmaması için, kuyumcu titizliği göstermek herkesin başlıca görevlerinden biri hâline gelmişti” (Enç, 2007a:42).

Savaşın yemek kültürüne etkisini gözler önüne sermesi açısından kıtlık dönemi hakkında yazarın verdiği bilgiler oldukça önemlidir.

“Fakir fukaranın çektikleriyse, bizimkinden kat kat korkunçtu. Birçoğu kepenklerini kapatıp, üretimden çekilen fırınlardan hâla işleyebilenler, tezgâhlarına öyle beter çarşı pideleri seriyordu ki, yüzlerine bakılacak gibi değildi. Günlük ekmeğini, birbirini itip, omuzlar üzerinden atılarak kapmaya çalışanlar bile, ele geçirebildikleri nimeti, ne atın ne de itin yemek istemeyeceğinden yakınırdı; Arap suratını andırır kara iki pide için, eskinin iki çuval un parasının ödendiğinden söz edilir olmuştı” (Enç, 2007a:42).

Antep Harbi döneminde daha da zor günlerden geçen şehir halkı uzun bir süre aç kalıp alıştıkları yemeklerden uzak kalsalar da savaşın ardından tekrar eski yemeklerine dönerler. Mitat Enç, şehir halkının savaşın ardından tüm çekilen sıkıntılara rağmen hayata tutunabilmelerinde yemeğe ve zevk almaya dayalı yaşam tarzları sayesinde insanların hayata tutunmayı başarabildikleri görüşündedir.

3.4.5.Halk Hekimliği

Gaziantep yöresinde Mitat Enç'in eserlerinden anlaşıldığı üzere pek çok halk hekimliği ilacı ve yöntemi hastaların tedavisinde kullanılmaktadır. Halkın tedavi yöntemlerine güvendiği özel kişiler bulunmakta ve doktorlardan önce bu kişilere hastalıklarını tedavi ettirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarında şehirdeki halk hekimliği uygulamalarını yapan tanınmış şahıslardan birisi de Mitat Enç'in babaannesi Af'fa Hatun'dur. Mitat Enç, ninesinin tedavi ettiği hastalıkları sıralarken çocukluk döneminde onun bu tedavi yeteneğinden etkilendiğini de belirtir.

"Bütün kent Af'fa Hatını, nefesi tüm dertlere birebir şifalı diye tanır; kemikli, narin parmaklarını, gözlerini kapayarak koyduğu her başın derdini, nefesiyle üfleyp, uçurduğunu söylerdi" (Enç, 2007a:20).

Halk arasında tanınmış halk hekimlerinden bir tanesi de Berber Hüseyin'dir. Esas mesleği olan berberliğin yanı sıra Berber Hüseyin Efendi, dükkânında pek çok halk hekimliği uygulaması da gerçekleştirmektedir. Diş çekmek, kırık çıkık tedavi etmek ve çeşitli hastalıkların devasını bulmak kendisinin sorumluluğundadır.

"Diş çekmek ustanın tek marifeti de değildi. Baş ağrıyanlar, göğsü hurlayanlar, devrili düşecek gibi olanlar da ona gelirdi. Hatta yeni doğanların pis kanını akıtmak için de ona gelenler olurdu. (...) Bebeklerin çizilirken çıkardığı iç parçalayıcı çığlıklar karşısında sanki çok önemli ve yararlı bir iş yapıyormuşçasına ablak yüzünü yumuşak bir gülücük kapsardı" (Enç, 2005:63).

Berber Hüseyin'in tedavi ettiği hastalıklar arasında astım, migren, romatizma gibi kronik hastalıkların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca akut vakalarda da Berber Hüseyin'den hastaların yardım istedikleri anlaşılmaktadır.

"Ustanın uzmanlık alanları bu kadar da değildi. Kurusathıcan, sulusathıcan, nefes darlığı, yel girmesi, türlü baş ağrıları için de etkili sağiltım yöntemleri vardı. Baş ağrısı ve yel girmesi gibi dertler için önce gene usturasını kullanırdı. Sol yan migranı için sol şakakta üçlü, ya da beşli çizgiler çizer, çizik uçlarında beliren kandamların oracıkta soğuyup donmasını önerirdi. Boyun ağrıları için ense çizilirdi. Bedeninin şu ya da bu yanına kulunç girenlere önce şişe çekilir, gereken hâllerdeyse sülük tutulurdu. İçinde kâğıt parçaları yakılan vantus şişelerinin yapıştırıldığı sırtlarda tenin kabarıp kızararak şişmesi, işin bitiminde acayip bir 'lak' sesiyle çekilip koparılmasını merakla seyrederdik" (Enç, 2005:63-64).

Henüz tıp doktorlarının şehirde yeterli sayıda bulunmadıkları bir dönemde insanların yüz yıllardır sürdürülen halk hekimliği uygulamalarını tercih etmelerinde geleneklerine bağlılıklarının payı olduğu kadar şehirdeki yabancı doktorlara güvensizliklerinin de payı bulunmaktadır.

"Hastaneyi esasen öncelikle Ermeniler ve varlıklı, okumuş Müslümanlar kullanırdı. İçinde Lokman Hekim de olsa çoğunluğunun hastaneye karşı güçlü bir çekingenliği vardı. Oraya bir kez ayağı düşenlerin, dört kişinin omzunda geri çıkabileceği inancı yaygındı. Çünkü berber Hüseyin ya da aktar Aktar Musa efendiyi iyice deneyip derdine deva bulamaz duruma gelenler, son bir umutla hastane kapısına dayanırdı. O zaman da çoğunlukla iş işten geçmiş olur, dertli yakasını tümüyle Azrail'in pençesine kaptırırdı" (Enç, 2005:65).

Halkın Berber Hüseyin'i diplomalı doktorlara tercih etmesinin sebepleri arasında tedavilerini hastayı yormadan çabucak yapması ve fazla para istememesi de sayılmaktadır.

“İşlerin bu kadar uzmanlaşıp zorlaşmadığı o dönemde o kimseyi git gele oyalamazdı. Ayna muayenesi, kan, idrar tahlilleri, bir de sinirci görsün gibi hem keseye, hem de kunduraya zarar veren savsaklamaları yoktu onun. Karşısına gelen her derdi anlar, devasını da elinin altında tutardı. Ancak zor ve ağırlı işlerde kalfa ve çıraklarından yardım isterdi. Sonra muayene masasını kolayca görülebilen bir yerinde ‘Muayene ücreti iki yüz lira’ levhası da asılı değildi. İşi biten gönlünden ne kopar, ya da gücü neye yeterse avucuna sıkıştırıp savuşurdu. Meteliği olmadığı için yüzü yerde kalanları da hoş görürdü” (Enç, 2005:65).

Berber Hüseyin'in Türk toplumundaki yaygın bir halk hekimliği uygulaması olan sülüklerle tedavi yöntemini de uyguladığı görülmektedir.

“Fakat içimizi, korkuya benzeyen bir ürperti ve tiksintiyle dolduran sülük tutma işiydi. Islak sülük kesesinin içine elini daldırır, parmakları arasında kıvıldaıyıp yapışacak yer arayan kara, ışıltılı üç beş sülüğü bir vantusun içine bırakır, sonra da hastanın illetli yerine şişeyi başka bir noktaya geçirirdi. İşin başında kara iplik gibi olan sülükler şiştikçe şişer, kabarıp ve uzardı. İyice dolup şişenler önce küçük teneke kaptaki küllerin üstüne düşürülür, çok geçmeden küller kızıl kana boyanır ve sülükler de eski boyutlarına dönerlerdi” (Enç, 2005:64).

Mitat Enç, Berber Hüseyin'in genel olarak kullandığı tedavi yöntemlerinin temel mantığının kirli kanın hastalıklara sebep olduğu ve vücuttan çıkartılması suretiyle hastalıkların tedavi edilebileceğine dair inancı olduğu belirtilmektedir.

“Anlaşıldığına göre bütün dertlerin kökeni damarlarda dolaşan kötü kandı. Bundan birkaç damlasını şu, ya da bu yoldan akıtınca dert de birlikte çıkıp gidiyordu” (Enç, 2005:64).

Ancak kırık ve çıkıkların tedavisinde bu yöntemi kullanamayan Berber Hüseyin'in Türk toplumunda yaygın olan kırık ya da çıkığı yerine oturarak tedavi etme yöntemini tercih ettiği görülmektedir. Bir kırık ya da çıkığın nasıl tedavi edildiğini Mitat Enç, ayrıntılı bir şekilde tarif eder.

“Çıkıkları zeytinyağıyla iyice ovarak yumuşatırdı önce. Müşteri bu işin ağrısız, sızısız kolayca sonuçlanacağına inanıp gevemeye koyulunca, anî ve keskin bir bilek hareketiyle yuvasından fırlayan kemiği yerine oturtuverir, gafil avlanan müşteri de keskin bir çığlık atardı. Kırıklardaysa eli daha hafif ve dikkatliydi. Parmak uçlarıyla kırılan kemiğin deri ve kaslar altındaki durumunu iyice inceler, nerenin nereye oturtulması gerekeceğini kestirmeye uğraşır. Bu daha acılı bir işlem olduğundan, kemik yerine oturtulacağı zaman kalfalardan bir ya da ikisi hastayı sağlam yanlarından sımsıkı yakalar, inilti ve haykırmalar yoğunlaştıkça usta ‘Hös ulan dalını mı kopardık?’ diye çıkışırdı. Kırık uçlar yerli yerine oturtulunca deri karasakıza iyice sıvanır, kırık organ sımsıkı sarılırdı. Hasta sahibi uzak görüşlü değil de saracak çaput getirmeyi unutmuşsa ya onun ya da hastanın mintanı sırtından sıyrılıp berber makasıyla doğranır ve iş bitirilirdi” (Enç, 2005:64-65).

Halk arasında Berber Hüseyin'in tedavi edemediği hastalar, devasını bulamadığı hastalıklar için kendisine tepki gösterilmediği anlaşılmaktadır. Berber Hüseyin'in başarısız tedavileri sonucu ölen kişilerin bile eceliyle öldüğüne inanılmakta, halk hekimine toz kondurulmamaktadır.

“İnsan çıkar duygusundan bu kadar uzak, acılı yüzleri güldürmeye uğraşırken arada bir eceli yeteni ölümden kurtaramazsa bu kadarı da hoş görülmeliydi. Sanki etek dolusu para harcanan o diplomalı, kasıtlı doktorların da başına gelmiyor muydu böyle işler... Dişçi Artin’in yanlış çektiği dişleri bir toplasa insan, bir tabur dişleğin ağzı donatılabilirdi. Eczacının dizdiği yanlış ilaçlar, cerrahın neşterinin şöyle biraz kayıvermesi yüzünden kısmeti tükenenler ustanın elinde can verenlerden daha mı azdı?” (Enç, 2005:66).

Halk hekiminin başarısız tedavileri karşısında halkın takındığı müsamahakâr tavrın altında inanç sistemin yattığı anlaşılmaktadır.

“Esasen kim ne yaparsa yapsın bütün bu işlerin bir ucu Cenabı Hakk’ın iradesine bağlıydı. Sağıtan kim olursa olsun, kısmeti tüketen hakkın rahmetine kavuşur yeryüzünde yiyecek kısmeti kalanlarıysa kimse top ve tüfekte yok edemezdi” (Enç, 2005:66).

Şehirde hastalıkları tedavi etmek için bitkilerden ilaçlar hazırlayan bir diğer halk hekimi ise Aktar Musa Efendi’dir. O da Berber Hüseyin gibi asıl mesleğinin yanında bir nevi eczacılık yapmaktadır. Ünü tüm şehrin yanı sıra civar illerde de duyulmuştur. Halk arasında yapma ilaçlarına itibar edilen bir şahıs olduğu anlaşılmaktadır. Aktar Musa Efendi’nin ilaçlarını eski bir Hint tıp kitabına bakarak hazırladığı belirtilmektedir. Muhtemelen bu kitaptan öğrendiği bitkisel karışımları uygulayan Aktar Musa Efendi’nin geleneksel halk hekimliği uygulamalarından da ilaçlarının hazırlanmasında faydalandığı anlaşılmaktadır.

“Özel bir zambak yağı merhemi vardı. Kısır karıları kuluçka karısına çevirirdi. Terkibini eski bir Hint kitabından bulduğu söylenen bel gücü hapının, iki kat olmuş kocaları bile ahırlamış aygırlar gibi eşindirdiği anlatılırdı. İnce ağrıya tutulup kesik öksürünce ağzından kan gelenlere bir kınakına şurubu dizerdi ki, iki şişesini bitirenler, yeri göğü yeseler doymazdı. Birkaç ay içinde de bağ kütüklerine yapışp kuzukulağı gibi sökecek duruma gelirdi” (Enç, 2005:14).

Günümüzde “tiryak” adı verilen ve hâlâ kullanılan korku şurubu, Aktar Musa Efendi tarafından da kullanılır. Korku şurubu en çok bilinen halk hekimliği ilaçlarından birisidir. Psikolojik bir tedavi yöntemi olması itibariyle de oldukça ilgi çekici bir ilaçtır.

“Fakat korku şurubunun ünü hepsinden baskındı. Bununla ilgili özel bir kuramı da vardı. Günümüzün psikiyatri görüşlerinin henüz gelişmediği ve psikosomatik hastalıklar sözünün daha piyasaya çıkmadığı o günlerde, Musa efendi, bütün dertlerin kökeninin korku olduğunu ileri sürerdi. Birden dili tutulan çocuktan gelinlik yaşına girdiği hâlde altına işeyen kıza, habire ‘başım, başım!’ diye ovunan karıdan dert yananlara...” (Enç, 2005:14).

Aktar Musa Efendi’nin ayrıca kısırlık, astım, baş ağrısı gibi hastalıklar için de özel karışımlar hazırladığı belirtilmektedir. Aktar Musa Efendi’nin kısırlık için hazırladığı macunlardan, Mitat Enç, eserlerinde sıkça bahseder.

“Anası, aktar Musa efendiye zambak yağları bağlatmış, Durdu’nun aşına çeşit çeşit otlar, tütsüler karıştırılmış, yumak yumak kuvvet macunları yutturulmuştu. Bunlar sonuç vermeyince nefes güçlü hocalara okutulmuşlar, her yanda yatır türbelerine adaklar adanıp, beşikler, salıncaklar asılmıştı” (Enç, 2005:245-246).

Mitat Enç'in eserlerinde adı geçen bir diğer halk hekimliği uygulamaları yapan kişi ise Nussuya Bacı'dır. Nussuya Bacı, Ermeni kökenlidir ve özellikle Gaziantep yöresinde sıkça rastlanan trahomun tedavisi için ilaçlar hazırlamaktadır.

“Trahom, konjunktivid gibi göz illetlerinin yaygın olduğu yörede otacılıkta ün salmıştı. Gözleri kan çanağı gibi, kirpikleri göz güllesine batan hastalar, birinin yedeğinde kapısına yığılırdı. Onları birer birer avludaki dut ağacının altına serilmiş sağıltım kiliminin üstüne yatırır, sıcak su ile çapakları temizler, göz kapaklarını kıvrıp altına, kapaklı bakır kutusundan aldığı bir tutam mavimsi tozu serpiştirirdi. Küçük hastalar ‘yandım Allah!’ yaygarayı basar, büyüklerse ahlayıp oflayıp ovunurdu. Bunun peşinden yanı başındaki sahana kırılan yumurtanın akından bir beze bulaştırıp göz kapaklarının üstüne sıvaştırır, sarıp sarmalardı. Müşterinin birisi kilimden doğrulmaya hazırlanırken ötekisi yerini almaya koyulurdu” (Enç, 2007b:54-55).

Nussuya Bacı'dan önce şehirde trahomun tedavisi ile ilgilenen kişi ise yine Ermeni kökenli Altunyan isimli şahıstır (Enç, 2007b:54). Altunyan'ın sadece trahomun tedavisi ile ilgilenmeyip diğer göz rahatsızlıkları için de ilaçlar hazırladığı anlaşılmaktadır.

Mitat Enç, şehirde nazar değmesinin pek çok hastalığın sebebi olduğuna dair inancın yaygın olduğunu belirtmektedir. Nazar değdiğine inanılan kişilere kurşun döktürülüp, bu kişilerin nefesi kuvvetli hocalara okutturulduğu anlatılmaktadır (Enç, 2005:256). Korkunun da pek çok hastalığın temelinde yattığında inanılmakta korkudan hastalandığına inanılan kişilere korku şurubu içirilip, korkuluğu tutturularak tedavi edilmeye çalışılmaktadır (Enç, 2005:203). Ayrıca korkan kişilerin “damağını kaldırarak çişini yaptırmak” da yaygın bir uygulamadır (Enç, 2005:205). Bayılan insanları ayıltmak için ise kıl yakıp burnuna koklatmak, büzüğünü sıkmak gibi işlemlere başvurulduğu anlaşılmaktadır (Enç, 2005:119).

3.4.6.Kılık, Kıyafet

Yirminci yüzyılın başında şehirdeki giyim tarzı Osmanlı Devleti'nin geneline uygun bir özellik arz etmektedir. Erkekler başlarına devrin şapkası fes takmaktadırlar, feslerin etrafını ise “ince ahmediye sarığı” süslemektedir (Enç, 2005:154). Antep halkı ayaklarına yöreye özgü “gülşeftali yemeni” giymektedirler.

Mitat Enç, devrin erkeklere özgü giyim tarzını şöyle anlatmaktadır:

“Fesi daima kalıplı, püskülüyse az önce yenilenmiş gibi dururdu. Solgun, ince avurtları çökük yüzünü her sabah sinekkaydı traş eder, kargaburnu altındaki kıranta bıyığını makasla düzeltirdi. Yırtmaçsız entarisinin belinde ince bir kuşak bağlıydı. Bunun üstüne giydiği, havı biraz dökülmüş temiz sakosunun önünü yukardan aşağı düğmelerdi. Bu hâliyle kılığının titizlik yansıtan özelliği bir yana, giyimi o günlerin gereklerine tamamen uygundu” (Enç, 2005:262).

Erkeklerin kıyafetlerinde Tanzimat döneminin ardından bazı değişiklikler olmaya başlamışsa da bu değişimler sadece şehrin okumuş kişileriyle sınırlı kalmaktadır.

Esas köklü değişim kılık-kıyafet inkılabının yapılmasının ardından yaşanır. Pek çok kişi yeni pantolon, ceket ve kravata alışmakta güçlük çeker.

Yirminci yüzyılın başında evlerinden nadir de olsa çıkan kadınların sokakta tek tip kıyafet giydikleri anlaşılmaktadır. Genellikle sokağa çıkan bayanların çarşafı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra ise bayanların giyiminde önemli değişiklikler olur. Bayanlar ilk olarak sokağa üzüm salkımı, çiçek demetleri ile süslü şapkalarla çıkmaya başlarlar (Enç, 2007a:199). Ardından bayanlar etek ve ceket gibi günlük kıyafetleri tercih etmeye başlarlar (Enç, 2007a:200).

3.4.7.Ramazan

Şehir halkının dört gözle beklediği Ramazan ayları geldiğinde, şehir bambaşka bir görüntüye bürünmektedir. Günlük hayatın değiştii ve Ramazan ayının ibadetlerine göre günlük hayatın şekillendirilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Gaziantep'te yirminci yüzyılın başında Ramazan aylarının nasıl idrak edildiği hakkında Mitat Enç, ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ramazan ayı, Ramazan hilâlinin görülmesiyle başlar.

“Ramazan yalnız çarşının değil tüm kentin yaşamını kökünden etkilerdi. Herkes mübarek ayın adım adım yaklaştığını bilir, fakat başlayacağı günü kesin olarak kestiremezdi. Rumeli'nden Arabistan çöllerine kadar uzanan İmparatorlukta bu gün, kentin bulunduğu boylama göre değişirdi. Bu yüzden de çevresindeki tepelere akşamüzerleri tırmanıp, ince karpuz dilimi ayın bir göz açımı ufukta boy göstermesini bekleyenler çoğalırdı. Ne zaman iki tanık koşarak gelir ve yetkilinin karşısında, ilk hilâli gördüklerini yeminle belgelerlerse o akşam Ramazan topları atılırdı” (Enç, 2005:268).

Ramazan hilâlinin görüldüğünün şehir halkına kaleden atılan top vasıtasıyla bildirildiği anlaşılmaktadır. Ramazan ayına girdiklerini anlayan şehir halkının evlerinde sahura yetişebilmek için yemek hazırlamaya başlamalarıyla Ramazan gününün ilk orucuna hazırlanılmaktadır.

“Topu duyan ev kadınları mutfağa koşar, ilk sahur hazırlıklarına koyulur, sokaklarda bekçi davulları gümbürdemeye başlar, peşlerine takılan her boydan çocuk sürüsü ‘Ramazan geldi hoş geldi.’ çığlıklarıyla etrafı çınlatırdı. O günden sonra bir ay tüm kent okulları, devlet daireleri, çarşılar güneş tepeye dikilinceye dek sessiz bir uykuya gömülür, ancak öğle ezanından sonra kıpırdamaya başlardı” (Enç, 2005:268).

Şehir halkına iftar vaktinin geldiği de yine kaledeki top vasıtası ile haber verilmektedir.

“İftar topunu doldurup atmakla görevli Bektaşî babasının, batan güneş önündeki dilimli kavuğu ve dizden boğma çakşırının silueti topu doldurmak için belirince Ahraz'ın yüzünde umut ve mutluluk ışığı yanardı. Topun ağzından barutun dolduruluşunu, paçavra tepilişini, fitilin yerleştirilmesini gözünü kırpmadan izler namludan fırlayan alevle etrafa savrulan paçavra parçalarını görür görmez, sigaralarını avuçlayıp yekinirdi” (Enç, 2005:165-166).

Şehir halkı Ramazan ayına ve oruç tutanlara hürmet göstermektedirler. Orucunu bozan ya da herhangi bir hastalığı olmaksızın oruç tutmayanların ise cezalandırılırlar.

“Hatta oruç yerken yakalanıp yüzü boyanarak belediye tellâklarının eşeğine ters bindirilmiş, çarşıdan geçirilen günahkârların yüzüne tükürüp çürük domates atmakta kimseden geri kalmazdı” (Enç, 2005:157).

Mitat Enç’in anlattıklarından bu tarz cezaların nadiren uygulandığı anlaşılmaktadır.

Ramazan günlerinde alış verişin arttığı çarşıya ayrı bir hareketlilik ve bereket gelir. Bunda muhakkak ki yemek kültürü zengin şehir halkının Ramazan aylarına özel olarak ürettikleri gıdaların da payı vardır. Oruca alışmakta güçlük çekip iftar sofrasının hayali ile tüm günü geçiren şehir halkının iftar öncesindeki alış verişi şehre devrin en hareketli günlerini yaşatmaktadır.

“Gün doğup gölgeler uzadıkça işler kızıdır, ocakların dumanları yoğunlaşmaya, havan, çanak, çömlek sesleri artmaya ve orucu başına vuranların öfkeli homurtu ve çığlıkları her yanda yankılanmaya başladılar. O saatlerde çarşının görünümü bütün duyu organları ve salgı bezlerini kamçılayan renk, biçim ve koku şölenine dönüşürdü. Çevreye bir göz atınca insanın, bütün esnafın meslek yeteneklerini sergileyip birbiriyle yarışmak için bugünleri beklediği sanılırdı. Helvacı Sait kırmızı mermer döşeli geniş tezgâhına sayısız helva çeşitlerinin oluşturduğu öbekler döşer, dayardı: Tel, koz, susam, leblebi, tahin, kabak helvalarının harmanları karşısında aç aç yutkunmaktan gırtlaklar nerdeyse lâçka olurdu” (Enç, 2005:268-269).

Ramazan ayında özel olarak üretilen yiyecekler arasında Gaziantep’e özel Ramazan kahkesi de bulunmaktadır (Enç, 2005:269).

İftar vakitlerinin ardından geceleri teravih namazlarını kılmak üzere evin erkekleri dışarı çıkarlar. Namazın ardından günlük orucun yorgunluğunu atmak üzere erkekler, kahvelere dağılırlar.

“Ama çarşı asıl ramazanlık yüzünü, iftar furyası geçip cemaat teravihten çıkınca gösterirdi. Orucun bütün yüzlere yapıştırdığı, bezgin, sinirli maske yok olur, davranışlara, dolgun midenin verdiği iyimserlik, özgürlük ve mutluluk havası çökerdi. İftar sofrasında hızını yeterince alamayan yetişkinler dükkânlardan bütün gün özlemine çektiği yiyeceklerin başına çöker, her köşe başında bir kahve höpürdetip nargile tokurdatmaya koyulurdu” (Enç, 2005:269).

Namazın ardından şehrin farklı köşelerindeki kahvelerde bu aya özel olarak sergilenen Ramazan eğlencelerine iştirak etmek üzere erkeklerin ve çocukların kahvelere akın ettikleri anlaşılmaktadır. Ramazan boyunca bu kahvelerde Karagöz gösterilerinin yanı sıra akrobasi gösterileri de sergilenmektedir. Mitat Enç, bu gösterilerin çocuklar için Ramazan ayında yedikleri şekerlerden sonra ayın en güzel yüzü olduğunu belirtmektedir.

“Çocuklarsa cepleri leblebi, çekirdekle dolu, suratları boyalı şekerlerle renk renk bezenmiş elliliklerini yatacakları Hacivatçı Vakkas’ın kahvesinin yolunu tutarlardı” (Enç, 2005:269).

Yazar, çocukların gözünden eski Ramazanları şöyle anlatmaktadır:

“Herkes yazın sığağı, günlerin uzunluğundan yakınıyor, tövbe tövbe çekerek bu mevsimde aç susuz akşamı bulabilmenin zorluğundan tasalanıp duruyordu. Çocuklar için yarım gün alıştırma oruçlarını birbirine diktirip on beş günle Ramazan’ı

sonuçlandırabilmek mümkün olduğundan yetişkinlerin tasası onları pek ilgilendirmiyordu. O günlerde bizim uyanık olmamız gereken şey iftar topunu elde saat bekleyen baygın ve sinirli yetişkinlerin yolundan uzak durmaktı. Öte yandan selâmlıktaki iftar şölenleri ve künefe sohbetleriyle Vakas'ın gösterilerinin çekiciliği bu tehlikeyi önemsememize de pek yer bırakmıyordu” (Enç, 2005:274).

Mitat Enç'in eserlerinde anlattıklarından hareketle, yirminci yüzyılın başında Gaziantep'te günümüzden oldukça farklı bir şekilde Ramazan ayının idrak edildiği anlaşılmaktadır. Şehirde yüz yıl gibi kısa bir sürede oldukça büyük değişimler yaşamıştır.

3.4.8.Eğlence

3.4.8.1.Sahre

Gaziantep ağzında “sahre” piknik anlamına gelmektedir. Şehir halkı şehrin ağaçlık ve dere kenarındaki belirli bölgelerini kendilerine mesire yeri olarak belirlemişlerdir ve bu mesire yerlerine gruplar hâlinde giderek yemekli eğlenceler düzenlemektedirler. Bu mesire yerlerinden en çok tercih edilenlerinden birisi de Kavaklık'tır.

“Kuzey boyunca, kavak ve söğüt kümelerinin yer yer gölgelendirdiği bostan aralarından dolanarak, usulca akan Antepsuyu, yıllar boyu kentin her sınıf ve dinden halkının sahre ve eğlenceler düzenlediği bir mekân olarak anıldı” (Enç, 2007a:13).

Şehir halkı tarafından tercih edilen diğer sahre yerleri ise Sarıgüllük, Mazlum'un Harafı (Enç, 2005:152), Çıksorut (Enç, 2005:74) ve Hacıbaba'dır (Enç, 2005:157).

“Karların kalkmasıyla havaya damar damar bahar ılıklığı yayılınca, çiğ köfte leğencesini omuzlayan, çiğdemlerin sürgün vermeye başladığı kaya diplerini boylandı. Derken tomurcuklar yeşil yaprağa, goncalar çiçeğe dönüşmeye yüz tutar tutmaz, zengin, fakir insan öbekleri Sarıgüllük ve Mazlum'un Harafı'na dolup taşardı. Diz üstü çömelip çi'küfte yoğuranlar, taze bahar yapraklarından sarma saranlar, mutluluklarını türkü ve koşmalarla ortaya dökerlerdi” (Enç, 2007a:231).

Sahre için şehrin varlıklı aileleri, günü birlik şehre yakın köylere de gitmektedirler.

Mitat Enç, çocukluğunda ailesinin sahre için sık sık Bebirge köyüne gittiğini anlatır.

“Bebirge'ye İslâm Memed'e haber sal. Hayvanları göndersin. Ev sahreye gelecek. (...) O zamanlar köye gitmek iki, üç saatlik bir yol da olsa öyle kolay bir iş değildi. Bitip tükenmeyen bir hazırlık dönemi vardı. Önce giysi bohçaları dolaplardan iner, ıskartaya çıkarılmak için sıra bekleyenler ayrılırdı. Yüklüklerden hurçlar, heybeler çekilir, tozları silkilir, sökük ve yırtıkları onarılırdı. Arkasından boy boy torbalara bulgur, pirinç, mercimek konur, yağ badyaları doldurulurdu. (...)Derken bir sabah şafak ağarırken yokuş yukarı sürüp gelen eşek ve beygir taburunun nal sesleriyle uyanırdık. (...) Sonunda hurçlar, heybeler selâmlık avlusuna taşınıp hayvanlara yüklenmeye başlanır...” (Enç, 2005:215).

Sahre için özel hazırlıklar yapıldığı, özel yemekler pişirildiği bilinmektedir.

Kış boyunca evlerinde oturmak zorunda kalan şehir halkının baharın gelmesiyle birlikte sahre yerlerine akın ettiği görülür.

“Kışla baharın henüz çekişmekte olduğu günlerdeydi. Bu dönemde kış aylarını mangal başında tepinerek ısınmaya uğraşan çarşı esnafının ve gerçekte tüm kentin sahre damarı

kıpırdamaya başladılar. O mevsim arasının sahre yerleri Çıksorut ya da Hacıbabanın güneş gören, dulda yamaçlarıydı. İlk çiğdemler durularda kızıl toprağı yarar, fıstık yeşili çayır uçları kış tutukluğundan kurtuluşun müjdeciliğini yapardı” (Enç, 2005:157).

Sahre geleneğinin yaygın olduğu Gaziantep’te sahreye özel yemekler de yapılmaktadır. Çiğ köfte, dolma gibi yiyeceklerin yanı sıra sadece bahar aylarında kaymak yemek üzere de sahreye gidilebilmektedir.

“Yetişkinler bu dönemde gül dibinde kaymak yemeye bayılırdı. Bostancı evlerinden gelen tepsi tepsi pideleri kaplayan sakızlı çiğ kaymağın üstüne bal sürüp dürüm etmek, çenelerin iki yanından sızan dereciklere aldırış etmeden avurtmak, doyulur bir şölendi” (Enç, 2005:151).

Şehir halkı sabah erkenden kalkıp sahreye gider. Sabahın erken saatlerinde başlayan bu eğlencenin akşam saatlerine kadar sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

“Kuşluk güneşi Samsak tepenin üstüne iki mızrak boyu dikilir dikilmez, Çıksorut eteklerini donatan mezar taşlarının arasından tornalı, sepetli, leğençeli insan öbekleri yokuş yukarı tırmanmaya koyulurdu” (Enç, 2005:157).

Sabah evden sahre yerine gitmek üzere erken çıkılmasının bir sebebi de mesire yerindeki en güzel ağaç altını herkesten önce kapabilmektir.

“Sahre yerine vakitlice varıp herkesten önce en çekici kaya dibini kapmak için yarışarlardı” (Enç, 2005:157).

Şehirde esnaf sahresi adıyla bilinen ilginç bir sahre daha vardır. Esnaf sahreleri aynı mesleğe mensup esnafın iş yerlerini kendi meslek kollarına ait sahre gününde kapatarak daha önceden kararlaştırılan sahre yerinde toplanıp hep birlikte eğlendikleri özel sahrelere verilen isimdir. Esnaf sahrelerinde Dutluk (Enç, 2005:158) ya da Mazlum’um Harafı’nın (Enç, 2005:234) daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Sadece erkeklerin katıldığı bu sahrelerde işret meclisleri kurulmakta ve sazlı, sözlü bir eğlence tertip edilmektedir.

“Daha hafta başında kuyumcu esnafından bazıları ondan sahrelerini şenlendirme sözünü almıştı. (...) Sahre için kuyumcular dutluğu seçmişlerdi” (Enç, 2005:158).

Kadınların gittikleri sahrelerde ise yemek yenip çeşitli oyunlar oynandığı ve sohbet edildiği anlaşılmaktadır. Köy sahrelerinde kadınların eğlenceleri şöyle anlatılmaktadır.

“Köye gitmek evin kadın horantası için de çekici bir değişiklikti. Bitip tükenmek bilmeyen kış hazırlıklarından biraz olsun uzaklaşıp her gün bir başka bahçede sahre etmek, canının dilediğini pişirip yemek, köylü kadınlarını dere boyuna gözcü dikip suya girmek, ortak karılarıyla çene yarıştırmak dinlendirici bir değişiklik olurdu” (Enç, 2005:218).

Yüzyıllardır sürdürülen sahre geleneği günümüzde de Gaziantep’te yaşatılmaktadır. Yaşam koşulları, hayat tarzı değişmiş olsa da gezmeyi ve eğlenmeyi seven Gaziantep halkı sahre geleneğinden vazgeçmemiştir.

3.4.8.2.İşret Meclisleri

Eğlenmeyi seven Gaziantep erkeklerinin tertipleedikleri içkili özel meclisler vardır. Bu meclislere işret meclisi adı verilmektedir. Bu içkili meclislerde Osmanlı'daki gelenek üzere özel bir saki de hazır bulunmaktadır.

“Bu gibi meclislere daima götürdüğü küçük kürsüsüne kurulmuş, binliği de yanı başına yerleştirmişti. Sonra koyun cebinden pırıl pırıl yanan ufacık bir tas çekti. Binlikten boşalttığı yudumları sofraya çevresinde bağdaş kuranlara sırayla geçirmeye koyuldu. Gençlerden acemileri, tası dudaklarına yaklaştırırken gözlerini sıkı sıkıya kapıyor ve baldıran zehri çekermişçesine birden ağzına boşaltıyor, kızarıp allak bullak oluyor, tası uzatırken öteki eliyle de sofradan bir şeyler kapıp ağzına tıktırıyor. (...) Bir kaçışsa, ayıp iş tuttukları duygusundan kurtulamadıklarından mey tasını ağızlarına götürürken öteki elleriyle perdeliyor, sanki çevresindekilere ne yaptıklarını belli etmemeye uğraşıyorlardı” (Enç, 2005:153).

İşret Meclislerinde sadece işinin ehli kişilerin sakilik yapmasına izin verildiği anlaşılmaktadır. Şehirde sakilik yapan çok az sayıda kişi vardır.

“Sâki işini çok iyi bilenlerin güveniyle tası birkaç kez dolandırdıktan sonra bir de kendisi için doldurdu. Ufak yudumlar alıyor, boş eliyle de uzanıp sofradan meze seçiyordu” (Enç, 2005:153).

İşret meclislerinin kendine özel bir adabı vardır. Törensel bir hava içerisinde sürdürülen içki dağıtımının kontrolü her zaman sakinin elindedir. Ayrıca sakinin meclistekileri eğlendirip gönüllerini hoş etmekle de görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

“Midelerin kazıntısı bir ölçüde giderilip kafalar kıvılcımlanmaya yüz tutunca sahreciler çibik çalıp ‘De bahalım Ali ağa’ demeye başladılar. Zorlamalar yeterince yoğunlaşınca telâşsız, kürsüsünden davrandı. Cevizlerden birinin gövdesi dibine ambar edilen sepetlerden zilli tefini çekti, gelip yerine kuruldu” (Enç, 2005:153).

Sakinin bir yandan hafifçe kıvrarak raks ettiği öbür taraftan da şarkılar söylediği ve böylece meclisi renklendirdiği anlatılır.

“Şarkıyı, türküler, oynak köçek havaları izledi. Şaplak temposu hızlanınca tefi bırakıp parmaklarına iki zil geçirdi. Omuz titretip kıvrarak dönmeye başladı. Arada bir yeniyetmelerin birisinin önünde arka üstü kıvrılıp geriliyor, alınna para yapıştırıyordu” (Enç, 2005:154).

Mitat Enç, sakinin köçeklik de yaptığını belirtmektedir. Ancak misafirleri eğlendirirken dahi meclisin yöneticisinin saki olduğu ve kurallarını uygulayanın ve gerektiğinde konukları uyarının da yine saki olduğu görülür.

“Köçeklik sırasında bile sakiliği elden bırakmıyordu. İçenleri dikkatle izliyor, kantarın topunu kaçırma yoluna girenleri lâfa tutup sıralarını atlatıyordu. Konuşması fazlaca peltekleşmeye yüz tutanları koltuğuna girip ‘Gel hele yığidim şöyle bir dolanak’ diye yerinden kaldırıyor, meyveliğin çevresindeki arka indirerek yüzüne birkaç avuç su çarpıyordu” (Enç, 2005:154).

Osmanlı'dan beri süregelen işret meclisi geleneğinin günümüzde de kısmen devam ettirildiği bilinmektedir. Ancak günümüzdeki meclislerde etkin bir sakinin varlığından bahsedilemez.

3.4.8.3.Karagöz gösterisi

Mitat Enç, şehirde Ramazan aylarında birkaç kahvede Karagöz gösterisi yapıldığından ve bu gösterilere çocuklar başta olmak üzere şehir halkının önemli bir kısmının katıldığından bahsetmektedir. Kendisinin de çocukluk günlerinde gittiği Yüksek Kahve’de gösterilerini sergileyen Hacivatçı Vakkas’ın gösterilerini diğer yaşlıları gibi ilgiyle izlediğini belirtir. Hacivatçı Vakkas’ın Karagöz gösterisi hakkında şunları anlatır:

“Bir ucu sigara kâğıdı yapışık düdüğüyle bir tabur eşekarısı vızıltısı çıkararak Beberuhi’nin iğnelerini sökmeye girişince herkes oturduğu alçak kürsülerin yönünü değiştirir, bütün bakışlar fersiz kandilin aydınlattığı küçük, beyaz perdeye yapışır kalırdı. Tef eşliğinde çatlak sesiyle okuduğu giriş gazelinin, ‘perde kurdum şema yaptım’ tekerlemesinin bir an önce sona ermesi için sabırsızlanırdık. Nihayet Hacivat çelebi perde gerisinden görünüp Karagöz’le dövüşüp sövüşmeye girişince kahveyi yerli yersiz kahkaha patlamaları inletirdi” (Enç, 2005:271).

Yirminci yüzyılın başında şehirde Karagöz gösterilerinin şehir halkının en önemli eğlencelerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak zamanla şehirdeki Karagöz ustaları vefat etmiş gösterilere ilginin azalmasıyla da maalesef ki yeni Karagöz ustaları yetişmemiştir. Karagöz gösterisi, günümüzde unutulmuş bir eğlence türü hâline gelmiştir.

3.4.9.Âmin Alayı

Şehir halkı çocuklarının Kur’an öğrenmelerine ayrı bir hassasiyet gösterirler. Yirminci yüz yılın başında çocukları dinlerini öğrenmeye ve Kur’an okumaya teşvik etmek ve Kur’an okumayı öğrenmelerini kutlamak amacıyla şehirde Âmin Alayı denilen törenler düzenlenmektedir. Her sene yapılan bu törenler o sene boyunca medrese eğitimi olarak Kur’an okumayı öğrenen öğrenciler içindir. Düzenlenen bu özel törende çocuklar başarılarını kutlamak için öndeki yaşça büyük kişinin ardından ilahiler okuyarak şehrin sokaklarında dolaşır ve herkese Kur’an okumayı öğrendikleri haber verirler. Şehir halkı da çocukların bu coşkusuna eşlik eder. Mitat Enç, Âmin Alayları ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir.

“Âmin alaylarında eline yalnız değneğini alır, uzun boynunu sonundaki keskin çizgili kafasına kendine öz düzenle iki yana sallayarak kalabalığın önüne düşerdi. Onun arkasında derslere yeni başlayan öğrenci, başında yeşil atlas takke, boynunda sırma işlemeli cüz kesesi ve yepyeni giysileriyle kasılıp gerilerek ilerlerdi. Onu da düzensiz bir yığın mahalle çocukları izlerdi. Hafız ‘Şol cennetin ırmakları...’ diye bir ilâhi tutturur, mısraların arasını ‘Alaaynı, sırateyni, mubeyni’ gibi anlamını kestiremediğimiz etkili tekerlemelerle bezendirir ve her durak noktasında çocuk sürüsü, cırlak seslerinin bütün gücüyle ‘âmin’ diye haykırırdı. Gürültüyle kapılar aralanır, yüzlerini başörtüsü ya da eteklerinin ucuyla örtmeye uğraşan, sevinç yaşlarıyla bezenmiş kadın başları uzanırdı” (Enç, 2005:111).

Mitat Enç, çocuk topluluğunun Alleben Köprüsü'nden geçtikten sonra törenin sona erdiğini ve çocukların evlerine dağıldığını belirtmektedir (Enç, 2005:111).

3.5.ANTEP HARBİ

Sevr Anlaşması hükümlerince bölüşülen Osmanlı topraklarından birisi de Antep Sancağı'dır. Önce İngilizlerin eline geçen şehir İngilizlerin Fransızlarla yaptıkları anlaşma uyarınca şehirden çekilmeleri üzerine Fransız askerlerinin eline geçer. İngilizlerin şehri işgali sırasında şehir halkına iyi davrandıkları, Antep'li ile İngilizler arasında her hangi bir çatışma yaşanmadığı görülür. İngilizlerin işgali döneminde olduğu gibi Fransızların şehri işgali sırasında da Antep Sancağı'nda yaşamakta olan Ermeniler, şehir halkını sırtından vurup düşmanla birlik olurlar. Nitekim Mitat Enç de savaşın yaklaşmakta olduğunu senelerdir bir arada yaşadıkları Ermeni komşularının evlerini terk etmelerinden anladıklarını belirtmektedir.

“Epeydir dikkatimizi çeken bir diğer husus da, evimizin çevresindeki Ermeni komşuların birer ikişer seyrekleşip, ortadan yok olmaya başlamalarıydı. Bir gün önce ocağı tüten evi, ertesi sabah boşaltılıp, kapı baca sıkıca kapanmış görüyor; geceleri gizlice, Kayacık'ta Ermeni mahallesine, Fransızların yanına kaçtıklarını öğrenince, hepimiz şaşırıp kaçıyorduk” (Enç, 2007a:50-51).

Antep Harbi öncesinde Ermenilerin evlerini terk etmekle kalmayıp çarşı içindeki iş yerlerini de kapattıkları ve şehir hayatından uzaklaştıkları anlaşılmaktadır.

“Önce Çarşı'nın öteki ucundaki Kazancı Pazarı'nın arka yamacında oturan Ermeni bakırcılar, gece karanlığında yükte hafif, pahada ağır neleri varsa sırtlayıp kentin öbür ucundaki Ermeni mahallesine göçe kalkmışlardı. Derken bizimkiler varını yoğunu verip silâh almaya, gizli toplantılar yapıp çete kurmaya girişmişti” (Enç, 2005:38).

Savaştan önce şehir, Ermenilerin ev ve iş yerlerini terk ederek kendilerine şehir içinde ayrı bir saf oluşturmalarıyla ikiye ayrılır.

“Daha ilk savaş kurşunu sıkılmadan, kentin bir uçtan diğerine, ikiye ayrılması da gecikmedi. Maarif Kahvesinin önünden geçip, Ermenilerin Kara Kabirliğine dek uzanan cadde iki yanlı bir cephedydi. Yine aynı kahvenin köşesindeki dört yol kavşağından batıya, Başkarakol'a giden caddenin de, Fransız misyonerlerin karargâhı Kendirli Kilisesine kadar uzayan kesimi, öteki sınırı oluşturuyordu. Bu yolun solundaki Ermeni evleri boşaltılmış, pencereleri kum torbalarıyla pekiştirilip, duvarlarına mazgal delikleri açılmıştı” (Enç, 2007a:51).

Ermenilerin savaş hazırlığı yapmaya başladıklarını anlayan Türkler de gelecekteki olası savaşa hazırlık kabilinden faaliyetlere girişirler. İlk alınan önlemlerden birisi de Ermenilerin oluşturduğu cepheye karşılık bir Türk cephesi oluşturmak olur.

“Kendirli kilisesini çevreleyen yüksek taş duvarın Çınarlı Camiye bakan yüzü de mazgal delikleriyle doluydu. Ermenilerin bu hazırlıklarına karşın, sağdaki ev dizisini birbirinden ayıran sınır duvarlarında kapılar açılmış; avlularından Çınarlı'ya kadar uzayan derin bir sıçan yolu kazılarak, burada başları poşulu Türk çeteleri nöbet tutmaya başlamıştı. Fransızlarla müttefik güçleri oluşturan Ermeniler, karşı mazgalların gerisinde, çatışma gününü bekliyorlardı” (Enç, 2007a:51).

Şehirde günlerce süren sessiz ve gergin bekleyişin ardından savaşı başlatan ilk kurşun da sıkılır. Aylardır Fransız askerlerinin baskılarına tahammül etmek zorunda bırakılan şehir halkı bardağı taşıran bu son olay üzerine şehirlerini müdafaa için and içerler.

“Bütün bunlar yaşanırken bir gün, kuzu güden bir çoban çocuğun Fransız kurşunuyla yere serildiği duyuldu. Ve peşinden de yeni bir kıyamet patlak verdi” (Enç, 2007a:53).

Savaşın ilk aylarında Türk tarafı ile düşman ile birlik olan Ermeni tarafı karşılıklı olarak ani baskınlar ve küçük çatışmalar yaparak düşmanı yıldırırmaya çalışırlar.

“Savaşın ilk ayları daha çok hırsız-polis oyunu gibiydi. Sokağın iki yönündeki mazgalların gerisinden bizimkilerle Ermeniler birbirlerine sataşıyor; tanıdıklara bazen selâm, bazen küfür gönderiliyordu. Arada, bir tüfek patlaması sınırları gereken, mazgal ağızlarında da, çiçek bozuğu gibi kurşun yaraları belirmeye başlamıştı. Bu sataşma oyunlarının biz çocuklarca en eğlenceli yanlarından birisi de kaleden getirilip Çınarlı’ya yerleştirilen topun arada bir doldurularak, büyük bir gümbürtüyle kilise duvarına taştan bir mermi savurmasıydı. O sesi her duyduğumuzda oyunu bırakıp, ‘bizim kırk-buçukluk patladı’ diye seviniyorduk” (Enç, 2007a:53).

Fransızlar, şehre ilk geldiklerinde şehir halkı baskı ve biraz da korkuyla evlerindeki silahları teslim ederler. Savaş sırasında şehir halkının savunmasını güçleştiren etkenlerin başında silah sayısındaki azlık gelir. Düzenli bir ordunun bulunmadığı, Ankara’dan gelen düzenli birliklerin ise şehre giremedikleri bu dönemde şehir halkı kendi aralarında her semtte farklı çeteler kurarlar. Antep Harbi’nin kazanılmasını sağlayan da bu çetelerdir.

“Oyun gibi başlayan bu çete dalaşları, haftalar ilerledikçe, kıyım kıyıma bir boğuşmaya dönüştü. Fransızlar, birkaç tabur sömürge askerî ve Ermeni çeteleriyle bu savaşın üstesinden gelemeyeceklerini anlayınca, Suriye’den destek birlikler getirmeye giriştiler. Onların kente girmesini engelleyebilmek için Beşgöz köprüsünde tuzak kuran Şahin Bey ve çetesinin, sütün düşman kuvvetleri karşısında, son erine kadar boğuştuğu ve Şahin Bey’in de delik deşik şehit düştüğü haberi ulaşınca, herkes kan ağladı. İşte o zamanlar ozanlar da, bu kahraman Antepliye ağıtlar dizip, övgüler besteledi” (Enç, 2007a:55-56).

Savaşın henüz başlarında şehir en büyük kayıplarında birini verir. Ancak Şahinbey’in şehit edilmesi şehir halkını umutsuzluğa sevk etmez aksine direnme güçlerini arttırır. Antep Harbi sırasında şehir içinde girişilen en yaman mücadelelerden birini de Karayılan ve adamları verir. Mitat Enç, bu mücadeleyi şöyle anlatır:

“Ermeniler, Kara Kabir’den hastane duvarına kadar, Türk mezarlığının baş taşlarının hepsini söküp, yığma bir duvar yapmışlardı. Bunun gerisine sinerek, hastane ile bağlantı kurup ikmal yapıyorlardı. Bizimkiler de aynı duvarın doğu yüzüne sinerek, gece karanlığında hastane bahçe duvarlarında açılan mazgalların altına kadar sokulmuşlardı. O yandan gelen silah ve bomba sesleri duyunca, dürbünü kaparak, yukarı sıvıştım. Fransızlar, mazgalların dibine sinen bizimkileri avlayamıyor; bizimkilerse, duvarın üstünden öte yana bomba savurup, tüfek namlularının ucunu mazgal aralarındaki boşluklara ikişer ikişer dağıldıklarını gördüm. Bir anda ayağa dikilenin omzuna sıçrayıp, duvarın öte yanına aşmaya koyuldular. Bu arada vurulanların, yuvarlanıp boylu boyunca yere serilmesine rağmen, pek çoğu duvarın öte yanına aştığından, artık avluda olup bitenleri izlemek olanaksızlaştı. Duvarın batı yönünde, Koleje doğru açılan bir kapı vardı. Burası birden açıldı, kafası taşlı Fransız erleri yamaç aşağı, mezarlığa

doğru kaçmaya başladılar. Sonuncusu kapıdan beş-on adım uzaklaşmıştı ki, dışleri arasında hançeri, elinde tabancayla poşusunu savurarak kovalayan koyu esmer bir yüz belirdi. Herhalde bu, çete başı Karayılan, diye geçti aklımdan. Bir an gerilip, yurtıcı bir kaplan hızıyla en gerideki erin sırtına atıldı ve yere devirdi. Ondan ötesine bakmaya gücüm yetişmedi, gözlerimi kapadım. Az sonra silahlar susmuş, hastaneye bayrağımız çekilmişti” (Enç, 2007a:56-57).

Kazanılan bu zaferin ardından Türkler arasında şehirde âdeta bir bayram havası esmeye başlar. Fransızlar ise yaşadıkları yenilginin ardından düzenli bir orduları olmasa da şehir halkının kendi kurdukları çeteler ile baş edemeyeceklerini anlayarak takviye kuvvetleri şehre sevk etmeye başlarlar (Enç, 2007a:57). Mitat Enç, takviye kuvvetlerinin şehre intikalinin ardından Fransızların şehirdeki tüm ağaçları kestirdiğini, dedesi Mazlum Enç’e ait bağ evini ele geçirerek yıkıp elde ettikleri taşlarla kendilerine arkasında saklanmak için bir siper oluşturduklarını anlatır. Aradan kısa bir süre geçmeden Fransızlar Karayılan ve adamlarının ele geçirdikleri hastaneyi de geri alırlar (Enç, 2007a:57). Fransızların şehri ele geçirebilmek için savaşın dozunu arttırdıklarını söyleyen yazar, daha önce şehrin düşman topraklarında bombalayan kısımlarının da ara vermeksizin düşman topraklarına bombalanmaya başladığını belirtir.

“Fakat Fransız gâvuru yedibuçukluk topraklarla kentin direncini kıramayacağını anlayınca Mardin tepesinin gerisine bir onbeşlik bataryasını yerleştirmiş ve gırgırlayarak gelen mermilerini orya buraya savurmaya koyulmuştu” (Enç, 2005:39).

Antep Harbi’nin en çetin mücadelelerinden birisi de Bostancı Camisi’nde yaşanır.

Buradaki savaşa “Bostancı Savaşı” adı verilir.

“Bir sabah, şafak sökerken kentin doğu kıyısında kıyamet koptu. Mitralyözler takırdıyor, küçük çaplı top mermileri aralıksız patlıyordu. Ancak, olup bitenleri evin hiçbir yerinden ilerleyebilmek kabil değildi. Arada bir getirilen haberlerden, Hacıbaba’dan inen Fransız kollarının, zırhlı arabaların himayesinde Bostancı Camiindeki cepheyi zorladıklarını öğreniyorduk. Cephe yarılıp kente girerlerse diye, herkes telâş içinde, ne yapılacağını tasarlamaya uğraşıyordu. Babam, amcam ve iki dayım, elde tüfek yukarı pencerenin gerisinde gözcülük ederken, kadın ve çocuklara, sığınak yapılan mağaradan dışarı adım atmamaları söylendi. Öğleden sonra silah sesleri azalıp, ikinci üzeri de tümenden kesilmesine rağmen ne olduğunu kestiremeden, suskun, sinik ve gergin bekliyorduk. Derken düşmanın yenilip, geri püskürtüldüğü haberi gelince hava değişti, herkesin yüzü gülmeye başladı” (Enç, 2007a:57).

Bostancı Savaşı’nın ardından şehir halkı galeyana gelerek kendilerine ihanet eden

Ermenilerin evlerini ateşe verirler.

“Bize hıyanet ederek, düşmanımızla birlik olmayı tercih eden Ermeni evlerinin çatılarına gazyağı sıkılıp, güldür güldür ateşe verilmesini de, o çocuk aklımızla, sevinçten tepinerek seyretmiştik. Bunun hemen peşinden Fransız subayları, Senegal ve Tunuslu sömürge askerlerini önlerine katıp Çınarlı’ya, sonuç alamadıkları bir saldırı düzenlemiş; Ermeni çeteleri de cami minaresinin kökünü kurşunlayarak, kubbenin üstüne çökertmişlerdi. Buna rağmen bizimkiler, yıldızları seyrederek savaşmaya devam etti” (Enç, 2007a:59).

Şehri düşürmek için yeni yollar arayan Fransızlar Çınarlı hücumunun ardından şehri uçaklarla bombalar (Enç, 2007a:59). İmzalanan ateşkesin ardından savaşa bir süre

ara verilir. Ancak bu ateşkes oldukça kısa sürer ve öncekinden daha yaman bir harp başlar.

“Bir sabah, silâhlar birdenbire susuverdi ve Fransızlarla ateşkes antlaşmasına varıldığı haberi kente yayıldı hemen. Kadın ve çocuk herkes, mağaranın küf kokan nemli havasından, avluya fırladık. Selâmlığın altındaki taş kubbeli samanlığı karargâh yapan erkekler de avluyu sulatıp, süpürtüp, öğle ve akşam yemeklerini gün ışığı altında yemeye hazırlanıyorlardı” (Enç, 2007a:70-71).

Kısa süren ateşkesi Fransızlar bozar. Şehirde ayakta kalan tüm binaları muazzam bir top ateşine tutmaya başlayan Fransız askerleri şehir halkını yıldırarak teslim olmaya zorlamak istemektedirler. Bu yoğun bombardıman sırasında Mitat Enç’in dedesi Mazlum Enç’e ait ev de dâhil olmak üzere şehirde ayakta ve sağlam kalan pek çok bina da yıkılır. Yıkılan evlerinde daha fazla kalamayan bir kısım şehir halkı şehir civarındaki mağaralara yerleşerek yaşamlarını sürdürmeye çalışırken bir kısım halk da şehri terk etme kararı alırlar.

“Daha gizli gizli savaş hazırlıkları yapılırken bile, yoksul, varlıklı bazı ailelerin evini kapatıp, ortadan kaybolmaya başladığını görmüştük. Hatta çoluk çocuğu bir akrabanın üstüne atıp dolu kemeri beline sararak ortadan siliniverenler de vardı. Bir kısmı güvenliği düşman hatlarının gerisinde, Halep’te arıyor; bir kısmı da Anadolu içlerine doğru, çekip gidiyorlardı” (Enç, 2007a:84).

Ancak şehrin çevresindeki tüm yollar düşman askerleri tarafından tutulmuş olduğundan şehirden kaçmak da kolay değildir. Mitat Enç, ailesinin şehirden son çıkmayı başaranlardan olduğunu belirtmektedir.

“Üstelik binek bulunsa bile, kent neredeyse tümüyle sarıldığından, kent dışına ancak tehlikeli sel ve dere yataklarından, o da ancak geceleri, sessizce çıkılabiliyordu. (...) Eski kervancılar katırlarını kaç-kaççılara kiralamak için akıl almaz paralar istiyor; kentten çıkış başarlısa bile, göç yollarının eşkıya dolu olduğu söylentileri de, almış başını gidiyordu. Hatta görev sırasında düşmana kurşun sıkın çetelerin bile, nöbet dışında yol kesip adam soyduğunu duyar olmuştuk” (Enç, 2007a:84-85).

Mitat Enç, kaç-kaç sırasında kendisinin ve ailesinin yaşadıkları zorlu macerayı ince ayrıntılarına kadar anlatır. Şehirde kalmak kadar şehirden kaçmak da zordur. Şehirden kaçışlarını ve kaç-kaç yolunda yaşadıklarını Mitat Enç, şöyle anlatmaktadır:

“Karşılıklı iki tepenin etekleri arasında uzanan bir sel yatağından geçmemiz gerekiyordu. Tepenin her iki yanını da tutan Fransız askerleri, en ufak bir ses olduğunda, iki yamaçtan, makinelileriyle dereye doğru, gelişi güzel, ver gitsin ediyorlarmış. Kalabalık kabilemizde, bizim aile; o hengâme içinde alelacele gerdeğe giren amcam ve gelini; anneannem, teyzem ve dayılarım; Ahmet amca ve ailesiyle, birkaç da katırcı vardı. Fransızların çapraz ateşi arasında kalmamak için, dört-beşlik kümeler hâlinde, çıt çıkarmadan geçilmesi gerekiyordu. Gecenin köründe, neredeyse el yordamıyla, nefes bile almaya korkarak ilerledik. Ağlamaya yeltenen küçüklerin ağzı hemen bir yetişkin eliyle tıkanıyor; sivri taşların üstüne düşüp dizleri delinen yetişkinlerin gıki bile çıkmıyordu. Kaç saat böyle gittik hatırlamıyorum. Şafak ağarmadan bir yerlerde, kısa bir mola verilip, hayvanların ayaklarındaki susturucular, bebekler ağzından tülbentler çözüldü. Yetişkinler de uykulu fakat daha gür bir sesle konuşmaya giriştiler. Anlaşılan tehlike sınırını aşmıştık” (Enç, 2007a:86).

Uzun ve zorlu geçen savaşın ardından şehir halkı kaleye beyaz teslim bayrağını çekmek zorunda kalır. Yenilmiş olmanın hüznü tüm yüzlere is is sinerken, muzaffer bir edayı düşman askerlerinin yüzünde göremeyişi Mitat Enç'i şaşırtır.

“Kent, hâlâ Fransızların işgali altında olmasına ve Ermenilerin de bu boğuşmada alta düşmedikleri kanısına rağmen, ortada her ikisinden de eser yoktu. Savaş sırasında belirlenen cephe aynen korunarak, Türklerin tarafına ancak besin yüklü hayvan ve araçları güden Tunuslu sömürge askerleri geçiyor; onlar da yüklerini Belediye Hanına indirip hemen gözden kaybolmayı yeğliyorlardı” (Enç, 2007a:106).

Şehir teslim olmuş olmasına rağmen Türk halkının bulunduğu bölgenin kontrolü hâlâ Türklerin elindedir. Türkler geçici bir yönetim kurarlar ve savaşın izleri silinemese de günlük hayatlarına dönme kararı alırlar.

“Türk kısmında geçici bir idare kurulmuş; savaşın bittiğinin en inandırıcı belirtisi de, poşu ve fişeklikleriyle dolaşanların artık ortalarda görünmemesiydi. Herkes uğraş ve sınıfının gerektirdiği kılığa bürünüp işinin bir ucundan tutmaya girişmişti” (Enç, 2007a:106).

Kurtuluş Savaşının kazanılmasına kadar geçen süre zarfında şehirde bir daha Fransız birlikleriyle Türkler arasında her hangi bir çatışma yaşanmaz.

“Kentin, anayurda katılmasına kadar geçen yedi sekiz aylık dönemde, geçici yönetimde görev alanlara karşı o zaman ve daha sonra da karışık duygular ve tepkiler gösterildi. Bunlardan kara listeye sokulanlar, yıllarca yurt dışında, sürgün yaşamaya zorlandı” (Enç, 2007a:106).

Kurtuluş Savaşının kazanılmasının ardından şehir halkı rahat bir nefes alır. Sonunda Fransız askerleri de şehirden çekilmeye başlarlar.

“Ancak kentteki en önemli gelişme, o kış içinde Kolej yöresinde bulunan iskelet Fransız birliklerinin de çekip giderek, yerlerini kente giren birliklerimizin almaları oldu” (Enç, 2007a:123 -124).

Uzun ve yorucu savaş yıllarının ardından Fransız askerlerinin şehirden boyunları bükük ayrılışını izleyen şehir halkı o gün zafer kazandıklarının tam olarak idrak ederler.

“Çok geçmeden, ön sağ ve sollarında süngülü gözcülerimiz, ikişerlik uzun bir dizi hâlinde Yunan tutsakları önümüzden geçmeye başladı. Kim bilir nereden beri sürüp giden bu yürüyüşün kaldırdığı tozlar üst baş, yüz ve gözleri, hatta kaşları üzerinde ter derleriyle çizilmiş kalın bir örtü oluşturuyordu. Çoğunun gözü yerde, ama bazıları da yolun iki yanındaki kalabalığa korku dolu, kaçamak bakışlar fırlatarak geçiyordu. Beklerken, içimden onların suratına tükürmeyi tasarlıyordum ama bu sinik, sönük ve yenilmiş insan dizisi karşısında öfke ve nefret bile duyamaz olmuştum. Sanırım diğerleri de aynı duygu içinde olmalı ki, yüzlerce seyirciden, onlara karşı taşkınlık yapan kimse çıkmadı. Daha sonra her gün okula giderken bir-iki esir kümesine, savaş yıkıntılarını temizlerken rastlamıştım” (Enç, 2007a:140).

Cumhuriyetin ilanı ve şehre Gazilik unvanının verilmesiyle Antep Harbi'nde binlerce şehit veren Gaziantep halkının mücadelesi taçlandırılıp muvaffakiyetleri perçinlenmiş olur. Şehir halkı artık savaşın bittiğine kanaat getirip yeni kurulan Cumhuriyet'e hizmet ve hedeflenen ideallere ulaşma yolunda sonsuz bir çaba içerisine gireceklerdir.

3.6.MATERYAL VE YÖNTEM

Mitat Enç'in Eserlerinde Gaziantep adlı bu çalışmada öncelikle Mitat Enç'in Gaziantep'le ilgili eserleri tespit edilmiştir. *Uzun Çarşının Uluları*, *Selamlık Sohbetleri* ve *Bitmeyen Gece* adlı eserlerde geçen ve tezde değerlendirilebilecek Gaziantep ile ilgili her türlü bilgi fişlenmiş ve fişler daha sonra uygun başlıklar altında toplanıp tezin bölümleri tespit edilmiştir. Bu bölümler ile ilgili kaynaklar tespit edilerek Mitat Enç'in eserlerinde verilen bilgilerle birlikte tezin ilgili bölümlerine yerleştirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR VE TARTIŞMA

Mitat Enç'in eserleri yirminci yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir sancak olan Antep hakkında kültürel, folklorik, tarihî, sosyolojik ve mimari önemli bilgiler içermektedir. İmparatorluğun yıkılmak üzere olduğu bir dönemde dünyaya gözlerini açan Mitat Enç, çocukluk döneminde görüp duyduklarını en ince ayrıntısına kadar aktarır. İmparatorluğun sancılı günlerinde merkezden oldukça uzak bir sancak olan Antep, dönemin Anadolu sancaklarının genel durumunu da örnekler şeklinde eserlerde anlatılmıştır. Mitat Enç, Antep'i diğer sancaklardan ayıran en önemli özelliğin şehir halkının tükenmez yaşam sevinci olduğu kanaatindedir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Anadolu'nun dört bir tarafından olduğu gibi Antep'ten de genç erkekler toplanarak sevkıyat taburlarına katılıp cepheye giderler. Evlatlarını, eşlerini cepheye gönderen ailelerin feryadının yanı sıra şehirde savaşa baş gösteren kıtlık da şehir halkının zor günler geçirmesine sebep olur. Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından çok geçmeden imparatorluk dağılır ve hemen ardından da Sevr Antlaşması'ndaki hükümlerce Antep önce İngilizlerin ardından da Fransızların eline geçer. Şehrin işgal altındaki dönemi hakkında Mitat Enç, çocukluk günlerinden hatırladığı çarpıcı sahneleri okuyucuyla paylaşır. Antep Harbi'ni bir çocuğun ağzından anlatır. Şehir halkının yüzyıllardır bir arada yaşadıkları Ermeni komşularının ihanetine uğrayışlarını, yıkılan sokakları, evleri, korku dolu günleri, savaşın tüm hüznü hatıralarını aktarır. Mitat Enç'in eserleri öncelikle Antep Harbi hakkında içerdiği bilgiler açısından önem arz etmektedir. Harbin şehir halkı üzerindeki sosyolojik ve bireyler üzerindeki psikolojik etkilerini de gözler önüne serer. Mitat Enç, yaşanan zor günleri satırlara dökerken savaşı ve sonuçlarını da tartışır. Savaşın şehrin insanlarını anlatır. Şehir halkının kayboluşlarını, ölüşlerini, bombalardan saklanışlarını, acılarını, açlıklarını hüznle hatırlar. Şanlı bir mücadeleyi anlatır: Antep'ilerin düşman askerlerine karşı bir avuç çeteyle verdikleri amansız mücadeleyi. "Mitat Enç'in Eserlerinde Gaziantep" adlı bu

çalışmada Antep Harbi dönemine ayrı bir başlık olarak yer verilerek Mitat Enç'in bu dönem hakkında anlattıkları toplandı. Yazarın yaşayan bir şehrin sessiz ve ölü bir şehre dönüşümünü anlattığı bölümler olabildiğince fazla alıntıya yer verilerek tez okuyucusunun Mitat Enç'in Antep Harbi hakkında anlattıklarını bir arada ve kendi kaleminden bulması amaçlandı. Mitat Enç'in eserleri sadece Antep Harbi dönemiyle ilgili önemli bilgiler içermekle kalmayıp Antep Harbi'nin ardından şehir halkının hayata dönüşlerini de ayrıntılarıyla verir. Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemde ise ağırlıklı olarak şehir halkının inkılabların ardından yeni düzene uyum sağlama çabaları aktarılmaktadır. Bu dönem 1923'ten başlayarak 1950'lere kadar süren bir dönem olarak aktarılmakta ve şehrin modernleşme sürecinde yaşadıkları anlatılmaktadır. Tezde bu üç farklı dönemde şehir halkının genel bir profili çıkartılmıştır. "Savaşın Önceki Şehrin İnsanları", "Savaşın Şehrin İnsanları" ve "Yeni Şehrin İnsanları" başlıkları altında Mitat Enç'in eserlerinden hareketle şehir halkının genel olarak bu üç farklı dönemde yaşadıkları özetlenmektedir. Bu üç farklı dönemin ayrı başlıklar altında incelenmesi, şehir halkının günlük yaşayışından, giyimine, alışkanlıklarından hayata bakışına kadar farklı dönemlerinin karşılaştırılmasına imkân sağlamaktadır.

Mitat Enç, Gaziantep'te yirminci yüzyılın başında bulunan hemen tüm önemli mimarî yapılar hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Yapıların mimarî özelliklerinden ve sahiplerinden hikâyeleri içinde bahseder. Yirminci yüzyılın başında Gaziantep'in sokaklarında okuyucusunu gezdirir. Mitat Enç'in eserlerinde anlatılan camiler, pazarlar, çarşılar, okullar, evler, dükkânlar, resmî binalar, mezarlıklar, sokaklar, caddeler, mahalleler, hastaneler, kahvehaneler, meyhaneler, sazlar, hanlar, bedestenler ve evler yirminci yüzyılın başlarında Gaziantep'te bulunan mekânlar hakkında okuyucuya ayrıntılı bilgiler sunması açısından tezde ayrı başlıklar altında toplanmıştır. Mitat Enç'in Gaziantep hakkında ne kadar ayrıntılı bilgiler verdiğini göstermesi açısından eserlerde geçen mekânların sınıflandırılması oldukça önemlidir. Yirminci yüzyılın başında Gaziantep'teki önemli mekânlar hakkında ileride çalışma yapacak kişilere de rehberlik edecek niteliktedir. Mitat Enç'in eserleri mekân-insan ilişkisi hakkında da önemli ipuçları verir. Mekânın değişiminin insanların psikolojileri üzerindeki etkilerini eserlerde görmek mümkündür. Mekânın sosyolojik boyutu Mitat Enç'in eserlerinde gözden kaçırılmaması gereken ayrıntılardandır. Bu çalışmada Mitat Enç'in eserlerinde geçen mekânın sosyolojik ve

psikolojik boyutuna da değinilmiştir. Özellikle değışen mekânın toplum ve insan üzerine etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Şehir planlamacılığı çalışmalarının, modernleşme adı altında, şehirdeki geleneksel mimarî dokunun yok edilmesi olarak algılandığı cumhuriyetin ilk yıllarında şehrin değışen yüzünü sergilemesi açısından Mitat Enç'in eserleri oldukça önemlidir. Kendisi de bilinçsizce yapılan bu şehir planlamacılığı faaliyetlerinden rahatsız olan Mitat Enç, kimi zaman hikâye karakterlerinin ağzından kimi zamansa bizzat kendisi bu durumu eleştirir. Mitat Enç'in eserleri şehrin değışimini ayrıntılarıyla anlatır. Bozulma, dağılma, yenilenme ya da modernleşme denilebilecek bu hızlı değışimin şehir halkı üzerindeki etkilerini de Mitat Enç, bizzat çarpıcı tablolarla örneklendirir. Mitat Enç'in eserleri şehrin yetmiş yıllık tarihini ve şehrin değışimini ayrıntılarıyla anlatması açısından Gaziantep hakkında çalışma yapacakların yanı sıra şehirler ve şehirlerin değışim süreçleri hakkında çalışma yapacak araştırmacıların da önemli bilgiler bulabileceği vazgeçilemez birer kaynak olma özelliği arz etmektedir.

Mitat Enç, eserlerinde toplumu genel olarak değerlendirir. Toplumsal problemleri gün ışığına çıkarma gayreti içerisindedir. Değindiği problemler özelde şehir halkının genelde ise tüm Türk toplumunun aynı dönemlerde yaşadığı ortak toplumsal sorunlardır. Kadınların toplumdaki yeri, erkeklerin güç odaklı toplumsal konumu, kadınlara uygulanan baskılar, yabancılarla ilişkiler ve modernleşme gibi pek çok toplumsal konuyu irdeler. Önce Gaziantep'ten yola çıkarak bu sorunları örnekleleyen Mitat Enç, ardından sorunların çözümlerini de dile getirir. Eserlerinde genellikle eleştirdiği konular ve uygun bulduğu çözümleri anlatırken okurları ile sohbet eden bir üslup kullanır. Kimi yerlerde eserler oldukça didaktiklerdir.

İnsansız bir şehrin düşünölemeyeceğini sık sık vurgulayan yazar, en çok şehrin insanları üzerinde durur. İnsanların günlük hayatları hakkında önemli bilgiler verir. İnsanların birbirleriyle ilişkilerini irdeler. Toplumun farklı kesimlerinden pek çok insanı eserlerinde konuşturan yazar, bu insanların sorunlarını, düşünce yapılarını, hayata bakış açılarını anlatır. Bu çalışmada şehrin insanları erkekler, kadınlar, çocuklar ve yabancılar başlıkları altında değerlendirilmiştir. Böylece hem farklı başlıklar altında toplanan şehrin insanların karşılaştırılabilmesi sağlanmış hem de ortak başlık altında toplanan kişilerin kendi aralarında karşılaştırılabilmesine de zemin hazırlanmıştır. Aynı zamanda aynı başlık altında toplanan erkek, kadın ya da çocukların ortak problemlerinin eserlerden hareketle tespit edilerek

değerlendirilmesine çalışılmıştır. Eserlerde adı geçen hemen her kişi hakkında kısa da olsa bilgi verilmesi yoluna gidilerek tez okuyucusuna Mitat Enç'in eserlerinde geçen geniş şahıslar kadrosu hakkında bilgi verilmeye gayret gösterilmiştir. Günümüzde kaybolan pek çok meslek grubu Mitat Enç'in eserlerinde geçmektedir.

Aldığı psikoloji eğitiminin de etkisiyle Mitat Enç, Gaziantep'te çocukluk ve gençlik döneminde karşılaştığı insanlardaki pek çok psikolojik rahatsızlığı da eserlerine taşımıştır. Alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı, şizofreni, ensest, teşhircilik, kriptorşidizm, mazoşizm, pedofili ve homoseksüellik gibi pek çok probleme şehir halkından örnekler verir. Türk toplumu kapalı bir toplum olduğu için bu gibi rahatsızlıklar toplum tarafından saklanmakta, üstü örtülmekte ve yokmuş farz edilmektedir. Mitat Enç, toplumun en büyük problemlerinin de bu tür rahatsızlıkların üstünün örtülmesi olduğu görüşündedir. Çeşitli hikâyelerinde hep bu tip rahatsızlıklara değinerek bir taraftan Gaziantep'i anlatırken bir taraftan da Türk toplumundaki bu gibi rahatsızlıkların üstünün örtülmesinin ne derece hatalı olduğunu okuyucusuna anlatmaya çalışır. Psikolojik yönden sağlıklı bireylerden oluşan bir toplumun geleceğe güvenle bakabilen huzurlu bir toplum olduğu kanaatindeki yazar toplumdaki bu aksaklıklara eserlerinde genişçe yer vererek toplumu bilinçlendirme gayreti güder. Tezde Mitat Enç'in bu hassasiyeti dikkate alınarak şehrin insanlarının anlatıldığı bölümde toplumsal, sosyal ve psikolojik sorunlara yazarın dikkat çektiği noktalarda ayrıntılı bir şekilde bilgi verilmiştir.

Mitat Enç'in eserlerinde şehir halkının evlenme, doğum, ölüm gibi özel dönemlerde uyguladıkları geleneklerden şehrin zengin yemek kültürüne, eğlence hayatına, halk hekimliği uygulamalarına kadar pek çok ayrıntıyı bulmak mümkündür. Eserlerdeki geleneksel, folklorik malzeme bu amaçla bu çalışmada farklı başlıklar altında toplanarak ilerideki araştırmalara yardımcı olabilecek şekilde hazırlanmıştır.

SONUÇ

Mitat Enç'in eserleri, Gaziantep'in tarihi, kültürü, gelenekleri, mimarisi ve insanları hakkında, önemli bilgiler içermektedir. "Mitat Enç'in Eserlerinde Gaziantep" adlı bu çalışmada Mitat Enç'in eserlerinde anlattığı şekliyle şehrin üç farklı dönemi ele alınmaktadır. Bu dönemler Antep Sancağı Dönemi, Antep Harbi Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olarak tezde ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım şehrin farklı dönemlerdeki durumunu karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Bir Osmanlı sancağı iken modern bir şehir hâline gelen Gaziantep'in geçirdiği değişim, dönüşüm ve başkalaşım safhaları incelenmektedir. Aynı şekilde şehrin insanlarının bu üç dönemdeki hayatları, sosyal ilişkileri ve problemleri ayrı ayrı incelenmekte ve bir karşılaştırma yapılmasına olanak sağlanmaktadır. Tezde Mitat Enç'in eserlerinde bulunan Gaziantep ile ilgili malzeme beş ana başlık altında toplanmaktadır. Bu ana başlıklar: "Şehir", "Mekânlar", "İnsanlar", "Gelenekler" ve "Antep Harbi" şeklindedir. Sonuç olarak Mitat Enç'in eserleri yirminci yüzyılın ilk yarısında Gaziantep ile ilgili akla gelebilecek hemen her konuda önemli bilgiler içeren kaynaklardır.

KAYNAKÇA

- Abadi (1999). *Türk Verdünü Gaziantep Antep'in Dört Muhasarası*. 3. Basım, Gaziyurt Matbaası, Gaziantep.
- Alkan, A.T. (2006). *Altıncı Şehir*. 8. Basım, Ötüken Yay., İstanbul.
- Alptekin, M. Y. (2007). *Medeniyet Havzalarından Küresel Trendlere Şehir ve Toplum (Şehirlerin Toplum Biçimlendirme İşlevi)*. Beta Yay., İstanbul.
- Alver, K. (2008). Mekân Tartışmaları ve Değişen Mekân Algısı, *Hece Dergisi, Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı*, 138/139/140: 557-569.
- Armağan, M. (2006). *İnsan Yüzlü Şehirler*. 3.Baskı, Timaş Yay., İstanbul.
- Atalar, A. (2004). *Osmanlı Dönemi Antep'leri*. Kanaat Basımevi, İstanbul.
- Aydın, L. (2008). *Anka Kentim Antep'im*. Heyamola Yay., İstanbul.
- Aydoğan, A. (2005). *Şehir ve Cemiyet*. 2. Baskı, İz Yay., İstanbul.
- Ayvazoğlu, B. (1994). Turgut Cansever'le Düünden Bugüne İstanbul-II. *Türk Edebiyatı*, 32(249): 21-26.
- Ayvazoğlu, B. (2000). *Geleneğin Direnişi*. 2. Basım, Ötüken Yay., İstanbul.
- Ayvazoğlu, B. (2002). *Şehir Fotoğrafları*. 2. Basım, Ötüken Yay., İstanbul.
- Bachelard, G. (1996). *Mekânın Poetikası*. Kesit Yay., İstanbul.
- Baran, G. A. ve Erbeydar, N. P. (2009), Yasak Cinsel İlişki: Encest. <http://www.huksam.hacettepe.edu.tr>. (10.02.2009).
- Baykal, S. B. (1974). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, <http://www.tdk.gov.tr>. (28.02.2009).
- Beyatlı, Y. K. (1989). *Aziz İstanbul*. M.E.B. Yay., İstanbul.
- Bozgeyik, B. (1997). *Her Yönüyle Gaziantep*. 2. Baskı, Gaziantep Şehitkamil Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları, No:4, Gaziantep
- Cansever, T. (2006). Çözüm, Türk Evinde. *Türk Edebiyatı*, 34(389): 4-9.
- Corbusier (2002). *Le Corbusier ve Kent*. Boyut Yay., İstanbul.
- Çitçi, H.R. ve Yener, Ş.S. (1999). *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*. Gaziyurt Matbaası, Gaziantep.
- Dai, A. (1992). *Olaylarla Gaziantep Savaşı*. Gaziyurt Matbaası, Gaziantep.

- Demiray, E., Suğur, S., Eşkinat, R. ve Ağaoğlu E. (2006). *Toplumsal Yaşamda Kadın*. Oğuz, G. Y. (Ed.), Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir.
- Develi, H. (2006). Odsuz Ev Kutsuz Ev. *Türk Edebiyatı*, 34(388): 46-49.
- Elçi, H. İ. (2003). *Roman ve Mekân Türk Romanında Ev*. Arma Yayınları, İstanbul.
- Enç, M. (1974). *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, <http://www.tdk.gov.tr>. (15.02.2009).
- Enç, M. (2005). *Uzun Çarşının Uluları*. 3. Basım, Ötüken Yay., İstanbul.
- Enç, M. (2007a). *Selâmlık Sohbetleri*. Ötüken Yay., İstanbul.
- Enç, M. (2007b). *Bitmeyen Gece*. 4. Basım, Ötüken Yay., İstanbul.
- Göğüş, M. O. (t.y.). *İlk İnsanlardan Bugüne Çeşitli Yönleriyle Gaziantep*. Cihan Ofset, Gaziantep.
- Harvey, D. (2006). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Morali, M. (Çev.), Metis Yay., İstanbul.
- Işık, İ. (2007). *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. 2. Baskı, Elvan Yay., Ankara.
- Lohanizade, M. N. (1989). *Gazi Antep Savunması*. 1. Baskı, Kastaş A.Ş. Yay., İstanbul.
- Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi (1993). Ana Yayıncılık. c. IIX, İstanbul.
- Medicana Genel Sağlık Ansiklopedisi(1993). Ana Yayıncılık, c. X, İstanbul.
- Pala, İ. (1999). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. 5. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul.
- Serjeant, R. B. (1997). *İslâm Şehri*. Topçugil, E. (Çev.), 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul
- T.C. Gaziantep Valiliği (2005). *Gaziantep Kültür Envanteri*. Gaziantep İl Özel İdare Müdürlüğü Yay., Gaziantep
- Tanpınar, A. H. (1995). *Beş Şehir*. 10. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tokuz, G. (2004). *20. Yüzyılda Gaziantep'te Eğlence Hayatı*. Gaziantep Üniversitesi Vakfı Yay., No:14, Gaziantep.
- Türk Dil Kurumu (2009). *Yazım Kılavuzu*, Ankara, <http://tdk.org.tr/TR/BelgeGoster>. (27.05.2009).
- Yaldırak, Ş. (2005). *Gaziantep Kaynakçasına Giriş*. Atalar Ofset Matbaacılık, Gaziantep.
- Yörükân, A. (2005). *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*. Nobel Yay., Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Gülsün Nakıboğlu, 1978 yılında Gaziantep'te doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Gaziantep'te tamamlayan Gülsün Nakıboğlu, 1995 yılında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesini kazandı. 2000 yılında eczacılık fakültesinden mezun olan Gülsün Nakıboğlu, Gaziantep'te 2000 yılında kendi adıyla eczanesini açtı. Sekiz sene serbest eczane eczacılığı yaptı. 2001 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2005 yılında Gaziantep Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden birincilikle mezun oldu. 2007 yılında Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başlayan Gülsün Nakıboğlu hâlen aynı üniversitede yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı Gaziantep 25 Aralık Devlet Hastanesinde hastane eczacılığı yapmaktadır.

VİTAE

Gülsün Nakıboğlu was born in Gaziantep in 1978. Having completed primary, secondary and high school education in Gaziantep, she entered to Pharmacy School of İstanbul University and graduated from this school in 2000. After running her own pharmacy for eight years, she started studying Turkish Language and Literature at the Faculty of Science and Letters at Gaziantep University. She graduated for the department in 2005. She started her M.A. at Gaziantep University in 2007. Now, she is working at 25 Aralık State Hospital of Gaziantep as clinical pharmacist.